UNIVERSAL
LIBRARY
OU_204332
UNIVERSAL
LIBRARY

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. T 83 Accession No. T 3384

Author చిలకమర్తి, లక్ష్మీనరసింహము

Title కర్పూరమంజరి

This book should be returned on or before the date last marked below.

కర్పూర మంజరి

మొదటి భాగము

ఇది

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారిచే

రచియింపఁబడినది

పునర్ముద్రణ 1000 ప్రతులు

పబ్లిషర్సు:

కొండపల్లి వీరవెంకయ్యా అండ్ సన్సు

పబ్లిషర్సు అండ్ బుక్ సెల్లర్సు

రాజమండ్రి

1954

కాపీరైట్ రిజిష్టర్డు]

[వెల 2—0—0

రాజమహేంద్రవరమున

శ్రీ కొండపల్లి ముద్రాశాలయందు

ముద్రింపబడియె.

కర్పూరమంజరి

మొదటి ప్రకరణము.

"అహహా! జన్మస్థానవియోగదుఃఖము దుస్సహము గదా! ఆలుబిడ్డల, నన్నదమ్ముల, నాప్తబంధుమిత్రుల, విడుచుట యెంత కష్టమో, స్వదేశమును విడుచుటయు నంతకష్టమె. వేదాంతశాస్త్రజ్ఞులీ యనురాగ మజ్ఞానజనిత మనియు, మమత్వము లేనివారలే విజ్ఞానులనియుఁ జెప్పుదురు. కాని యదియొప్పుకొనఁదగినమాట కాదు. ప్రపంచమున నరుఁడు జీవించునంతకాలము మమత్వాదులు లేక యుండుట యసంభవము. స్వాభిమానము బంధుజనాభిమానము, గృహాభిమానము దేశాభిమానము, మతాభిమానము, మొదలగునవి శ్లాఘ్యములే యగును గాని గర్హ్యములు గావని నా యభిప్రాయము. నే నెంత ప్రయత్నించుచున్నను నా మనసునుండి యీ యభిమానమును బాఱఁదోలఁ జాలకున్నాఁడను. కటకటా! మూఁడుతరములనుండి మా కుటుంబమునకుఁ గాపురమై, నాకు జన్మభూమియై, సకలసంపదలకుఁ బుట్టినిల్లయి ముక్తిప్రదాయకము లగునగరములలో నొకటియై, విలసిల్లు నుజ్జయిని మహానగరమును నే నిఁక నెన్నఁడైనఁ గన్నులపండువుగఁ జూడఁ గాంతునే? వసంతకాలమున సాయంసమయంబుల శిప్రానదీతీరమునకుం బోయి యా యేటినీటిబొట్టులఁ గలిసి వీచుమందమంద మలయానిలంబులు నెమ్మేను సోఁక నెన్నఁడైనఁ సౌఖ్యమనుభవింతునే? ప్రదోషకాలమున నాలయంబునకుఁ జని, సకల భువనరక్షకుఁ డగు విరూపాక్షు, మహాకాళేశ్వరు నింక నెన్నఁడైనఁ జేతులారఁ బూజించి, మనసార ధ్యాసింపఁగలుగుదునే. వత్సరాజు ప్రద్యోతమహారాజనందన యగువాసవదత్తాదేవిని బితృగృహమునుండి దీసికొనిపోయి

సచిత్రకథను పల్లియలనుండి వచ్చుచుట్టములకు నెన్నఁడైన వీనులవిందుగ వినిపింతునే? అంతభాగ్యము నావంటియదృష్టహీనునకుఁ గలుగదు. నే నెక్కడ? యుజ్జయిని యెక్కడ? పరమసాధ్వి యగునిల్లాలిని బ్రపంచ మెట్టిదో యెఱుఁగని పసిబిడ్డసయితముగఁ బుట్టినింట నునిచి దిక్కుమాలినపక్షివయి కానిదేశములఁ జరియింపు మని పద్మగర్భుండు నా నెన్నుదుట మూఁడుబంతుల వ్రాసి యుండ నేను సుఖించు టెట్లు? ఓమహాకాళేశ్వరా! నా కిట్టిదుర్భర మగుసవస్థ గలుగుటకు నా చేసిన దోసమేమి? అతిథులకు నభ్యాగతులకు మను యన్న పెట్టక మూఁడు ప్రొద్దులం గుడువ; వైశ్వదేవంబు సేయక యిల్లు వెడల; నీ పాదారవిందధ్యానము చేయక నిదురవోవ: అబ్రాహ్మణకర్మంబుల నాచరింప నట్లు మెలఁగుచున్నను నా కిట్టిగతి ప్రాప్తించుటకుఁ గారణ మేమి? భవతారకంబు లగునీయడుగుఁదామరల నొకసారియైన ధ్యానింపని ఖలులు, కలకండంబులకన్నఁ దియ్యనగు నీనామంబు నెన్నండును స్మరింపనికష్టులు, మంగళప్రద మగు నీకోవెలగడప నొకతూరియైనఁ ద్రొక్కి చూడనిమొక్కలులు, విశ్వమోహనం బగు నీసుందరవిగ్రహంబు మఱపుననైనఁ గనుంగొననియధములు, ధనధాన్యములు నాయురారోగ్యములు; నిత్యకళ్యాణంబులు గలిగి వర్ధిలుచుండ నా జన్మశుద్ధుఁడనై, విప్రుడనై, ఘనాంతస్వాధ్యాయవేత్తనై, వేదాంతశాస్త్ర పరిజ్ఞాతనై, విశేషించి నీచరణారవిందసేవకుఁడనై, నలువురిలోఁ దలయెత్తుకొని గౌరవముగాఁ గాలక్షేపము సేయుచున్న నే నిట్లు దుస్తరదుఃఖసముద్రమునం బడియుండ నుపేక్షించుటకు నీకున్యాయమే? అయ్యయ్యో! నిష్కారణముగాఁ గర్మసాక్షి యగు భగవంతుని దూఱ నేల? పూర్వజన్మకృతమగు కర్మమే దీనికిఁ గారణము. ఆ కర్మయే కారణము గాదేని, కాశ్మీర నేపాళ విదర్భదేశములను గోబ్రాహ్మణ పక్షపాతులు, వైదికమార్గప్రవర్తకులు నయి, ధర్మస్వరూపు లయిన

రాజులు పరిపాలించుచుండ మాళవదేశమునకు బ్రాహ్మణద్వేషియు వేదబాహ్యుఁడు నసంగతుఁడు నగు పరమనాస్తికుఁడు బౌద్ధరాజు సుదర్శనుఁ డేల దాపుర మయ్యె ? నావలె నాసుదర్శనుఁ డెన్నఁడైన నుజ్జయినీనగరంబు విడిచి, మనస్తాపంబుఁ జెందునే ? నావలె నెన్నఁడైన నాదురాత్ముఁడు తనయాలుబిడ్డలఁ బాసి యేకాకియై చరించునే? నాయును రెన్నఁడైన వానికి వానికుటుంబమునకుఁ దగులునే ? ఏల తగులకపోవు ? సాధులగు నగ్రజన్ము లొక్కనిమిషము ననుభవించు చిత్తక్షోభము నూరుమడుంగులై, వేయిజన్మములనైనఁ దత్కారకులకు ఫలము గట్టి కుడుపక పోదు. పాడియుఁ బంటయు, సిరియు, సంతతియుఁ గలిగి, పండువవలెనున్న నాకాపురము గూలంద్రోసిన యీ రాజాధముని దైవంబు సెరుపకుండునే. ప్రాణంబులు కంఠంబున నుండునంతకాలమును నే నాతనితోఁ బగసాధించి నాయావచ్ఛక్తి వినియోగించి పరరాజుల వానిపై దండువిడియఁ బంపి, యాతని రాజ్యభ్రష్టునిఁ గావించి యుజ్జయినీనగరము పాడుచేసి, యాలుబిడ్డల నెడఁబాపి, వాని నమ్మినప్రజల నిడుమలఁ గుడిపి, వేధింపక పోయితినేని నేను బ్రాహ్మణుఁడను గాను. ఇదియే నాశపథము దేవసింహుఁడు హిరణ్యమిత్రుఁడు సత్యమిహిరుఁడు మొదలగు బౌద్ధపండితు లాదటు తను రాజునుం గూడి నాకొనర్చిన యపకారమునకుఁ బ్రతిఫల మనుభవింతురుగాక! మాళవదేశస్థు లందరు పరమవైదికుఁడగు ఛాందసబ్రాహ్మణుఁడు రుద్రభమహాత్త్వట్టు మించుచు యెఱుంగుదురు గాక ! సరే ! అది యటుండనిమ్ము. ఇప్పుడు నే నేదేశమునకుఁ బోయి వసింతును ? తక్కిన విషయంబులకన్నఁ గాశ్మీరంబు సుభిక్షంబని విందు. దానికి రాజధాని యగు శ్రీనగరము సార్థకనామమై సిరులకు నివాస మని విందు. దానిం బాలించు హేమచంద్రమహారాజు బ్రాహ్మణపక్షపాతి యని వాడుక కలదు. కావున నా నగరంబునకుంబోయి తలదాఁచు

కొనుట యుచితము. అచ్చట నే నెవ్వరి నెఱుంగుదును ? క్రొత్తవారి నెవ్వ రాదరింతురు ? ఏమయినను సరే ! దైవముపై భారము వైచి పోయెదను. అదిగో నా యెట్టయెదుట నొకపల్లియ కానవచ్చు చున్నది. చీకటి పడకుండ నాగ్రామము చేరవలయును. ఇది యరణ్యమగుటచే దైవోపహతుఁడ నగు నేను మఱికొన్ని యుపద్రవముల పాలుగావలసి వచ్చును. భాస్కరుఁడును నావలెనే తన తొంటి తేజము డీలుపడి యొక మారుమూల తలదాఁచుకొను చున్న వాఁడు" అని తనలోఁ దాను వితర్కించుకొనుచు నొక బ్రాహ్మణుఁడు వేసవికాలమున నొకనాఁటి సాయంకాలము సింధునది తూర్పుటొడ్డునఁ గల యొక యడవిలో నుండి ముందరిపల్లెకుఁ జీఁకటి పడకుండఁ బోవలయు నని విసవిస నడచుచుండెను.

అతఁ డేబదిసంవత్సరములు దాఁటినవాఁడు. శరీరము దబ్బపండు వంటి పచ్చనిచాయ గలిగి స్థూలమై యుండెను. అతఁడు పొడుగరి యనవచ్చును గాని స్థూలముగ నుండుటచేఁ జూచువారి కించుక పొట్టిగఁ గానఁబడుచుండును. మెడలో బంగారుతీఁగెనుజుట్టిన రుద్రాక్ష తావళమును, తలకుఁజుట్టిన విలువగల పచ్చనికాశ్మీరశాలువ, చెవుల నలంకరించు కనకకుండలములు, చుట్టఁజుట్టి వీఁపుపై నిడుకొన్న కృష్ణాజినము, వ్రేలనున్న కాశీకాసుముద్రయుంగరమును దద్బ్రాహ్మణుఁడు శిష్టుఁ డనియు, విద్వాంసుఁడనియుఁ దెలుపు కాని కన్నులు మేడికాయలట్లు పెద్దవై యెఱ్ఱజీరలుగలవై చూపఱ కించుక వెరపు గొలుపు చుండును. స్వభావముచేత నా విప్రుఁడు ధూర్తవర్తనుఁడు కోపకాఁడు నైనట్లు వాని మొగము జూచువారు మునుముంద యూహింప వచ్చును. ఆ మహీసురుఁడు మధ్యాహ్న మంతయు నెండలో నడచుటచే వాని మొగ మెంతయు సూర్యకిరణసంతప్తమై జేవురించి చెమ్మటలు గారుచుండెను. దీర్ఘప్రయాణంబున నతఁ డతిశ్రాంతుఁడై యెడనెడఁ

చెట్లనీడల నించుక విశ్రమింప నిచ్ఛగించెను. కాని ప్రొద్దుకుంకు చుండుటయు మార్గము నిమ్నోన్నత మగుటయుఁ, జిఱుచీఁకటులు గ్రమ్మ నారంభించుటయు, నించి సాధ్యమైయునంత వేగముగఁ బోవలసివచ్చెను. పథికు లెంతవిసుగుగ నడచినను శ్రాంతులగునప్పుడు వారికి గమ్యస్థానము గడుంగడు దవ్వున కరిగినట్లు తోఁచునుగదా ! ఎంతనడిచినను బ్రాహ్మణుఁడు చీఁకటిపడునప్పటికి గ్రామము చేర లేకపోయెను. నిర్జన మగు నా ప్రదేశము, సహజముగ ధైర్యశీలుఁ డగు నాతనికి భయము గొలుపఁజొచ్చెను. రాత్రి యనునంగన తల వెండ్రుకలవలె కాఱుచీఁకటులు నలుదెసలఁ గ్రమ్మెను. ఘాతక మృగంబులు దుష్టసర్పములు, చోరకిరాతులు, భూతపిశాచములు బ్రాహ్మణుని తలఁపున నిలువ నతఁడు భయకంపితుఁడై మాటిమాటికి వెనుకకుఁ దిరిగి చూచుచు హరినామస్మరణము చేయుచు చేతి కఱ్ఱతో నేలఁ దట్టుచు తాఁ జేయుచున్న పనిఁ దా నెఱుంగక యొకటో నడుచు చుండెను.

ఇట్లు విహ్వలచిత్తుఁ డగు నాజన్నిగట్టు చేసినదోసంబు మూర్తీభవించెనో యన నొక కిరాతుఁడు నల్లమేనివాఁడు వాని వెనువెంటనే వచ్చి చేతిదుడ్డుకఱ్ఱతోఁ దలపై నొక్కపెట్టు పెట్టెను. వెంటనే బ్రాహ్మణుఁడు గొడ్డలిపెట్టునం బడు చెట్టులాగున హార హారాయనుచు నేలంగూలె.

రెండవ ప్రకరణము

ప్రపంచమునందలి కొండలలో హిమాలయపర్వతమే మహోన్నతమయినది. ఇది నిరంతరము మంచునకు నెలవగుటచే దీనికాపేరు గలిగినది. ఈమంచుకొండ యార్యావర్తమున కుత్తర దిగ్భాగమునఁ దూర్పునుండి పడమరకు వ్యాపించి భగవన్నిర్మితమగు రాతిగోడ చందంబున దుర్భేద్యమయి యుండు ఆధిక్యతను బట్టి మన పూర్వులీనగరమునకుఁ బర్వతరాజ మను బిరుదము నిచ్చిరి. ఆ వైశాల్యము, నా యౌన్నత్యము, నా గాంభీర్యము నొక్కమారు గన్నవారు శైలచక్రవర్తి నామము దానియందు సార్థకమయ్యెనని తలఁపకపోరు. ఏ శైలంబు తలదాచుకొనుటకిల్లులేక వల్లకాడులఁ గాపుర ముండుఁ మూఁడుకన్నుల వేల్పునకు నిలువనీడయయ్యెనో, ఏ నగాధిరాజుకడుపున నుదయింప వలయునని దాక్షాయణి కోరి పార్వతియయి జన్మమందెనో, ఏకొండరాజు తనయనుంగుఁగూతురును గాళ్ళు కడిగి కన్యాదానమిచ్చి చిరబ్రహ్మచర్యముచే వెతలఁబడు మహేశ్వరునొకయింటివానిఁ జేసెనో, ఏ మహీధరగుహాంతరంబులు ప్రమథగణంబుల కోలాహలంబులకును, పిడుగులచప్పుడు వోలె, వినఁబడు నందీశ్వరుని అంకెలకును బ్రతిధ్వను లిచ్చుచుండునో, ఏ భూధరకూటములు తమ ప్రియులం గలసిమెలసి యెడలేని మచ్చికల విహారంబు సలుపు కిన్నరవిద్యాధరబాలికల కాటపట్టులయ్యెనో, ఏకుధరంబును తపోనిష్ఠులగు రాజర్షిఁ బ్రహ్మర్షి, దేవర్షి, గణంబులకు యజ్ఞభూమియై దేవతల కన్నరత్నమయ్యెనని పురాణంబుల వినుచుందుమో, యేగుబ్బలి భువనపావనము లగు సింధుగంగా ప్రముఖ నదీమతల్లికలకుఁ గన్నతల్లియై విలసిల్లునో, యేగట్టులద్వారకటిప్రదేశమునందె మేఘమండలములు చరియించుచుండునో, యాహిమవంతము

దీర్ఘ శృంగములతో, దుర్గమారణ్యములతో, నమూల్యరత్నములతో, సువర్ణాదిలోహములతో, నుత్తమ దివ్యౌషధులతో, గైరికాది ధాతువులతో, బహుసత్వములతో, నెల్లపుడుం బాఱుసెలయేళ్ళతో, సొబగు మీఱుచరియలతో, నిండి యుండి చూపఱకుఁ గనులపండువు సేయుచు నాశ్చర్యమును సంతోషమును భయమును గొలుపుచు బరమేశ్వరుని యనంత మహిమంబును బ్రకటించుచు నుండును. ఈచలి కొండకుత్తరభాగమున గైలాసంబున సింధునదిజనించె. సింధుశబ్దము నకు సముద్రమర్థ మగుటచే నీనదిపొడవు వెడల్పులం జూడ చిన్నసముద్రమో లేక సముద్రునిబిడ్డయోయని సందియము తోఁచును ఈమహానది పుట్టినచోటు వదలి కొంతదనుక టిబెట్టుదేశమునఁ బ్రవహించి యనంతరమునఁ గాశ్మీరదేశంబు జొచ్చి తన్మధ్య భాగమునఁ బాఱి యవ్వల పాంచాల సింధుదేశంబులు ప్రవేశించి, యనేకోపనదులం గలిసి చవుటిపట్టుల రత్నగర్భములుగఁ జేసి, పట్టణంబులఁ బల్లియల నుండు జనంబులకు జీవనంబు లొసంగుచుఁ బహుపాయలై పశ్చిమ సముద్రమునఁ బడుచున్నది. ఈ నదియొడ్డున నిప్పటికిని పట్టణంబులు కారడవులు కొన్ని కొన్ని తావులం గలవు. ఈ గ్రంథమునఁ జెప్పం బడుకథ శాలివాహనశక ప్రారంభమునకును విక్రమార్కశక ప్రారంభమునకును జాలమున్న జరిగిన దగుటచే నాకాలంబున నిప్పటికన్న దుష్టమృగకిరాతశరణ్యంబులగు నరణ్యంబులు విశేషంబుగ నుండెను. కాశ్మీరదేశ మిప్పటియట్లు చిన్నదిగ నుండక యాకాలమున, మిగుల, బెద్దదై యిప్పుడు పంజాబనంబడు దేశమును జాలవఱ కాక్రమించెను. చీనా యను నుపనది సింధునదితోఁ జేరుప్రదేశమున కుత్తరమున నొకయామడదూరమున సింధునది పరిసరంబున నొకయడవిలో నొకచిన్నపల్లెయుండె. ఆపల్లియయందు బోయలు మొదలగు నాటవికులేగాని బ్రాహ్మ, క్షత్రియ, వైశ్యులెవ్వరును గాఁపుర ముండుట లేదు.

నాగరకులమొగ మెన్నఁడును గనుంగొనని యాగ్రామవాసుల నడుమ గాఁపుర ముండుటకును నూరుపే రెవ్వరికిఁ దెలియనిపురుషులు కొందఱువచ్చి యెందుచేతనో నచటఁ గాలముఁ బుచ్చుచుండిరి. వారిలో నాఁడువాండ్రెవ్వరును గానఁబడరు. తెలివిమాలిననౌకరులు వారి పూర్వవృత్తాంతములఁ గూర్చి తలఁచి యడుగక, వారివేషభాష లంగనుంగొని సందియపడక వారికిం దమచేతనైనసాయంబు నెఱపుచు వారితోఁ గలసిమెలసియుండిరి. ఒకనాఁ డానగరకులలో నొక సేవకు లిరువురితో మధ్యాహ్నము వేటకుంజని యెం దేని జరియించి కొన్ని పులుఁగుల మృగములఁ జంపి చచ్చినవానిని సేవకులిరువురు మోసి తేగా సాయంకాలమున కెప్పటియట్లిల్లు సేర లేక చీఁకటులు గ్రమ్మిన వెనుక నదియొడ్డున నడిచి వచ్చుచు వేఁట వచ్చుపరిచారకురలో నొకనితో నిట్లనియె "కరటకా! మనమీవేళఁ జాల యాలస్యముఁ జేసితిమి. వేఁట మొదలగు దుర్వ్యసనములం దగిలినవారికి నాఁకలియుఁ దప్పియుఁ బ్రొద్దును దెలియవని పెద్దలు సెప్పుమాటలు నిశ్చయము లే యని నేను దలంచెద. మనము నడచుచున్న దరణ్యప్రాంతము; గ్రమ్మినది కాఱు చీఁకటి; కావున జాగరూకతతో నడువుఁడు" అని పలుకఁ గరటకుండు వానితో "స్వామీ! కొంచెము పొద్దు పోయిన నేమి! కావలసినన్ని మృగములు పక్షులు లభించినవి. మన మింక కొంతసేపటికైన నిల్లు సేరక పోము. మనము మువ్వుర మున్నాము గనుక నంతగ భయపడ వలసినది లేదు" అని పలికి వాఁ డింక నేదియో యనఁబోవు చుండ నయ్యయ్యో! కటకటా! యేమిచేయుదు" ననియొక యార్తనాదము వారిచెవులం బడె ఆ పురుషులు మువ్వు రాశబ్దము విని నిశ్చేష్టు లయి నిలిచి యది యేమయి యుండునని తమలోఁ దాము మెల్లగ విచారించుకొని, క్రమ్మర నట్టిశబ్దము వినఁబడక పోవుటచే మరల సాగి నడచుచుండిరి. వారు కొన్నిగజములదూరము నడుచునప్పటికి ముందు నడచు

చున్న కరటకుని కాలి కేదియో తగిలెను. వెంటనేవాఁడు పీనుఁగపీనుఁగ యని యఱచుచు వెనుకకుం బఱుగెత్తెను. వానియజమానుఁడైన నాగరకుఁడు కరటకా! భయపడకు; భయపడకు; పీనుఁగునకంత వెఱువవలెనా? ప్రాణమున్న జంతువులు హానిసేయఁగలవు గాని మృతజంతుకళేబరములు కీడొనరింపఁ జాలవు గదా. దగ్గఱకుఁబోయి చూతము రమ్మనిపిలిచి దృఢమనస్కుఁడయి ముందుకు నడచుట యు యజమానివెంటఁ గరటకుఁడును కరటకునివెంట రెండవసేవకుఁడగు పింగళుఁడును నడిచిరి. అతఁడాకళేబరమును సమీపించునప్పటికి పాదములు నెత్తుటం దడిసిన నేలం దాఁక వానిమేను పులకరించెను. ఈయాశ్చర్యమేమయియుండు నని యాపురుషుఁడు విచారించుట కారంభింప నంతలో "నయ్యా! నేనును బీనుఁగను కాను. భగవదనుగ్రహముచేత నిప్పటికి సజీవుఁడనే. నాయందనుగ్రహముంచి నాగాయములఁకుఁ గట్టుగట్టి నాకించుక సాయఁబు సేయుదురేని నేనాజన్మాంతము మీకుఁ గృతజ్ఞుఁడనయి విధేయుఁడనయి యుందు"నని కొన్నిమాటలు హీనస్వరముగ వినంబడెను. ఆ పలుకులు విని యజమానుఁడును సేవకులును పడి యున్నవాఁ డాపదలోనున్న మనుష్యుఁడని యెంచి దగ్గఱకుఁ బోయి "అయ్యా! నీవెవడవు? ఏల యిట్లుపడి యున్నవాఁడ" వని యడుగ నామనుష్యుఁడు గద్గదస్వరముతో వారి కిట్లనియె. "అయ్యా! నేనొకబ్రాహ్మణుఁడను. నాపూర్వవృత్తాంతమంతయు సవిస్తరముగ మీకెఱిఁగించుట కిది సమయము కాదు. నా కిప్పు డోపికయులేదు; ప్రస్తుతచరిత్ర మెఱిఁగించెద వినుఁడు. ఈరాత్రి ముందుఁ గనంబడుపల్లెకుఁ బోవలయు నని వడివడి నీదారిని నడచుచుండ దురాత్ముఁ డొకచోరుఁడు నాకుం దెలియకుండ నావెనువెంట నంటివచ్చి చేతిదుడ్డుకఱ్ఱతో నానడినెత్తి పగులమోఁదెను. ఆప్రహారముతో తలకుంజుట్టికొన్న నేలువయొకమూలంబడ నెత్తినుండి క్రొన్నె

త్తురు జొటజొటగార గొడ్డట నఱికినతరువువలె నేను హరహరా యనుచు నేలఁగూలితిని. అంతట నాకిరాతుఁడు నారత్నకుండలములు సేలువ వ్రేలియుంగరము దొంగిలించుకొని యెందేనిం జనియె. నన్నుం గనికరించి యాయూరికిం గొంపోయి నాగాయములు మాన్పవే దేవ" అని జాలి గదురఁ బలుకుటయు, వానిని లేవదీయు మని యజమానుఁడు సేవకులం బనిచి, బ్రాహ్మణునకు ధైర్యముజెప్పి మెల్లమెల్లఁగ నడిపించుచు నూరికిం దోడ్కొనిపోయి గాయంబులకుఁ దగుచికిత్సలఁ జేసి పాలుద్రావనిచ్చి పన్నుండుటకు మంచము వేయించి బహువిధంబుల నాదరించె. తరువాత నాలుగైదుదినములకు బ్రాహ్మణుని గాయము కుదుర నారంభింప వానికాయంబు క్రమక్రమంబుగ దృఢంబు కాఁ జొచ్చెను. ఆవిప్రుఁ డొక్కనాఁడు నిజప్రాణసంరక్షణకుఁ దగు నాపురుషుని నామధేయంబు నెఱుంగఁగోరి యడుగ నాతఁడు కొంచెము విచారించి "అయ్యా! నన్నిచటివారు సుమిత్రుఁ డందురు. ఏ పేరయిన నేమి? నన్ను మీయిచ్చవచ్చిన పేరంబిలువుఁ" డని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. తనపేరు చెప్పుట కతఁడు సందేహించినట్లుకనఁబడుటయు వానియున్న తావు నునికియు వానిసుందరాకారంబునకును మృదుభాషణంబులకును దగనిదై యుండుటయు, బుద్ధిం దలపోసి యతండు ప్రచ్ఛన్నవేషుఁడై యుండవచ్చునని బ్రాహ్మణుఁ డూహించి యడిగి తెలిసికొనఁ గోరి సమయము నిరీక్షించుచుండెను. సుమిత్రుఁడు సేవకులును బ్రాహ్మణునియెడ భయభక్తులు గలిగి యుపచారములు సేయుచుండిరి.

మూఁడవ ప్రకరణము

ఆపద లిల్లు గట్టుకొని కాఁపుర ముండ వని తెల్పుటకో యనఁ జీఁకటులు గడచిపోయె. దుఃఖానంతరమున సుఖంబు లిట్లె వచ్చునని యెఱుంగఁ జేయుటకో యనఁ గృష్ణపక్షంబు గడముట్టుటయు మాపులు వెన్నెలలు గాయఁ జొచ్చెను. దుఃఖానుభవంబునఁ గలుషంబు లగు మొగంబులు సుఖానుభవంబునఁ గళావంతములగు నని వెల్లడిచేయుటకో యన దిశాముఖములు నిశలఁ దెలివి నొందె. దేశ మజ్ఞానాంధకారమయమగుచున్నప్పుడు మిగులం దేజరిల్లు కించిద్జ్ఞులు దేశము జ్ఞానదీప్తిమంతం బగునాఁడు తమ యూరు పేరు లేక యుందు రను నీతి లోకంబునకుఁ జాటుటకో యన మున్ను జీఁకటిరాత్రులఁ దళదళమని మెఱసిన నక్షత్రంబులు వెన్నెలలో వెలుంగు డిందుపడి కానఁబడనయ్యె. రాజు లొకవేళ జనుల కార్తికరు లయి మఱియొకవేళ నానందకరు లగుదురనుమాట నిజమని ప్రకటించుటకో యన నిశారాజగు చంద్రుఁడు హేమంతఋతువున జగజ్జనులను జలిచేత వడకించిన చల్లనికిరణములచే తనే యా వసంతరాత్రులలో జనుల నానందాబ్ధిఁ దేలించుచు నవల యానందప్రదాయకుఁ డయి యుండెను. ఎంతటి స్వచ్ఛమూర్తులకయిన నెంతటి కళావంతుల కయిన, నెంతటి సన్మార్గవర్తనుల కయిన వెదకిచూచిన నించుకలోప ముండకపోదను పలుకు నొక్కి వక్కాణించుటకో యన స్వచ్ఛమయి, షోడశకళాపరిపూర్ణమై యాకసంబు నలంకరించు చంద్రమండలమున మచ్చ చూపఱకుఁ గానఁబడఁ జొచ్చెను. నిండుచందురుండు పండువెన్నెలలుగాయు పున్నమనాఁటిరేయి సుమిత్రుఁడుఁ నడివాకిట నొకచాప వేయించుకొని వెన్నెలలో బ్రాహ్మణుఁడుఁ దానునుగలిసి కూరుచుండి పురాణగాథలు, పూర్వరాజుల చరిత్రములు నాతనివలన వినుచుండెను.

కరటకుఁడు పింగళకుఁడు మొదలగు సేవకులు పగలెల్ల నొడలువంచి పనిచేయుటచే మేనుమఱచి గాఢముగ నిద్రించుచుండిరి. గ్రామ మంతయు మాటుమణఁగి నిశ్శబ్దమైయుండె. కొంత సేపు పురాణగాథలు విని సుమిత్రుఁడు బ్రాహ్మణునిజూచి "యార్యా! మీ ముఖవర్చస్సును బాండిత్యప్రభావమును జూడ మీరు సామాన్యులు గారని తోఁచు చున్నది. మీ రెవ్వరో యేదేశమునుండి యెం దరుగుచున్నవారో, యట్లరుగుటకుఁ గారణ మెద్దియో నాకెఱుంగఁజేయ వేఁడెదను. నేను మీకు విధేయుఁడనగు శిష్యుఁడను గాని యన్యుఁడనుగాను, మీ చరిత్రము గోప్యమగునేని నేనది యిచ్చటనే మఱచిపోవఁ గలవాఁడ నని శపథంబు జేసెద. మందభాగ్యుఁడనగు నేను నాచరిత్రమును మీకు విన్నవింపఁ దలఁచు చున్నాఁడను కాని మునుముందు మీరు నన్ను నమ్మి మీకథ నెఱింగింతు రేని యవ్వలఁ దెలిపెదను. కావున ననుగ్రహించి సెలవిండని ప్రార్థించె. ఆవేఁడికోలు విని మహీసురుఁడును గొండొకవడి యూరకనంబువంక దలయెత్తి చూచి విచారించి, యెట్టకేల కిట్లు తనవృత్తాంతముఁ జెప్పఁ గొడంగె. "ఓసుమిత్రా! మిత్రదర్శనము లేమిచే శోషిల్లి నామనఃపద్మము మిత్రుఁడ వగు నిన్ను జూచి మరల వికాసవంతమైనది. ఆప్తబాంధవుల నందఱ విడిచివచ్చిన నాకు దైవము దయాళువై లోకబాంధవుఁడవగు నిన్నుం జూపె. భాగ్యహీనంబగు నాచరిత్రమును జెప్పెద వినుము. ఆర్యావర్తమునకును దక్షిణాపథంబునకును నడుమను మాళవదేశముగలదు. ఆదేశంబున కలంకారమగు నుజ్జయినీపురంబు నాకాఁపురంబు. నాపేరు రుద్రభట్టు; నాతండ్రి కుమారభట్టు. మంత్రశాస్త్ర పారంగతుండై పేరుమోసినవాఁడు. మాతాత మహాదేవభట్టు. నిరతాన్నప్రదాత యయి మడిమాన్యంబుల విక్రయించి బ్రాహ్మణ సంతర్పణములు జేసె కుటుంబమునకుఁ

బేదరికముఁ దెచ్చినను వంశమునకుఁ గావలసినంతకీర్తిధనము సంపా
దించి యిచ్చిపోయెను. కూటికి పేదయయినను గులమునకు సంపన్నుఁ
డగుటచే మాతండ్రి యొరుల నాశ్రయింపక నీచవృత్తులకు నింద్యకర్మ
లకు నోడఁబడక, తన కున్నంతలోఁ గడుపుకొని తనివి గలిగి పదిమం
దిలో నింతవాఁడు లేఁడనిపించుకొని గౌరవంబుగఁ గాలక్షేపము జేసె.
నేనును మాతండ్రి నడచిన తెన్నున నడువఁదలచి కులగౌరవములకు
భంగము రాకుండ దినములు గడపుచుంటి. నా పూర్వపుణ్యవశమున
నాజనకుఁడు నా కనపహార్యం బగు విద్యాధనంబు నొసంగి పోయెను.
నా ప్రజ్ఞాదికములు నేను జెప్పుకొనుట యనుచితమే యగును గాని
క్రొత్తవాఁడ వగుటచే నించుక నుడువ వలసె వచ్చెఁ గావున మీరు క్ష
మియింతురుగాక! చతుర్వేదము లధిగమించితి. షడ్దర్శనములు నేర్చి
తిని. చతుష్షష్టికళలు నలవఱచుకొంటి. నా పాండిత్యప్రభావము కక్క
జపడి యాదిశేషునకైన జతుర్ముఖునకైన వంకలు దిద్దఁగల కాశీకాన
గరపండితులు నాకు విద్యానిధి యని బిరుదొసంగిరి. శాస్త్రచర్చల
యందెంతెంతదిగ్గంతుల నైన నేనవలీల నోడించి పుచ్చుటం జేసి లోకులు
నన్ను బ్రతివాదిభయంకరుఁడని చెప్పుకొనుచుందురు. అత్తకోడఱిక
పుంబగచే లక్ష్మియు సరస్వతియు నొకచో నుండ నిచ్చగింపరు
గావున నాకడ విద్య యెంత యతిశయముగా నుండెనో నా యింటఁ
బేదఱిక మంతయతిశయముగా నుండెను. మాళవదేశస్థుల భాగ్యదోష
మున నుజ్జయినీనగరంబు రాజధానిగఁ జేసికొని సుదర్శనుఁ డను బౌద్ధ
మతస్థుఁ డొకరాజు పాలించుచున్నవాఁడు. అతఁడు పండితపక్షపాతి
యగుటచే నాకీర్తి కర్ణాకర్ణిగ విని తన కొలువుకూటమునకు నన్నుం
బిలిపించి, యుచితాసనంబిడి తన దేశీయు లగుకొందఱు పండితులతో
నన్ను వాదింపఁబనిచి నాప్రసంగంబుకుఁ గడు మెచ్చి యానాఁడు
మొదలు నన్ను దన యాస్థానపండితులలో నొకనిగాఁ జేకొని సభ

హుమానముగ సగౌరవముగ నన్నాదరించె. అతని యాస్థానమున హిరణ్యమిశ్రుఁడు ధర్మగుప్తుఁడు దేవసింహుఁడు సత్యమిహిరుఁడు మొదలగు బౌద్ధపండితు లనేకులు విద్యాధనులు గలరు. వారికి నాకు వేద వేదములఁగూర్చి యభిప్రాయభేదములు గలిగి వాదములు సంభవించుచుండుటం జేసి మనస్పర్థలు వొడముచు వచ్చినవి. రాజు బౌద్ధుడగుటచే మతవిషయములనాతో నేకీభవింపక వారితోఁ గలియుచుండు. ఇట్లు సుదర్శనుం గొలిచి జీవయాత్ర నడపుచుండ విదర్భారాజునకు మాయేలికకు నెల్లలఁగూర్చి పోరపులు వొడమినవి. ఆవివాదంబులు పరిష్కరింపుమని తన మంత్రులలో నొకఁడగు కేసరి యను నాతని నియోగించి వానికిం దోడుగ నన్నుంబొమ్మని మారాజానతిచ్చె. మే మిరువురముం జని వివాదహేతువు లగుప్రదేశంబులఁ జూచి విదర్భరాజు పక్షమే న్యాయమని యెంచి మాఱేనికి విన్నవించి యాప్రదేశంబు వైదర్భుల కిప్పించితిమి. మాపైఁ గిట్టనివారు కొందఱు మేము విదర్భేశ్వరునివద్ద లంచములు గ్రహించి తత్పక్షమునఁ దీర్పులు చెప్పితిమని మానృపునితో కొండెములఁ జెప్పి కినుకఁ దెప్పించిరి. రాజును మొట్టమొదట వారిమాటలు విశ్వసింపక కొంతకాలంబు బోయినవెనుక సాక్ష్యంబు విచారించి మమ్ము నేరస్థులుగా నెంచి దండ్యుల మనినిశ్చయించి మమ్ముం గొఱతవేయుమని పలువురు పురికొల్పిన నెందుచేతనో యట్లు సేయక మాసర్వధనంబులు దాను గైకొని మమ్ము దేశంబునుండి వెడలనడిపె. నావిద్యకు నాగౌరవంబు నకుఁ దగనిపని నేను జేసితినని నమ్మి ప్రజలును, ''యథారాజా తథాప్రజాః'' యనుమాట నిశ్చయముగ రాజుతోపాటునాపై నలిగిరి. భార్యను బుత్రసమేతముగఁ బుట్టినింటి కనిపి పైబట్టతో నిలు వెడలి కాశ్మీర దేశమున వసియింపవలయు నని బోవుచు, మీపాలఁ బడితి. నాయనా! రాజులు విశ్వసనీయులు గారు. వారితోఁగూటములు

సాములతోఁ జెలగాటములు; వారిపోరాటములు, కత్తులమీఁది సాములు; వారినెయ్యములు పులులతోడి వియ్యములు, వారియనుగ్రహంబులు నీటిబుగ్గవలె క్షణవినశ్వరంబులు వారియాగ్రహంబులు చిరస్థాయికంబులు, వారిచ్చుసంపదలు మెఱపుఁదీఁగలట్లు చంచలంబులు, వారొనరించు నపకారంబులు, శాశ్వతంబులు; వారియాకారంబులు కోడెత్రాఁచులట్లు దర్శనీయంబులు అంతరంగంబులు విషాశయంబులు, వారిమొగంబులు పుష్పసుకుమారంబులు, హృదయంబులు వజ్రకఠినంబులు, వారిదయావృష్టి తెవులపైఁ గురియుచుండునో వారిమీఁదనే బిట్టలుకలను పిట్టపిడుగులు వడుచుండును. వారి కేల యాగ్రహంబు గలుగునో యేలయనుగ్రహంబు పొడముునో యెఱుంగ నలవి కాదు. సహజదుర్గుణంబులకుఁ దోడు మా రాజు బౌద్ధమతావలంబకుఁడు. వానికి దైవంబు నాస్తి, గురువునాస్తి, దయనాస్తి, ధర్మమునాస్తి, సర్వమునాస్తి. [illegible] పాపకర్ముఁడగుట చేతనే నన్నింత చేసె; పిల్లలు గలవాఁడను, పెద్దవాఁడను, పేదవాఁడను, కుటుంబభారము మోయలేక కడుపుకక్కుఱితిచే [illegible]లునరాలసొమ్ము దింటినిసుమా, ఇంతమాత్రమున నన్నింత క్రూరశిక్షపాలుసేయఁ జెల్లునే! నా భాగ్యభూలోకమాత, పరమసాధ్వి గోలుగోలుమని యేడ్చుచు నిలువెడలి పుట్టినింటికిఁ జనియె. ఆయుసురు వానికిఁ దగులక పోవునే? వాఁడు ధర్మాత్ముఁడట, మంచి రాజఁట, మహాశాంతుఁడఁట, వానిధర్మము మండిపోను, వానిరాజరికము కడతేఱిపోను; ఆదురాత్ముని వానియాస్థానపండితులను నేమిచేసినను దోసము లేదు. దైవానుగ్రహమువలన నేను బ్రదికియుంటినేని వారిపాట్లు మీకండ్లచే చూడఁగలరు. వేదములు పౌరుషేయములఁట; తత్కారణమున నప్రమాణములఁట; వసిష్ఠాది మహర్షులు మనవంటి సామాన్యమనుష్యులే యఁట గోమాంసభక్షకు లఁట; దేవాలయములోని విగ్రహములు రాళ్లు

రాళ్ళఁట; పూజాసర్గ్యములఁట, పురాణము లన్నియుఁ గల్పనాకథ లఁట, విశ్వసనీయములుగా వఁట; భగవంతుఁడు లేఁడఁట; పరమభాగవతోత్తములు దొంగలఁట; ఇట్లు ప్రేలువారినో శ్శైన్నఁడేని పడిపోవునో; వారి నాలుక చీలికలు గావలసినదే. అయినను నీపరుషవాక్యముల నానోట రానీయనేల? భగవంతుఁడే పాలించు చున్నాఁడు; కలిప్రభావ మతిశయ మయిన యీదినములలో దురాత్ములకే సమస్తకళ్యాణములు లభించుచున్నవి. సద్ధర్ములే దురవస్థలఁ బడుచున్నారు. పరమఛాందసుఁడ నగు నేనేమి రాజద్రోహము సేయుటయేమి. ఇంతమాత్ర మారాజాధమునకుఁ దోఁచినది కాదు. వానికొలువుననున్న బౌద్ధపండితులు నాకుఁ దమకుం గల దొంటి స్పర్ధల మనంబులఁ బెట్టుకొని నేను లంచగొండి నని రాజుతోఁ జెప్పి నన్నింత చేయించి యుందురాయని యనుమానమును నామనస్సునఁ గలదు. పాపపుణ్యములు భగవంతుఁ డెఱుఁగు. ఇంతకన్న నేజెప్పవలసినది లేదు. ఇదియే నావృత్తాంతము" అని చెప్పి యాబ్రాహ్మణుఁడు కన్నులనీరు పెట్టుకొని యూరకుండెను. ఆతని పలుకులు వినినవెనుక సుమిత్రు మనసు జాలిచేఁ గరఁగి వికలమగుటయు నాతఁడు తనయుత్తరీయపు చెంగుతో విప్రునికన్నీరుతుడిచి యిట్లనియె. "భూసురోత్తమా! నీకథవినినపిదప నీవు నిర్దోషివని నాకుం బోడకట్టినది. నీవు వెఱవనక్కఱలేదు. నీ వెందరిగిన నచ్చట నభ్యుదయంబు గలుగు; నీవు కాశ్మీరంబునకుఁ బోవుదునను చుంటివి. అదియే యవశ్య మాచరణీయము. నామేనం బ్రాణంబులున్నంత కాలము నేను నీ కాప్తమిత్రుండనయి యుండెద. ఈమాటఁ దప్పితినేని విశ్వేశ్వరునిపాదంబు లాన" అనుటయు బ్రాహ్మణుఁడు సుమిత్రుని గౌగలించుకొని సంతోషపారవశ్యము నంది "నాయనా! నాపాలిదైవంబవు; చింతామణివి" యని స్తోత్రముఁజేసి వానిగుణంబులు పలువిధములఁ బొగడఁజొచ్చెను.

నాల్గవ ప్రకరణము.

అంతశ్శోకమును బాహ్యోపచారములు మాన్పజాలవు. చక్కని వెన్నెలలు జల్లనిజలములు మంచిగంధపుఁబూతలు శరీరము నకు సౌఖ్యమొసంగ నేర్చును గాని శోకాగ్నిచే మఱుఁగు చున్న మనస్సునకు శాంతి కలుగఁజేయ జాలవు. ఎండవేఁడిమిచే మలమల మాఁడిన నేలను గుంభవృష్టి గురిసి చల్లఁబడ జేయునట్లు దుఃఖానల సంతప్తమగు మనస్సును కృపారశీతలంబు లగునాప్తునివచనంబులే శోకపువేఁడిమి నడఁచి శాంతి నొందింపఁ గలవు. నాఁటిరాత్రి బ్రాహ్మణు డెంతసేపు పండువెన్నెలలోఁ గూరుచున్న నంతసేపు చంద్రకరస్పర్శ నంబున వాని మేను జల్లపడినను, సుమిత్రునినోటనుండి చల్లనిమాటలు బయలు వెడలువఱకు మనస్సు శోకమునుండి ముక్తి జెందదయ్యె. ఆత్మాదరమును జూపు సుమిత్రునివచనములు వినినతోడనే రుద్ర భట్టు తనదుఃఖము నంతను మఱచి వాని నించుకసేపు కొనియాడి యిట్లనియె. "మిత్రనిధీ! నాయపస్థ సవిస్తరముగ విన్నవించితిని. నీ పరిచయంబు గలుగుటమొదలు నీవృత్తాంతంబు విన నాకుం గుతూహ లము వొడమియున్నది. నాయుదంతము నీ కెఱింగించినవెనుక నీ చరి తంబు నాకుం దెలుపునట్లు నీవువాగ్దానము చేసియుంటివి. నా కథ నే ముగించితినిగాన, నింక కొఱఁత నియుదియ! నిన్నుం జూచునప్పటి నుండియు నదియేమో కాని నీవు ప్రచ్ఛన్నవేషుఁడ వనియు గోప్య మగు కారణాంతరమున నీపీ కుగ్రామమున వసింప వలసె ననియు నాకు గట్టిగఁ దోఁచు చున్నయది. నీముఖవిలాసంబును నీ మాటల పొందికయు నీప్రజ్ఞయుఁజూడ నీవుత్తమ రాజకులంబునఁ బుట్టియుంకు వనియు మహీమండలంబును బాలింపసమర్థుఁడ వనియు సులభముగఁ దెలిసికొనవచ్చును. నీమనస్సు దీర్ఘవిచార భారము చేతఁ గ్రుంగియున్న

దని నీ వెంతదాఁచినను నీ మొగంబున స్పష్టముగఁ జదువ వచ్చును కుండలో నిడినదీపములాగు నీ వల్లియ నుండుటంజేసి జగంబునకు నీ సహజతేజము గానఁబడుచుండుట లేదు. గడ్డిలోఁ గప్పఁబడి యుండు కాయయట్లు మేఘములచాటున మఱుఁగుపడి యుండు సూర్యబింబ మట్లునివురుగప్పిన నిప్పులట్లు నీ విట్లుండుటకుఁ గారణమేమి? నీవు నాకు సుమిత్రుఁడ వగుదువు కాని నీపేరు సుమిత్రుఁడు గా దని నా మనస్సు చెప్పుచున్నది. నీచరితంబు పరమరహస్యంబుగ నుండ వలయు నని నీవు కోరుదు వేని నే నది యెవ్వరికిని వెలిపుచ్చ. నీకథవినినపిదపమన స్నేహబంధంబు మఱింతదృఢ మగు నని నాకు నమ్మకము కలదు. అందుచేఁ జతురంగమున రెండుగుఱ్ఱములొకదానినొకటి కాఁపుగ నుండి యన్యోన్యసంరక్షణమును జేకొనినట్లు నాకు నీవును నీకు నేనును సహాయము గావించుకొని సుఖింపవచ్చును. నా ప్రజ్ఞాదికములు నేను జెప్పుకొనఁ గూడదు కాని యీ రుద్రభట్టు పరమఛాందసుం డట్లు నీ కగపడుచున్నను లోకవ్యవహారములఁ జక్కఁగ నెఱిఁగిన దిట్టరి సుమీ! బూడిద బూసికొని తావళముఁ ద్రిప్పుచు జపము జేసికొను నీ వైదికుఁడు నాకేమిసాయము చేయఁగలఁడని నీవు తలఁప వలదు. శాస్త్రాభ్యాసముచే బుద్ధినిపుణత యతిశయించిన లోకజ్ఞుఁడను గాని వేదజడుఁడనుగాను. రాజనీతిం దెలుపు శుక్రనీతి మొదలగు సద్గ్రంథ ముల నామూలాగ్రముగఁ జదివినవాఁడ. కత్తిచేఁబూని పగతుర గొంతులు కోయఁజాలనుగాని యింటివద్దనుండి మిత్రుల కుపాయం బులు జెప్పి యపాయంబులు గడిపి శాత్రవుల నిర్మూలింపఁ జాలు దును. కావున నింక సందియంపడక నీయుదంతము నెఱిఁగింపుము అని రుద్రభట్టు పలుకుటయు సుమిత్రుఁడు బ్రాహ్మణుఁడు విశ్వాస ముంచ దగినవాఁడనియు నేకార్యము సలుపుట కయిన సమర్థుఁ డనియు నెఱిఁగి తనవృత్తాంతముఁ జెప్పఁదగునా తగదా యని రెండుమూఁడు

సారులు తనలోఁదాను వితర్కించుకొని కొంతకాలమునుండి తన హృదయమును బీడించుచున్న శోకభారమునకుఁ గారణము వెలిపుచ్చుటయే యుత్తమమని యెట్టకేలకు నిశ్చయించి యిట్లని చెప్పఁ దొడంగె. "విప్రపుంగవా! నీ చెలికారంబు గలిగినది మొదలు బహుశాస్త్రంబులు కరతలామలకంబుగ నీ వెఱుంగుటయు రాజనీతి విశారదుఁడ వగుటయు నీ సంభాషణంబులం దేటబడియె. నాచరిత్రంబు నిన్నుఁబోలు సజ్జనుం డెఱింగినచో నాకందువలనఁ గొంతలాభమే యగును గాన నష్టంబుగలుగదు. మనస్సు శోకపూరిత మగునపుడు మనుష్యుడు తనదుఃఖమును నొరుల కెఱింగించినచో నది కొంత యుపశమించును. శుభవార్తలితరుల కెఱింగించినకొలఁది యానందము హెచ్చు కావున నాకథ నీకెఱిగించుటకు మున్ను నాకుం బరమాప్తుండగు నొకనికథ దెలుపవలసియున్నది. చెలికాడ వినుఁడు భూమండలమునఁ గల దేశము లన్నిట భరతఖండమె ప్రశస్తతమము. అందార్యావర్తము శ్రేష్ఠము. అందు హిమవత్ప్రాంతము పుణ్యప్రదము. అందుఁ గాశ్మీరము దర్శనీయము. ఆ దేశంబు కుంకుమపువ్వునకుం బుట్టినతావు. కాశ్మీరమునం దది యుద్భయించుట చేతనే దానికిఁ గాశ్మీరమని పేరు గలిగె. మంచిగంధంబును బచ్చకప్పురంబును జాజిపూవులు నచ్చట సమృద్ధిగా లభించుటం జేసియు నేల సకలసస్యములు సమృద్ధిగఁ బండుటం జేసియు నచ్చటియేఱు లెడతెగక పాఱుచుఁ బొలములకుఁ దోటలకు జీవనము లొసంగుటం జేసియు, నచటి యంగనలు సుందర వేల్పుటువిదలు దిగదుడుపున కయినఁబనికి రాకుండుటం జేసియు నది భూలోకస్వర్గ మని కొందరు కవులు వర్ణించియుండిరి. వేయేల? అచ్చటి పూదోఁటలు నందనవనంబులు అచటి కాంత లప్సరసలు. అచటియేఱు లమృతస్రవంతులు. ఆ దేశమునకు రాజధాని శ్రీనగరము. కామధేనువు కల్పవృక్షము లేని వెలితి

యొక్కటియేకాని దానికి సమరావతంబునకు భేద మించుకయు లేదు. ఆవిషయంబునకు విక్రమసేనుఁ డనురాజు నాయకుడయి చిరకాలము మహీభారముం బూని ప్రజలం గన్నబిడ్డలట్లు కాపాడి ధర్మస్వరూపుఁ డనిపించుకొని కొన్ని యేండ్లక్రిందట కీర్తిశేషుఁ డయ్యె. వానికి రెండు కన్నులంబోలె నిరువురు కుమారులు హేమచంద్రుఁడు చిత్రభానుఁ డనువారలున్నవారు. తండ్రి పరోక్షమున జ్యేష్ఠుఁడగు హేమచంద్రుడు రాజ్యమున కభిషిక్తుఁడయి గద్దెయెక్కి ప్రజాపాలనంబు జేయుచున్నవాఁడు. హేమచంద్రుఁడు చిత్రభానునియెడఁ బుత్రస్నేహము నిలిపి వానికిం దండ్రి లేనివెలితి లేకుండఁ గాపాడుచువచ్చెను. పితృసమో జ్యేష్ఠః'' యను లోకోక్తి ననుసరించి చిత్రభానుడు సోదరునియెడల గడుభక్తి భజియించుచు నన్న మన్ననలకుం బాత్రుఁడై యువరాజై యుండె. ఇట్లుండ పాంచాలదేశాధీశ్వరుం డయిన మహేంద్రదేవుగారాబుకూఁతు రగు నరవింద యను కన్యకు స్వయంవరంబు ప్రవర్తిల్లె. ఆస్వయంవరంబునకు నిఖిలదేశంబులనుండి రాజకుమారులందరు బోయియుండిరి. అరవిందాదేవి తామరపువ్వుకన్న సుకుమారమగు మేనిజిగిం దాల్చి యొప్పు. హేమచంద్రుఁడు చంద్రునకు వంకలు దిద్దగల సోయగము వాఁడు. హేమచంద్రుని గుణరూపంబుల నరవిందయు నరవిందగుణరూపంబుల హేమచంద్రుఁడును వినుచున్కి వారికొండొరులపై వలపులు నిలిచె. ఆకారణంబున నాబాలిక స్వయంవరమున హేమచంద్రునే వరియించె ఆయెలనాఁగను బాణిగ్రహణము జేసికొని హేమచంద్రుఁడు తనయంతిపురంబునకుం దోడ్కొని వచ్చిన దాదిగ నేఁటిదనుక నాబోటి గీచినగీటు దాఁటఁడు. ఆమె మాటకెదురు వలుకఁడు. ఆమె యాన శిరసావహించు. వేయేల? ఆతనికామె పెట్టిన దేభిక్షము. ఆ నెలఁత యేమిమాయలు పన్నెనో యేమి మందులు బెట్టెనో యెట్టివలపులు గొలిపెనో యెట్టికొండెములు సెప్పెనో

కాని యామె యంతఃపురమున నడువెట్టినది మొదలు రాజునకుఁ దమ్మునిపైఁ దొంటియనురాగము నిలువదయ్యె. బ్రాహ్మణోత్తమా! ఒక్క నెలవునఁ బుట్టినను రాజునకుం దమ్ములకు సహజవైర మగుట లోకప్రసిద్ధము గదా? తమ్ములు వికాసము గలిగి విలసిల్లునప్పుడు రాజు చూపోపమిచే నచట నుండక యావలికిం బోవు. అతఁ డట్లుండుటచేఁ దమ్ములును వావివర్తనం బనుసరించి రాజు సంపూర్ణుఁడయి శోభిల్లునప్పుడు మొగంబులు ముడుచుకొని యుంట యాశ్చర్యము గాదు. రాజు మహోన్నతపదమున నుండుటయుఁ దమ్ములడుగంటి యుండుటయు సంభవించుచుండును గాన వారి కైకమత్యము సాధారణంబుగాఁ గుదురదు. దానికిం దోడు ప్రియురాండ్రు సోదరుల విడువుమని చెవినిల్లుగట్టుకొని పోరుచు విసమునూరి పోసినట్లు నేరములు జెప్పుచు రవ్వంత పొరపు గలిగిన దానిదోహదము జేసి పెంచుచు గోపాగ్ని రవులుకొనునట్లు సమిధలవంటి మాటలు ప్రయోగించుచుందు రేని యింకఁ జెప్పవలసిన దేమి? మహాత్మా! ఆఁడుదానిచేతి బొమ్మవలె నుండి యది యెట్లాడించిన నట్లాడు మగవాఁడు తనవారి కపకారంబు జేయఁడే? అదిగాక స్త్రీలు భర్త మనసెఱిఁగి సమయోచితంబుగాఁ గీలెఱిఁగి వాతఁబెట్టినట్టు కిట్టనివారిపైఁ బగలు బొడమించుటలోఁ గడుం బ్రోడ లనుట నీవెఱుంగుదువు. అందుచే నన్న దమ్ములకు స్పర్ధలు జనించెను. ఆ యదనెఱిఁగి కొండెగాండ్రు తమ్మునిపై నేరముల నన్నతో, నన్నపై నేరములు తమ్మునితో నున్నవి కొన్ని లేనివి కొన్ని చెప్పి వైరంబు వర్ధిల్లజేసిరి. అయ్యా! మీతోడం జెప్పమఱచితి. హేమచంద్రుని వివాహమైన కొన్నిదినములకు చిత్రభానునకును బరిణయంబయ్యె. విదర్భేశ్వరుం డగు రాజవాహనుని గాదిలికూఁతురు సౌభాగ్యవతి యిందుమణి వానిభార్య. ఈలలనవలనఁ జిత్రభానునకు జగన్మోహనాకార యగు నొకకూఁతురు చక్కదనంపు

దేవి యగు నొక్కకుమారుఁడు నుద్భవించిరి. అరవిందా దేవివలన హేమచంద్ర మహారాజునకును సోయగంబున మదనుని జంపి పుట్టిన కుమారు లిరువురుగలరు. హేమచంద్రునకు కొడుకులె కాని యాఁడు బిడ్డలు కలుగనందున నతఁడు సోదరునిపై ద్వేష మున్నను వాని కూఁతురును తనకూఁతు రట్లు మిక్కిలి గారాబమునం బెంచుచుండె. ఆబాలిక యల్లారుముద్దుగా నుండుటనో మగఁడు గారాము జేయుటనో యరవిందయు మఱందికూఁతును మక్కువమెయి బెంచుచుండె విదర్భ రాజపుత్రి చిత్రభానుని భార్యయగుటచే నాదేశస్థులు కొందఱు శ్రీనగరమునకు వచ్చి చిన్నరాజు నాశ్రయించి జీవించు చుండిరి. ఇట్లు దినము లొకవిధమునఁ గడచు చుండ యువరాజు భాగ్యదోషమున నానగరమున రాజును విషప్రయోగముచేసి గడతేర్పవలయు నని దురాత్ములు కొందఱు కుట్ర పన్నిరి. రాజద్రోహులు తమలో దా మైకమత్యము లేని మొఱకు లగుటచే నొండొరులతోఁ బోరాడి సంకల్పమును గొనసాగింపలేక పోయిరి. ఒకరి నొకరు చెఱుపఁ దలఁచి యాదురాత్ములు రహస్యములను మెల్లమెల్ల జారవిడువ గ్రమక్రమంబునఁ గుట్ర బయలు వడియె. అందున్నవారిలో గాశ్మీర దేశస్థుఁ డొక్కఁడును లేక యందఱు విదర్భనుండి వచ్చిన చిత్రభానుని యాశ్రితులే యగుటం జేసియు బ్రజలెల్లఁ జిత్రభానుఁడు పరమదుర్మార్గుఁడు. వాఁడే యిది పన్ని యుండఁబోలునని యైకకంఠ్యముగఁ బలుకుట బట్టియు రాజునకు సోదరునిపై గట్టియనుమానము తగిలెను. దానికిం దోడుగ నరవిందాదేవియు సందు దొరకెనని లోకప్రవాదమున కనుగుణముగఁ దాళము వేయుటం జేసి రాజున కాగ్రహంబుదయించె. అతనియనుమానము స్థిరపడునట్లు వైదర్భులలోఁ బ్రధాన పురుషులు కొందఱు నడిరేయి పాఱిపోయిరి. అంతట హేమచంద్రుఁడు తక్కిన వైదర్భులం బట్టి తెప్పించి కారాగృహంబుల బెట్టించి

తగు శిక్షలం జేయించి తమ్మునిం బిలిపించి 'వత్సా! నీవు కష్టచరిత్రుం డవై విసము బెట్టి నాయువులు నపహరింపం దలంచినను భ్రాతృ వాత్సల్యమున నీ ప్రాణంబులు తీయుటకు నాకుం జేతులాడ కున్న యవి. మనజనకుండు దీక్షిత దాపగ నీవు దుస్సహావాసములం జేసి చేయరానిపనులం గావించి యకార్యములు చేయుచుండ నని యాకలించి నందులకు నన్ను నిందించి నీకు మాతృసమాన యగు నదినెపై నపవాదంబులు మోపి కూళవై వర్తించితివి. కడుపు చించినం గాళ్లపై బడునన్నట్లు నిన్ను శిక్షించిన నాప్రతిష్ఠ నాకేకదా యని దూరము యోచించి నీచేతలు బయలుపుచ్చక కడుపులోం బెట్టికొని సైచితిని. ఇంక నీతో నేను వేగంజాల. నిన్నింట నుండనిచ్చుట పక్కలోం బాముకు బెట్టికొనుట. కావున నీవింక నాలుబిడ్డలుతో నీ దేశంబున కైనం జని యచట నుండుము. నీకుం గావలసిన విత్తము నే పంపుచుండెద. ఇంతకన్న నే నీకుం జేయునది లేదు విదర్భకుం జని నీ యత్తవారియింట నుంటయుచితము. అక్కడనైన బుద్ధిగలిగి సుగుణ నిధానమగు విక్రమసేనునకుం గొడుకు నైనందుకుం దండ్రిని దుర్యశః ప్రాప్తునిఁగ జేయక జాగరూకతతో మెలంగునది'' అని పలికి కన్నీరు పెట్టుకొనుచు వాని నావలకుం బనిచె.

అయిదవ ప్రకరణము.

మనుజుండు చింతాక్రాంతుండగునప్పుడు నిముసములు గడియలై గడియలు జాములై నిశలు దీర్ఘములైతోచు. నరుండు బంధుమిత్రులతోం బ్రసంగించునప్పుడు జాములు గడియలై గడియలు నిముసములై మాపులు కురుచలై కనంబడును. అందుచే మనుష్యులొండొరులతోం జెప్పుకొనుకథలు ముగియకపోవుటయు రాత్రులు మాత్రమే గడిచి పోవుటయూ సంభవించుచుండు, ఆరాత్రి సుమిత్రుండు

బ్రాహ్మణునితోఁ గాశ్మీరరాజతమ్ముని వృత్తాంతముఁ గొంతవరకుఁ జెప్పునప్పటికి మూఁడు యామములు గడచె. తెల్లవార వచ్చుచున్నది గావున జార చోరులు మొదలగు నిశాచరులు తమ తమ సంచారంబు లిక ముగింపవలసినదో హో యని కాలపురుషుఁడు వేయు కేకవలె 'కొక్కొరోకో' యని జాముకోఁడి కూసె. అదివరకు వెన్నెలలు వ్యాపించిన తావులందుఁ గ్రమక్రమంబున నీడలు వ్యాపింపఁ దొడంగె. తఱపి వెన్నెల లంతకంతకుఁ బలుచన గాఁ దొడంగె. అప్పుడు బ్రాహ్మణుఁడు సుమిత్రునితో "అయ్యా! తెల్లవాఱవచ్చుచున్నది. మనప్రసంగంబు లింక ముగింపవలయు. నీచరిత్రంబు నే వినఁ గోరనీ వది చెప్పక మఱియొకని వృత్తాంతము వినిపింపఁ దొడఁగితివి. ఆతనికిని నీకును గలసంబంధ మెట్టిదియో నే నీవఱకు నెఱుంగజాలనైతి. కావున కాలయాపనము చేయక నాకెఱిగింపఁ దగినయంశములన్నియు సాధ్యమయినంత శీఘ్రముగ నెఱిగింపుము. 'ఆలస్యాదమృతం విష'మ్మని బుధులు వలుక వినవే" యనిపలికి వేగిరపెట్టె. అప్పుడు సుమిత్రుఁడును రుద్రభట్టుతో నిట్లనియె. "ఆర్యా! కాశ్మీర రాజసోదరునకును నాకును గలసంబంధ బాంధవ్యములు కొన్ని కారణములచేత మీకిపుడు నేనెఱింగింపకున్నను ముందు ముందు మీ రెఱుంగక పోరు. మీ కనులు గప్పి నే నేకార్య మొనరింపను. కావున నా విషయమై మీ సందేహము విడిచి మిగిలినకథ వినుఁడు. హేమచంద్రుడు సోదరుఁడగు తన్నిట్లు స్వదేశమునుండి పాఱఁదోలుసని చిత్రభానుఁ డెన్నఁడుఁ గలనైన ననుమానించి యెఱుంగఁడు గావున తన యన్న పలుకులు విని యతఁడు నిశ్చేష్టుఁడయి తాను నిర్దోషినని రాజుతో విన్నవింప మనసులోఁ దలంచియు నోట మాటరాక నిలువంబడియె. అతఁడు కొంతవడికి ధైర్యముఁ దెచ్చుకొన యేవియో పలుకఁ బోవునప్పటికి రాజా తావు విడిచి పోవుటయుఁ బరిజనులు

చిత్రభాను నచటనుండి యావలకుం దోడ్కొనిపోవుటయుసంభవించె. గంగిగోవున కలుకపుట్టినట్లు గుణరత్నాకరుఁడగు హేమచంద్రునకు గినుక వొడముటచే నది యనివార్యమని యెంచి మంత్రులు సామంతులు రాజబంధువులు మిత్రులు యువరాజువక్షమున నొక్కమాటయుం జెప్పక యూరకుండిరి. అనంతరము చిత్రభానుఁడు తనయంతిపురమున కరిగి పాన్పుపైఁ బండుకొని చింతాక్రాంతచిత్తుండయి తన భావిస్థితింగూర్చి తలపోతలకుం జొచ్చె. భార్యయగు నిందుమతి మగని డాసిదురపిల్లుటకుం గారణం బడిగి యాతనిచే నుత్తరంబు వడయ నేరక యావలకుం జని పరిచారకు నొక్కనిం బిలిచి యడిగి వాని వలన భర్త మనస్తాపకారణంబు నెఱిఁగి భయశోకవిహ్వల యయి యొకచోటఁ గూర్చుండి బాష్పాకులితనేత్ర యయి వగవసాగెను. తలిదండ్రుల ముఖదైన్యము నవలోకించి కొమరుండుఁగూఁతురు తమ ముద్దుమొగంబులు చిన్నవోవ నాటపాటలు మాని కన్నులు నీరు నించుకొనిరి. భార్యాభర్తలయు బిడ్డలయు దెసఁ గనుంగొని పరిచారకులు గ్రుడ్లనీళ్ళు గ్రుక్కుకొనజొచ్చిరి. అప్పుడు యువరాజు తన మనంబున నిట్లని వితర్కించుకొనియె. "అకటా! అగర్భశ్రీమంతుఁడ నయి మహారాజు కుమారుఁడ నయి యభిమాన ధనుఁడ నయి సౌఖ్యంబులవ్వారిగా నందిన నేనింక నే దేశంబుల నేవిధంబునఁ గాలంబు బుచ్చువాఁడ అనేక రాజకుమారులచే సేవింపబడిన నేను వేఱొకని సేవింపఁ గలనే? నాకేమి? మగవాఁడ. ఎవనినింగొలిచి యయిన బట్టెడన్నముఁ దెచ్చికొని పొట్టఁబోసుకొని కాలము గడపుకొనఁ గలను. విదర్భరాజపుత్రియు లావణ్యవతియు మానవతియు నగు నీ పరమసాధ్వి నిల్లాలి నెట కనుపువాఁడ? సంప్రాప్తయావనయై వివాహయోగ్యమైన యనుగుఁ గూఁతురు నెందు దాచువాఁడ? సుకుమారుఁడగు కుమారునిమాట యేమి? విదర్భకుం బోయి యాచ్ఞ

బిడ్డలతో నత్తవారియింట నుండునా ? ఛీ ! అంతవాని కడుపునఁబుట్టి యింతబ్రదుకు బ్రదికి తుట్టతుదకు గతిలేక మామగారిపంచకుఁ జేరుట నావంటి మహాభిమానికిఁ దగినపని కాదు. ఆపత్సమయమున ధైర్యముఁ జిక్కఁబట్టి కాలోచితముగఁ బ్రతిక్రియలు చేయువాఁడె పురుష శబ్దమున కర్హుఁడు. హేమచంద్రుని కోటలో నే నొక్కదినమయిన నిలువరాదు. నా కులకాంతను బిడ్డలను విదర్భాపురమున కంపి నా కష్టములు గట్టెక్కువఱకు నెందేని బ్రచ్ఛన్నవృత్తిఁ జరియించి పగఁ దీర్చికొనియెద. ఇంతకంటెఁ గర్తవ్యము కాఁబడదు.'' అని దృఢ నిశ్చయుఁడై శయ్యాతలమునుండి దిగ్గునలేచి పరిచారకు నొక్కనిం బిలిచి ''రోరీ ! దేవియుం బిడ్డలు నీదినంబున విదర్భకుం బయన మయిపోవలయు. వారికిం బయన మెఱిఁగించి తత్ప్రయత్నము గావింపు'' మని యానతిచ్చె. సేవకు లందఱు భయభక్తులతో యజమానుని యాజ్ఞ శిరసావహించి ప్రయాణసన్నాహముఁ జేసిరి. హేమచం ద్రుఁడు తమ్మునికూఁతు నెడలేని మక్కువం బెనుచుటఁ జేసి పాయ లేక యామెను దనవద్ద నిడిచి పొమ్మని యువరాజునకు వర్తమాన మంపెను. ఆమాటలువిని యువరాజు 'పాము విరోధియుఁ బడగ చుట్టము నగునా ? నేను బగవాఁడ నయినపుడు నాకూఁతురు నీ కెట్లు చుట్ట మగును ? కావున నిట్టిసందేశంబులు పంపవల' దని రాజు నకుఁ బ్రత్యుత్తరమంపి కతిపయ పరిచారకులతో నిజకుటుంబమును వెంటబెట్టుకొని శ్రీనగరము విడిచెను. చిత్రభానుఁ డనుభవించిన నాఁటి వియోగదుఃఖము నాఁటి మనోవేదమున నాఁటి హృదయసంతా పము నెవ్వఁడు వర్ణింపఁగలఁడు ! గంభీర భావంబుగల పురుషుం డగు టచే నతఁడు లోలోపలం గుళ్ళుచు బేలపడకపోయినను వాని మొగము కత్తివాటువేసిన నెత్తురు లేక యంతస్తాపమును బ్రతిఫలింపఁ జేయు పద్దమువలె నుండెను. ఇందుమణియుఁ గూఁతు-ష గంటికి నేలకు

నేక ధారగాఁ గన్నీరు విడుచుచు నందలంబుల నెక్కిరి. తదవులంబట్టి వారలం గొలుచు సేవకులు వావిడిచి యేడ్చిరి. ఆసమయమున యువరాజుం బలుకరించిన రాజున కాగ్రహము వచ్చు ననియుఁ బలుకరింపకుండిన చిత్రభానునకు నలుక వొడము ననియు భయంపడి యమాత్యులు దండనాథులు మొదలగు నియోగులు పలుకరించుయుఁ బలుకరింపకుండునటులఁ జిరునవ్వులు నవ్వియుఁ జేతులు సాచి సెలవులం గొనియు నూరక నమస్కరించియు నోట మాట రానియ్యక భక్తి నభినయించిరి. హేమచంద్రుఁడు జాలి గుండె కలవాఁ డనిపించుటకుఁ గాబోలు నేనుంగులు గుఱ్ఱంబులు నరదంబులు వలయు నన్ని కొంపోవు మనియుఁ గావలసిన రొక్కంబు బొక్కసంబు ననుండి కైకొన్మనియు నానతిచ్చె, కాని మహాభిమాని యగుచిత్రభానుఁడు వానిమెరమెచ్చుల యౌదార్యమును నిరాకరించె. వానిపరివారము నంతయు నిరువదిమంది కంటె దక్కువగనుండె. చిత్రభానుఁడు నగరంబునుండి వెడలిపోవు ననుమాట నగరమునఁ బొక్కటం జేసి వానిపయనముం జూడఁగోరినపౌరులు వీధుల నిరుగెలంకులవారలు గట్టి నిలిచిరి. చిత్రభానుఁడు గుఱ్ఱంబుల నందలంబుల నెక్కక కాలి నడకం బోయెను. క్రోధమును గ్రక్కువానికన్నులను నిశ్చల చిత్తమును దెల్పు నల్లని కనుబొమలును దుఃఖమున వైవర్ణ్యమును జెందిన మొగంబును జూచి వివేకులగు పౌరులు వానివలన దను కెన్నఁడో మొగ్గు కలుగక పోదని యొండొరులతో రహస్యంబునఁ జెప్పుకొనసాగిరి. నగరంబు వెడలినతరువాత వృత్తాంతము నే నిపుడు చెప్పనక్కఱలేదు. చిత్రభానుఁ డాలుబిడ్డల నప్పుడ విదర్భాపురమునకు బంపి తా నొంటిగ సీవనప్రాంతముల సంచరించు చున్నవాఁడు హేమచంద్రుఁడు తనకు నాఁడు చేసిన యుపకారంబు మఱువక కడుపు నిండ నక్కసు బెట్టుకొని పగఁదీర్చుకొనుటకై సమయము నెదురు

చూచుచున్నాఁడు. మీరు కాశ్మీరనగరమునకుం బోవ నిశ్చయించుకొనుటచే మీసహాయము నపేక్షించు చున్నవాఁడు. వినయము గలవాఁడు విక్రమము గలవాఁడు, మీ యాశీర్వచనమున నభివృద్ధికి రాఁ దలంచినవాఁడు. సోదరుఁడు తన్ను దేశమునుండి వెడలనడచినందు కతడంతగా వగచుట లేదు. మున్ననుభవించు మహదైశ్వర్యంబు దొలంగి పేదతనము వచ్చినందుకు విచారించుటయు లేదు. రాజద్రోహము భ్రాతృద్రోహము నతఁడు సేయఁబూనినవాఁడని యపనింద వానిపైఁ బడినందుకుఁ జిత్రభానుఁడు రేయింబవలు పడియెడు మనస్తాప మింతింత కాదు. యశఃకాములగు సత్పురుషులు నిందనొందుటకన్న మరణ మొందు నిచ్చగింతురు గదా? ఈయపనింద మోపక రాజు వాని నూరక పురినుండి వెడల నడచిన బాగుండును. చిరకాలమునుంచి తమ్ముని నెట కేనియుఁ బాఱఁదోలఁ దలంచి యేయుపాయమును దోచకనందు విచారించి యెట్టకేల కీనెపము గన్ని చేయఁదలంచిన దంతయు హేమచంద్రుఁడు చేసె వచ్చినయపనింద రానేవచ్చినది. కలిగిన మనస్పర్థలు కలుగనే కలిగినవి. చిత్రభానుఁడెంతసద్వర్తనుఁడయినను హేమచంద్రుఁడు వాని నింక మన్నింపఁడు. తాను నిర్దోషినని తమ్ముఁ డెన్నియొట్లు పెట్టుకొనిన నన్నయని విశ్వసింపఁడు. రాచపగ త్రాఁచుపగ వంటిది. ఐశ్వర్యంబునఁ జిత్రభానుఁడు హేమచంద్రునకుఁ దీసిపోయిన నిరువురు నొకతండ్రిబిడ్డలేయగుటంజేసి పంతమునఁ బౌరుషమునఁ దీసిపోఁడు. కావున వానిప్రతిజ్ఞ వినుండు. రాజనక ప్రజ లనక శత్రు లనక మిత్రు లనక బాలురనక వృద్ధు లనక స్త్రీ లనక పురుషులనక ఘనులనక నీచులనక పండితులనక పామరులనక కాశ్మీరదేశస్థులలోను శ్రీనగరవాసులలోను దనకయి యపకారంబునఁ దగిలియున్న వారిని రాజున కాలోచనలు చెప్పిన వారిని కుట్ర విని తన కెఱిఁగింపక యూరకుండినవారిని లో

సులు గడగడ వడకునట్లు స్త్రీలగుండె లవియు నట్లు తొల్లి యశ్వత్థామ యర్ధరాత్రమున నుపపాండవులఁ గడతేర్చిన కథలు జ్ఞప్తికి వచ్చునట్లు చాటుగనో బహిరంగముగనో స్వయముగనో పరసహాయముననో న్యాయముననో యన్యాయముననో శస్త్రముననో విషాన్నలనో హేమచంద్రుని సకళత్రముగ ససంతానముగ సబాంధవముగ సమిత్రముగ సపరివారముగ భూతబలి యిచ్చి రాజ్యలక్ష్మిని జేపట్టి చిత్రభానుఁడు క్రొత్త నెత్తుటిగంధముతో భూదేవి నలంకరించు. ఈ ప్రయత్నమ్మున నెఱవేఱజాలక నొకవేళ తాను జచ్చినం జచ్చు సంపూర్ణముగఁ బ్రతి గొనసాగింపఁ జాలకున్నను గొంతవఱకైన నతండు నిర్వహించు. నిర్వహింపఁజాలకున్నను బ్రయత్నించు. ఆ చిత్రభానుఁడు నాకు బరమాప్తుఁడు. వానికి నాకుఁ బ్రాణ మొక్కటియ. వానికి మీరు గావించిన మేలు నాకు గావించుట వానిని సంతోషింపఁజేయుట. నన్ను సంతోషింపఁజేయుట వేయేల? నన్నే వానిగా భావించి యన్నిపనులం జేయుఁడు, అతనికోరిక పండిన మీ యదృష్టము పండును. అతఁడు రాజైన మీరు మంత్రులగుదురు. మీకుఁ బరమశత్రుఁడగు మాళవరాజు సుదర్శనుఁడు హేమచంద్రునకుఁ బ్రాణమిత్రుఁడు. వారిరువురు బాల్యకాలమునఁ గాశికానగరమున శారదానందస్వామియొద్ద శాస్త్రధ్యయనము జేయుటం జేసి సహపాఠులు. మీపగతున కతఁడు చెలికాఁడగుననియైన నాయందలి వాత్సల్యముననైన మీరీపనిఁ జేయఁబూనవలయును. అచటినుండి నేను జిత్రభానున కేమి చేయఁగలవాడ నని మీరడుగవచ్చును. వాని సేవకులలో నమ్మఁదగిన వారిరువురు మీవెంట వత్తురు. వారి నిరువుర రెండుకన్నులుగాఁ జేసికొని యెల్లవిషయములం జూచుచు వారిరువురఁ జేతులుగాఁ జేసికొని యెల్లపనులం జేయుచు మీరు శ్రీనగరమున నేవేళ నెయ్యది జరుగునదియెల్ల వానికిం దెలియునట్లు

వేగు నంపవలయును. మీరు కాశ్మీరంబునకు బోవునప్పు డచ్చటి ప్రజలు హేమచంద్రుడు సుగుణనిధి యనియు ధర్మరాజనియు వాని రాజ్యంబు రామరాజ్య మనియు వేనోళ్ళం బొగడుచుందురు. మీరది నమ్మి చిత్రభానుని మఱచిపోయెదరనుడీ. హేమచంద్రుడు ప్రసన్న ముఖుఁడు ఆ కారణంబున మీరొకసారి వానితో మాటలాడిన మీ రాతనిపక్ష మగుదురు. వానిహృదయము బెబ్బులి. నోరు రామచిలుక' మనస్సు విషపుంజము. నోరు తేనెకుండ. కావున వాని వలలోనం బడకుండ గడు జాగరూకతతో మీరు మెలంగవలయు. నాచెప్ప వలసిన కథ ముగిసినది. ఇంక మీయనుగ్రహంబునకై ప్రతీక్షించు చున్నవాడ దుష్టవార్తలను బీరెండలు సోఁకుటచే శోషిల్లియున్న నా వీనులపై నీవెన్నెలల కన్నఁ జల్లనై కృపారసగర్భితములయి సుఖ ప్రదలగు మీవాక్యామృత వర్షంబులు గురియింపరే'' యని సుమిత్రుడు రుద్రభట్టు నడుగులపైఁ బడి నమస్కరించె. రుద్రభట్టు చిత్రభాను నెన్నండును గని యెఱుఁగకున్నను సుమిత్రుడు వానిపక్షమును బూని పలుకుటకును విశేషించి యతఁడు తన 'కాపత్కాలమున సాయముఁజేసిన మిత్రుండగుటను వానిమాటలు ద్రోసిపుచ్చ లేక తనపై మోపినది మహాభారమని యపాయసంభృత మని యెఱింగియు దాని కియ్యకొనదలంచి కృతనిశ్చయుఁడై యడుగులపైఁ బడిన సుమిత్రు లేవనెత్తి కూర్చుండఁబెట్టి యిట్లనియె. నాయనా! నీవు నాకుఁ బరిత్రాతవు. నీమాట నాకు రాజశాసనంబు. చిత్రభానుఁడు నీకాప్తుఁ డగుటంచేసి నాకాప్తుఁడు. నామిత్రుని మిత్రులు నాకు మిత్రులు. శత్రునిశత్రులు నాకు శత్రులు. మిత్రునిశత్రులు నాకు శత్రులు. శత్రునిమిత్రులు నాకు శత్రులు. కావున హేమచంద్రుడు నాకు శత్రుఁడు. చిత్రభానుఁడు మిత్రుడు. చిత్రభానుఁ డింక కాశ్మీర దేశాధిపతి యయ్యెనని నమ్ముము. అదిగో తమ్ముల కపకారమొన

ర్భినరాజు వెలవెలఁబోవుచు పడమటికొండలలో నేకాకియై యస్తమించుచున్నవాఁడు వాని మరణంబుకై పిలపించునాప్తుల వచనంబులుఁబోలె పులుఁగులు మొఱయుచున్నవి. వానిసంపద లెగిరిపోయినట్లు వెన్నెల లెక్కడివక్కడ యంతరించు చున్నవి. వాని బంధుల సంఖ్య సన్నగిలునట్లు చుక్కలగుమి యంతకంతకు క్షీణించుచున్నది. హేమచంద్రుని యధికారము పోయి చిత్రభానుని యధికారంబు దేశంబున నెలకొను నని తెలుపుటకో యనఁ జంద్రాస్తమయ మగుచున్నది. ఒక్కఘడియలోన భానుఁడుదయింపఁ గలఁడు'' ఆపలుకులు విని సుమిత్రుఁడు ప్రహృష్టహృదయుఁ డయ్యె. అంతలో భల్లున తెల్లవాఱె.

ఆఱవ ప్రకరణము.

కృష్ణపక్షపాడ్యమిదినమునఁ బ్రాతఃకాలమునఁ బడమట నస్తమింపఁబోవు చంద్రమండలమును దూర్పునఁ బొడుపుగొండపై నుదయించు సూర్యమండలమును గగన మను నింద్రనీలమాణిక్యపుటరుగుపై నతికిన వజ్రపుబిళ్ళయుఁ గెంపుబిళ్ళయు ననఁ దేజరిల్లుచు జూపరకు విశ్వేశ్వరమహిమాతిశయములు జాటుచుండును. ఉదయమున నా రెండు బింబములు గనుఁగొనువారికి జీవయాత్ర ముగింపఁబోవుచు నవసానదశలో నున్న వృద్ధునియు. జన్మమునుండి మహాభివృద్ధిఁ గాంచఁబోవు బాలునియు నవస్థలు మనసునకుఁ దట్టు. రాత్రి యొండొరుల చిత్రచరిత్రములు జెప్పుకొనుచు జాగరము చేసి సుమిత్రరుద్రభట్టులు తెల్లవారినపిదపఁ గాలకృత్యములఁ దీర్చుకొనఁబోయిరి. గాయము తగులుట మొదలు రుద్రభట్టు నదివఱకునడువ లేక పల్లియలోని చెఱువులో స్నానము చేయుచుండెను. ఇల్లు వెడలినది మొదలు తన

కబ్రాహ్మణ సంపర్కము విశేషముగా సంభవించుటచేతను గాయము కతమునం గొన్ని దినములు స్నానముచూని యపరిశుద్ధుడయి భోజనము చేయవలసివచ్చుటచేతను బ్రాహ్మణోత్తములు చేయవలసిన నిత్యకృత్యములు ననుష్ఠానము సరిగాం దానప్పుడు నిర్వర్తించకపోవుటచేతను బ్రాహ్మణుండు పవిత్రమయిన సింధు నదీస్నానము సకలదోషాపహారమనియుం దనుగావించిన తప్పునకుం బ్రాయశ్చిత్తమనియు నిశ్చయించి యచ్చోటికిం బోయెను. పోయి యచ్చట యఘమర్షణస్నానముజేసి భాస్కరునకు యథావిధిగ నర్ఘ్యప్రదానముం జేసి యనంతర మిసుకతో లింగముం జేసి పార్థివమును జేసికొని మరల నింటికి వచ్చుచు బ్రోవలో సుమిత్రునికోరికయుం నాను కావించిన వాగ్దానమును దనతలపైంబడిన కార్యభారమును దలంచుకొని తనలోం దానిట్లని విచారింపంజొచ్చె. ఈసుమిత్రుండు నావృత్తాంతము నంతయు మెల్ల మెల్లగ నావలనవిని తనవృత్తాంతము జెప్పుమని నేనడిగనప్పుడు దాని జెప్పక వేరొక రాజకుమారుని చరిత్రము నాకెఱింగించె. ఆరాజనందనుండు కనపడండు. వానిం జూపుమని వేడిన నితండు చూపండు. ప్రపంచమున నట్టిరాజకుమారుండు కలండా యని యొకమాటయును నిజముగా నుండెనేని సుమిత్రుండే యతండై యుండునా యని యొకమాటయును నామనంబునకు సందియంబులు బొడముచున్నయవి. సుమిత్రుండే యీరాజకుమారుండయినచో నతండారహస్యము నెఱిగింపక యేలదాంచు? కానియెడల నావలన మహోపకారమును గోరుచున్న రాజకుమారుని నాకుంజూపక దాంచనేల? నొక్కయెడ గుట్టుమన్న నతండేమియనుకొనునో యను భయముం గలదు. అడుగకున్న సందేహము మనస్సును బాధించుచున్నయది, అది యటుండ నవస్థాభేదముచే నేనిప్పుడు రాజకార్యములలోం బ్రవేశింపవలసివచ్చె సుమిత్రుండు నాతలపై మహాభారము మోపినాండు. అతండు

నా కుపకారి యగుట వానిమంచితనము దలఁచి యేదియుం జెప్పఁ జాలక మొగమోటమిచే వాని చెప్పిన తెఱఁగున నడచువాఁడ నని వాగ్దానముఁ జేసితిని. స్వర్గమునకుఁ బోయినను విడియాకులు దప్ప వన్నట్లు రాజద్రోహమునకై దేశమునుండి బహిష్కరింపఁబడిన నేను మరల రాజద్రోహులకే సాయము జేయవలసివచ్చు కాశ్మీరమునకు నేనుబోయి ప్రజారంజకుఁ డయిన హేమచంద్రునిపైఁ గుట్రలు పన్నినచో నా గుట్టుమట్టు వెల్లడికి వచ్చునేని నాకు సేమమగునే? సుదర్శన మహారాజువలె హేమచంద్రుఁడు నన్ను బ్రాణంబులతో నిలువ నిచ్చునే? ఇదివఱకే యాలుబిడ్డల నెడఁబాసి యేకాకినై కష్టములు గుడుచుచున్న నాకు గోరుచుట్టుపై రోఁకటిపోటన్నట్లు మునుపటి కంటె నెక్కువ వెతలు సంభవింపకుండునే? ఏబది సంవత్సరములు సెల్లుటచే జీవయాత్రలో సగము గడపి యవసానకాలమును సమీపింపఁబోవుచున్న నేను గామక్రోధాదుల జయించి యేనదీతీరముననైన నే యగ్రహారముననైన నొక కుటీరంబు గావించుకొని కృష్ణా రామా యనుకొనుచు శిష్యులకుఁ బాఠములు చెప్పుకొనుచు దనివి గలిగి సుఖముగ నాలుబిడ్డలం గలిసి కాలక్షేపము జేయక తలకు మీఱిన పనులకు రాజ్యవ్యవహారంబులం బ్రవేశించుట యుచితమా యనుచితమా! యని యాలోచింపవలసియున్నది. సుదర్శనుఁ డెగ్గచేసెనని రాజసేవను నిందించిన నేను వెండియు రాజసేవ గైకొనుట యేటి తెలివి. చిన్ననాఁటనుండియుఁ బరిచయము గల సుదర్శనుఁడె యంత సేయ నెన్నఁడు మొగమయినఁజూచి యెఱుఁగని చిత్రభానుఁడు నన్నుఁ బువ్వులం బూజించునే? ఒక రాజును విడచి మఱియొక రాజు నాశ్రయించుట తోఁడేలు బాఱినుండి తప్పించుకొని పులిచేఁ జచ్చుటకాదే? నన్నెన్నడు నెఱుంగనివానికి నాకపకార మెప్పుడు చేయనివానికి హేమచంద్రునకు బుద్ధిపూర్వకముగా నెగ్గు జేయఁ

దలఁచుట కొఱవి చేఁగొని తల గోఁకికొనుట కాదే? మహావైభవముతో నవని నేలుచున్న హేమచంద్రు నాశ్రయింపక యేలుటకు బెత్తెడునేల యైన లేక కార్యసాధనమునకు గావలసినధనమును లేక తినుట కన్నము నుండునిల్లు లేక సేవించు పరివారము లేక నా కన్నహీనుఁడై దీనుఁడై సంచరించు చిత్రభానుని గొల్చి దేహయాత్ర నడపఁ దలఁచుకొనుట శిలాప్లవముఁ జేసుకొని యీఁద నేటఁ బడుట గాదే? ఇవియన్నియు సమయానుకూలముగ నాకుం బొడమఁదగిన సందియంబులే యైనను పౌర్వాపరంబులు చక్కఁగ విచారించి విషయమును బాగుగఁ దఱచి చూడ నా కిప్పుడు చిత్రభానుని సేవించుటయే కర్తవ్యమని తోఁచుచున్నయది ఏమన నాకుం బరమశత్రు వయిన సుదర్శనుని సాధించుటయే నా పురుషార్థము గదా? సుదర్శనునకు మిత్రుఁ డగుటచే హేమచంద్రుఁడు నాకుం బగతుఁడే కదా. ఆకారణంబున హేమచంద్రునికి సోదరుఁడు బగతుఁడు నగు చిత్రభానుఁడు నా కవశ్యము మిత్రుఁడే కదా. అందుచే చిత్రభానునిసేవ నంగీకరించి వానిపక్షమును బూని పనిచేసి వానిసుఖదుఃఖముల నే ననుభవించెద. అట్లు వానిని సాధించి కృతార్థుఁడనైన పిదప శౌర్యమును విడచి బ్రాహ్మణోచిత మగు శాంతము నవలంబించి ముక్కు మూసికొని తపస్సుచేయుచు శేషించినకాలము గడపెదను. ఇరువదియొక్కమాఱు రాజకులంబు లనువృత్తంబులఁ దన గండ్రగొడ్డలితో నఱికి కూఁకటివేళ్ళతోఁ బెల్లగించి తద్రక్తమును పితృదేవతలకుఁ దర్పణము జేసి యనంతరము తపోనిష్ఠ స్వీకరించిన పరశురాముఁ డట్లు, నేనును బౌద్ధరాజకులమును నిర్మూలించి చరితార్థుండనయ్యెద. నడుమ నెన్నియంతరాయములు వచ్చినను తలపెట్టినకార్యంబు కొనసాగించుట యుత్తమపురుషలక్షణం బని పెద్దలుచెప్పఁగా విందు. కావున నేనింకఁ గాశ్మీరంబునకుఁ బోయి సుమిత్రునకు చెప్పిన చొప్పున

నడచుట ముమ్మాటికి నిశ్చయంబు.'' ఈ వితర్కము సమాప్తమగు నప్పటికి రుద్రభట్టు తన వాసస్థానమునకు వచ్చి తడిబట్ట లారగట్టి వంట జేసికొని భుజించెను. సుమిత్రుండును భోజనానంతరమున రుద్రభట్టుం గనుంగొని ''దేవా! మీరు పయనమయిపోవుటకు ముహూర్తము నిర్ణయింపుఁడు. మీరు జ్యోతిశ్శాస్త్రమున జాతకసిద్ధాంత భాగములయందే కాక ముహూర్తభాగమునందును గడు కృషి చేసినవారగుటచే మీరు పెట్టినముహూర్త మమోఘముగ శుభ ప్రదాయకమయి యుండవలయు. పోవునప్పుడు కరటకుని పింగళకుని మీ వెంటఁ గొనిపొండు. వారు మీ జెప్పినచొప్పున వర్తించువారు. వాండ్రిరువురు మీకు గుడియెడమ చేతులట్లు సంచరింతురు. అందు కరటకుండునక్కవోలె జిత్తులుపన్ని ప్రజలం బేలపుచ్చనేర్చు. పులి వలెఁ బొంచుండి మంచిసమయమునఁ బగతుని పైఁబడి చెరుపనేర్చు. అవసరమగునప్పుడు లేడి యట్లు నేల నడుగు లంటకుండ బరుగెత్త నేర్చు. పోతుటీఁగకుం జొరరాని రహస్యస్థుఁ దావులకుఁ బోయి తన జాడ నొరులెఱుంగకుండ నెంతటిరహస్యము లయిన నెఱిఁగిరానేర్చు. పింగళకుఁడును వాని సాటివాఁడు. వారల ప్రజ్ఞాదికములు ముందు ముందు మీర లెఱుంగుదురు. మీరింక పయనమై సత్వరమునఁ బోవలయు. కాలహరణంబు శత్రువులకు లాభకరమును, మనకు నష్టకరమును జుండీ''అని పలుక రుద్రభట్టు కొంచెము విచారించి ''నాయనా! తేఁపుదయమునఁ బ్రయాణమునకుఁ దగిన శుభముహూర్తమున్నది. కావున నేనీ ప్రదేశము తేపు విడిచెదను. నీవు చెప్పిన చొప్పున నడచువాఁడ. నీవు చెప్పిన దంతయు నామనంబున జ్ఞాపకమున్నయది.''అని పలికి సుమిత్రుని మనంబునకు సంతోషముఁ గూర్చెను.

ఏడవ ప్రకరణము

భరతఖండమునఁ బుణ్యదాయకము లగు నగరములలో నుజ్జయిని యొకటి. శివుఁడు మహాకాళేశ్వరుఁ డను పేరు దాల్చి యచ్చోట వసియించుచుఁ దన్ను సేవించు భక్తజనంబులకు ముక్తిఁ గరతలామలకముగఁ జేయుచుండునని యార్యులు వక్కాణించెదరు. ఆ దేవుని భజనకు నిరుపమానవైభవంబులను నిత్యకళ్యాణంబులను గనుగొనువారు, శంకరుఁడు చిరకాలమిల్లులేక వల్లకాటఁ జరియించి కట్టగుడ్డ లేక కొంతకాలము దిగంబరుఁడై యెట్టకేలకు పులితోలు దాల్చి భిక్షాటనమున జీవించుచుఁ జేతి నొకపుఱ్ఱెయైన లేక మానిసి పుఱ్ఱె పాత్రగఁ జేసికొని చిరకాల మిబ్బందులు పడి పడి తనదురవస్థ భరింపనోపక జన్మమధ్యమున నొకసారియైనఁ గడుపునిండఁ గూడు తిని మొదలింటఁ బట్టఁ గట్టుకొని చల్లనిచోటఁ దలదాచుకొన నిశ్చయించి తనయాలితోఁగూడి యీదేశమునఁ బ్రాప్తుఁడై పోయి తుదకు సర్వవిధముల యోగ్యమును సుభిక్షమును వెలయుచు నుజ్జయినిఁ జేరెనో యని తలంపవలసి యుండును. ఈనగరము పూర్వకాలమునుండియుఁ బురాణములయందును దేశచరిత్రములయందును బ్రసిద్ధికెక్కి నాగరకతకును విద్యలకును సంపదలకును నిలయమై యెన్నిక వహించెను. ఏ రాజుపేరు భరతఖండమునఁ బ్రతిభాగమున బ్రతిగ్రామమునఁ బ్రతిగృహమున బ్రతిమనుష్యునిచేత స్మరింపఁ బడుచుండెనో యే రాజు మన దేశముపై దండెత్తిన మ్లేచ్ఛుల నోడించి పాఱఁదోలి వైదిక ధర్మంబులఁ బ్రతిష్ఠించి భరతఖండము నేకచ్ఛత్రముగఁ బరిపాలించుటం జేసి వానికీర్తి యాచంద్రతారార్కముగ నవనిలో నుండు నటులు వాని పేర శకము ప్రారంభింపఁబడియెనో యే రాజు చిత్రకథల వినినఁ జదువుకొనిన నెవ్వగ లన్నియు నడంగ మనుజు

లానందాబ్ధి నోలలాడుచురో యాసాహసవిక్రమార్క భూపాలుండు పాలించిన దీయుజ్జయినీనగరమే. ఈపురమున కధిపతియై ప్రద్యోత మహారాజే తొల్లి తనకుఁ బగతుఁడును బాండవవంశజుండును గౌశాంబి పురాధిపతియు వత్సరాజునగు నుదయసేనమహారాజును మాయో పాయమునం బట్టితెచ్చి తనకోటలో బంధించె. ఈప్రద్యోతమహా రాజుకూఁతు రగువాసవదత్తాదేవి నే కోటలోబంధింపఁబడిన వత్సరాజు మోహించియంతఃపుర పరిచారికల చేత రాయబారమున నంపియామెకు దనపై వలపు గలిగించి యెట్టకేలకుఁ దండ్రికన్నులుగప్పి యామెను వెంటఁబెట్టుకొని గావలనుం బోయి వివాహంబు జేసికొనియె. సకల కవికులగురుఁడని విఖ్యాతిఁగాంచి నాటకరాజమని యెల్లరచేవినుతి గాంచిన యభిజ్ఞానశాకుంతలమును రచియించిన కాళిదాస మహాకవి యుఁ బాణినివ్యాకరణమునందును బతంజలి మహాభాష్యమునందునుగల కొఱఁతలఁబూరించి గీర్వాణ వ్యాకరణములకు వార్త్తికముల వ్రాసిన వరరుచియు జ్యోతిశ్శాస్త్రసారమును జూచి బృహజ్జాతకాదిమహాగ్రంథముల నిర్మించినవరాహమిహిరుఁడును నిఘంటువులలో నెల్ల శ్రేష్ఠమై సంస్కృతపదపారిజాతమని చెప్పఁదగిన నామలింగానుశాసనమును రచియించి మృతిజీవుఁడైన యమరసింహుండును దక్షునికోరలవిషంబుచే భస్మపటలమైనవృక్షమును గ్రమ్మరబ్రదికించి వైద్యశాస్త్రమును భూలోకమున నవతరింపఁ జేసినధన్వంతరియు సుభాషితరత్నావళియనుపేర నీతిశృంగారవైరాగ్యములఁ గూర్చి మూఁడు శతకంబులం జెప్పి జగజ్జనులకు మహోపకారంబుగావించి కీర్తిశేషుండైనభర్తృహరియు నీపట్టణమునం దేవసియించిరని పూర్వకథాకోవిదులగు పెద్దలు పలుకుచుందురు. కాళిదాసునిచేత మేఘసందేశమునందు మిగుల హృదయంగమంబుగ వర్ణింపఁబడిన దీపురతిలకమే జ్యోతిష్కులచే గణితములనిమిత్తము మధ్యస్థానముగ నంగీకరింపఁబడినదీనగరరాజ

మే. అవంతి యనియు విశాల మనియు నామాంతరములు గలిగి వ్యవహరింపఁబడిన దీపుటభేదనమే.

ఈకథ జరిగినకాలమున నుజ్జయినీనగరము సుదర్శనుఁ డను రాజశేఖరునిచేఁ బరిపాలింపఁబడుచుండె. ఆసుదర్శనుఁడు సార్థక నామ ధేయుఁడని చెప్పుట యతిశయోక్తి కాదు. వానిచక్కదనము ముందు మన్మథునిమేనియందము కనంబడదని పలుకుట పొగడ్తగాదు. విలు విద్యయందు నేరిమింగనినయర్జునుఁడు తెల్లఁబోవవలసివచ్చుననుట వర్ణనముగాదు. అతనియైశ్వర్యము నెదుట నష్టైశ్వర్యములు గల మహేశ్వరుఁడు దరిద్రుఁడై తోఁచు ననుటకవి సమయము గాదు. మేఘుఁడోకానోకప్పుడు వృష్టులం గురియక వట్టిగర్జనంబుఁ జేసి పోవచ్చునుగాని యాఘనుఁ డాశ్రితజనంబులకుఁ గావలసివచ్చినప్పుడు భూరివృష్టుల నొసంగక పోఁడు. ఆరాజు బౌద్ధమతావలంబకుఁడు. అట్లయ్యు బౌద్ధులయెడఁ బక్షపాతమును బ్రాహ్మణులయెడల నిరసన మునులేక సర్వసమానుఁ డయి లోకరంజకముగఁ బ్రజాపాలనము జేయుచుండు. అతఁడు దుర్జనులకు భయంకరుఁడు. సజ్జనుల కభి గమ్యుఁడు. దీనులకు మందారము. పండితులపాలిటి పారిజాతము దయాసాగరుఁడు. నోరెఱుఁగనిజంతువుల గొంతులు పరపరఁగోసి మనుష్యులకడుపు నిండించుకొనుట మహాపాతకముగఁ దలఁచి యానర నాథుఁడు మాంసభక్షణము మానెను. మనుజులకుఁ గీడుచేసినవార లెట్టిదండనకుఁ బాత్రులగుదురో జంతువులకు హానిజేసిన వారు నట్టిదండనకు బాత్రులె యని యతఁడు శాసించె. అతని మన సెంతమెత్తనిదియో కాని పాము తేలు మొదలగు విషక్రిముల నైనఁ దనయెదుటఁ జంపుచుండ నాతఁడు జూచి సహింపఁజాలఁడు. ప్రజా క్షేమమునిమిత్తము తనశాసనముందప్పి నడిచినతులువల దండించు చుండును. కాని శిక్షలు తప్పుచేసినవారలనడతల దిద్దుటకై యేర్పడిన

వని యెఱింగినవాఁడు కావున దండనలు క్రౌర్యరహితము లగునట్లును
సాధ్య మగునంతవఱకుఁ గృపామిళితము లగునట్లును జేయుచుండును.
వేయేల? ఆ మహారాజు సద్గుణంబులపారంపుముద్దయని ప్రకృతిజనంబు
లెల్ల వానిం గొనియాడుచుందురు. ఆ భూకాంతుని కులకాంత యా
నాఁడు గలకాంతలలో నెల్ల లావణ్యవతి. కోసలేంద్రుఁ డగు శుకధ్వ
జుని యనుంగుఁ గూఁతురు. ఆమెపేరు చంద్రప్రభ. గొనముల
దొంతి అగు నాయింతి యానాటికాంతల కెల్ల మేలుబంతియై యా
మహారాజున కెల్లవిధములఁ దగియుండె. ఆదంపతుల పరస్పరాను
రాగపు మొదటిపంటయో యన్నట్లు వివాహమైనయచిరకాలమున కే
కువల యానందవర్ధనుఁ డొకఁ డుదయించె. రమాకుమారునికన్న
సుకుమారుఁడగు నా కుమారునకు సుదర్శనుఁడు తండ్రిపైఁ దనకుం
గల యనురాగమును గౌరవమును జూపుటకై మకరందుఁ డని పేరు
పెట్టెను. ఈ గ్రంథమున వర్ణిత మగుకథ జరుగునాటికి మకరందుఁడు
పదునెనిమి దేండ్లప్రాయమువాఁడు.

వెనుకటి ప్రకరణములయం దుఁ జెప్పఁబడినరుద్రభట్టుజయి
సీనగరమునుండి వెడలిపోయిన కొన్నిదినములకు నొక్కనాఁడు ప్రాతః
కాలమునఁ దనయంతిపురమున నొకగదిలో సుదర్శననరేంద్రుఁడు
తత్సమయంబున నుదయించుప్రభాకరుని చందంబున సుదర్శనుఁడై
యెద్దియో యోచించుచు, నొకపీఠమునఁ గూర్చుండె. అప్పుడు ప్రతీ
హారి మార్గంబు జూపఁ బ్రధానమంత్రి యగురత్నసేనుఁడు మెల్లమెల్ల
రాజసన్నిధి కరుదెంచి వినయంబున జోహా రొనరించి యిట్లనియె.
"దేవా! కేసరి దేవరపాదసందర్శనార్థమయి క్రమ్మర వచ్చియున్న
వాఁడు. ముదల యయ్యోనేని వానిం దోడి తెచ్చెద" అనవుడు సుదర్శ
నుఁడు సచివుని గనుంగొని "రత్నసేనుఁడా! వాని నేల నీవెంటఁ గొని
రావైతివి? సత్వరంబ చని తోడ్కొని" రమ్మని సెలవిచ్చి వాని నా

వలకుం బనిచె రత్నసేనుఁ డవ్వారికుం జని యొక్క. ముహూర్తంబున గేసరిని వెంటబెట్టుకొని రాజసమ్ముఖమ్మున కేగుదెంచె. కుటుంబముతో వచ్చిన కేసరీరత్నసేనులఁ గనుఁగొని రాజు వారి నిరువుర నుచితాసనంబులఁ గూర్చుండుఁ డని యానతిచ్చె. రాజానుమతంబున రత్నసేనుఁ డుచితాసనంబున నాసీనుఁ డయ్యె. కేసరి కూర్చుండక మహారాజు నడుగులపయింబడి బాష్పాకులితనయనుఁడై కన్నీట సుదర్శనుని పాదముల నభిషేకించుచు గద్గదస్వరంబున నిట్లనియె. "ఓ దయామయా! నేను మహాపాతకుఁడను రాజద్రోహిని, దేశద్రోహిని, దేవర సన్నిధిని బీఠముపై గూర్చుండుట కర్హుఁడఁగాను. చిన్ననాటనుండియు మీయడుగులఁ గొలిచి మీమన్ననలబడసి మీయన్నము దిని మీ బట్ట గట్టి మిత్రులకుఁ గనులపండువుగను శత్రువులకుఁ గన్నెఱ్ఱగను జెట్టుంబులకు మహః ప్రమోదకరముగ నుండునట్లు మహదైశ్వర్యంబుల ననుభవించు మీయంతవాఁడనై యుండియుఁ దుదకు మీపాద సేవఁజేయుచుఁ గుడిచికూర్చుండలేక యొడలు క్రొవ్వి లంచగొండినయి కృతఘ్నుఁడ నయి చెనటియగు రుద్రభట్టు పలుకులు విని మీకును వైదర్భులకును బొడమిన వివాదంబు న్యాయమగుపక్షము విడిచి యన్యాయంబుగ మీ గ్రామంబులఁ గొన్నిటిఁ బరులకు విక్రయించి యాపాపధనంబు సంగ్రహించితిని. స్వామిద్రోహముఁ జేసిన నీచుని గొఱ్ఱవేయించక ప్రాణదానంబు గావించిన మహానుభావుల రగు మీ దయారసంబు నేమనికొనియాడుదు? దేవా! మీగ్రామంబుల వైదర్భులకు విక్రయించిన నాఁడె చిరసంపాదిత మగు నాప్రతిష్ఠ విక్రయించితి. ధనముకన్న నుత్కృష్టమగు గౌరవంబును విక్రయించితిని. పూర్వసంచిత మగు పుణ్యము విక్రయించితిని. పాపమున కొడిగట్టి యెట్టెటో మూటగట్టుకొన్న యాధనంబును తుదకు నాకుఁ దక్కదయ్యె. నరులెంతెంత చాటుచాటునఁ జేసినదోసంబులును బయలు

వడకపోవు; కావున నాయొనర్చిన పాపంబును బ్రద్దలై వెల్లడియయ్యె. నాకావించిన యకార్యంబునకు నేనిప్పుడ నరకము ననుభవించు చున్నాఁడను. ఎట్లన, దేవరకు నాయెడఁ గల యాదరం బడుగంటె. ప్రజలకుం గల గౌరవము గంగఁగలిసె. నెయ్యురకుఁ గల మక్కువ నేలపాలయ్యె. గంపెడు బలగముండికనే నిప్పు డేకాకినైతి. ఎట్టెటో పొట్టబోసికొని తినుచుండియు దుర్బలుడనైతిని. పూర్వపరిచితుల కండఱకు దొంగనైతిని. వేయేల? గౌరవహీన మయిన యీ బ్రదుకు బ్రదికించుటకంటె నాడు మీరు శిరచ్ఛేదము జేయించిన నాకెక్కుడుపకారంబై యుండు. తుచ్ఛప్రాణంబులపైఁ గల తీపిచే బలిమిని నాయంతట నేను జావలేకసుఁడీ యీ మొండిదేహంబు నింతకాలంబు నిలుపఁగలిగితిని. నిర్ధనుఁడనై నిర్యశుఁడనై నిర్బంధుఁడనై నిష్పణ్యుఁడనై చుట్టములకు నెయ్యురకు నాలుబిడ్డలకు లోకులకు భూమికి బరువుగ నున్న నేనీ పనికిమాలిన బ్రదుకింక బ్రదుకజాల. ముందు వెనుక లరయక దొరకెఁగదా యందని సంతోషంబున నాఁడు లంచము గ్రహించిన నామనసు పశ్చాత్తాపమున నేఁడు మఱుఁగుచున్నయది. శిరచ్ఛేదంబు చేయక నన్ను విడుచుటయే నాకు శిక్ష విధించుట. ఇంక నేనీ మనోవ్యథ భరింపఁజాల. మీచిత్తంబువచ్చిన ప్రాయశ్చిత్తంబు విధించి నన్ననుగ్రహింపుడు. కృపాతరంగితంబు లగు మీ యపాంగావలోకనంబుల నాపైఁ బరపినంగాని నాతాపం బుపశమింపదు నన్ను మకరందునిగా భావింపుఁడు కటకటా! కష్టచరిత్రుఁడ నగు నేను సుగుణరత్నాకరుఁ డగు మకరందుని వంటివాఁడ నని పలుకుట యనుచితముగదా మకరందునియందువలె నాయందును పుత్రవాత్సల్యము జూపి నన్ను రక్షింపుఁడు. ఇంతకన్న నెక్కుడు విన్నవింపఁజాల'' నని మనుజేంద్రుని పాదయుగళంబు గట్టిగఁ బట్టుకొని యనివార్యమయి వచ్చు నెవ్వగ నాపలేక బాలునిచందంబున బిగ్గఱగ

నేడ్చెను. సహజముగ మృదువయి కృపానిలయమయి సుదర్శనుని మనస్సు దీనములగు కేసరివచనములకు మఱింత మెత్తనై వానియెడ బ్రసన్నమయ్యె. నేరస్థుఁడయి పాదాక్రాంతుఁడైన సేవకుని కన్నవ నుండి యెట్లు బాష్పంబులు తొరంగెనో దయామయుం డగు యజ మానుని నేత్రములనుండియు నట్లే బాష్పములు గారఁజొచ్చె. అట్లు కేసరిదైన్యంబును వినుటవలనం గలిగిన బాష్పబిందువులు మెల్లమెల్ల నుత్తరీయాంచలంబునఁ దుడుచుకొని సుదర్శనుఁడు కేసరిని దనయడు గులపై నుండి లేవనెత్తి ప్రక్కనొక పీఠమ్మపైఁ గూర్చుండజేసి కని కరంబు మెఱయ నిట్లనియె. "కేసరీ! నీవిందు సిగ్గుపడి వగవం బని లేదు. మానవజన్మమెత్తిన వారిలోఁ దప్పు చేయనివాఁ డెవ్వఁడు! గొప్పవారు గొప్పతప్పులు చేయఁ గొలఁదివారు కొలఁది తప్పులు గావించుచుందురు. నరుఁ డొకవేళ మనోదౌర్బల్యమున నొకానొక సమయమున దోసంబు జేసినను గాటం బగు పశ్చాత్తాపంబున వాని యాత్మ నిర్మలమై పరిశుద్ధంబగును. నీవు మా మకరందుని వంటి వాఁడవు, నీ కే భయంబును లేదు. నీవు గావించిన తప్పులన్నియు క్షమించితిని. నీ వెప్పటియట్ల దారపుత్రాదులతో నుజ్జయినిం గాపుర ముండి నా కిష్టసచివుండవయి మెలంగుము. రుద్రభట్టు మహాప రాధంబు గావించినందుకు సిగ్గుపడి యొదిగి యుండుటకు మాఱు తాను నిరపరాధినని వాదించి పంతగాఁడై ప్రతినలు బలికెఁగా; నీవలె నేరంబు నొప్పుకొని కావుమనిన వానిని క్షమింపకుందునా! ప్రజాక్షేమము నిమిత్తము దేశసంరక్షణార్థము దండ్యులను శిక్షించు చుందును గాని వాండ్రు నాకుఁ బగతురుగారు. నీవు వ్రాసి యంపిన లేఖ నా కందినది. ఆ జాబు చేరిన నాఁడె నే నిన్ను క్షమి యించి నిన్నిటకు రావింపుమని రత్నసేనునితోఁ జెప్పితిని. నీవింక విషాదంబు దక్కి పొమ్ము" అని భూపాలుఁ డానతిచ్చుటయుఁ గేసరి మహానందభరితుఁడై జేనియుమనుగులకుఁ బునఃప్రణామంబు

గావించి తనపై నాతనికిం గలిగిన యపార కృపారసంబునకుఁ గడు కృతజ్ఞుఁడయి యవ్వలకుచనియె.

అతఁడు చన్నవెనుక సుదర్శనుఁడు రత్నసేనుని గనుంగొని "పాపము కేసరి కడుచిన్నవోయి యున్నవాఁడు. వానికి గాఢపశ్చాత్తాపము గలిగెనని తోఁచుచున్నది. ఇఁకనైన నతఁడు సత్ప్రవర్తనము గలిగి మనయెడఁ గృతజ్ఞుఁడయి వర్తించునని తోఁచెడిని నీయభిప్రాయమే" మని యడిగెను. రత్నసేనుఁ డాపలుకులు విని వెంటనే ప్రత్యుత్తర మొసఁగక యనుమానించుచు మెల్లమెల్లఁగ "దేవా! కార్యంబులంబట్టి మనుష్యులకృతజ్ఞత నెఱుంగ వలయుఁ గాని మాటలంబట్టి కాదు. కుటిలచిత్తు లాపత్కాలమున నొదిఁగియుండి యైక్యముం జూపుదురు గదా" యని పలికెను. మంత్రిమాటలకు చిఱునవ్వునవ్వి "మొన్నటి యొకసారి పొరపాటున నతఁడు తప్పుచేసెఁ గదా యని కలకాల మతఁడట్టివాఁడే యని నిశ్చయించుట పాడియగు గదా? తన యకార్యంబున కింతవగచినవాఁడు వెండియుఁ గృతఘ్నుఁడగు నని నేఁ దలఁపను. కావున నీమనంబున సందియ పడనక్కఱ లేదు సుమీ" యని పలికెను. మంత్రి కేసరివిషయమున, దనయభిప్రాయమును మార్చికొన లేదు గాని తేనిమాటల కెదురాడ లేక యూరకుండవలసివచ్చె. అనంతరము రాజును మంత్రియును మఱికొన్ని రాజకీయవ్యవహారములఁగూర్చి ప్రసంగించుచుండ మంత్రి యిట్లనియె. "విదర్భరాజునకుఁ గల వివాదమున మనచే నంపఁబడిన కేసరియు రుద్రభట్టును వివేకహీనులయి ప్రవర్తించిరి గావున మనము నుత్తల నెవ్వరి నయిన వైదర్భులయొద్దకంపి వ్యవహారముఁ బరిష్కరించికొనుట కర్తవ్యమని నాకుఁ దోఁచుచున్నయది. రాజవాహనుని యొద్దకుఁ బోయి "మీరు రాయబారులకు లంచమిచ్చి మా గ్రామంబుల నన్యాయముగ నాక్రమించిరని యెట్లు మనము నొక్కిపలుకఁగల"

మని మీ రందు రేమో. అట్లు మీరు శంకింపనక్కఱలేదు. ఈ సందే
శము నడపుటకు నన్నుచు మకరంద కుమారుని బరుపుఁడు. విదర్భే
శ్వరుని మానసు నొవ్వకుండ ననృతంబులు బలుక కుండఁ గార్యంబు
సెడకుండ నెట్లు పలుకవలయు నట్లు పలికి మనయూళ్ళు మఱల
మనకు వచ్చునట్లు చేసెద” అనుటయు రాజించుక విచారించి సకల
కళాపరిపూర్ణుఁ డగు మకరందుఁడును, లోకజ్ఞుఁడు రాజనీతి విశా
రదుండు నగు రత్నసేనుఁడును, జనిన గార్యంబు సేకురు నని నిశ్చ
యించి వారిపోక కనుమతించె.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

‘పుత్రాదిచ్ఛే త్పరాజయ’ మ్మను నార్యవచన మొక్కటి
కలదు. తండ్రి కొడుకువలనఁ బరాజయమునొందుట కిచ్ఛగించునని
దానియర్థము. సుగుణములలోఁ గుమారుఁడు దన్ను మించవలయు
నని తండ్రి నిరంతరమును గోరుచుండునని దానిభావము. జనకుఁడు గుణ
హీనుఁడై దుష్టుఁడై నను దన తనయుఁడు సుగుణవంతుఁడు సన్మార్గుఁడు
గావలయునని కోరుటయుఁ దాను సుగుణవంతుఁడే యయ్యెనేని తన
కొడు కంతకన్న సద్గుణాఢ్యుఁడు గావలయునని కోరుటయు లోకాను
భవసిద్ధమని మన మెఱుంగుదుము. ఆ న్యాయము తక్కినవారియందు
కంటె సుదర్శన మకరందులయందు నెక్కుడుగ సార్థకంబయ్యె.

తెల్లనిపాలవెల్లిలోఁ జల్లనిచంద్రుఁ డుదయించిన చందమున
దయాసముద్రుఁడగు సుదర్శనునికడుపున సర్వకళాపరిపూర్ణుఁ డగుమక
రందుఁ డుదయించుటచే మాళవదేశస్థులు తమభాగ్యములు పండిన
వని మహానందభరితులైరి. మకరందునియం దొకశుభలక్షణ ముండి
యొకశుభలక్షణము లేక పోలేదు. ఒక సద్గుణ ముండి యొక సద్గుణ

ముందఱ బోలేదు. ఒక్కచక్కఁదనంబునకే వాని మెచ్చవచ్చు. ఒక్క భూతదయకె ప్రశంసింపవచ్చు. ఒక్కవిద్యకే కొనియాడవచ్చు, ఒక్కపరాక్రమమునకే పొగడవచ్చు ఇన్నిగుణము లొక్కనియందె గుమిగూడి కానఁబడినప్పుడు ప్రజలారాజకుమారు నెట్లు గౌరవింతురో యిచ్చట వర్ణింపవలయునా? పలుమాట లేల! ఆరాజనందనుఁడు పది యెనిమి దేండ్లప్రాయము వచ్చునప్పటికి గుణములగనియై చదువుల సరస్వతియై బుద్ధికి బృహస్పతియై మదవతీమన్మథుఁడై శ్రితజన చింతామణియై పండితజనపారిజాతమై పరాక్రమసింహమై జన్మకారణ మగు వంశమునకుఁ గడుపారఁ గన్నతల్లిదండ్రులకుఁ బాలింపఁబడు ప్రకృతిజనులకుఁ గ్రమంబున గౌరవంబు యశంబు నానందంబు నొడఁగూర్చుచు నతని కతండె సాటియని విలసిల్లె. మకరందుఁడు నిండుజవ్వనమును బ్రాపించినందునఁ దల్లిదండ్రులు వానికిం దగిన కన్నియను దెచ్చి వివాహంబు జేయవలయునని రాజపుత్రికలకయి వెదుకఁజొచ్చిరి. కన్నియ మెచ్చుప్రాయమును దల్లి మెచ్చుసంపదయుఁ దండ్రి మెచ్చు మగఁటిమియుఁ జుట్టముల మెచ్చు కులగౌరవమును మకరందునిపట్ల నుండుటచే నప్పటిరాజు లనేకులు తమతమకన్నియలఁ గానుకలతోఁ గూడ మకరందుని కాళ్ళపైఁ బడవేయుటకుసిద్ధముగ నుండిరి. చక్కఁదనమున్న కన్నియకు విద్దియ యుండదయ్యె. చక్కఁదనమును విద్యయుఁ గలపడంతికి సత్కులప్రసూనత గలుగదయ్యె. చక్కదనమును విద్యయు సత్కుల ప్రసూనతయుఁ గలయెలనాఁగకు నైశ్వర్యము లేదయ్యె. చక్కఁదనము విద్యసత్కులప్రసూనము నైశ్వర్యము గలమగువ బౌద్ధమత ద్వేషి యగు క్షత్రియునికన్యకయగుచు వచ్చె. క్షత్రియకన్యను దనకుమారున కిచ్చి పెండ్లిఁజేయుటకుఁ జంద్రప్రభాదేవికిని సుదర్శనునకు నిష్టమే; కాని యారాజులు తమతమకూఁతుల నెఱిఁగియెఱిఁగి బౌద్ధరాజనందనున కిచ్చుట మంచి

దగునా కాదా యని శంకింపఁజొచ్చిరి. అదియునుంగాక మకరందుఁడు విద్యావ్యాసంగముఁగలిగి తన కాలమంతయుఁ బండితగోష్ఠియందును గ్రంథపఠనమందును గడపుచుఁ దన పెండ్లిమాటఁ దలపెట్టక తల పెట్టినవారికి త్తరమీయక రాజకన్నియల చిత్తరువులఁజూచి మెచ్చక మెచ్చు నట్లొరులకుఁ జెప్పక చదువుపై విసువు దోఁచినపుడు సాము లం జేయుచు సాములపై విసువు దోఁచినప్పుడు చదువుచుఁ దనహృ దయ మెవ్వరికిం దెలియకుండ వర్తించుచుండెను. అందుచేతఁ దల్లిదం డ్రులుకుమారునివివాహవిషయమునగర్తవ్యము నిశ్చయింపఁజాలరైరి

ఇట్లుండ మకరందుఁడు ముఖ్యమంత్రియగు రత్నసేనునిగూడి రాజకార్యములమీఁద విదర్భకుం బోవలసివచ్చె. చంద్రప్రభాదేవికి మకరందుని వెనుక నిరువురుబిడ్డలు పుట్టి బాల్యమునందె మృతినొందు టం జేసి యామె గారాబుకొడుకు నెడబాసి యుండలేనిదయ్యు భర్తృ ప్రేరణమున నియ్యకొన వలసె. సుదర్శనుడును దనయనుంగుఁ గుమారు నదివఱ కెన్నఁడును విడిచి యుండకపోవుటచే వదల లేక వద లలేక బిగ్గఁ గౌఁగిలించి ముద్దాడి మంత్రిచేతిలోఁ జేయివైచి యప్ప గించి సమరముల ముక్కాకలఁ దేఱిన మెఱియలవంటిబంట్లు నూరుగు రను గుఱ్ఱంపురౌతుల నేఁబదుగురను మదపుటేనుంగులఁ బదింటిని వెంటఁదోడ్కొనిపొమ్మని కళ్యాణనిధి యను భద్రజాతిగజముపై గొడుకును మంత్రి నెక్కించి యాశీర్వదించి పనిచెను.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము

మానవులకు జ్ఞానాభివృద్ధి కేవలగ్రంథపఠనంబువలన న మేకాక ప్రయాణము వలన నయితమగును శాస్త్రజ్ఞానవాసన లేని మూర్ఖునకైన దేశాటనము మిక్కిలి లోకానుభవమును గలిగించు నన

శాస్త్రజ్ఞానముఁ గల పండితుల కవి చేయు మేలింతింత యని వర్ణింప వశమా! కూపస్థ మండూకములవలె నున్నచోటు విడువక తామున్న చోటె సర్వప్రపంచ మనియుఁ దా మెఱిఁగినదే సర్వజ్ఞాన మనియు విఱ్ఱవీగు కించిద్జ్ఞులొక్కసారి దేశాటనముం జేసిన వారియభిప్రాయము లన్నియు వింతగ మారకపోవు. ఈశ్వరుని యౌన్నత్యముఁ దెలుపు కొండలను, పరమేశ్వరుని మహిమమువలెనే దట్టములై దుర్గమము లగు మహారణ్యములను, సర్వేశ్వరునిదయ రసమువలె ప్రవహించు నదులను, గ్రమంబున నెక్కి కడచి దాఁటి పయనములు సేయువారి మనోవికాస మెంతవిస్తారముగ నుండునో యది పయనములు జేయని వా రెఱుంగుట కష్టము. నరుఁడు విదేశంబులకుఁ బోయి యచ్చట జనుల యాచారంబులు వేషంబులు భాషలు మతములు నచటి రాజుల పరిపాలనాపద్ధతులు శాసనంబులు గ్రహించి తమదేశంబున నున్నవాని తోడం బోల్చి చూచికొనునపుడు తనవారియందలి దోషంబులు రెండవవానియందలి గుణంబులు నద్దమునందువలె మనంబునకు విస్పష్టముగఁ బొడకట్టు. అందుచే దేశాటన మవశ్య కర్తవ్యము.

మకరందుఁడు తండ్రిని వీడ్కొని యుజ్జయిని నగరంబు వెడలి పరివారసమేతుఁ డయి విదర్భకుం బోవుచు మార్గమధ్యమున సృష్టి వైచిత్ర్యములఁ గని యచ్చెరువందుచు నాటవికుల యనాయకత్వమునకుఁ బల్లియలనుండు జనంబుల వెంగలితనంబునకుఁ జింతిల్లుచు నెడనెడఁ జెట్లనీడల విడిది సేయుచు నచ్చటి సెలయేళ్ళ తియ్యనినీళ్ళం ద్రావి నిష్కలుషములైన వాయువులం బీలిచి చెట్లం దమయంత పండిన పండ్లదిని సుఖించి మహానగరములలో నంతఃపురములలో వసియించు జనంబులకన్న జనపదంబులఁ గుటీరంబుల నుండు జనంబులె యెక్కుడు సుఖము ననుభవించు నని మనంబున దలంచుచుఁ బయనముం జేసి పదునైదు దినంబులలో విదర్భాపురంబు జేరె. చేరి తనరాక రాజు

వాహనున కెఱింగించి పృచ్ఛుటయు నతఁడు వారి గారవింపఁ దన జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు మేఘవాహనునిం బనిచె. మేఘవాహనుండును సముచితపరివారముతో మకరందు నెదుర్కొని గారవించి యొక్క రమ్యసౌధంబు విడిదిగా నేర్పరచి వారి యుపచారార్థము తగుసేవకుల నియమించి చనియె. మాళవకులు పయనపుం బడలికలఁ దీర్చుకొనుచు మూఁడుదినంబులు గడపిరి. నాలవనాఁడు రాజవాహనుని మంత్రులలో నొక్కఁడు జయంతుఁ డనువాఁడు మకరంద రత్నసేనులం గనవచ్చి యిట్లనియె. "రాజవాహన మహారాజుగారు మీరాకకుం గతి మెయ్యది యో యెఱింగి రమ్మని నన్నుం బుత్తెంచిరి. అది నాకు వినుపింపఁ బోలునేని వినుపింప వేఁడెద. అంతిపురమున రాజుగారికి గడుంగూర్చు బాలిక యొక్కరిత జ్వరపీడిత యయి యున్నది. ఆకారణంబున నృపాలుఁడును బంధుగులును మనస్స్వస్థత లేక యున్నవారు. అందుచేఁ బ్రస్తుతము రాజుగారు మీసందేశార్థముల విని తగినయుత్తరంబుల నొసంగఁజాలమని మీతో మనివిచేయు మనిరి. ఆబాలికకు దేహారోగ్యము గలుగునంతవఱకు మీరు మాయిచ్చుసత్కారంబుల గ్రహించి యిందుండవలయు నని ప్రార్థించు చున్నారము." అనవుడు రత్నసేనుఁడు జయంతునితో నిట్లనియె. "అయ్యయ్యో! మీమహారాజుగారికి మనస్స్వస్థతము లేనిసమయమున వచ్చి మేమపరాధంబు గావించితిమి. సిద్ధార్థుని యనుగ్రహముచే రాజపుత్రిక యచిరకాలంబున స్వస్థచిత్త యగుగాక. మావచ్చినపని మీ కెఱిఁగింపరానిది కాదు. ఎల్లలంగూర్చి మాకును మీకునుం గల వివాదమును దొల్లిఁటి యట్లు కాక మరలఁ బరిష్కరించుటకై వచ్చితిమి. ఇది యసమయ మగుటచే సమయమగువఱకు మే మిచ్చటనే యుందుము. ఈనడుమ మారాజకుమారుఁడు విదర్భాపురంబునంగల వైచిత్ర్యంబులఁ గనుంగొనుచుఁ బ్రొద్దులం బుచ్చుచుండు. వ్యవహారముం గూర్చి ప్రశంసిం

చుటకుఁ గాక యూరక యీమహారాజుగారిని సందర్శించుటకు మేము మూఁడు దినములలో వత్తుమని మనవిచేయుము.'' అని పలుక జయంతుఁడు ''సరే మంచిదట్లే సేయుఁ'' డని రాజకుమారునియొద్దను రత్నసేనునియొద్దను సెలవుగైకొని చనియె.

మఱునాఁడు మకరందుఁడు నగరంబు జూడవలయునని రత్నసేనుం గూడి యొక్కయరదంబు నెక్కిబయలుదేఱి విదర్భరాజసేవకులు దారి జూపఁ బలుతావులకుఁ జని యాపురవైచిత్ర్యంబులం గని సంతసించి సేవకులతో ''భీమరాజు తొల్లిపాలించిననగరమిదియే కదా ఆనాటిచిత్రంబు లేవైన నిప్పుడున్నయెడల వానిం జూపఁ గలరా!'' అని పలికెను. అట్లే చేయఁగలమని యాసేవకులు వారిని గొంతదవ్వు దోడ్కొనిపోయి యొక యుద్యానవనమునం బ్రవేశపెట్టి ''దేవా! యిదియే విదర్భరాజపుత్రి యగుదమయంతి విహరించినయుద్యానవనము. ఇచ్చటనే నిషధరాజు పాలినుండివచ్చిన రాయంచతనచుట్టుపుటంచలతోఁ గలసి వ్రాసిన దట. ముద్దులు మూటగట్టునాయంచపలుకులు విని నలునిపై గాటంపువలపు నిలిపి దమయంతి పువ్విలుకాని హాళాహాళికి వెఱచి యీపువ్వుటీరముననే చిగురుసెజ్జలపైఁ బన్నుండి వెన్నెలఱేలు నిదుర లేక గడపిన దఁట. చెలికత్తెయలం గూడి యీ దమయంతి జలకేళిసలిపినకొలనిది యఁట'' యని యాయాతావులఁ జూపి వారికి మనః ప్రమోదంబు గలిగించిరి. ఆనెలవులం జూచి మకరందుఁడు భారతంబునఁ దాను జదువుకొనిన నలదమయంతుల చరిత్రంబుల జ్ఞప్తికిఁదెచ్చుకొని సమ్ముదితుఁడై విడిదికిం జనియె.

రత్నసేనుఁడు మఱునాఁడు మకరందసమేతుఁడై రాజవాహన మహారాజును జూడ నరిగి దౌవారికులచేఁ దమరాక జేసి కెఱిఁగింప జయంతుడువచ్చి వారిని గారవించి ''బాలిక దేహస్థితి సరిగలేదు. మహారాజుగారు చింతాక్రాంతులై యచట గూర్చున్నవారు రండి చూతురు గాక'' యని లోనికిం గొంపోయి యిరువుర పేర్లు రాజునకుఁ

తెలిపెను. రాజును మెల్లఁగఁ బీఠమునుండి లేచి వారి నెదుర్కొని సేమంబడిగి యుచితపీఠములపైఁ గూర్చుండ నియమించెను. అచట నున్నవారందఱు నొండొరులతోఁ బలుకక యూరకుండిరి. రాజు దీనాననుఁడై యెద్దియో చింతించుచుండె. ఆయవస్థంజూచి రత్నసేనుఁడు మకరందునితో రహస్యముగ "కుమారా! నీవు వైద్యశాస్త్రపారంగతుఁడవని ప్రసిద్ధిగలదు. ఈబాలిక కేదేని తగుచికిత్స నీవు చేయఁజాలవా?" యన, మకరందుఁడును "వారు నాకామెం జూపిన పక్షమున నాయోపిన చికిత్స యొనర్చెద" నని పలికెను. అప్పుడు రత్నసేనుఁడు రాజవాహనున కభిముఖుఁడై యిట్లనియె. "దేవా! యీబాలకుఁడు గట్టివైద్యుఁడు ఈతనికి రానివిద్దియ లేదు. అందాయుర్వేద మితనికభిమానవిద్య. 'పరోపకారార్థమిదం శరీర'మ్మను న్యాయమును బట్టి తాను రాజనందనుఁ డయ్యు గరునంబు లేక తెగులుగొంటులగు నిరుపేదల యిండ్లకుఁ బోయి వారల కుచితంబుగ మందులిచ్చి పథ్యపానంబులకై వారలకు ధనముసయితమిచ్చి వారి రోగంబుల మాన్పుచుండును. మీబాలిక నీతెఱకేఁ జూపిన నీతఁ డొప్పిన సాయంబుజేయఁగలఁడు. ఎంతెంతలు జాడ్యంబుల నైన నీతఁడు చేతితోఁ దీసివేసినట్లు కుదుర్చుప్రజ్ఞగలవాఁడు. అనుటయు రాజుం బరివేష్టించి యున్నసభ్యులందఱు సాటిలేనిచక్కఁదనంబునుం జక్కఁదనంబునకుం దగినప్రజ్ఞయుఁ బ్రజ్ఞకుం దగినపరోపకారచింతయుఁ గల యాపురుషసింహునివంకకుఁ దమకనులం ద్రిప్పిచూచి యచ్చెరువందసాగిరి. రత్నసేనునిపలుకులు రాజవాహనునిచెవులకు నమృతధారలట్లుపచరించి యెంతో యాస గొలుపుటం జేసి వానిమొగము వికాసవంత మయ్యె. మన స్సుత్సాహసమేత మయ్యె. దేహంబుమరల దార్ఢ్యవంత మయ్యె. జయంతుఁడు మొదలగువారు బాలికను మకరందునకుఁ జూపు మని త్వరపెట్టిరి. అప్పుడు రాజవాహనుఁడు పీఠమునుండి లేచి మకరందునిచేతులు పట్టుకొని "..యనా! వయసున

నాకన్న నెన్నియో యేండ్లు చిన్న యయ్యు బుద్ధిం బెద్దవు. అందుచే నిన్ను వేఁడుకొన్నం దప్పులేదు. నాబిడ్డకుం బ్రాణదానంబు చేసి మమ్మొకదరి జేర్పు"మని వేఁడుకొనియె. మకరందుఁడును వాని ప్రార్థనమున మనస్సు కరఁగ లేచి వినయమున "దేవా! నేను కించిద్‌జ్ఞుఁడ నన్నింత వేఁడికొనవలదు. నాయోపిన యుపకారంబు చేయుదు. జాడ్యంబు తెఱఁ గెఱుంగఁ జేసి నాకాబాలిక జూపు"దని పలికె. అనవుడు రాజవాహనుఁడు "జ్వరమే దానిని బీడించుచున్న రోగము. దానిమేనిమీఁద వడ్లగింజ వేసిన పేలగింజ యగుచున్నది. దాహంబునకు మితియు మేరయు లేదు. మాపులు కంటికిఁగును కన్న మాటలేదు. రెండుదినములనుండి సన్నిపాతము ప్రవేశించినది ఒక్క-మాఱు చూచితివయేని యన్నియు నీవ యెఱుంగఁగలవు. రాగమ్ము పోద"మని యాతనిని రత్నసేనుని దనమంత్రియగు జయంతుని వెంట బెట్టుకొని లోనికిం జనియె.

పదియవ ప్రకరణము

"అమ్మా! నీనిమిత్తము క్రొత్తవైద్యులు వచ్చియున్నారు. కన్నులువిప్పి యొకసారి యిటు చూడుము తల్లీ"యని రాజవాహనుఁడు బాలికమంచమువద్దకుఁ బోయి పిలిచి చేతితో లేపెను. "నాకు రోగము లేదు వైద్యు లెందులకు? నేను మాయూరికిఁ బోవలయును. నన్నుం బోనిండు. నే నిఁక నిచ్చట నుండ"నని పలికి యబ్బాలిక సన్నిపాతవశమున నొడ లెఱుంగక లేవంబోయెను. అప్పు డిరువురు చెలికత్తెలు మెల్లగ నామె నూరడించి పండుకొనఁబెట్టిరి. పోతబోసిన బంగారుబొమ్మవలె నున్న యాసొగసులాడి చక్కఁదనంబును గనుంగొని మకరందుఁడు తనలో "నిది మనుష్యాంగన యగునా? ఈజగన్మోహనాకార కెంత పాడురోగము వచ్చినది. కటకటా! యీమె బ్రదుక దేని జగ మరణ్య మగును. మధ్యమలోక మలంకారశూన్య

మగును. ఇది నిజముగ బంగరుబొమ్మయే యనవచ్చు. ఏలయన నీయుష్ణముచేత మేను చిక్కినను వన్నె యించుకయుఁ దఱుఁగ దయ్యె''నని తలంచి యామెస్థితిఁ గనిపెట్టుట కెడమచేయి పట్టుకొని నాడిం బరీక్షించి నాలుకయుం గన్నులు శోధించి రాజవాహనుని వెండియుం గొన్ని ప్రశ్నములడిగి స్థితిం జక్కఁగఁ గనిపెట్టి యౌషధము నంపెదనని చెప్పి విడిదికిం జని జామున కొక్కమాత్ర వేయుమని కొన్నిమాత్రలంపె. ఆమాత్రలయం దెంత పటుత్వమున్నదో కాని యవి ప్రయోగింపఁబడినది మొదలు బాలిక మేను తేలికగ నుండెను. ఆమందు వేసిన మొదటినాఁటిరాత్రి నిదురపోవకున్నను బాలిక తనలోఁ దాను గొణుగుకొనుట మాని యూరక పండుకొనియె. రెండవ నాటిరేయి సించుక నిదురించె. మూఁడవనాఁడు తెలివిగలిగి యడిగిన మాటల కుత్తరములిచ్చె. నాలవనాటిరాత్రి నలుజాము లొడలు మఱచి నిదురించె. అయిదవనాఁ డాఁకలి యాఁకలి యని యాహారం బడిగె. ప్రతిదిన ముదయమందును సాయంకాలము నందును మకరందుఁడువచ్చి యాబాలికఁ గనుంగొని యనుపాన భేదంబులతో నా యౌషధంబునే నడుపుచుండె. ఆఁకలి మిక్కుట ముగ నగుటచే నాఱవనాఁడు వైద్యుఁ డామెకుఁ బథ్యముపెట్టించెను. అనంతరము క్రమక్రమంబున నాబాలిక యన్నహితవుగలిగి యారోగ్యస్థితి నొందఁజొచ్చెను. వైద్యుఁ డుదయముపూట వచ్చుట మాని సాయంకాలమునందె రానారంభించెను. ప్రాతఃకాలమునందు వైద్యుఁడు రానందున కామె యించుక మనఃఖేదమునందుచు సాయం కాలమం దాయన వచ్చినప్పుడు తన దేహస్థితినిగూర్చి చెప్పిన మాటయే మరలఁ జెప్పుచు నడిగినప్రశ్నయే మరల నడుగుచు వాని నెంతసేపో నిలుపుచు వచ్చెను.

ఒకనాఁడు సాయంకాలము మకరందుఁడు బాలికను జూచుటకు వచ్చునప్పటికి రాజవాహనమహారాజు మంత్రులతో నేదివిషయము

సనో కార్యాలోచనము చేయునా తనివెంటలోనికిఁ రాఁడ[illegible].
అప్పుడు బాలికవద్ద నలుఁవురు చెలికత్తెలు మాత్రముండిరి. ఇరువురు
పురుషసేవకులు మకరందుని లోనికిం దోడ్కొనిపోయిరి. అతఁడా
పూటం జాల తడవచ్చుటనుండి యొకమాఱు కుడిచేయియు నొకమా
టెడమచేయియుఁ బట్టుకొని నాడి పరీక్షించి పథ్యపానములు
గూర్చియు నిద్రాదివిషయములం గూర్చియు వినువారికి విసువు గలుగు
నట్లు ప్రశ్నలడుగఁ జొచ్చెను. బాలిక దాని కన్నిఁటికి వినువుగొనక
యొక్కింత సిగ్గుపడుచుఁ బ్రత్యుత్తరము లిచ్చెను. సూర్యాస్తమయ
మయి చీఁకటులు గాఢముగఁ గ్రమ్ముటచే మకరందుఁడు తనవిడిదికిం
బోవలయు నని పయనము కా నాముద్దుగుమ్మ చెలికత్తెలతో నొక
దానిం బిలిచి "ఓసీ! కల్పలతా! ఇంకను గొంచెము సేపిచ్చట నుండి
నా దేహస్థితిని సమగ్రముగఁ బరీక్షింపు మనుము. ఇట్లు విడిదికిం
బోవ వేగిరపడుటకుఁ బ్రియజన మెవ్వరు లేరు గదా!" యని చెప్ప
నప్పలుకులు విని మకరందుఁడు సంతసించి "మాకు మీకన్నఁ బ్రియ
జన మెచ్చటను లేరు. ఎంత సేపున్నను మీ సన్నిధినుండ నే మన
సగుచున్నది. ప్రొద్దుపోవుచున్నది. కావున నే నిఁక చనక తప్పదు.
రత్నసేనుఁడు నారాక కెదురు చూచుచుండును. కాని యీమెకు
దేహారోగ్యము సంపూర్ణముగ గలుగుటచే నేను రేపటినుండి యిక్క
డకు రానక్కఱలేదు కావలసి యున్నపుడు వచ్చెద" నని లేచి
యీవలకుఁ బోయి పురుషసేవకులు మార్గముం జూప విడిదికిం
జనియె.

ఆపలుకులు వినిన తోడనే బాలిక మొగంబున వైవర్ణ్యము
తోఁచెను. చెలికత్తెలు మందు దెచ్చిపుచ్చుకొమ్మని ప్రార్థింప నామె
పుచ్చుకొనక యెవ్వరితోడం బలుకక పండుకొని కొంతసేపిట్టటుపా
న్పుపై దొర్లి యెట్టకేలకు నిదురవోయెను. నిదురలో రెండుసార్లు మక
రందుఁడా! మకరందుఁడా! పోకుపోకు మని పలవరించెను. మఱునాఁడుద
యమున రాజపుత్రికి నిదుర మేల్కొని చెలికత్తెలతో నెప్పటియట్ల

పలుకక విచారాక్రాంతయయి యుండె తల్లియు రాజవాహనుఁడు నాదినమున నామెం జూచి యట్లుండుటకుఁ గారణ మేమని నొక్కి యడిగిరి. ఏమియు లేదని బాలిక యుత్తరమిచ్చె. సఖీజనంబులనడుగ వారు తమ కేదియుం దెలియదను బదులు చెప్పిరి. బిడ్డ మఱునాఁడున త్తెఱంగుననే యుండుటచే వెండియు మకరందుని బిలువనంపి యామె స్థితిం జూడుమని ప్రార్థించె. మకరందముఁ గనుంగొని తద్దయు సంతసించు తుమ్మెదవలె మకరందుని గనుంగొని యా యిందువదన మహానందము నొందె. ఎక్కడిరోగ మక్కడ నంతరించె. మొగము వికాసవంత మయ్యె. అదిమొదలు మకరందుఁ డచ్చట నున్నన్నినాళ్ళు రెండుపూటలు నామెం జూచుచుండె. ఎందుచేతనో యెంత కాలమున్నను మకరందున కాయూరు విడిచిపోవుట కిష్టము కలుగదయ్యె. కాని రత్నసేనుఁ డుజ్జయినికిం బోవలయునని నిశ్చయించుకొనితమవచ్చిన వ్యవహారంబుబరిష్కరింపుమని రాజవాహనునిం ద్వరపెట్టెను. రాజవాహనుఁడును సుదర్శనుని బలపరాక్రమాదులకు వెఱచియో మకరందుఁడు చేసిన యుపకారముఁ దలఁచియో యది న్యాయమని నమ్మియో వివాదకారణము లగు గ్రామముల సుదర్శనున కిచ్చుట కొడంబడి రత్నసేన మకరందులం బిలిచి యెంతయు గారవించి వారికిఁ బలుపసదనములిచ్చి యిట్లనియె. "నాయనా! మకరందుఁడా! నీవు మాబాలికను మృత్యుముఖమునుండి తెచ్చి మా కొప్పగించితివి. నీమేలు మేము మఱువజాలము. నా కృతజ్ఞతను మీ తండ్రికి విన్నవించి గ్రామములిచ్చితిననుము. మన రాజ్యములు రెండు నప్పచెలియండ్రవలెఁ బొరపులు లేక వర్ధిల్లుగాక!" యని యతఁడు వారల వీడ్కొన మకరందుఁడు బాలికయొద్దకుం బోయి తన పయనంబు నెఱింగించి యామెను మరల దుఃఖసముద్రమున ముంచెను. అతఁడును వదలలేక వదలలేక యామెను విడిచి మఱునాఁడు రత్నసేనునిం గూడి సపరివారముగ నుజ్జయినికిం బోయెను.

పదియొకండవ ప్రకరణము

"కర్పూరమంజరీ! కర్పూరమంజరీ! ఏమన్నా మెన్ని పిలిచి నను బలుకవు? నీస్థితి యేమియు బాగులేదు. అన్నము తిననేదినవు. తినిన నాలుగు మెతుకులు మునిపంటఁ గొఱికెదవు. జేలు కన్నుమూయనే మూయవు మూసినఁ బలు తెఱంగులఁ బలువరించెదవు. అడిగినదాని కుత్తరం బొసంగవు. ఒసఁగిన నవ్యవస్థితముగాఁ బలికెదవు. ఏసుఖంబును గోరవు. ఏముచ్చట దలంపవు. నీకీమరంతసంతాపము గలుగుటకుఁ గారణమేమి? ఇది దయ్యమో భూతమో పిచ్చియో దేహపీడయో మనోవ్యాధియో మే మెఱుఁగజాలకున్నాము. శరీర సంబంధమగు పీడ యయ్యెనేని దానికిఁ దగు చికిత్సలఁ జేయవచ్చు. మనోవ్యాధికి మందు లేదందురు కాని మనసిచ్చి చెలికత్తెలతోఁ జెప్పుకొన్న మనోవ్యాధులు సయిశము మానును. కావున నీమన స్తాపము మాకెఱుఁగఁ జేయుము అమ్మా! వడగాడ్పుల కెండిపోవు తీఁగవలె నీ వెంతకాల మీతాపముచే సిరీతిని శోషిల్లెదవు? వెన్నెలకు వడద నీమేనేమి? యిప్పాధంబున నిద్రాహారములు లేక కృశియించుట యేమి?" అని యనుంగు జెలికత్తియ లిరువు రొకనాఁడు కర్పూర మంజరిఁ జేరి యడుగఁ జొచ్చిరి. కర్పూరమంజరి యా పలుకులవినియు విననట్టి యూరకుండె. ప్రియసఖులిరువురు నామె హృదయశల్యమగు నాయంశమేదియో విస్పష్టముగా వినఁగోరి తమతో నామె యావృత్తాంతము జెప్పుదుదాఁక విడువఁగూడ దని నిశ్చయించుకొని మరల మరల తఱచి తఱచి యామె నడిగి యెంతకుం జెప్పకున్న నట్టకేలకు విసువున నిట్లనిరి.

"ప్రియసఖీ! మేము నీకుం గడుదరివార మయినను నీ వదియేమో కాని మమ్ముం బెరవారిగఁ జూచుచుంటివి. నిన్ను గనుటయే

మీతలితండ్రుల వంతయ్యెను గాని పెంచుట మాతల్లులవంతయ్యెను. నీవు పుడమిపైఁ బడినది మొదలు నిప్పటిదనుక నిన్ను మే మొక నాఁడు నెడఁబాసి యెఱుఁగము. ఆఁటలాఁడుకొనుట నేర్చిననాఁడు గోలెమన మొండొరులసుఖదుఃఖములఁ జెప్పుకొనుచున్నారము. మాకన్న నెక్కుడగు నాప్తులు నీ కుండరని నాయభిప్రాయము. తల్లి దండ్రులెఱుగకుండ మఱుఁగు చేయవలసిన చాటుమాటలు రాజక న్యకలుచెలిమి కత్తెలతోఁ జెప్పుకొందురని వినుచుందుము. ఒకవేళ నీమనోగతరహస్యంబుల నీవు మాకెఱిఁగించినచో నవి బట్టబయలు చేయుదుమేమోయని నీమనంబున నపనమ్మిక యుండవచ్చును. పసి తనంబుననుండి మాస్వభావమును జక్కగ నెఱిఁగిన నీతో స్వవిషయ మున మే మేమియుఁ జెప్పుకొన నక్కర లేదు. అయిన నవస్థాంత రము నొంది నీ విప్పుడు విమనస్కవై యుండుట నించుక చెప్పవల యును. మేమునోట నువ్వుగింజదాగనివారము కాము. ఎక్కడిమాట లక్కడ మఱచువారము. మాచెవిలోఁ బడినమాట పెట్టెలోఁబెట్టిన మాట. ఇంకను నమ్మికచాలదేని నీగుట్టుమట్టులు వెలిబుచ్చమని చేతిలోఁ జేయివైచి బాసలుచేసెదము.'' అని చెలికత్తియలగు మల్లి కయుఁ జంద్రికయు నొక్కొక్కయడుగ నాచక్కొరబోఁడి ప్రత్యు త్తరంబొసఁగక నూరకుండుట యనుచిత మని మెల్లన నిట్లనియె.

''ఓసీ మల్లికా! చంద్రిక మొదటినుండియు వెఱ్ఱిబాగులదియ ని నీవెఱుంగుదువు. దానికి వెఱ్ఱియెత్తిన నీకు వెఱ్ఱియెత్తినదా? మీపై నాకపనమ్మిక యెన్నఁడు లేదు. ప్రపంచమున నాకు మనసు గలిగిన సంగడికత్తియలు మీరుదక్క వేఱొకరు లేరు. ఈ మాటమీ రెఱుం గుదురు. అడవిలోఁ బుట్టి యడవిలోఁబెరిఁగి యడవిలోనే జీర్ణ మగు పువ్వులతెఱుంగున నాకోరికలు నామనంబునఁ బుట్టి యచటనే పెరిఁగి యచటనే జీర్ణముకావలసినవి; కాని యొరులకుం దెలియఁజేయఁదగి

నవికావు. ఏమందు రేని నాకుం దండ్రి దగ్గర లేఁడు. తల్లి యస్వతంత్రు రాలు. నాకు గారాపు చెలిమికత్తె లగుటచే నా మనోరథంబుల నొడఁగూర్పవలయు నని మీరు యత్నించెదరు. కాని యది మీకు స్వాధీనముగాదు. ఈఁగ వాలకుండ మీరు సంరక్షణ చేయఁగలరు. నా కెద్దియేని తెగులు వచ్చినప్పుడు తేయుంబవళ్ళు నిదురయుం గూఁడును మాని యుపచారంబులు చేయుమన్న చేసెదరు. నాకై వగవమన్న వగచెదరు. కావలసిన పదార్థంబులఁ దెమ్మన్న దెచ్చెదరు. వేయేల ? ప్రాణము లీయమన్న నిచ్చెదరు. అంతియకాని దుస్సహంబులగు నాపదల నెట్లు సహింపగలరు ? దుర్గమంబులగు తావుల కెట్లుపోఁగలరు ? దుర్లభంబు లగు వస్తువుల నెట్లు తేగలరు ! నాయలమట మీకుం దెలుపుట మిమ్మును జింతాపరవశలగఁ జేయు టయే; కావున నన్ను మీ రడుగవలదు. ఇట్లంటినని నాపై మీ రలుకఁబూని మొగంబులు ముడువవలదు.

అనవుడు మల్లిక యామె దేహవల్లికపైఁ జేయివైచి "చెలీ! మేము నీకు సుఖదుఃఖ సమానమయిన జనముగదా! మాకన్న మీ కార్చువారును దీర్చువారు నుండరు. చెప్పకున్న మాతోఁ జేసటి" యని యొట్టుపెట్టుకొనియె. చంద్రికయుఁ జెప్పుమువా చెప్పవా యని పలుమా ఱొత్తియడుగఁ జొచ్చె. తనగుట్టును దా నెంత దాఁచదలం చినఁ జెలిమి కత్తియలు దాఁచనీయరనియుఁ దనకుఁ జెప్పక తప్ప దనియుఁ దెలిసికొని కర్పూరమంజరి ప్రాణసమాన లగు చంద్రికా మల్లికలతోఁ దన వృత్తాంతముఁ జెప్ప నిశ్చయించియు నొకమాఱు సందేహించి యొకమాఱు సిగ్గుపడి యొకమాఱు తన్నెందుకు బీడిం చెదరే యని సఖులం గసిరి యొకమాఱు తనకథ చెప్పఁబూని నాలుక చివరకు మాటరానిచ్చి పైకి వెడలనీయక రాఁచుకొని యెట్టకేలకు నచ్చెలుల వేఁడుకోలు మిక్కుటం బగుడు నిట్లనియె.

"అమ్మయ్యా! నాదారిని నన్నుండనీయక పీడించుటకు నాకు క్కడ దాపురించిరే. నేనేమని చెప్పుదును? మీరు లోకజ్ఞాన న జాణలు కదా! నేనేమో యనుకొంటి. మీ తెలివింతేనా! లమునుండి చూచుచు మీరు నా యలసుటకుం గారణ ంప రైతిరా? ఏలజవ్వనంబున నివ్వల్లుపువ్వుబోండ్లకు మన ప హేతువు లెవ్వియో యండ తెలిసిగినవే. నెచ్చెలులారా! చ్చి ముంత దాచుటయేల? చెప్పదలంచియు సిగ్గుపడదగదు' రాజనందనుండగు మకరందుడు నా దేహరోగంబునకు బలె గంబునకును దగు చికిత్సలం జేయగలాడు. మీ చేతనగునేని లుంగున్నైన నా సుదర్శన కుమారుని దర్శనము చేయింపుడు. హంసముం గనుంగొనిన నా మానస సరోవరము శోభావంత తని ముఖచంద్రబింబముం జూచిన నా నెమ్మనంబున గ్రమ్మిన ధకారంబు నశియించు. ఆఘనుని కృపావృష్టుల నీమేని పరి డుంగు. సఖులారా వేయేల? నా కతనితోడిదియే లోకము' వ్యథ సమగ్రముగ మీ కెఱింగించితి గావున మీకు తెలుంగున నావగ బాప బ్రయత్నింపుడు."

అని కర్పూరమంజరి సందియంబు విడిచి తన మనోవైకల్యకార మెఱుంగు లేక యనుంగుచెలులకు నెఱుంగ జేయుటయు నప్పు లిరువురు గడు సంతసించి యామెకుం దమయందు గల నకు మెచ్చి తమసఖికి మకరందునిపొం దెవ్విధంబున సమ యోచింపదొడంగిరి. అట్లు నాలుగైదు నిముసంబులు వారు దిన పిదప గర్పూరమంజరికి వినంబడునట్లు చంద్రిక మల్లి ల్లన నిట్లనియె! "ఓసీ మల్లికా! ఈమె మనోరథము దుర్ల . ఏమంటేని యామకరందు డంతచక్కనయ్యయైనను క్కులాడి యెక్కడలభించును? మన చెలిని మనము మెచ్చ

గూడదు; కాని యింతటి యందకత్తియ యీనాఁటి రాచకన్నియల లోనెం దున్నదే? ఒకవేళ చక్కనిపడంతు లున్నారనుకొనుము. వారి కీవిద్దియ జాణతనంబు లెక్కడివి? కావున మననెచ్చెలి మనోరథంబు మకరందుఁ డెఱిఁగినచోఁ గన్నులఁ గప్పుకొని మహాప్రసాద మని యామెను బరిగ్రహించు. ఈమెం గాంచినది మొదలు మనసులోనతఁ డెంత మఱుఁగుచున్నవాఁడో యెవ్వఁ డెఱుఁగు? కావున దీనికిం దగు ప్రయత్నముఁ జేసిన మనము కార్యసిద్ధిఁ గాంచఁగలము.'' అనవుడు మల్లిక చంద్రికతో నిట్లనియె. ఓసీ! నీవు చెప్పిన దంతయు నిజమే. కాని నామనంబున నొక్కసందియంబు బాధించుచున్నయది. కర్పూ రమంజరి సుక్షత్రియకన్య; మకరందుఁడు బౌద్ధుఁడు. వధూవరులు భిన్నమస్థులగునపుడు వారి కలయికకుఁ దలిదండ్రు లనుమతింతురో లేదో యని శంకించుచున్నాను.

ఇట్లు నెచ్చెలు లిరువురు దమతమ యభిప్రాయంబులఁ దెలుపఁ గర్పూరమంజరి మల్లికాచంద్రికల నూరకుండుఁ డని యిట్లనియె. ''మల్లికా నీవు చెప్పినది నిక్కవంబు. తలిదండ్రులు మాసమాగమ మున కనుమతింపరు. ఒకవేళ యెట్లయిన మెడలు విఱిచి కాళ్ళవేళం బడి బ్రతిమాలి వారి నొప్పింతు మనుకొనుము మకరందుఁడు మనకు సులభుఁ డెట్లగును? మీ రేమనుకొంటిరో కాని యతఁడు సామాన్యుఁడు కాఁడు. ముక్కంటివింటల గ్రుగ్గనిమన్మథుఁడు! మచ్చలేనియచ్చపుఁ జందమామ. ఆతనితలిదండ్రు లనుమతించినమాత్రమున రాజాధి రాజులు వెల లేనికానుక లిచ్చి తమకూఁతుల వానిపాదారవిందము లపైఁ బడవేయరే! అతఁడొడంబడిన మాత్రమున నీనాఁటి రాజకన్య లందఱు పరుగుపరుగున వచ్చి వానిపాణిగ్రహణంబు చేయరే? అతని బిగియారు కౌఁగిటం బెనఁగెడు భాగ్య మెన్నినోములు నోచినదానిఁ లభించు. అతనికి రాణియై పూఁబోఁడి యెంతయదృష్టవంతురాలు

కావలయు! అతనియనుగులకు నూడిగంబు జేయుటకైన నేనుదగను.
నేనెక్కడ యతఁ డెక్కడ? నా యూసలువట్టివె. అయినమీరు నావలపు
లమాట నాపెద్దల కింతలోఁ దెలియఁజేయవలయు." అని మఱియు
నెద్దియో పలుకఁబోవు చుండ నచ్చటి కంతపురపరిచారికలలో నొక
ర్తునచ్చి తల్లి రమ్మనుచున్న దని కర్పూరమంజరిం బిలిచెను. అప్పు
డా ముప్వురుఁ దమ విస్రంభసంభాషణమును గట్టిపెట్టి లోనికిం జనిరి.

పండ్రెండవ ప్రకరణము

"అది మొగమో షోడశకళాపూర్ణమగు చంద్రమండలమో
తెలిసికొనుట ప్రయత్నసాధ్యమయ్యెఁ గదా! అది యంగసయోజాళు
వాపసిండిబొమ్మయో నిర్ణయించుట సులభసాధ్యముగాదు. అవి కన్ను
గో కృపారసమకరందమ్మును జిమ్ము నెత్తమ్మిరేకులో నిర్ధారణచేయుట
మెంతకష్టము! అది చిఱునగవో నిండు వెన్నెలయో నిశ్చయముగా
ఱుంగ నలవియగునే? ఆహాహా! ఆపడఁతుకను గడుపారఁ గాంచిన
ల్లిదండ్రు లేమి పుణ్యము చేసిరో? అది మనుష్యాంగన యగునో
ాదోయని నాకిప్పటికిని సందియంబు గలుగుచున్నయది. అది సిక్క
ుగ మానవాంగన యయ్యెనేని మానవజాతియు మధ్యమలోక
ును ధన్యతనొందినవి. ఈవఱకు నెందరినో సుందరాంగులను సంద
ంచితిగాని యీ మందయానఁబోలు నిందువదన నెందును గనుగొని
ఱుంగ. అదియేమో కాని కాంతలకును భోగములకును పరాఙ్ముఖుం
న నామనసాపడంతిని గనుంగొనినది మొదలు దానియొద్ద నేయుండును
ని యెంతక్రమ్మరించిన వెనుకకుమరలదు. చనువులు సాములుండక
్కనగొడవలకుం బోని నేను నిద్రాహారములు విడచి తెగులులేని బా

దలంబడుటఁ జూడ నాలోనాకే సిగ్గగుచున్నది. గ్రంథపఠనముపై మనసుపోదు. పొత్తముసం దెరచి యొకపంక్తియైనం జదువఁజాల. మోహపరవశుండ నగుటచే నాకిప్పుడు ప్రపంచమంతయు కర్పూర మంజరీమయమై తోఁచుచున్నది. సువర్ణమయమగు నామె నామమే కాని యొండుపేరు నానోటికి రాదు. మెఱపుఁదీగబోలు నామె విగ్రహమే కాని మఱి యేపదార్థము నామనంబునకుఁ బొడకట్టదు. మధురములై మనోజ్ఞములై మార్దవంబునకు తావులై వెలయు నా మానినిమాటలు ముద్దులమూటలై యిప్పటికిని వినంబడుచున్నవి. నీస్థితి యిటులున్న దేమని వేమాఱు తఱచితఱచి యడుగు బంధుమిత్రుల ప్రశ్నంబుల కుత్తరంబు లొసంగలేక కడునిసికిపోవుచున్నవాఁడ. ఇది లోలోపల నెంతదాఁచినను దాగునది కాదు. నేనిప్పుడేమి చేయుదు? మనసు నిలువదు. మన్మథుఁ డూరకుండడు. మానిని కడు దవ్వున నున్నది. దవ్వుననున్న దన నేల? దాపుననున్న మాత్రమున నా కాయిందువదన సులభమగునే! మతభేదము చేతనే మా యిరువుర సమాగమము దుర్లభము. అది యట్లుండ నవనిలో నవతారమందిన చక్కదనంపు ముద్దయగు నాముద్దియ యెక్కడ నేనెక్కడ? నావంటివానిపై నామెవలపు నిలుపునే! ఆ రాజవదన యేరాజనందను ననుగ్రహించి యానందవార్థి నోలలాడింపఁదలచి యున్నదో? ఆమెను చెట్టబట్టు భాగ్యము గలుగువానికి త్రిలోక సామ్రాజ్యాధిపత్యమేల? అతనికి నరలోకంబె నాకమగు నట్టడవి నందనంబగు. వేయేల! ఆమెయే నాప్రాణము. ఆమె తల్లిదండ్రు లనుమతింపకున్నను సరే; నాజననీజనకులు వారించినను సరే; యామె నన్ననుగ్రహించునేని నేనామె కేలుబట్టకమాన. నావెఱ్ఱియే గాని నన్నాబాలిక యనుగ్రహించునే? ఏల యనుగ్రహింపకపోవు? ఆమెకును నాకును జరిగిన కలయికల తెఱగు చక్కఁగా నరసిచూచిన నాపై నామెవలపు నిలిపిన దనియే తోఁచుచున్నది. నేనెంతసేపామె సన్నిధిని గూర్చు

న్నను నన్నింటఁ గూర్చుండుమని, యామె వేఁడుకొనుట, పథ్య పానంబు నడుగు నెపంబున నెడతెగక నాతో మాటలాడుట, నేను సమక్షమునన్న కాలమున వికసిత ముఖారవిందయై సుఖంబుగ నుండుట, నేను నాడీపరీక్ష జేయుటకై కరస్పర్శనంబు చేసినపుడు కన్నును మూసికొని స్పర్శసుఖ మనుభవించుట, నేను రెండుదినంబు లంతిపురమునకుఁ బోవుట మానినపు డామె యెవ్వరితోడం బలుకక యస్వస్థయై యుండుట మొదలగు లక్షణంబు లన్నియుం బరికింప నాయం దామె బద్ధానురాగయై యున్నట్లు సిద్ధాంతము చేయవలసి యున్నది. అయ్యయో? మోహపరవశులగు పురుషులు తమ కామించిన కాంత లేపని జేసిన తమనిమిత్తమే చేసిరని తలంచుట లోకప్రసిద్ధమే కదా! మందిచ్చుటకు చికిత్సకుఁడు వచ్చినపుడు రోగి మాటలాడుట యరుదా? దౌర్బల్యముచేత రోగులు కన్ను మూసి కొనరా? పథ్యపానంబులఁ బలుమాఱడిగిన మాత్రముననే యన్యథా తలంపవచ్చునా? ఆఁడువాండ్ర మనోగతంబులు తెలియ నెవ్వరి వశము? ఒక కారణంబున నామె చేసినచేష్టలు పలికిన పలుకులు మఱియొక కారణంబున నయ్యెనని నేను సరిపెట్టుకొను టుచితము కాదు. అందుచేత నాసిద్ధాంతము నిప్పుడు పూర్వపక్షము చేసికొన వలసియున్నది. ఇంతయేల? అంతంతచనువిచ్చి నాతోడ నాబాలిక పలికినప్పుడు నా మనోరథంబు నెఱుంగునదైన విన్నవింపక యూర కుండుట నాతప్పు. ఆమె చెలికత్తెలలో శివ్వతెనైనం జేరి నామనో రథంబు జెప్పనైతి. నాటిరాత్రి నన్నింకఁ గొంతసే పుండమని యామె యడిగినప్పుడు వల్లెయని యచ్చట నుండనైతి. ఉండిన నేమి చెప్పనోకదా? ఆమె రాజవాహనున కెట్టిచుట్టమో యడిగి తెలిసికొననైతి. మొగమోట గలవానికి మోక్ష మెట్లు లభించు? లేనిపోని గాచగోటులకుం బోయి యప్పుడూరకుండి యదను దప్పిన వెనుక నిట్లు విచారించిన నేమిఫలము? నాసిగ్గునకుం దోడు నా

కేపనియుం దోఁచకుండునట్లు రత్నసేనుఁడు పురికిం బోవుద మని నన్ను ద్వరపెట్టె.''

అని యొక నాఁడు సాయంకాలమున మకరందుఁడు తన లోనం జింతించుచు మేడపై నొక్కఁడుఁ గూరుచుండె. అప్పుడప్పుడే యుదయించిన చందమామ తనచల్లనికిరణముల గవాక్షమునుండి మకరందునిపైఁ బ్రసరింపఁజేసి మదనతాపసంతప్తమైనయాతని దేహమునకు శైత్యోపచారము చేయంబూనుకొన్నట్లు కానబడెను. సిప్రానదీ జలకణంబులతోడం గలసిన మందమారుతములు వానిమేను సోఁకి యొక్కమాఱు హాయిహాయియనిపించెను. ఆ సమయంబున నతఁడు కన్నులు మూసికొని దేవినుపాసించు పరమయోగి విధంబునఁ గర్పూరమంజరీ దేవిసుందరవిగ్రహంబును మనంబున ధ్యానించుచు నామె సంభాషణంబులఁ దలంచుచు భోగసమాధిలోనుండె. అప్పుడు కాషాయవస్త్రములు కట్టుకొన్న యొక బ్రాహ్మణకుమారుఁడు మేడపై నెక్కి యడుగుల చప్పుడుగాకుండ మెల్లమెల్ల నడచివచ్చి మకరందుని ప్రక్క నిలువంబడియె. ఆ విప్రకుమారుఁడు వచ్చినజాడనైన నెఱుంగక మకరందుఁడు సమాధిలోనేయుండుటంజేసి యాతఁడు తన చేతితో నల్లన మకరందుని వీఁపుపైఁ గొట్టెను. తట్టుటయు నా రాజకుమారుఁడు త్రుళ్ళిపడి లేచి యెవరు వారని పలుకరించి కన్నులు దెఱచిచూచి "ఓహో చంద్రచూడుఁడా! మిత్రుఁడా! యిటు గూరుచుండు" మని చెప్పి మరల గన్నుదోయి మూసికొనియె. మున్నుదా నెన్నఁడు వచ్చినను బవలనక ఱేయనక సమయమనక నసమయమనక తన్నెంతయు గౌరవించి తన మాటల కత్యంతము సంతసించు మకరందుఁడు తనరాక కలరకఁ గన్నులు మూసికొనుటయు వాని నెమ్మొగంబు నిట్టూర్పుపొగలచేఁ గలుషముగుటయు మేను కృశత్వంబు నొందుటయు నవలోకించి చంద్రచూడుఁడు తన మనంబున నిట్లు విచారించె.

"విదర్భనుండి వచ్చిన వెనుక వీనికై యింత మార్పు జెందుటకుం గారణమేమి? చక్కఁగాఁ బోలిచిచూడ నీతనికి మన్మథగ్రహము సోఁకినట్లు దోఁచెడిని. చంద్రప్రభాదేవియు సుదర్శనమహారాజును వీనియునికిం గారణ మరయ లేక కళవళపడుచున్నవారు. కావున వీని నడిగి తత్కారణము దెలిసికొని సమయోచిత తగు కార్యము జరపించెదను" అని విచారించి యతఁడు మరల మకరందునిపైఁ జేయి వైచి "చెలికాఁడా నీవిట్లుండుటకుఁ గతమేమి? తొల్లిటియట్లు మన సిచ్చి నాతోడం బలుక వేమి? చదువులపొంతఁబో వేమి? సాముల వంక జూడవేమి? పండితులతోఁ బ్రసంగింపవేమి? అచటి విశేషంబు లేను వినఁదగనా?! యని చిఱునగవు నవ్వుచు నడిగెను. మకరందుఁడు వారిపలుకులు విని "మిత్రుఁడా? విదర్భాపురమందు జెప్పఁదగిన విశేషంబు లెవ్వియు లేవు. ఎవ్వియేనియున్న కాలక్రమంబున నీకుం దెలియకపోవు గదా" యని బదులు చెప్పి యూరకుండె.

తన చెలికాఁడు మనోగత వృత్తాంతమును దనకు దెలియఁజేయుటకు సందియమునొందుచున్నవాఁడని గ్రహించి చంద్రచూడుఁడు తన వచోచమత్కృతి తేటపడ నిట్లనియె. "మిత్రుఁడా! విదర్భపురి విశేషములు లేవని చెప్పినంతమాత్రమున నమ్ముటకు నే నంత వెంగలినా? పసివానినట్లు నన్నుఁగన్నుఁ బ్రామఁదలంచెదవేమి? విదర్భానగరము సంగతి నే నెఱుంగుదును? కానినిన్న మొన్న కన్నులు దెఱచిన పిన్నవాఁడవు నీవేమెఱుంగుదువు? నేను నీకన్న వయోజ్యేష్ఠుఁడ నగుటచేతఁ గొంతవఱ కెఱుంగుదును. ఆనగరంబున స్త్రీలు నిలిచియున్న మనుష్యులు నిలిచి యుండఁగనే నగమట్లుచేయఁగలరు. తలలు మార్చి తలలు పెట్టగలరు. వారిమాయ లెట్టివో యెఱుంగముగాని శరీరములోఁ బదిలముగ నున్న హృదయమునైన నపహరింపఁగలరు. అంతటినెఱజాణ లెందును లేరు సుమీ. స్త్రీలే యింతటిసాహసములు

చేయ నింక నచ్చటిపురుషు లెంతసాహసులోఁ జెప్పవలయునా'' అనుటయు మకరందుఁడు మందహాసము చేసి తనగుట్టుబాడ నెఱింగి చంద్రచూడుఁడు నర్మగర్భముగా నట్లు పలికి యుండఁబోలు నను కొని "మిత్రుఁడా! నీమాటలయథార్థము దృష్టాంతరములు చెప్పి ఋజువు చేయవలయునుగదా? "యని పలికెను. అనవుడు చంద్రచూడుఁడు దృష్టాంతముల కేమికొదువ. నాకు నీవే తార్కాణమవు. నీమేనుమునుపటియట్లు లేదు. నీవుచిక్కి సగమై నీశరీరార్ధమును విదర్భలో విడిచి వచ్చితివి. నీతల మునుపటితలగాదు. అది క్రొత్తతలఁపులతో నిండియున్నది. విదర్భనుండి వచ్చిన వెనుక నీ హృదయము నీవద్దనే లేదు. నీవు ప్రకాశముగా నీసంగతుల నొప్పుకొనకపోయినను నా పలుకులు నిక్కువములో యనృతములో నీమనస్సే యెఱుంగు. నీ గుట్టు నీ వెంత దాఁచినను నీమోము వైవర్ణ్యము నీమేనికార్శ్యము నీవిమనస్కత చెప్పుచున్నయవి. నీకు బహిఃప్రాణమునగు నాకారహస్యంబు తెలుపుము వేని నేను నీకుం దోడ్పడియెద'' నని యుత్తరము చెప్పె.

అప్పుడు మకరందుఁడు సంతోషముతోఁ దనపీఠమునుండి లేచి చంద్రచూడుని గాఁగిలించుకొని "చెలువుఁడా! నీపలుకులు నిక్కువములు. విదర్భదేశస్త్రీలు నెఱజాణలె. అందొక్కరితె నాహృదయమునపహరించినమాట సత్యము. సిగ్గు పెంపున నిన్నినాళ్ళు నాగుట్టు నీకు వెలిఁబుచ్చనైతి. అంతియె కాని నీవు పరాయివాఁడ వని కాదు. నీవు నాకు సాయమై నామనోరథసిద్ధి గావింపవలయు'' నని తాను విదర్భకరిగినది మొదలు వెండియు నుజ్జయినికి వచ్చువరకు వర్తిల్లిన యావద్వృత్తాంతము నెఱింగించి కర్పూరమంజరీసమాగమము గాని పక్షమున తన మేనం బ్రాణములుండవని దృఢముగా బలికెను. చంద్రచూడుఁడు ప్రియవయస్యుని పలుకులు విని వాని చిత్త మూరడిల్లునట్లు

సమయోచితముగఁ బలికి వారిరువురి సమాగమమునకై యుపాయమును వెదకుచుండె.

చంద్రచూడుఁ డెవ్వరని చదువరులకు సందియము దోఁచ వచ్చును. అతఁడు మకరందునకు వేఁడుక చెలికాఁడు. వానిపూర్వులు నాలుగుతరములనుండియుజ్జయినీమహారాజుల యాస్థానమునందువిదూషకులుగనుండిరి. చంద్రచూడునితండ్రి యగు గంగాచూడుఁడు హాస్యరసముయొక్క యవతారమని యానాఁటిప్రజలు చెప్పుకొనుచువచ్చిరి. గంగాచూడుఁ డప్పటికి మూఁడేండ్లక్రిందట పరలోకగతుఁ డగుటచే సుదర్శనుఁడు వానికొడుకగుచంద్రచూడుని దనకొడుకునకు వేఁడుక చెలికానిగా నొనర్చి కుటుంబమునుబోషించుచుండె. మకరందుఁడును వానిచమత్కారవచనంబులకు పలుమాఱునాయు రేయని మెచ్చుచు విద్యావ్యాసంగముల మీఁద విసువు దోఁచినప్పు డెడనెడఁ జంద్రచూడునిం బిలిచి మనంబునకుఁ బండువు చేసికొను నుండును.

—*—

పదిమూఁడవప్రకరణము

శ్రీనగరము హిమాలయపర్వతమునకుఁ గడుదాపున నుండుటచేనది యుదయకాలమున మంచుచేతం గప్పఁబడి దవ్వులనుండి చూచువారికన్నులకు తెల్లని మేలిముసుంగుచాటున డాఁగియున్న రాజకన్యక యట్లు భాసిల్లుచుండెను. రాతిరి కురిసినమంచుకతంబున నేలయుచెట్లు కొండలు దడిసి దమకుఁ గలిగినదోషసంపర్కంబుఁ బాపుటకై ప్రభాతసమయమున సంపూర్ణ స్నానము చేసి నిలిచెనోయన్నట్లొప్పె. సిగ్గుపెంపున ముసుంగు మఱుంగుననడఁగి యున్నపడంతి ముఖారవిందమును జూచు తమకంబున నాయకుఁడువచ్చె తనకరంబున

గవిసెనఁదొలంగఁద్రోసినట్లు పద్మినీనాయకుఁడగు భాస్కరుఁడుపొడుపుఁ గొండపైఁ దోఁచి తన సహస్రకిరణంబుల తోరపుల క్ష్మినిమఱుఁగు చేసినమంచుగవిసెనను గ్రమక్రమంబునఁ దొలఁగించుచుండు. మంచు ముసుఁగు జారినతోడనే గేయెండ యలముటయుఁ బురలక్ష్మికుసుంభ వస్త్రముం గట్టుకొని నిలువఁబడిన చెలువంబునఁగానంబడియె. సూర్యో దయానంతరమున నగమును బ్రత్యాంతభూమియు నిర్జీవస్థితిలో నుండి జీవస్థితికి వచ్చినట్టులుండె. అట్టివేళ నొక్కనాఁడు కాశ్మీర రాజకుల తిలకమగు హేమచంద్రుఁడు కాల్యకృత్యముల నిర్వర్తించి యెప్పటి యట్లు సముచిత వస్త్రాలంకారములు ధరింపక కొలువుకూటంబునకుం జనక తనయంతిపురమున నొక్కగదిలో చింతాక్రాంతుఁడై యొక్క పీఠమునఁ గూర్చుండె. విషాదమెట్టిదియో యెఱుఁగక యెల్లప్పుడు కల కల నవ్వుచుండు హేమచంద్రుని మొగంబు విలాసంబుదప్పియుండుటఁ జూచి యంతిపురంబునఁగల పరిజనులు కారణము తమలోఁదారూహిం చియుఁ దెలియఁజాలక రాజును డాసి యడుగుటకు సాహసింపక వెల వెలఁబోవుచుండిరి. నరపాలుఁడు తొంటియట్ల యుదయకాలమునఁ గొలువుకూటమున కరుదెంచి తమ్మాలరించు నని నమ్మి ప్రధానులు దండనాయకులు సామంతులు చుట్టములు రాయబారులు ననుజీవులు లోనగు నియోగిజనంబులు వానిరాకకుం బ్రతీక్షించుచుండిరి. రాజెంత సేపటికి రాకపోవుటయు వానివద్దనుండి వర్తమాన మేమియుఁ దెలియక పోవుటయు సభాసదులందఱు కారణమరయలేక కలవలపడుటయుఁ జూచి ముఖ్యమంత్రియగు మణివర్మ రెండవ మంత్రియగు మాధవ సేనుని వెంటఁబెట్టుకొని కారణ మరయుటకై యంతిపురికిం జనియె.

వారియపురుం జనునప్పటికి రాజుప్రక్కఁ బురోహితుఁడగునిగమ శర్మ గూర్చుండి వాని నూరడించుచుండె. తేప ముఖవైఖరి నవలో కించి మంత్రు లిరువురు నతఁడు గాఢసంతాపముచం దప్తుఁడయి

యున్నవాడని గ్రహించి దురాత్ముఁడైన చిత్రభానుని కుట్రవలన వానికే దేనపాయము వాటిల్లి యుండదు గదా యని తలపోసి వానిని సమీపించి నమస్కరించి యెట్టయెదుట నిలిచిరి. హేమచంద్రుఁడు వారిని జూచి కూరుచుండుమని చేసన్నఁ జేయ నమాత్యు లిరువురుం గూరుచుండిరి. అనంతరము నాలుగునిమిషము లూరకుండి మణివర్మ నిగమశర్మ నుద్దేశించి మెల్లఁగ "ఆర్యా! మహారాజుగారి విషాద కారణ మేమి?" అని యడిగెను. నిగమశర్మయుఁ దనపీఠము మణివర్మ సింహాసనంబునకుం దగ్గరగా జరపుకొని మెల్లగ నిట్లనియె.

"అయ్యా! మహారాజుగారి సోదరుఁడు చిత్రభానుఁడు కాలధర్మము నొందెనని తెలిసినది. విధికృతంబున నీనడుమఁ గొన్ని పొరపులు గలిగినను మహారాజుగారి భ్రాతృస్నేహ మతిశయముగనుండుటచే వారిప్పుడు మిక్కుటముగఁ గుందుచున్నవారు." అనవుడు మణివర్మ మిక్కిలి యక్కజంబున రిచ్చవడియె. మాధవసేనుఁడు నోటమాటలేక తెల్లబోయె. మహారాజు కన్నుదమ్ములనుండి బాష్పములు విడిచి నిట్టూర్పుపుచ్చె. అప్పుడు మాధవసేనుఁడు తనమనంబున 'నహాహా! సోదరుఁడన నీమహారాజే సోదరుఁడు. తనప్రాణంబులు తీయదలఁచిన తమ్ముఁడు మృతినొందినప్పుడు మహోపకారమైనదని సంతసించుటకు మాఱుగ నతఁడిట్లు విచారించుచున్నవాఁడు. ఇతఁడుధర్మము యొక్క యవతారమనవచ్చును గాని కేవల మనుష్యుం డనవచ్చునే' యని దలపోసి నిగమశర్మవంక మొగముద్రిప్పి 'అయ్యా! ఇది యథార్థమగునో కాదో మీరు చక్కఁగ నరసినారా? కుడిచి కూర్చుండి ప్రొద్దుపోవక యేరిపై నేని చెడువాడుకలు వేయు దురాత్ములనేకులుందురు. ఇదియు నట్టివారి పన్నుగడ కాదుగదా' యని పలికెను. వర్తమానమును దెచ్చిన మనుష్యుఁ డెవ్వఁడో యెఱింగింతు రేని మనము దాని యథార్థము నిర్ణయింపవచ్చును" నని మణివర్మ నుడివెను.

ఆపల్కులువిని నిగమశర్మ యిట్లనియె. "అమాత్యులారా! యెఱుంగుదురుకదా మననగరమున కుత్తరదిక్కున సింహగిరి యను పేరం బరంగుకొండయున్నదట. ఆకొండలోంబడమటివైపున నొకగుహ కలదు. ఆగుహయందు ప్రస్తుతము హరిశర్మయను బ్రాహ్మణోత్తముం డొకండు శిష్యసమేతుండై తపంబు చేసికొనుచున్నవాండు. వానిపాండిత్య మే మని పొగడ? తనయిల్లావాదోడు లేని చతుర్ముఖుండు. ఎంతశాంతము. ఎంతదాంతము. ఎంతదమము. ఎంతశమము. అతని మొగంబు జూచిన సకలకలుషంబు లడంగు. అతండు రెండుమాసములక్రిందట వచ్చి యాగుహలో విడిసి యున్నవాండు. పాలు పండ్లు భక్షించును గాని యన్నముతినండు. అవియైన నెవ్వరేని సమర్పించి యారగింపుండని ప్రతిమాలినంగాని మెసవండు. జ్యోతిశ్శాస్త్రమున రెండవబృహస్పతి. జాతకసిద్ధాంతముహూర్తభాగంబులయం దతని కతండె సాటి. బ్రహ్మవ్రాలు సక్కైనం దిరుగున్నది కాని వానిపెట్టిన ముహూర్తంబు సక్కం దిరుగు లేదు. మంత్రశాస్త్రమున మహాపాముకాంతదీక్షంబడసిన వాండు. వరమిచ్చి చేపట్టినా సన్న్యాసిని సార్వభౌమునిం జేయంగలడు. బిట్టలిగి తిట్టినా బిడౌజుని బిచ్చగానిం జేయంగలండు. అతనివాక్సిద్ధి యెట్టిదియో కాని వైద్యులకు ధన మిచ్చి చికిత్సలు చేయించుకొనం జాలనినిరుపేదలు వేనవేలు మననగరంబునుండియు నీచుట్టుప్రక్కల నుండు పల్లియలనుండియు వచ్చి ప్రతిదినము వానియడుగులసేవించి తమ రోగంబులం గుదుర్పు మని ప్రార్థింప లోకానుగ్రహార్థమై యతం డించుక సేపుజపము చాలించి రోగులమొఱలువిని మంత్రతీర్థమించుక యిచ్చి మీజాడ్యంబు నిశ్శేషంబుగా హరింపంబడుం గాక యని వారిం బంపుచుండు. ఆమాటలతోనే వారిపీడయంతయు నశించు. అతనిమాట యటుండనిమ్ము. నాకీవర్తమానము వానిశిష్యులలో నొకండు చెప్పె. నిజము. దీని విషయమున మీరు సందేహింప బని

లేదు." అని పలుకుటయు సుశీవర్మ "అతఁడే ప్రసంగవశమున మీకీదారుణవృత్తాంతంబు నెఱిఁగించె" నని యడుగ నిగమశర్మ తత్సందర్భము నిట్లెఱిఁగించె.

"హరిశర్మయొక్క మహామహిమలు కర్ణాకర్ణినివిని యమ్మహాత్ముని సందర్శించి జన్మంబు చరితార్థంబు కావించికొనవలయు నని తత్సన్నిధి కరిగి రాజపురోహితు డనని నిన్నెఱిఁగించికొన్న పిదప నమ్మహాత్ముఁడు మీరాజెవ్వరని యడిగె. రామచంద్రసమానుఁ డగు హేమచంద్రుఁడు మారాజచంద్రుఁ డని నేను విన్నవించితిని. అప్పు డాయనశిష్యులలో నొక్కఁడు నావంకఁ జూచి, పాపము మందభాగ్యు డగుచిత్రభానునిసోదరుఁ డితఁడే కాఁడా" యని నన్నడిగెను. నాఁడు హరిద్వారమందు గంగాతీరమున మారేడు చెట్టుక్రింద మృతినొందిన రాచకుఱ్ఱవానిసోదరుఁడేనా? యితఁ డని హరిశర్మయాశ్చర్యముతోఁ బలికెను. ఆమాటలు విని మేను గడగడవడంక నేను హరివర్మను స్వామీ! యిది నిక్కమేనా యని యడుగ నతఁడొక్కనిమేషమూరకుండి యయ్యా నిక్కమే. ప్రపంచసంబంధములైనగొడవలెల్ల విడచి జనులరొదలతో నిండియుండు పట్టణంబులఁ బల్లియలఁ గాఁపుర ముండుట మాని యంతరంగమునం బరమేష్ఠిం బ్రతిష్ఠించి పర్వతగుహాలలో గాలక్షేపము చేయుచున్న మేము ప్రజల కిట్టిదారుణవార్తల నెఱిఁగించి దుఃఖమును కలిగింపరాదు. మీమహారాజునకుఁ గాలక్రమంబున నీవార్త దానంతటదియే తెలియఁగలదు. నీవు మామాటలుగ మహారాజుతో విన్నవింప వలదని నొక్కి వక్కాణించెను. కాని దేవరవారియందు నాకుం గలపరమభక్తిచే మనసుండఁబట్టక నే నది నివేదించితిని. అది నిజ మనియే నాకు నమ్మకము."

అని నిగమశర్మ యెఱిఁగింప నందబద్ధమేదియునుండదని మంత్రులిరువురు విశ్వసించిరి. హేమచంద్రుఁడు కన్నుదోయినుండి యశ్రుజలం

బులు జొటజొటఁగార వెచ్చనియూర్పుల బుచ్చుచు "సమాత్యులారా! నేను భ్రాతృద్రోహిని; నాచేసిన దుర్ణయంబునఁగాదె మాగర్భశ్రీమంతుఁడై విక్రమదేవునిగారాపుఁగొడుకై సౌఖ్యంబుల వ్యారిగా ననుభవించిన యువరాజు కానిదేశంబుల దిక్కుమాలినపక్షియై యస్తమించె. ఎంతలెంతలో నేరములను క్షమించిన నేను నాతుచ్ఛప్రాణముపైఁ గలయభిమానముచే వాని నిల్లు వెడలనడచితిని. అదివఱకున్న శాంతమంతయు దిగమ్రింగినట్టి యామాయకోపము నా కెటనుండి వచ్చెనో కదా? వేనవేలు సేవకులను నియామకుఁడైన యతఁడు తన యవసానసమయంబున నెంత చింతించెనో! నన్నేమనిదూరెనో! విధిపరిపాకంబున కెంతవగచెనో యాసగమేశ్వరుఁడె యెఱుఁగు! ఆదారుణవచనంబులు వినినప్పుడు పరమపవిత్రవతి యగు నిమ్మహిషి నన్ను శపియింపకుండునే! బాలికయగు కస్తూరమంజరి పితృవియోగంబున గుందునెడ ముద్దులు మూటగట్టు నామె నెమ్మొగ మెంతచిన్నవోయెనో. మహారాజకుమారుఁడై విక్రమసేనుని మనుమఁడై భూచక్రంబు బాలింపఁగలశుభలక్షణంబులఁ గాంచుకొనిన విజయసేనుఁడు తండ్రిలేనిబిడ్డఁడయ్యెనే! ఆచిన్నవాలకుఁ దండ్రి లేనివెలితి యెట్లుతీరు. మహీమండలాధిపత్యంబు నర్పింపని, మేరుపర్వతంబు ద్రవ్వి తెచ్చి ముందుబెట్టని, వారితండ్రిని మరలఁ దేఁగలమే? అది వట్టిమాట. నా యెదుట నుండి లేచిపోయి యేదేశంబుననైన సుఖంబుగ బ్రదికియుండు నని తలంచితి గాని యింతలోఁ దమ్ముఁడిట్టి యిట్లగునని కలలోనైనఁ దలంపనైతి. మహానుభావుఁడగు హరిశర్మయొద్దకు నన్నుఁ దోడ్కొనిపొండు. నాయనుజుని చరమావస్థం గూర్చి నేను స్వయముగా నడిగి తెలిసికొనియెద" నని యూరక వాపిడిచి వగవఁ జొచ్చె.

పదినాలుగవ ప్రకరణము

సింహగిరి శ్రీనగరంబున కుత్తరముననుండెను. తొల్లి నారాయణుఁడు నరసింహావతారమెత్తి లోకకంటకుఁ డగుహిరణ్యకశిపునిఁ దెగటార్చి ముజ్జగముల కభయప్రదాన మొసంగియు దుష్టదానవుని మరణానంతరమునఁ గూడ గోపావేశ ముపశమింపకపోవుటచే లోకములనెల్ల భస్మపటలము గావింప నుంకించెననియు బ్రహ్మాది దేవతలు భయకంపితులై వానిపాదరాజీవములకు మ్రొక్కి యవతారము నుపసంహరింపుమని ప్రార్థింప నాతఁడు కృపాళుఁడై యాగిరివద్దనే తన యవతారమును జాలించెననియు స్థలమహాత్మ్యము నెఱిఁగిన కోవిదులా కాలమున జెప్పుచువచ్చిరి. అందుచేత నాగిరికి సింహగిరి యనుపేరు గలిగె.

శ్రీనగరప్రాంతమున నిప్పుడు సింహగిరి యనుపేరం బరఁగు కొండయు లేదు. చుట్టుప్రక్కలఁ గలకొండ కట్టిమహిమలుగల వని చెప్పుకొనువారును లేరు. ఆగిరిలో నొకగుహ కలదు. అది యెక్కువ నిడివియుఁ దక్కువ వెడల్పుఁ గలదై కారుచీఁకటులకు నెలవై భయంకరమై యుండును. ఆసొరంగమునఁ జొచ్చినజంతువు లన్నియు మృతి నొందెనని జనులు చెప్పుకొనుటయే కాని బ్రదికివచ్చెనని యెన్నఁడు జెప్పుకొనియెఱుఁగరు. ఆబిలము మాపులు నక్కకూఁతలతో ప్రతిధ్వనులిచ్చుచుండును గాని పగలు నిశ్శబ్దమై యుండును. జనసంపర్కము రోసి యూరుబైటనే వసింప నిచ్చగించు దిగంబరయోగులు క్షపణకులు మొదలగు మహాత్ము లప్పుడప్పుడు దానియందు విడియుటయుఁ రెండుమూఁడుదినము లందుండి చెక్కుచెదరక యవ్వలకుఁ బోవుటయు గలదు. మృత్యుముఖముఁ బోలు నాబిలము జొచ్చువారెట్లు బ్రదికిబైటఁబడిరని కొందఱు పౌరులకు సందియ మప్పుడప్పుడు తోఁచుచు వచ్చెను. కాని యందుఁ బ్రవేశించిన వారిమహిమయే వారిం గాపాడు

చు వచ్చెనని పెద్దలు తెలియఁజెప్పి యట్టివారి సందియములఁ బాపుచు వచ్చిరి.

అట్లు హేమచంద్రుఁడు సోదరవియోగమునుగూర్చి కొంతదొక తడవు విలపించి తమ్మునినిజవృత్తాంతము స్వయముగ వినఁగోరి మంత్రి పురోహితసమేతుఁడై హరిశర్మవద్దకుఁ బోవఁ బయన మయ్యెను. అగుటయు నప్పుడు మణివర్మ పరిచారకు నొక్కనిం బిలిచి "దొరా మహారాజుగారు సింహగిరికిఁ బోవుదురు. అరదమునాయత్తము చేయు మని సూతునకుఁ జెప్పు"మని పనిచె. ఆమాటలు విని నరపాలుఁడు మణివర్మను జూచి "ఆర్యా! పోవలసినతావు మహాపురుషసముకము. మనల నచ్చటికిం గొనిపోవుపని భాతృమరణము. కావున నిది యరదంబులు నందలంబులు నెక్కి యూరేఁగఁదగిన సమయముగాదు"యని పాదచారియై మణివర్మయు మాధవసేనుఁడు, నిగమశర్మయు వెంటరా నిరువురుపరిచారకులు ముందునడచి మార్గంబునుండి జనులం దొలఁగింప సింహగిరికిం జనియె. కాలినడకను జనుచున్న మహారాజునుగనుంగొని పౌరులచ్చెరువడి యందలంబు డిగి యెఱుఁగని యాగర్భ శ్రీమంతుని నడిపించుచున్న మహాకార్య మేమైయుండు నని విచారించి కారణ మెఱుంగఁజాలక నిలువంబడి చూచు చుండిరి. అవ్విధంబునఁ గొంతసేపు నడచినడచిరాజు పరివారసమేతుఁడై సింహగిరిసమీపము నకువచ్చి గుహాద్వారసమీపమున మూఁగియున్న వందలకొలఁది జనులను జూచెను. ఆజనసమూహములో నొకఁడు మహాప్రభూ! నాకుఁ గుష్ఠవ్యాధి యనియు మఱియొకఁడు నన్ను రాజయక్ష్మము పిన్ననాఁటనుండియు బీడించుచున్నదనియు వేఱొకఁడు నాకుఁ గన్నులు లేవు దృష్టిదయచేయు మనియు, ప్రార్థించు చుండెను. ఆకేకలు విని రాజుమంత్రులతో "నీమూఁగినజనంబునుం జూడ లోకములో నున్న రోగులందఱు నిచ్చటికె వచ్చినట్లుకనఁబడు చున్నది. ఈకేక లామహా

త్మని జపతపంబులకు నిశ్చయముగ విఘ్నముఁ గలిగించును. ఇతఁడు వీరితో నెల్లు వేగుచున్నాఁడోకదా'' యని పలికి యామండలో జొరఁబడి లోనికిఁ జనఁజాలక యచట నిలిచె.

ఇంతలో సేవకులు రోగుల నొత్తిగించిదారి చేయుటకునిగమశర్మమునుముందు నడచి తెరువు జూప రాజు భృత్యామాత్యసమేతుఁడై గుహాద్వారమువద్దకుఁజనియె. చని కృష్ణాజినముపై బద్ధపద్మాసనము వైచుకొని కూర్చున్నవాని, రవంతయు నెడము లేకుండ మేనెల్ల విభూతి పూసుకొన్నవాని, శతరుద్రాక్షమాలికలు వ్రేలుచున్న మెడ గలవాని, నగము నరసిన వెండ్రుకలు గలగడ్డమువాని భక్తిమై 'ఓంహర ఓంహర' యని శివనామస్మరణము జేయువాని, శాంతరసమున నుసికిపట్టగువాని హరిశర్మ యనువానిం జూచి వెల్లివిరిసినభక్తిరసము పెంపున హేమచంద్రుఁడు బ్రాహ్మణునకు సాగిలంబడి మ్రొక్కెను. అమాత్యులు పురోహితుఁడునుం గూడనమస్కరించి''యథా రాజా తథాప్రజా'' యనువాక్యము సార్థకము జేసిరి. హరిశర్మ కన్నులు మూసి మహేశ్వరధ్యానమున నుండుటచేత రాజు నమస్కరించుటయు మిత్రులు మ్రొక్కుటయు నెఱుఁగనే యెఱుంగడు. నిగమశర్మహరిశర్మశిష్యులం జూచి ''మహారాజుగారి రాక నెఱిఁగింపవచ్చునేని మీగురువుల కెఱిఁగింపు'' డని కోరెను. రాజపలుకులు విని వలదువలదు తపోనిష్ఠు లగువారికి విఘ్నములు గలిగించుటనుచిత మని వారించెను. అనంతరము కొంతవడికిహరిశర్మపతస్సుచాలించి కన్నులు తెఱచి గుహాలునలుదెసలు పరికించి కట్టెదుట నిలిచియున్న యపూర్వపురుషులం జూచి వీ రెవ్వరని పూర్వపరిచితుఁ డగునిగమశర్మ నడిగెను. అతఁడును ''స్వామీ వీరు కాశ్మీర దేశాధీశ్వరులగు హేమచంద్ర మహారాజుగారు. మిమ్ముదర్శింపగోరి యిచ్చటకు విచ్చేసి యున్నవా'' రని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. అదివిని హరిశర్మ ''ఓహోహో! ఇతఁడే

నాశ్రిత జనచింతామణి ! పండిత జలకమలాకర ప్రభాకరుడు. సత్పురుషసందర్శన మగుటచే నీదినము కడు సుదినము సుఁడీ''యని కొండొక ప్రశంసించి వారికందఱకు వ్యాఘ్రచర్మములు వేయించి కూర్చుండఁబనిచి వెండియు నిట్లనియె. 'మీరు రాకరాక వచ్చి మా కతిథులైరి. మీకు మేమేమి సపర్యలు చేయఁగలము? రత్నకంబళ ములపై నాసీనులగువారికిఁ బులితోళ్ళు, మౌక్తికహారంబులు ధరించు వారికి, రుద్రాక్షమాలికలు, మంచిగంధము పచ్చకప్పురము బూసి కొనువారికిఁ బూడిదయు, మరువము దమనము దాల్చువారికి మారేడు దళములు సమర్పించుట మీవంటివారి నగౌరవించుటయే. కావున మాయ నాదరణమునకు మమ్ము మీరు మన్నింతురుగాక !''

అనవుడు హేమచంద్రుఁడు విప్రునకుం దనయెడఁ గల గౌర వమునకు సంతసించి వినయంబున భక్తియు మనంబున నుండడింప నాతనితో నిట్లనియె ''సరసరి ! మీవల్లనా మేము సపర్యల నపే క్షించుట. మీపాదరజంబు మాకిరీటంబుల నంటనిచ్చుటయే మమ్ము గౌరవించుట. మీయడుగుదామరల సేవింపనిచ్చుటయే మమ్మాద రించుట. మీవలన నమోఘంబు లగు నాశీస్సు నపేక్షింతుము గాని రత్నకంబళములు మౌక్తికహారంబులు హరిచందనంబులు నపేక్షిం పము. మీ విభూతిపిండికల్లు మోక్షమార్గంబున కెత్తినసోపానంబులు, మీ రుద్రాక్షమాలికలు ముక్తికాంత వలచివైచిన దామకములు. మామౌక్తిక హారంబులు స్వయముగాఁ గంఠమునకుఁ దగిలించుకొనిన యురులు. ఉదయము మొదలు సాయంకాలమువఱకు రాజనీతి పేర జగద్వంచనము చేయు రాజులు సంసారపుసంకెళ్ళు విడఁగొట్టుకొని జీవన్ముక్తులైన మీవంటి మునిరాజుల యెదుట నిలువనైన నర్హులె ? మీదర్శనముచేత నేనును నాపితృదేవతలు పదితరంబులవారును నా వంశస్థులును బవిత్రులమైతిమి. మీరాకలచేతఁ గాశ్మీరదేశమే యను గ్రహింపఁబడినది''అని రాజు ప్రశంసచేయ నిమశర్మయు రాజు

బలికిన దంతయు సత్యమని చెప్పి తనకుఁ దోఁచినట్లు తానును బ్రాహ్మణుని కొంతసేపు కొనియాడి తన యేలికవచ్చినపని విప్రునకు విన్నవింపఁదలఁచి వినయముతో "మహారాజుగారి సోదరుఁడు చిత్ర భానుఁడు హరిద్వారమునద్ద కాలధర్మము నొందెనని విని యది నిక్కువమో లోకప్రమాదమో తెలియఁగోరి యాయన యిట వచ్చె"నని పలికెను.

ఆపలుకు చెవిని బడినతోడనే హరిశర్మ మొగము చిట్లించి కన్నులు మూసికొని "హరహరా! ఆమందభాగ్యుని దురవస్థ మరల జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చికొనవలసివచ్చెనా?"యని రెండుకన్నులనుండి రెండు బాష్పబిందువులు విడిచి యొకనిముస మూరకుండి హేమచంద్రు నుద్దేశించి "రాజా! నీసోదరవృత్తాంతము స్వయముగ నా ముఖం బున వినఁగోరి వచ్చితి గావున నిదిగో చెప్పెద వినుము. సహజ కోమలములగు మామనములు చాలా కాలముక్రిందట, జరిగినవృత్తాం తములు జ్ఞప్తికి వచ్చినను క్రొత్తగా నపుడు కన్నులయెదుట జరిగి నట్లు భావించుకొని దుఃఖసంతప్తము లగును. నీయనుజుని చరిత్రము మిక్కిలి దయనీయమగుటచే వానిపేరు దలపెట్టినతోడనే నా కన్నుల నీరు వచ్చినది." అనిపలికి వెనుకటివృత్తాంతమును మరల జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొనుటకుఁ గాఁబోలు నాలుగైదు నిముసము లూరకుండి పైకి చూచి యిట్లని చెప్పఁదొడఁగె. నేను పరమశైవుడను. అందుచేత శివుని సాక్షాత్కరించికొనఁ దలఁచి బాల్యకాలమున నాకు నాగురు వుపదేశించిన పంచాక్షరీ మహామంత్రమును బదిలక్షలసారులు పున శ్చరణచేసి యెంతకు మహేశ్వరుని బ్రత్యక్షము జేసికొనలేక తుద కొకనాడు మెడకుఁ గండకత్తెర వైచుకొని మహేశ్వరా! నీవు ప్రసన్నుఁడవు గావేని యిదే ప్రాణములు విడచెద నని ప్రతినఁ జేసి భోజనము మాని కూర్చుంటి నాఁటి యర్థరాత్రమున భక్తవత్సలుఁ డగు మహేశ్వరుఁడు చిచ్చు

కన్నులతోడను, చిలువపేరులతోడను, పులితోలుతోడను, బూఁచుల బలగముతోడను, పూపచందురునితోడును, బూదిరేకలతోడను, తెల్ల మేనితోడను, నల్లమెడతోడను నాకు సాక్షాత్కరించి నన్ను బుజ్జగించి కావలసినవరము లడుగుమనియె. ఐహికములగు ధనధాన్యాది సంపదలు గోరక కైలాసంబు జూడఁ గోరుచున్నాఁడ. నన్నటకుఁ గొంపొమ్మని ప్రార్థించితి. అతఁడును వల్లెయని నన్ననుగ్రహించి రెండు పసిడిపాదుకలిచ్చి కైలాసమును జూడఁగోరిక పుట్టినప్పుడు వీని నధిష్ఠింపుము. అవియే నిన్నటకుం దెచ్చునని చెప్పి యంతర్హితుఁడయ్యె. అనేకదివ్యసంవత్సరములు తపంబుచేసి చరితార్థులైన మహాయోగులకు దుర్లభుఁడగు మహేశ్వరుఁడు నాకుఁ బ్రసన్నుఁడగుటకు నాయందలి మహిమ గాని వేఱుకాదు. శ్రితజనపారిజాత మగు నమ్మహాదేవునకు నాపై బొడమిన నిర్హేతుకజాయమానకృపయే కారణము.

అమరునాఁ డుదయమున నేను గాల్యకృత్యముల నిర్వర్తించికొని పరమేశ్వరుఁ డిచ్చిన పాదుకలు దొడుగుకొని కైలాసంబునకుఁ బోవలయు నని మనంబు సంకల్పించి కన్నులు మూసికొంటి. అసంకల్పించుటయే యెఱుంగుదును గాని యన్వల నేమైనదో యొక్క ముహూర్తమునకు నెఱుంగ. ఒక్కనిముసములో నేను గైలాసంబుననుంటి. అచ్చటి వైభవం బేమని వర్ణింప? అందఱు మూఁడుకన్నులు గలవారె. అందఱు శీతచందురుని దాల్చినవారె. అందఱు పులితోలు గట్టినవారె. అందఱు పాముకడియంబులం బెట్టినవారె. పసిఁడిపావలు దొడిగి టక్కుటిక్కుమని నడచుచు నేను మహేశ్వర సన్నిధి కరుగుచుండ నమ్మహాదేవుఁడు నన్నల్లంతదవ్వులఁ గని సబహుమానంబుగఁ దోడ్కొని రమ్మని నందీశ్వరుం బుత్తెంచె. మధ్యలోకంబు నుండి వచ్చిన మనుష్యమాత్రుని మహేశ్వరునంతవాఁ డంతగౌరవించుటం జేసి నాయం దేదో గొప్పమహిమ మున్నదని శంకరుం బరివేష్టించిన

వేలుపు లందఱు తలంచిరి. నందీశ్వరుఁడు నన్నునద్దానిఁ గౌఁగలించి కొని చేయిపట్టుకొని దేవదేవుని సన్నిధికిఁ దోడ్కొనిపోయె. శంకరుం డును గృపారసపూరితంబులగు చూడ్కులతో నన్నుం గనుఁగొని సేమమరసి దేవసేనాపతియుఁ దనకు గారాపుకుమారుఁడు నగు కుమారస్వామిని బీఠమునుండి లెమ్మని యానతిచ్చి యాపీఠమున నన్నుం గూర్చుండఁ బనిచె.

అది ప్రాతఃకాల మగుటచే శంభుని సేవింప వచ్చుటకై వచ్చిన మహేంద్రాది దిక్పాలకులు దక్కిన వేలుపులు ప్రమథగణంబులును నన్ను చూడ నారంభించిరి. అనంతరము భర్గుఁడు కైలాస మంతయుఁ జూచి రమ్మని యానతిచ్చి నందీశ్వరుని తోడిచ్చి నంపెను. నేను నం దుఁగల వైచిత్ర్యంబులనెల్ల మనసారఁ గనుంగొని మరలి వచ్చి భవు నకు మ్రొక్కి నిలువ నతఁడు వత్సా! నీ కేమి కావలయు నది కోరు మని యానతిచ్చె. అప్పుడు నేను భయసంభ్రమంబులతో దేవా! మరల నరకలోకంబున కరుగకుండ నిచ్చటనే యుండవలతు నంటి. అనవుడు చంద్రశేఖరుఁడు కుమారా! నరలోకంబు పాపభూయిష్ఠమై యున్నయది. నీవింక గొంతకాల మందుండి పాపాత్ములఁ బవిత్రు లుగఁ జేయవలయు. అట్లుచేసి జీవన్ముక్తి నొంది యిచట నుందువు గాక యని సాదరంబున బలికి వెండియు నన్ను నరలోకంబునకుఁ బొమ్మని యానతిచ్చె.

పదియైదవ ప్రకరణము

"అయ్యా! ఈప్రసంగమునుబట్టి నన్ను నేఁగొనియాడుకొను చున్నవాఁడ నని మీరు తలంప వలదు. హరిద్వారము వద్దను నేను

రావలసిన కారణంబును మీకెఱుంగఁ జేయక తప్పదు. కావున దాని నానుపూర్విగ నెఱిఁగించితిని.'' అని హరిశర్మ పలుకుచుండ వాని మాటకడ్డమువచ్చి నిగమశర్మ ''మేలుమేలు మిమ్మును మీరు బొగడుకొనుచున్నవారిని యెట్టిచెనఁటిమైన ననఁజాలునే. జగంబులమీ మహిమంబుల వేనోళ్ళ బొగడుచుండ మీరే కొండాడుకొన వల యునా? మేమట్లు తలంచుకొనువారము గాము సుఁడీ'' యనివాఁడుచ్చి చిత్రభానునివృత్తాంతము నెఱిఁగింపుమని వారిం గోరెను. హరిశర్మ చేసిన యాత్మప్రశంస విని మణివర్మ ''ఏమిది? ఇతఁ డప్రస్తుతములయిన యంశములను మిక్కిలి పెంచి చెప్పుచున్నాఁడు. చిత్రభానుని వృత్తాంతము చెప్పుటకన్న తన మహిమలు చెప్పుకొనుటయే యీతనికిఁ బ్రస్తుతమని తోఁచెఁగాబోలు'' నని తనలో విచారించి కొని యూరకుండెను. హరిశర్మ నిగమశర్మ పలుకుల నాలకించి తన యందు వారికి భక్తితాత్పర్యంబులు సందగింపక యెప్పటియట్లున్న వని తెలిసికొని చిత్రభానుని వృత్తాంతము నిట్లని చెప్పఁబోడంగె.

అట్లు భగవానుఁడగు నిగమ శేఖరునిచేత నాజ్ఞాపితుడనై వెం డియుఁ బసిఁడిపావలఁ దొడిగికొని బ్రహ్మకపాలంబువద్ద భూలోకముఁ బ్రవేశించితిని. ఆతాపు చేరినపిదప మహేశ్వరుఁ డిచ్చినపాదుకలకుఁ దొంటి యద్భుతశక్తిపోయినది. అందుచేత నేను పాదచారినై మార్గమధ్యమున నాశిష్యులగు భైరవుని గాలకంఠుని గలిసికొని యెడనెడఁ జుట్టుప్రక్కలనున్న పుణ్యక్షేత్రంబుల సేవించుచు దివ్య తీర్థముల మునుఁగుచు హరిద్వారము చేరితిని. నేనెక్కడికిఁ బోయి నను గ్రామమధ్యమున వసించుట కిష్టము లేనివాఁడ నగుటచే హరి ద్వారమునఁగూడ నూరువెలుపల నొక పినుమఱ్ఱిక్రింద విడిసితిని. అది భాగీరథీతీరముననే యుండుటం జేసియు చాలనేల నావరించుటం జేసియుఁ బాటసారులకు నత్యంతోపయుక్తముగ నుండును. ఆమఱ్ఱి

క్రింద విడిసి యచ్చట నొక శిష్యు నుండుమని రెండవశిష్యుఁడును నేనును గంగాస్నానమున కరిగితిమి. అప్పుడు త్రోవలో నొక మారేడుచెట్టుక్రింద మూలుగుచు వట్టినేలం బొరలుచు బాధపడుచున్న యొకమనుష్యుని గాంచితిమి. కౌపీనంబొక్కటి దక్క వానిమేనిమీఁద వస్త్రము లెవ్వియు లేవు. మంటిముంతయొండు దప్ప పాత్రములు లేవు. అతఁ డెప్పుడుమృతినొందునా యెప్పుడు పొడుచుకొని తినఁగలుగుదుమా యని కనిపెట్టుకొనియున్న కాకులు గ్రద్దలు తప్ప వేరుచుట్టములు లేరు. వాని ముఖలక్షణముల నవలోకింప నతడు సత్కులీనుఁడనియు మిక్కిలి గారాముసం బెరిఁగియుండఁబోలు ననియు మహారాజకుమారుఁ డైన నై యుండవచ్చుననియు నాకును నావెంటనున్న కాలకంఠునకును దోఁచినది. ఆపన్నుల సంరక్షణమునందును భగవత్కైంకర్యమునందును శరీరము వినియోగింప దీక్షఁబూనినవాఁడ నగుటచే నేనప్పుడ శిష్యసమేతుఁడనై యయ్యనదపజ్జకుం బోయి కుఱ్ఱచుండి నీ కేమి కావలయునని బిగ్గఱగ నడిగితిని. అతఁ డప్పుడు కన్నులు దెఱచి నావంక దేఱిపాఱ జూచి నోటమాట లేమిం దనకోరిక చెప్పలేక నోరు తెఱచెను. అతనికిదాహము గావలయుఁగాఁబోలు ననుకొని నే నప్పుడు కాలకంఠుని బంచిగంగాజలమించుక తెప్పించి మెల్ల మెల్ల వాని నోటం బోసితిని. ఆజలబిందువులు ద్రావి యతఁడించుక సేద దేఱినపిదప "నాయనా! నీవెవ్వరివాఁడవు? నీకింత గతి ప్రాప్తించుటకు గారణ మేమి? నీకిప్పుడు గలబాధయెద్ది" యని యడిగి వాని దేహతాపము నుపశమింప జేయుటకై యుత్తరీయపు కొంగుతో నించుక విసరుమని కాలకంఠుని నియోగించితి. అతఁడు నటుసేయ నారోగి మఱింత సేద దేఱి మిక్కిలి హీనస్వరముతో సంగ్రహముగాఁ దనవృత్తాంతము నిట్లని చెప్పె. స్వామీ! మీ రెవ్వరో నేఱుఁగను గాని నాపాలిదైవంబవని భావించుచున్నాఁడ.

నేనింక బ్రతుకుట యబద్ధము అయినను నన్నిటనుండి నోరాఱుకొని పోవుచున్నది. కీళ్ళలోఁ బటుత్వము లేమి గంగకు బోయి జలంబు దెచ్చికొనఁజాలనైతి. దారిం బోవువారిఁ బిలుచుటకైన నోపిక లే దయ్యె. మీయనుగ్రహమున నిప్పుడు ప్రాణమించుక చల్లఁబడినది. నాకథ సంగ్రహముగాఁ జెప్పెద వినుఁడు. "నేను కాశ్మీరమహీపాలుఁ డగు హేమచంద్రుని తమ్ముఁడను. చిత్రభానుఁడనువాఁడను. నేను తనకు ద్రోహము తలపెట్టితి నని మాయన్న నన్ను దేశంబునుండి వెడలనడిచె. అది మొదలు దారపుత్రుల విదర్భకంపి యేకాకినై యనేక దేశంబులఁ గ్రుమ్మరి కుడిచినచోటఁ బండుకొనక పండుకొన్న చోఁట గుడువక వ్యాధిగ్రస్థుఁడనై తుదికీగతికి వచ్చితిని. దైవవశమున మీయన్నను మీరు కనుఁగొందు రేని తనయెడ నెన్నండు నేను ద్రోహము చేసి యెఱుంగ ననుఁడు. తాను చేసినజోగినై యాలుబిడ్డల నెడఁబాసి యొకచెట్టుక్రింద దిక్కు లేక మృతినొందుచుంటి ననుఁడు. మందభాగ్యులగు నాబిడ్డలఁ గరుణింపుమనుఁడు నాపైఁ గోపమున వారి నిరాదరింపవల దనుఁడు. ఒకవేళ నే నేయపరాధంబునైనఁ దన యెడఁ జేసితి నేని క్షమింపు మనుఁడు. తన పాదపద్మములకుఁ గడసారి మ్రొక్కితి ననుఁడు. తనకొడుకుల నిరువురు ముద్దాడితిననుఁడు" అని చెప్పి యొక్కనిముసము మూరకుండి "స్వామీ! నాకాయాసము వచ్చు చున్నది. నే నింక మాటలాడఁ జాల" నని యూరకుండి కన్నుల నుండి సంతతధారగా బాష్పమును విడువఁజొచ్చె. అనంతర మొకదిన మతఁడుజీవించెను. కానిమరలమాటాడ లేదు. మరునాఁడుమధ్యాహ్న మునకతఁడు పరలోకగతుఁడు కా ననాధప్రేత సంస్కారము, మిక్కిలి పుణ్యప్రదమను నార్యోక్తియందు నమ్మికఁ గలవాఁడ నగుటచే నేను నాశిష్యులం బురికొల్పి వాని కగ్నిసంస్కారంబుఁ గావించితిని. మరణ కాలమునందు నా కతఁడు చెప్పినపలుకులు విన్నవించి కృతకృత్యుఁడ

నైతిని. కాని మీా కథిక మనస్సంతాపము గలిగించితి కదాయనిచాల వగచుచున్నాఁడ. ఏ కారణమునైన మనుష్యుల దుఃఖింపఁజేయుమాట యాశ్రమంబున ననుచితము. అదియునుంగాక బంధుమరణముచేత దుఃఖపడుచున్న వారి సమీాపమున నే నుండఁ జాల''నని హరిశర్మ వెండియు నేదో చెప్పఁబోవుచుండ హేమచంద్రుఁడు దుఃఖావేశపరవశుఁడై గోడకుఁ జేరబడి మొగంబున నుత్తరీయాంచలము వైచుకొని తమ్ముని గూర్చి బిట్టువగచెను.

మణివర్మయు మాధవసేనుఁడు రాజును బట్టుకొని దుఃఖోపశమనవాక్యంబులు బలికిరి. ధైర్యము విడిచి యేఁగలార్చు రాజుదుఃఖమునుపశమింపఁజేయఁ దలఁచి హరిశర్మయు నిట్లనియె. ''రాజా! యీాశరీరములు వినశ్వరము లని యెఱింగియు నీవింత విచారింపనగునె వినశ్వరంబు లగు పదార్థములఁగూర్చి విచారించుట వివేకులకు ధర్మము కాదని భగవంతుం డగు శ్రీకృష్ణుం డర్జున కుపదేశింపలేదే! భగవద్గీతలు పిచ్చికూఁతలని దుర్వాదములు చేయు బౌద్ధులు భగవంతుని మాటలపై విశ్వాస ముంచరుగాని యాస్తికులమగు మనము విశ్వాస ముంచి జ్ఞానవంతులము కావలదె. ఆత్మ నిత్యము; దేహమనిత్యము. ఇది యెఱిఁగి నడచుకొన్నవాఁడే వివేకి. అందుచేత నీవు విచారింపఁ జెల్లదు,'' అని పలుకుటయు హేమచంద్రుఁడు కన్నీరు దుడుచుకొని ''స్వామీా! నాతమ్ముని మరణకాలపుఁ బలుకులు ములుకులై నన్నుం బీడించుచున్నవి. వానిచరమావస్థం దలఁచుకొన్న నాకడుపు చుమ్మలు చుట్టుచున్నది. ''రాజ్యాంతే నరకం ధ్రువ''మ్మను మాట సత్యము. కటకటా! నిరపరాధుఁడగు సోదరుని నేలపాలు జేసికొంటిగదా. విమర్శించి కార్యంబులఁ జేయనివారికిఁ బ్రాపించుగతు లిట్టివియే కదా. ఈభ్రాతృద్రోహి మీావంటిమహాత్ముల పవిత్రచరణంబులను ముట్టదఁగఁడు. నాచేసినదోసంబునకు శాపంబే దేని నిచ్చి నన్ను దుదముట్టించి న్యాయులమట దీర్పఁగదవే''యని ప్రార్థించి వాని మునుగుల పయిఁబడె.

అడుగుల వ్రాలిన నేలతేని గ్రుచ్చియెత్తి నేలవేల్పు "చాలు చాలు రాజా! చాలు నీ బేలతనము! నీగురువులు నీకు రాజనీతి నుపదేశించుటయే కాని బ్రహ్మజ్ఞానోపదేశంబు జేయరనితోఁచెడిని. నీ మనోవైకల్య మడఁగువఱకు నీకు మేము తత్త్వోపదేశంబు జేయఁ దలఁచుకొన్నారము. ఇది నీకు సమ్మతంబ యగునేని మాకడ కప్పుడప్పుడు వచ్చుచుండునది" అని మందలించి మంత్రి పురోహితులం జూచి "అయ్యా! ఈతనివైఖరి జూడ నాత్మహత్య జేసికొనువాఁడ పోలె కనఁబడుచున్నాఁడు. తొల్లి యొక్క నరపాలుఁడు తద్దయు సొగసులాడి యగు తన రెండవ యిల్లాలు చెప్పినకొండెములు విని పట్టమహిషివలనఁ దనకుఁ గలిగిన జ్యేష్ఠకుమారుని నిరపరాధుని నిష్కారణముగ వధియించి పిమ్మట కొంతకాలమున కతఁడు నిర్దోషి యని విని యాదుఃఖము పట్టఁజాలక తన్నుదాఁ బొడుచుకొని ప్రాణములు విడిచె. కావున నీతనిదెస మీ రప్రమత్తులై యుండునది" అని హితోపదేశంబు జేసి తన కనుష్ఠానకాలము మీఱుచుండుటచే వారి నివ్వాలకం బనుమని వేఁడుకొనియె. హేమచంద్రుఁడు హరిశర్మకుం బ్రణామంబు జేసి సెలవుగైకొని సపరివారముగ మరలఁ బాదచారియై మందిరంబునకుం జని సోదర వియోగమును గూర్చి పరిపరివిధంబుల విలపింపఁ జొచ్చె.

రాజునకు మాధవసేనునకు నిగమశర్మకు హరిశర్మపై నింతింత యనరాని భక్తి కుదిరెను. గాని మణివర్మకు మాత్ర మాతనిసంభాషణంబులు వినినదిమొదలు కొన్ని యనుమానంబులు పొడకట్టె. సందర్భము పొసఁగియుండకపోయినను హరిశర్మ తన ప్రశంస మెండుగఁ జేసికొనుటయు దుఃఖముచేత మనోవైకల్యము నొందిన మహారాజునకు నుదాహరణపూర్వకముగా నితిహాసం బను పేరుపెట్టి యొక దుష్కథ జెప్పుటయు మణివర్మకు వానిపైఁ గల గౌరవంబును గొంత

తగ్గించెను. తన మనంబునకుం బొడకట్టిన యనుమానంబులు రాజునకు విన్నవింపఁదలఁచియుఁ దగినయదను వచ్చినప్పు డట్లు చేయుదమని యతఁ డూరకుండెను.

హేమచంద్రుని కరవిందాదేవియుఁ దక్కిన యంతఃపురిపరిచారకులు నెట్టెటో దుఃఖోపశమనంబు జేసిరి. వారి యుపచారవాక్యములవలన రాజునకు బాహ్యదుఃఖము కొంత యడంగిన నంతస్తాపము మానదాయె. అందుచేత నతఁడు దినమున కొక్కొకసారియైన హరిశర్మ యున్న నెలవునకుం బోయి వారివలన వేదాంతవిద్య నుపదేశము నొందుచువచ్చె. తఱచుగ నతఁ డొంటిగఁ బోవుచుండుటఁ జూచి మణిశర్మబ్రాహ్మణుఁ డెంత యోగ్యుఁ డైనను వాని కడ కేకతంబుగఁ బోవుట రాజున కుచితంబు కాదని మందలించుచు వచ్చె. హరిశర్మ భగవంతుఁడే యని మనంబున దృఢవిశ్వాసము నెలకొని యుండుటచే రాజు వానిమాటలు పెడచెవిని బెట్టెను. హరిశర్మయు రాజును మిక్కిలి గౌరవించుచు వాని మేననీఁగ నైన వ్రాలనీయక చీఁకటిపడువఱకు వాని దనకడ నుండనీక యొకవేళ నట్లుండెనా భైరవకాలకంటకులను సాయమిచ్చి పంపుచు కన్నబిడ్డన్నట్లు గాపాడుచుండె.

పదియాఱవ ప్రకరణము

హేమచంద్రున కరవిందాదేవివలన నిరువురు కుమారు లుద్భవించిరని యీవఱకె చెప్పఁబడినది. అందు జ్యేష్ఠునకు హేమచంద్రుడు తన తండ్రియందలి భక్తి పెంపున విక్రమసేనుఁడను నామమిడియె. రెండవకొడుకు హర్షవర్ధనుఁడను పేరం బరఁగుచుండె. ఆయిరువురుబిడ్డలయందుఁ దలిదండ్రుల యిరువురలావణ్యంబును నిరువుర సౌజన్యతయు నిరువుర మనీషావిశేషంబును సంక్రమించెనని ప్రకృతి జనంబులు

ప్రమోదభరితులు కావిక్రమసేనహర్షవర్ధను లల్లారు ముద్దుగఁ బెరుఁగుచుండిరి. విక్రమసేనుని యాకృతి తండ్రివిగ్రహమునుబట్టి యచ్చుగుద్దినట్లు వెలయుచుండు. హర్షవర్ధనుఁ డచ్చముగఁ దల్లిపోలిక నుదయించె. అందుచే విక్రమసేనుఁడు దృఢమనస్కుఁడై గంభీరుఁడై తన యీడునకుఁ దగని పరాక్రమంబుల నప్పుడప్పుడు చూపి సార్థకనామధేయుఁడయ్యె. హర్షవర్ధనుని మనస్సును వానిశరీరంబునట్లు కడుమెత్తనై యుండుటంజేసి యతండు సాహసంబునకుఁ బరాక్రమంబునకుఁ బేరువడక సంగీతాదివిద్యలకు భూతదయకుం బేరువడియె. తమ్మని యందు భూతదయ సంగీతప్రౌఢిమ కలవనుటచే నన్నయం దాగొనములు కొఱవడియెనని చదువరులు తలంపవలదు. విక్రమసేనుఁడు భూతదయావిషయమునఁగూడ వేఱొండుప్రజయందుఁ గాని తమ్మునకుం దీసిపోవఁడు; అయినను జను లాతనిసాహసంబులఁ బలుమాఱుగాంచి వానికి సాహసవిక్రమసేనుఁడనియుఁ దమ్మునకుసుకుమారహర్షవర్ధనుఁ డనియుఁ బేళ్ళు పెట్టిరి.

ఇప్పటికి విక్రమసేనుఁడు పండ్రెండేండ్లప్రాయము కలవాఁడు. హర్షవర్ధనునకుఁ బదియవయేఁడు. క్షత్రియునకుఁ బదునొకండవయేట నుపనయనము చేయవలసిన దని ధర్మశాస్త్రములయందు విధింపబడుటచే హేమచంద్రుఁడు పెద్దకొడుకున కొక సంవత్సరముక్రిందట నడుగుచేసి వేదాభ్యాసము చేయించుచుండెను. ఆయన్నదమ్ముల మైత్రి యిట్టిదనివర్ణింప నలవిగాదు. ఒకనివిడిచి యొకరు నిముసమయిన నిలువఁజాలరు. ఇరువు రొక్కచోటనే కూర్చుందురు. ఒకమాటె భుజియింతురు. ఒక్కపాన్పుననే పవ్వళింతురు. ఇరువురు తలిదండ్రులయెడ భక్తులు. గురుజనంబుల యెడ విధేయులు! భృత్యజనంబులయెడదయాళురు, ప్రకృతిజనంబులయెడ ననురాగులు, సుగుణలోభులు, దుర్జనవిముఖులు, అయ్యిరువురుబిడ్డలు నరవిందా హేమచంద్రులకుఁ బున్న

ముల ప్రోవులై నోములపంటలై పుట్టి కన్నులచందమామలై ముద్దుల మూటలై పెరుగుచుండిరి. చదువులనేకాక యీతకొట్టుట; గజాశ్వం బుల నధిరోహించుట, మున్నగు పౌరుషక్రీడలను గడుమెలంకువతో నేర్చి బాలురు కాలక్రమంబున సమర్థులైరి. ఆకుమారసింహములలో సాహసుండని బిరుదు నందినవిక్రమసేనునిపరాక్రమంబుల నొకటిరెంటి జేర్కొని యతండా బిరుదమునకు దగినవాఁడని చూపవలసి యున్నది.

ఒకనాఁడు హేమచంద్రుఁడు సేనాపతియగు దండపాణిని బాలుడగువిక్రమసేనుని గొంతపరిజనంబును వెంటఁబెట్టుకొని యడవికి వేఁటకుఁ జనియె, హేమచంద్రుఁ డొకమూల సింగపువేఁటసలుపుచుండె. దండపాణి యింకొక నెలవున పులివేఁట సలుప నెంచి మృగయాక్రీడల లోఁ దాను నెఱప్రోడ యగుటచేఁ దన కెట్టి యపాయంబును లేదని మాటున నిర్భయముగ నొకమఱ్ఱినీడను నిలిచి పులిరాక కెదురుచూచుచుండెను. విక్రమసేనుఁడు వాని వెనుకఁ గొంతదవ్వున నొక మెట్టపై నిలుచుండి యీ వినోదంబుజూడ నుత్సుకుఁడై యుండెను. అంతట వేఁటకాండ్రు దప్పటలం జఱచుచు బెబ్బులిం దఱుముటయు నమొకము తెరపొదవిడిచి సహజముగఁ జింతనిప్పుల నొప్పున మెఱయుకన్నులు మఱింత యారుణ్యమును బూని చూపఱకు వెఱపుగలిగింప దండపాణియున్న వలనునకుఁ బఱతెంచె. సేనాపతియుఁ బ్రత్యాలీఢపాదుఁడై వింటనమ్ముదొడగి గుఱిచూచిబెబ్బులినేసె. దైవవశమున వాని యేటు చారలమొకంబునకుఁ దగులక చెవిపొంతనుంచి దూసికొనిపోయెను. పోవుటయు నా శార్దూలము తొలుతకంటె నినుమడించిన యుబ్బుకతోడను ముమ్మడించిన వేగముతోడను బాణము వచ్చిదారింబట్టి దవ్వున దండపాణిమీఁద నెగసిపడుటకు నేల యదురునట్లు పఱువెత్తి తోఁజొచ్చెను. మృత్యుదేవతఁబోలు దాని యుగ్రరూపమును జూచిదం

టలగుబంటులు ప్రాణభీతిని, యథాయథులై పఱతెంచిరి. వేఱొక్క యమ్ము నదొడిగి వేయుటకు దండపాణికి, వ్యవధి, లేకపోయెను. ఆ యుపాయమ్మును దవ్వుననుండి చూచి సత్వరంబ తనవిల్లుఁ బూని విసము బూసినవాలుటమ్ముఁ దొడిగి యెక్కుఁయున్న మెట్ట దిగి వలదు వలదని సేవకులు మొఱలిడుచున్నను వినక దండపాణి వెనుకకువచ్చి బరి మీఁదఁ బఱతెంచు వ్యాఘ్రంబును గాటంబుగ నాటవేసె. ఆయ్యేటు దిని యాక్రోలుపులి దండపాణికి రెండుబారల దూరంబునఁ జుట్టు ప్రక్కలకొండలు ప్రతిధ్వనులీయ వేటకాండ్రగుండె లవియ నొక్క యఱపఱచి నెత్తురుకండలు దొరఁగ నేలం గూలె. విక్రమసేనుఁడు పిఱికిబంటుల మాటవిని యెక్కునిముస మూరకుండిన యెడఁ దన బాణాగ్నియను కాఱుచిచ్చున శత్రుసైన్య మహారణ్యంబులం గాల్చు దుర్జయబాహుశాలి, దండపాణి, బెబ్బులినోటి కొక్కకబళమై యమ పురినిబ్రాఁతికాఁడై యుండియుండును. దండపాణియు మృత్యుముఖము నుండి వెలువడి బాలునకుఁ గృతజ్ఞుఁడై వానిఁ గౌఁగిలించుకొని వానికావించిన మేలు మఱువననియు వానిఋణ మెన్నఁడును దీర్చుకొను టకుఁ దన కలవి కాదనియుఁ జెప్పి యనేకవిధంబుల నుగ్గడించె. హేమచంద్రుఁడు పుత్రుని సమయజ్ఞత చాకచక్యము విలువిద్దె యందలి నేర్పు విని తనకుమారుఁడు వంశప్రదీపకుఁ డగు నని సంతసించె. అరవిందాదేవియుఁ దన చిన్న పాపని మిన్న చెయువులు విన్న యప్పుడు కన్నుదమ్ముల నశ్రుజలంబులు కాఱఁ గన్నబిడ్డ నెత్తికొని ముద్దాడి జనుల దృష్టిదోషముదగులకుండ వానికి దృష్టితీయించెను.

మఱియొకసారి విక్రమసేనుఁడు హర్షవర్ధనుఁడు వైశాఖమాస మున నొకసాయంకాలమున నుద్యానవనమున నొక కొలనియొడ్డున విహరించుచు చల్లగాలి ననుభవించుచుండ దండపాణికొడుకు హర్ష వర్ధనుని యీడువాఁడు తోడిబొట్టియలఁ గూడుకొని యాకొలంకునజల

క్రీడలు చేయుచు నాటలసందడి నపాయ మెఱుంగక నోలరోల యని కేకలువేయుచు లోఁతునీళ్ళకుఁబోయె. ఆబాలకుఁడు సరిగ నీఁత నేరని వాఁడగుటచే మును ముందుఁ బోవుటయే కాని లోఁతునీళ్ళనుండి మరల నేలకు రానేరక యలసి నీట నొకటిరెండు మున్కలువైచె. అది గట్టున నుండి చూచి విష్ణుదత్తుఁడు మునిఁగె మునిఁగెనని హర్షవర్ధనుఁ డన్నతోఁ జెప్పెను. అప్పలుకులువిని వినినతోడనే విక్రమసేనుండు జాలినొంది తలమీఁది రత్నాలకుళ్ళాయి నేలంబారవైచి విలువదువ్వాలువలు దడిసి చెడిపోవు నని నగవక తనచేత నప్పని యగునా కాదాయని విచారింపక తనసాయంబున కెవ్వరిఁ జీరక గుభాలున నీటందుమికి వడివడి విష్ణుదత్తునియొద్ద కీఁదుకొని పోయి యామందభాగ్యుని జుట్టు బట్టుకొని యావలకు లాఁగికొనివచ్చి బ్రతికించెను. తన నందనునకు వాటిలిన యపాయంబును రాజనందనుఁడు గావించిన సాయమునువిని దండపాణి సత్వరంబ యచ్చోటకువచ్చి కుమారునకుఁ గాలోచితము లగు నుప చారములు చేయించి యతఁడు తెలివొందినపిదప రాజకుమారుని బిగ్గఁగౌఁగిలించికొని "వత్సా! నాకును నాకుమారునకును నీవప్రాణ ప్రదాతవైతివి. మేమిరువురమును మాశరీరచర్మములు గోసి నీకుఁ బాదరక్షలుగఁ గుట్టించి యిచ్చినను మీఋణంబు తీరదుసుమీ." యని కొనియాడి తనపట్టిని వెంటఁబెట్టుకొని యింటికిఁ బోయెను. అసమాన మగు రూపంబునకుఁ దగినవిక్రమంబును విక్రమంబునకు వన్నెవెట్టు సుగుణసంపదయుఁగల విక్రమసేనునిజూచి రాజబంధువులు ప్రకృతిజనంబులు మహానందమగ్నులయిరి. ఈప్రకరణంబునం జేర్కొనఁబడిన ప్రథమసాహసకార్యము హరిశర్మ యవ్వీటికి వచ్చుటకు నాల్గుమాసముల క్రిందటను రెండవది నెలక్రిందటను జరగెను. పండ్రెండేండ్ల ప్రాయమునాఁడె యింత మగంటిమిఁజూపిన యాబాలకుఁడు యుక్తవయస్కుఁడై రాజ్యమును వహించుపిదప వానిపేరు శత్రుమహీ

పొలుపునకు హృదయశల్యంబుగాక యుండునా యని తలంచి మునివర్మ మాధవసేనుఁడు మొదలగు మంత్రులు సంతసించి కాశ్మీరమున కంత కంతకును మంచిదినములు వచ్చుచున్నవని సంతృప్తహృదయులైరి.

హేమచంద్రుఁడు చిత్రభానుని దుర్మరణంబునకు విని దురపిల్లి నప్పుడు విక్రమసేనుఁడును బినతండ్రిచావునకు బిట్టువగచెను. కాని బాలుఁ డగుటచే వానిదుఃఖము తండ్రివగపుంబలె దీర్ఘకాల ముండక యాఁనాఁడె యుపశమిల్లె. ఆదినము మొదలు హేమచంద్రుఁ డనుదిన ము సాయంకాలమున రాజకార్యములు ముగించి హరివర్మయొద్దకుం బోయి వేదాంతగోష్ఠి నడుపుచుండుటచే విక్రమసేనహర్షవర్ధనులు మహా మహిమములకు బేరువడియున్న హరశర్మ నొక్కసారి చూడఁగోరి యొకనాఁడు సంజకడఁ దండ్రికడకుఁ బోయి నీ వనుగుము నీవనుగు మని యిరువురు వంతులుపోయిరి. బిడ్డలు తెన్నెదియో కోరఁదలఁచి భయంబు పెంపున నడుగ సాహసింపఁజాల కున్నవారని హేమచంద్రుఁడు గ్రహించి వారిఁ జేరఁజీరి మేనులు దువ్వి "వత్సలార! మీ కేమి కావల యును. భయము లేదు చెప్పుఁ" డని హెచ్చరించెను. అప్పటికిని విక్రమసేనుఁడు తనకోరిక బయలుపుచ్చక యూరకుండె. తండ్రి బుజ్జ గింపుచే భయమువిడిచి హర్షవర్ధనుఁడు మెల్లన నిట్లనియె. మీవంటి యుత్తము లనుదినంబును బోయి కొలువఁదగిన మహిముడు గల హరి శర్మ నొక్కసారి చూడ నభిలాష పడుచున్నవారము. మాకోరిక కోర రాని దగా దేసి మమ్ము మీ వెంట రాననుగ్రహింపుఁడు" అనవుడు నటునగవునవ్వి 'వత్సలారా! ఈపని కింత వేఁడవలయునే! మీకొక సారి యమ్మహాత్ముని జూపవలయు నని నేనుం దలఁచుచున్నవాఁడ. ఇప్పుడ నే నచ్చటికింబోవుచుంటి. నా వెంటరండు. మునిం జూచివత్తురు గాక" యని పలికి తన కొడుకులు వెంబడింప గుహాకుఁ జనుమృగరాజు చందంబునఁ గాశ్మీరరాజు కుమారసింహములు వెంట రా ముని

యున్న గుహాకుజనియె. మునియు రాజును సూర్యచంద్రులంబోలె వెలయు నక్కుమారులను గారవించి వారు నమస్కరింప నాశీర్వదించి వ్యాఘ్రచర్మములపైఁ గూర్చుండఁ జేసి తనయొద్దనున్న బూడిదనించుక వారి నొసళులఁ బ్రామి జేవినుద్దేశించి "మహేంద్రా! నీ వదృష్ట వంతుఁడవు. నీకడుపునం బొడమిన యీరత్నంబు లమూల్యంబులు. దైవము రక్షించిన నింక నైదా తేండ్లలోన పెద్దబిడ్డఁడు రాజ్యభారమును వహించి నీకు విశ్రాంతి నొసంగఁగలడు." అని బహుకరించెను. రాజు వాని బహూకరణమునకు లోనఁగడుసలరి "దైవానుగ్రహంబును మీ యాశీర్వచనమును జల్లఁగ నుండునేని మీరన్నయట్లు కాఁగలదు. దానిమాట యటుండ నిండు. నాచిత్తంబు తమ్మునిదెస మరలింపఁ జాలకున్నవాఁడ. కుమారుడు యుక్తవయస్కుఁడు కాక మున్న మహీరాజ్యమునకు వాని నభిషిక్తునిజేసి మీయనుజ్ఞ యగు నేని నేను విరాగినై కాలము బుచ్చువాఁడ" నని చిత్తంబునఁ గల యుత్తలంబు సంగ్రహంబుగఁ దెలిపె.

తండ్రిపలుకులు చెవులఁ బడినతోడనే బాలకులిరువురు తెల్లబోయి యొండొరుల మొగంబులఁ జూచుకొనసాగిరి. దానికిం దోడుగ హరిశర్మ రాజునుద్దేశించి యిట్లనియె. "నీకంతవైరాగ్యంబు బూన నిచ్చగలదేని యడవులనుండ నక్కఱలేకయె రాజ్య మేలుకొనుచు సకలోపభోగంబుల ననుభవించుచు నిఖిలనిత్యలౌకికవ్యాపారంబుల మెలంగుచు జనకచక్రవర్తియట్లు శరీరసన్యాసంబు గాక యాత్మసన్యాసంబు స్వీకరించి మంటిలో నుండియు మన్నునంటనికుమ్మరిపురుగు తెరంగున సంసారంబునందుండియు లేనట్లు వర్తింపవచ్చును. నీవు తరియించుటకు సాధకంబగు మంత్రమొకటి నీకుపదేశించెద. అది పుణ్యదినమున నర్ధరాత్రమున నుపదేశము కావలయును. దానిపునశ్చరణ మక్షరలక్ష పునశ్చరణమును హితోపదేశమును మాపులు మాపహాయుంధచేయు

దగు. దీన నీయలమట యఖిలంబుపశమిల్లు. భవరోగంబులకు మహా మంత్రంబులు దివ్యౌషధంబులు గదా!" అని హరిశర్మ పలుకుటయు బాలుర నెమ్మొగంబులు మఱింత దెలివిఱప్పి వెలవెలఁబోయెను. హేమచంద్రుఁడు హరిశర్మపలుకులకుఁ దద్దయు నలరి వానిచరణంబులకు సాష్టాంగ నమస్కార మొనర్చి" స్వామీ! మీకు నాపై నింతమాత్ర మనుగ్రహ మెన్నఁ డయినఁ గలుగునా యని మేలుసమయంబునకు, స్వాతివానకు ముత్తెపుచిప్పయట్లు, నామనంబున ప్రతీక్షించుచున్నయది. పుణ్యదినంబును సుముహూర్తంబును మీర యేర్పఱుపుఁడు. అర్ధరాత్రమందామంత్రరాజంబు నుపదేశంబునొంది మీరాపు లిచ్చుటనే పునశ్చరణము చేసెద. దసిరి రా మోకాలొడ్డువా రెవ్వరు?" అని నుడివి వానియొద్ద సెలవుంగైకొని కుమారద్వయసమేతుఁడయి యంతిపురికిం జనియె. అంతిపురిం జొచ్చినతోడనే బాలకు లిరువురు పరుగుపరుగున, దల్లికడకుం బోయి తండ్రికోరికలు, ముని యిచ్చినవరంబులు పూస గ్రుచ్చినట్లా మెకుం జెప్పిరి. అరవిందాదేవియు, దద్వచనములు నాలకించి మహారాజు విరాగియై, యేయడవులకుం జనునో, యెప్పుడు సన్యసించునో యేమి సాహసంబు గావించునో యని భయపడి యుడుగుటకు నడుగకపోవుటకుఁ గూడ వీలు లేని యవస్థవచ్చినది కదా యని యెద్దియుందోఁచక విచారించుచుండె.

పదియేడవ ప్రకరణము.

"కాలకంఠా! భైరవు నిక్కడ నుండు మని నీవు పోయెదవో నీవిక్కడనుండి భైరవునంపెదవో యెట్లయిన సరియె. అనుకొన్నపని చాలవఱకు నెఱవేఱినదని నమ్మికమీఱఁబలికి దేవశర్మను సత్వరంబ నాకడకుం గొనితేవలయును. ఇక్కడకు వచ్చి మనతోఁగలిసియుండు

టకతఁ దొల్లకపోయిన నీప్రాంతములయందె మన కోర్కె పూట పయనములో నుండునదియని నొక్కి వక్కాణింపుము. మునుముందు నన్నుం గలిసి మాటలాడి పొమ్మనుము." అని హరిశర్మ రాజు తన్నువీడ్కొని పోయినవెంటనె ప్రియశిష్యుఁ డగు కాలకంఠు నడిగెను. వాఁడును వినయంబునఁ జేతులు గట్టుకొని విప్రునియెట్టయెదుట నిలిచి స్వామీ! ఈపని మనభైరవునివలనగాదు. దేవశర్మ చీమలుదూఱని చిట్టడవులలోను, కాకులుదూఱని కాఱడవులలోను నున్నవాఁడు. వాని జాడలు నేను తీసినట్లు వాఁడు తీయఁ జాలఁడు. కావున నేను బోయెద" నని యారేయి యచ్చటనుండి జామురాత్రివేళ లేచి యెందేని జనియె.

కాలకంఠుఁడు గుహవిడిచినపిదప భైరవుని బిలచి హరిశర్మ దాపునఁ గూర్చుండ నియమించి "భైరవా! నీతోనొక్క రహస్యమును జెప్పదలఁతు. నాచెప్పినచొప్పున నీవు మెలంగుదవయేని మనకార్యం బతిశీఘ్రంబ యగు. ఇప్పటినుండియు నీవు యత్నంబు సలుపకున్న నప్పని యగుట యరిది." అని నుడువ భైరవుఁడు భయభక్తులు మెఱయ స్వామీ! దేవరయాజ్ఞ శిరసావహించి యప్పని నెఱవేర్చెద. నా ప్రజ్ఞ మీరెఱుంగరా? మాప్రభువు నన్ను మీకప్పగించినపుడు మీతోడ నెన్నియుత్తరములు జెప్పె నన్నియుత్తరములు నేను జరపువాఁడ" నని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. పిదప హరిశర్మ వానిని మిక్కిలి దాపునకు బిలిచి చెవిలోఁ గొండొకతడవు గుసగుసలాడెను. ఆవిస్రంభసంభాషణము ముగిసినతోడనే భైరవుఁడు తనపనిమీఁదికిం బోయె, అంతలోఁ దెల్లవారుటయు హరిశర్మ ప్రాతఃకాలకృత్యములం దీర్చి భక్తిమై తన్నుం గొలువవచ్చువారికి దర్శనము నిచ్చుటకు సిద్ధముగ నుండెను. అంతం గొంతసేపటికి వానియెట్టయెదుట నేడడుగులపొడవు పొడవునకుం దగినలావు, లావున కనుగుణమగు బలము గలయొకపురుషుఁడు

వచ్చి నిలిచి "స్వామీ! నమస్కార" మని ప్రణమిల్లెను. హరిశర్మ యప్పురుషు నెవ్వఁడుఁ గనిఁయుండకపోవుటచే ముందుగ వాని నేమని పలుకరింప వలయునో యెఱుఁగక యాశీర్వదించి కూర్చుండు మని యాదరకుండెను. అప్పురుషుఁడుఁ దాపున నున్న వ్యాఘ్రచర్మముపై నాసీనుఁడై హరిశర్మకుఁ దన్నెఱిఁగించుకొను తలంపున వినయమున నిట్లనియె. "దేవా! ఈవఱకు నే నెన్నఁడు మీదర్శనము జేసి ధన్యుఁడఁగాలేదు. దిగంతవిశ్రాంతకీర్తులగు మిమ్మొకసారి గాంచి నాశరీరము పావనముగఁ జేసికొనవలయునని వచ్చితిని. కాశ్మీర రాజసైన్యము నకు నేను సేనాపతిని. నన్ను దండపాణియందురు." అని విన్నవించు కొనుటయు హరిశర్మ "నాయనా! నీయాకారమే నీయుద్యోగమును మునుముందు దెల్పుచున్నయది. పగతుగమూఁకలకు యముఁడవై యుండుదువు గావున దండపాణియను నీపేరు సార్థకమైనది. నిన్ను నా కడకుం దెచ్చినపని యేదియో నాకెఱిఁగింపు" మని వాక్రుచ్చుటయు దండపాణియిట్లని చెప్పఁదొడంగె. "దేవా! దేవరవారు దీనులపాలి టికిఁ గాలుసేతులుగల కల్పవృక్షమనియు మాటలనేర్చిన మందార మనియు సంచరింపఁగల సంతానమనియు జీవముగల చింతామణి యనియు కోవిదులు చెప్పుకొనుచున్నారు. కోవిదులకైన సమగ్రముగ లోఁతు తెలియరాని మీమహిమాసముద్రము నెఱుఁగుటకు మాకు వశమా? మహాత్మా! మిమ్ము నేనొక్కచిన్నకోరికఁ గోరవచ్చితిని. అది యెఱిఁగించెద మన్నించి సావధానులరై విందురుగాక! హేమ చంద్రమహారాజుగారి జనకులగు విక్రమసేన మహారాజుగారు నాతం డ్రిని గడునల్పస్థితిలోనుండి యున్నతస్థితికిం దెచ్చి నన్నుదనపుత్రు లగుచిత్రభాను హేమచంద్రులతో సమముగఁ బెంచిరి. చిత్రభానునకు నాకు మేనులు రెండుగాని ప్రాణమొక్కటియే యని చెప్పఁదగినంత మైత్రికలదు. హేమచంద్రుఁడును నాయందిప్పటికిని భ్రాతృవాత్స

ల్యము నిలిపి యున్నవాఁడు. చిన్నయుద్యోగములోనుండి క్రమక్రమంబున నన్నింత మహాపదవికి దెచ్చెను. నాకు మణిమాలిక యను పుత్రిక యొకర్తు కలదు. నేననఁగూడదు. కాని మీయాశీర్వాచనమున నబ్బాలిక కడుఁజక్కనిదనియు రాజాంతఃపురముల నుండఁదగినదనియు మిముబోటి మహాత్ములు సెలవిచ్చిరి. తత్కారణమున నా ముద్దుకూఁతురు తన జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు సాహసవిక్రమసేనునకుఁ బెండిలి జేసికొమ్మని కన్నియ పుట్టినది మొదలు హేమచంద్రుని వేఁడుకొనుచుంటి. మూర్ధాభిషిక్తులగు నరపాలురు పలువురు రతనాల కుప్పలు ధనసంచయములు దేశంబులు కానుకలుబెట్టి తమకూఁతుల విక్రమసేనున కిచ్చెదమని బాలకుఁడు జన్మించినది మొదలు హేమచంద్రునకు రాయబారముల నంపుచున్నవారు. అందుచేత నావంటి యల్పునితో వియ్యమందుట కిష్టములేక గాఁబోలు నతఁడీసంబంధంబు నొల్లక యెప్పటికప్పుడెద్దియోవంక చెప్పుచున్నాఁడు. బాలకుఁడు యుక్తవయస్కుఁడు గాకమున్న వివాహము చేయనని యొక్కమాఱు నరవిందాదేవి కిష్టము లేదని యొక్కమాఱు మేనరికమున్నదని మఱియొకమాఱు చెప్పుటచే నేను విసికి కొంతకాలము క్రిందట నాకుం బ్రాణమిత్రుండగు చిత్రభానుని వద్దకుఁ బోయి యాతనికొడుకగు విజయసేనునకు నాబిడ్డను జేసికొమ్మని ప్రార్థించితిని. ఆతఁడందుకు సమ్మతించె. ఇంతలో నాభాగ్యదోషమున నతఁడు బంధుమిత్రులకు దూరుఁడై కన్నులకఱవై పోయె. ఏదేశాంతరములనైన జీవించియుండక యతఁడస్తమించెననికూడ తెలిసినది. నామిత్రుఁడు చిత్రభానుఁడు జీవించియుండిన నామనోరథంబు సఫలంబగును గాని యిప్పుడు విజయసేనునకు నాబిడ్డనిచ్చుట యసాధ్యముకదా. కావున మీరు నన్ననుగ్రహించి నాకూఁతును విక్రమసేనునకుఁ జేసికొమ్మని హేమచంద్రునకు నొక్కి చెప్పవలయును. ఆతనికి మీనోటిమాట వేదవాక్యము. మీయాన వానికి శిరోభూషణము

నాబిడ్డకిప్పుడు పదవయేఁడు. వాఁడ్రకిరువురకు నీడుజోడు తగియున్నది. కట్నములు కానుకలు కోరి నట్లిచ్చెద, వియ్యపుం దగవులు సరిగ నడపెద. ముద్దుముచ్చటలు దీర్చెద రాజు గౌరవంబునకుం దగినరీతి నే వాళ్ళంపెద. సంకల్పసిద్ధుల రగు మీరు దీని జేయఁదలంతు రేని యిది నెఱవేఱుట నిశ్చయము." అని ప్రార్థించుటయు హరిశర్మ వాని వేఁడికోలువిని యెద్దియుం బలుకక కొండొకసే పూరకుండి మనంబున నెద్దియో తలంచి చిఱునవ్వునవ్వుచు దండపాణితో నిట్లనియె.

"అహాహా! లోకుల యజ్ఞానమునకు మేర లేదుగదా! ధగధగ వెలుఁగుదీపము దివ్యసుందరపదార్థ మని భ్రమసి దానిపై వ్రాలి నశియించు పురుగులకును జ్ఞానసంపన్నులగు మనుష్యులకును నాకు భేదము గానఁబడకున్నది. క్షణములో ముక్కముక్కలగు గాజుఱాలను సుస్థిరములగు మానికంబుల యట్లు తళతళ మెఱయుచుండుటం జేసి లోకులు ప్రమాదవశంబున మణులఁ గ్రహింపఁబోయి వట్టిఱాళ్ళ గ్రహించుటయుఁ గలదు. ఎంతో ప్రాజ్ఞుఁడ ననుకొంటి గాని నీవింత పామరుఁడవని యొకటఁ దలంపనైతి" అని హరిశర్మ పలుక నాపలుకులు దండపాణివీనులకుఁ గఠోరములై మనస్సున కద్భుతమ్ములై తోఁచి యొక్కనిమిషమువఱకు వానిం బిచ్చివానినట్లు చేసెను. దండపాణి తెల్లతెల్లబోవుటయు నెద్దియుం బలుకఁజాలకుండుటయుఁ జూచి హరిశర్మ వానికిఁ దనమాటలయర్థము జెప్పఁదలఁచి యిట్లనియె. "నీవు తెల్లబోవుచుంటి వేమి? నామాటల యర్థము నీ వెఱుఁగవా? మీరు రాజునకత్యంత ప్రియసేవకులు. మీతోడ మా వంటివారు ముందు రాగల యరిష్టంబులం జెప్పరాదు. చెప్పినచో నీసందేహంబు లన్నియు నడంగు" నన దండపాణి సంభ్రమము విడిచి తెలివి దెచ్చికొని "స్వామీ! మీగానతియ్యఁ దలంచిన దానతియ్య వచ్చు. మీనోట వెడలిన నుడువులు నేనికిఁగాని మఱియెవ్వరికిఁగాని యెఱిఁగింప నని మీరు సేయుమన్న ఘోరప్రమాణంబు జేయు

వాఁడ''నని చేతులు జోడించి మనవిచేసెను. ఆతనిమనవి చిత్తగించి హరిశర్మ వానిచే గొప్పయొట్టు బెట్టించుకొని చెప్పఁబోయి మరల చెప్పు సందేహించి యెట్టకేల కిట్లనియె.

"దండపాణీ!" గతానుగతికో లోకో నలోకః పారమార్థికః యనునట్లు లోకు లొకరిని జూచి యొకరు నడచుటయే కాని పరమార్థ మెఱుఁగరు. నిన్న హేమచంద్రునితోఁ గూడ వానికొడుకు లిరువురు నాకడకు వచ్చిరి. ఆబాలకులఁ జూచినదిమొదలు రాగవిహీనమయ్యు మామనస్సెంతయు చింతాకులమై యున్నయది. అంత చక్కఁదన మున్నందుకు నట్టి తెలివితేట లున్నందుకు సంతతివంశమునఁ బుట్టినందుకు నాబాలకుల కిరువురకు దీర్ఘాయుఃప్రమాణమున్నపక్షమున నెంత బాగుండును? బ్రహ్మ యెంత చూపోవనివాఁడో కాని యాముద్దుకొడుకుల నిద్దఱ నర్ధాయుష్కులఁ జేసెఁగదా! మా దివ్యదృష్టిచేత మేమెంత చక్కఁగఁ బరికించి చూచినను విక్రమసేన హర్షవర్ధనులు కొలఁదికాలములోనే తీఱిపోదురని తోఁచుచున్నది. వానితలిదండ్రుల పుణ్యమేమోకాని విజయసేనుఁడు దీర్ఘాయుష్మంతుడని నాదివ్యదృష్టికిఁ బొడకట్టుచున్నది. ప్రస్తుతము వాఁడు పితృవిహీనుఁడై నిఱుపేదయై దిక్కుమాలినవాఁడై యున్నను గాలక్రమంబునఁ గాశ్మీరరాజ్యంబున కేలిక కాకమానఁడు. కావున నా సేయు హితోపదేశంబు విని నీకూఁతును విజయసేనున కిచ్చి పెండ్లి చేయఁదలంచుకొనుము, విక్రమసేనునిమాట మఱచిపొమ్ము. మొదట విజయసేనునకే యామెను గూర్పఁదలంచితివి గావున నీప్రథమసంకల్పమే నెఱవేర్చుకొనుము. నీయల్లుఁడు మూర్ధాభిషిక్తుఁడై చిరకాల మవని నేలును. నీకూఁతురు కాశ్మీరదేశపురాణి యగును. లోకతంత్రసంబంధములు లేని మాకు విజయసేనుఁడు విక్రమసేనుఁడు నొక్కచందంబు ఉన్నదున్నట్టు తెలిఁగింపవలసివచ్చెఁ గావున మే మప్రియము జెప్పవలసిన వారమైతిమి.

భావికాలగతుల నుద్దేశించి దివ్యదృష్టిప్రభావమున హరిశర్మ [illegible] వెడలిన యానుడువులు దండపాణికి వేదవాక్యములట్లు దృఢ విశ్వాసమును గలిగింప నతఁడు భక్తితత్పరుఁడై లేచి నడుమున నుత్తరీయంబు జుట్టుకొని "స్వామీ! మీరు నన్ను బ్రదికించిరి. మీ రీ హితోపదేశంబు జేయకుంటి రేని నే నెట్లో మెడలు విఱిచి రాజు నొప్పించి నిష్కారణముగ నాకూఁతుగొంతు కోసికొన్నవాఁడ నగుదు; నాకు మీరు నేఁ డొనర్చిన మేలు మఱువఁజాల" నని చాగిలంబడి మ్రొక్కి మఱల నిట్లనియె. "స్వామీ! విజయసేనుఁ డిప్పుఁ డెందున్నవాఁడో నే నెఱుంగను. ఇది సమకూరుట యెట్లు! ఇప్పుడు చిత్రభానుఁడు లేక పోయెగదా! హా మిత్రమా! చిత్రభానుఁడా! నీవు జీవించియుండఁగఁ నీతోడ నేను వియ్యమందలేక పోయితిఁగదా! ప్రియదర్శనుఁడ వగు నీవు నీమనోహరాకారమున నొక్కసారి నాకన్నులు చల్లఁబడఁ జేయ రాదె" అని పలుకుచుండఁగనే యిరు కన్నులనుండి ముత్తెములవంటి బాష్పములు వచ్చుటయు నటమీఁద మాటలాడఁ జాలక యతఁడు గోడఁ జేరఁబడి మొగమున నుత్తరీయాంచలమును వైచికొని కూర్చుండెను. ఆతని సమాశ్వాసింపఁ దలఁచి హరిశర్మ మొగమునుండి చేలాంచలమును దొలఁగించి "ఓయీ! పామరుఁడువోలె నీవిటు చేయ దగునా? సజ్జనులు పుత్రవియోగము నైన సహింతురు గాని మిత్రవియోగము సహింపరు. మిత్రుఁడు దుష్టుఁడైనను సజ్జనుఁడు వాని పక్షముననే పూనును. నీమిత్రుఁడు రాజద్రోహము చేసినందులకు దేశమునుండి వెడలఁగొట్టఁబడి జననింద్యుఁడయినను నీవు వానిదెస ననురాగంబు చెడకపోవుట నీయోగ్యతను బ్రకటించుచున్నది. ప్రపంచమునం గల జనులందఱు చిత్రభానునియెడ ద్వేషము పూనినను నీవుమాత్రము వానియెడ నెయ్యమును విడువకము. ఆతని యాత్మ దీనికెంతయు సంతసించును, చిత్రభానుని నీవు నిజముగఁ జూడఁ

దలఁతు వేని వానిమూర్తి నీకన్నుల కొకసారి యగపడునట్లు నేఁ జేయఁగలను. ఇది పరమరహస్యము సుమీ!'' యని పలికెను.

''చిత్రభానునిమూర్తి కన్నుల కగపడునట్లు చేయఁగల'' నని బ్రాహ్మణుఁడు పలికినపలుకులు మిక్కిలి యద్భుతావహములై దండపాణి మనస్సునకు నాటెను. ''మృతినొందిన పురుషుఁ డేమి నాకన్నులకు గ్రమ్మఱఁ గానఁబడుట యేమి. చచ్చినవారి నితఁడు చూపఁగలఁడా? ఏమో? వీనియొద్ద నెట్టిమహిమ లున్నవో? ఒకవేళ చిత్రభానుఁడు బ్రదికియే యున్నాఁడో'' యని దండపాణి మనంబున నప్పుడు వెంటవెంటనే కొన్నిసంశయము లుత్పన్నము లయ్యె. అడిగి తన సంశయము దీర్చికొనుట మంచి దని యతఁడు బ్రాహ్మణునితో ''స్వామీ! చచ్చినవారు మఱలఁ గానఁబడుట సృష్ట్యాదినుండి యీవఱకు నెన్నఁడు విన లేదు. అది యైనచో మీప్రభావము వలనఁ గావలయు'' నని పలుక హరిశర్మ తనమాటల నతఁడు విశ్వసించుట లేదని తెలిసికొని తనయం దతనికి దృఢభక్తి నెలకొనునట్లు చేయఁదలఁచి యిట్లనియె. ''ఓ యవివేకీ యిటువినుము. చిరకాలము భూలోకంబున ననుభవించి వార్ధకముచేత నవయువపటుత్వము దప్ప జెట్టిన ముగ్గినపండు నేల రాలునట్లు కాలముతీఱి మృతినొందు నతఁడు ముక్తుఁడయి భూలోకవాంఛలు విడుచును. నిండుప్రాయమున గంపెడాసలు లోనఁ బెట్టుకొని యొకదానియందును మనోరథసిద్ధి పొందక యకాలమున మృతినొందు నతని యాత్మ ముక్తినొందక నరప్రపంచమును విడువఁజాలక యిందే విహరించుచుండును. శరీరము కాలిపోవును గాని యాత్మ కాలదు గదా. దేహంబునకుఁ జావున్నది. కాని యాత్మకుఁ జావు లేదుకదా. ఇంకను నామాటలు నీవు విశ్వసింప వేని సోమవారమునాఁడు రాత్రి రెండుజాము లప్పుడు నీ వొక్కఁడవు మాగుహకు రమ్ము. చిత్రభానుని యాత్మ నీతోడ మాటలాడఁ గలదు. మృతినొందిన వారి యాత్మ

లను మాటలాడింపఁగల ప్రభావము నాకు బరమేశ్వరునియనుగ్రహ మువలనఁ గలిగినది. అట్లు చేసిననాఁడె నీకు నామహాత్మ్యంబు దేటపడ గలదు.'' అని ప్రతిజ్ఞాపూర్వకముగ హరిశర్మ నుడువుటయు దండ పాణి మహాశ్చర్యరసనిమగ్నుఁడై యాదివజ్ఞ కెన్నఁడు నెవ్వరుఁగనివిని యెఱుఁగని యావింత జూచుభాగ్యము దనకు లభింప నున్నందులకు మహానందభరితుఁడై బ్రాహ్మణుని యొద్ద సెలవుబుచ్చుకొని పోయి వార మెప్పుడువచ్చునాయని యువ్విళులూరుచు గాలము గడుపు చుండెను.

ఇది జరిగినమూఁడవనాటిరాత్రి బ్రాహ్మణుడు భైరవునితోఁ గూడి గుహలోఁ గూర్చుండి యనేకవిషయములం గూర్చి ప్రసంగించుచుండ నంతలో మనుష్యులు నడచినయలుకుడు వానికివినవచ్చెను. అతనిమనస్సు నిశ్చయము శంకాకళంకలితమై యుండుటం జేసి యతఁడు భైరవునిం బిలిచి ''వత్సా! ఆయలుకుడు మనుష్యుల దేమో కనుగొని మనుజులదే యైనయెడ వా రెవ్వరో, యెందునిమిత్త మిచ్చటి కరుదెంచి నారో కనుఁగొనిర''మ్మని పంపెను. భైరవుండు గండ్రగొడ్డలి చేతఁబూని యావలఁజుంబోయి మెల్లగ నెవరువారనియడుగ నేను గాలకంఠుఁడను. ఇక్కడ వారిమాట నడుగకు మనిప్రత్యుత్తరము వినఁబడెను. భైరవుఁడు కాలకంఠుని వానిననుసరించి వచ్చుమఱియొకమనుష్యుని దోడుకొని బ్రాహ్మణుని యొద్దకుఁబోయి ''స్వామీ! కాలకంఠుఁడు దేవశర్మను దోడ్కొనివచ్చెను. ఆయలుకుడు మనవాండ్రదే; క్రొత్తవాండ్రెవ్వరునులే''రని విన్నవించెను. అమ్మాటలు విని కడునలరి హరిశర్మ ''యోరీ! హోమగుండమును విసరిచక్కగ మంటచేయుము. దేవశర్మనుజూచి చాలకాలమయినది. మనసార - వాని మొగ మొకసారి వెలుగునం జూడవలయు నన భైరవుఁడు కొన్ని యెండుచితుగులు హోమగుండమున వైచి విసరి జ్వాలచేయ నారంభించెను. ఇంతలో హరిశర్మ కాలకంఠునిబిలిచి కుమారా! నీ వేగము వాయు

వేగమనోవేగముల మించెను. నీశరీర మినుముతోఁ జేయఁబడినదని తోఁచుచున్నది. నీవి లేడికాళ్ళు. అందుచేతనే చెక్కుచెదరక నడవరానినట్టడవులకు జొచ్చి సత్వరంబ దేవశర్మను దోడ్కొని వచ్చితివని బహూకరించి యింతలో భైరవుఁడు చేసిన మంటవెలుఁగున దేవశర్మ మొగమును బరీక్షించి "మిత్రుఁడా! నీముఖదర్శనముచేత నేనిప్పుడు మిక్కిలి సుఖవంతుఁడనైనాను. అహాహా! ఏమి నీ వచ్చముగ ఋషివలె నున్నాడవు! నిన్నానవాలు పట్టుట కేదుర్ఘటముగనున్నది. నీతలను మొలిచినవిగాకున్న నీకెంజెడలు సరిగ మొలిచినట్లే యున్నవి. నీవు తొల్లి నాకగపడినప్పటికంటె చిక్కియున్నాడవు. కాని నీకష్టములు గట్టెక్కుకాలము వచ్చినది. నీతోడ మాటలాడి చేయఁదగు కార్యము లనేకములున్నయవి. నీవీవనము మొదలిచ్చటనే యుండుము. పగలు నీవు ప్రజలకంటఁబడకుండఁ దగునేర్పాటులు గావించెద. నీకిచ్చట నుండుట యరిష్టముకాదుగదా" యని యడిగెను. అప్పలుకులు విని దేవశర్మ మిక్కిలి సన్ననికంఠముతో "స్వామీ! మీయండ నుండుట నాకు మహేంద్రపీఠము నెక్కుట. మీపంటకులకును బ్రాఁజదువులకును భేదములేదు. మీరు రమ్మనినవత్తు పొమ్మనినఁబోవుదు. వీఁడు నిత్యము మీ దాసుఁడు సుండీ" యని బదులుచెప్పి నాకుఁ జేయవలసిన హితోపదేశ మేమో చేయుమని దానిని వేఁడెను.

వెంటనే హరిశర్మ దేవశర్మను భైరవకాలకంఠుల సమీపమున నుండి గుహాగర్భమునకుఁ దోడ్కొనిపోయి చాలసేపు వానితో రహస్యములు మాటలాడెను. ఆసంభాషణము ముగిసినపిదప భైరవుఁడు హరిశర్మతో "నేను మీసెలవుచొప్పున సంతయు సిద్ధముచేసితిని. మొన్న నన్ను జేయుమన్న పని యెప్పుడు గావలయునప్పుడ చేసెద. మీయాజ్ఞ కెదురుచూచుచున్నవాఁడ" నని విజ్ఞాపన మొనర్చుకొనెను.

'అయ్యదను నీకు నే నెఱిఁగించెద వేగిరపడకుము. పచ్చికాయలు గోయుటమంచిది కాదుకదా! ఇఁక మీరు నిద్రింపుఁడు, చాల ప్రొద్దుపోయినది అని చెప్పి తక్కినవారి నిద్రపుచ్చి తానును నిదురించెను.

పదియెనిమిదవ ప్రకరణము

మనుష్యునకు మనసున నున్న యుబలాటము దీఱువఱకు నేపనియుందోఁచదు. అందసంభవము లగువింతలఁ జూచునాసమనంబునఁ నెలకొనియున్నప్పుడు నరునిమనంబున నభిలాష మెట్లుండునో యనుభవించినవారికే తెలియవలయుఁగాని తదితరుల కెత్తెఱుంగున నెఱుఁగనగు. హరిశర్మ చిత్రభానునియాత్మ జూపుదునని చెప్పినది మొదలతెండు ప్రగల్భములు పలికెనో నిన్కృవంబు వక్కాణించెనో తెలియగోరి దండపాణి మూఁదిహారిమునాఁడు తేయితిన్నగా నిదుర పోవక నాలుగుజాములకు నాలుగుమాఱులు లేచి తెల్లవారిన దేమో యని చూచి యెంతకుం దెల్లవాఱదని విసిఁగికొని యెట్టకేలకుఁ గాకులు కూయుసమయమున లేచి కాల్యంబులఁ దీర్చికొని తెల్లవారినది మొదలు మఱునాఁడు సాయంకాల మెప్పుడగు నని కనిపెట్టుకొని యుండి, సంధ్యాసమయమున గుహవద్దకుఁబోయి బ్రాహ్మణునిం జూచి నేఁటిరేయి రెండుజాములవేళ రానా యని యడిగెను. తప్పక రమ్మని హరిశర్మ యానతిచ్చుటయు దండపాణి వడివడి గృహంబునకుఁబోయిభోజనము చేసి పోవలసినతావు నిర్జనప్రదేశమగుటచేతను సేవింపఁ బోవుచున్న మనుష్యుఁడు క్రొత్తవాఁ డగుటచేతను సమయ మర్ధరాత్ర మగుట చేతను గొప్పపదవిలోనున్న పురుషులు దారాపుత్రులనైననమ్మనిర్భయముగ విహరింపఁగూడ దనునమ్మిక యతని కుండుటచేతను నక్క

దకుఁ బోయినవెనుక తనస్థితి యెటుబోయి యెటువచ్చునోయని స్వసంరక్షణము కర్తవ్యమని తల నినుపబొమిడికంబు వెట్టి మేన శస్త్రదుర్భేద్యంబగు కవచంబు దొడిగి యనేకరణరంగముల నప్రతిహతముగ సంహారక్రీడగావించి యెన్నండు మొక్కవోని తనకరకు కత్తినొరలోవైచి పాదరక్షలు దొడిగికొని సంకేతస్థలమునకు బయలు వెడలెను. ఆ స్థానమునకుఁ దానుబోవుట యొరులెఱుఁగ కుండవలయునని యతఁడు మొదటనే పట్టణము మాటుమణఁగినవెనుక బయలుదేఱి రాజవీథిని బోయినపక్షమున విశ్వాసమయంబుల సంచరించువారు తన్నానవాలు పట్టవచ్చునని శంకించి సందుగొందులదారులం బట్టి నూరుబైటికివచ్చి మెల్లమెల్లన నడుగులు లెక్కబెట్టుకొనుచు గుహావద్దకువచ్చె. అప్పటికి హరిశర్మ సామగానము చేయుచు వ్యాఘ్రచర్మముపైఁ గూర్చుండె. భైరవకాలకంఠులు గుహాద్వారమువద్ద చెరియొక గోడం జేరబడికునుకుపాట్లు పడుచుండిరి దండపాణి పోయి ద్వారమువద్ద నిలిచినతోడనే హరిశర్మచూచి దండపాణి యని పలుకరించి యతఁడు పలికినతోడనే రమ్మని సన్మానించి కూర్చుండబెట్టి కూర్చుండియే నిదురించుచున్న సేవకు నిరువుర లేపి ద్వారముకడ జాగరూకతతో నుండుమని యానతిచ్చెను. అనంతము హరిశర్మయు దండపాణియు గాశ్మీరరాజవిషయికములగు ప్రసంగములు కొంత తడవు నెఱపినపిదప దండపాణిస్వామీ! అప్రతిహతము నీ ప్రభావమున నామిత్రుని యాత్మను జూచుటకు నామనంబు తత్తరపడుచున్నది. ఈయైదారుదినంబులు నాయభిలాషము నే నెట్టులాపుకొనఁ జాలితినో నే నెఱుంగను కావున నిప్పుడైనదడ్డయు జాగుసేయక నా వచ్చినపని నిర్వర్తింపవేఁడెదనని యెంతయు నార్తముననవిన్నవించె. హరిశర్మ వాని యుబలాటమునుజూచి వానితోఁ దాను జెప్పవలసినమాటలు చెప్పుట కదియ తెఱఁగగు నదనని వానికిట్లనియె. చిత్రభానుఁడు మృతి

నొంకుటచే వానిశరీరము దగ్ధమైనదని నీవెఱుంగుదువు. ఆత్మనిరాకార మగుటచే నది నీకుఁ గానఁబడదు. ఇప్పుడు నేను జేయఁగలఁదేమనిన వాని యాత్మ నీతో మాటలాడునట్లు చేసెద. నీపరమమిత్రుని యాత్మ నిన్ను గాంచినతోడనే యెట్టికోరికలు కోరునో యన మెఱుంగము కదా! చిరమిత్రుఁడవగు నీవు వానికోరికలను ద్రోసిపుచ్చ రాదు సుమీ! అనవుడు దండపాణి నాబహిఃప్రాణమగు సంగడికాఁడు నా వీనులకు విందగునట్లు పలుకుటయే చాలు. వానికోరికలు నేను నిరాకరింతునే యని ప్రత్యుత్తరముచెప్ప హరిశర్మ వాని యుత్తరంబునకు సంతసించి లేచి చేతులు పైకెత్తి కొన్ని మంత్రముల బఠించి శ్రీపరమేశ్వరుండు నాకిష్టదైవత మగునేని భగవతి మహిషాసురమర్దనికి నే నభిమాన పుత్రుఁడ నేని సత్యసంధుఁడనేని చిత్రభానుని యాత్మ దండపాణితోఁ బలుకుఁగాక! యని తనయావాహమును ముగించెను. ముగించిన తోడనే "హా! అన్యాయము అన్యాయము అన్యాయ" మను మూఁడు మాటలు వినఁబడియె. అప్పలుకు లచ్చముగఁ జిత్రభానుని నోట నుండి వెడలినపలుకులట్ల యుండుటం జేసి దండపాణి యద్భుత సంభ్రమంబులు పెనఁగొన చెవులు రిక్కఁబెట్టి యాలల నా ధ్వనినిమిత్తము నిరీక్షించుచుండెను. అంతలో హేమచంద్రుని విడువుము. మాకు నీకుఁగల మైత్రి బాటింపుము. విజయసేనునకు నీకూఁతునిచ్చి పెండ్లి సేయుము. నీయల్లుఁడు రాజు కాఁగలఁడు. అను నాలుగుమాటలు తూర్పునుండి యొకటియు, దక్షిణమునుండి యొకటియు పడమటినుండి యొకటియు, నుత్తరమునుండి యొకటియు, వినఁబడెను. అనంతరము మఱికొన్నిమాటలు దండపాణి వినఁగోరె నొక్కపలుకు వినఁబడ దయ్యె, అతఁడు మాటలాడుట చాలించినాఁ డని హరిశర్మ దండపాణి తోఁ జెప్పెను. దండపాణి స్వామీ! మొట్టమొదట అన్యాయ మన్యాయమని మనకు వినఁబడినమాటల కర్థమేమి యని విప్రు నడిగెను.

బ్రాహ్మణుఁడు మంచిమాటయే నీ వడిగితివి. తన్ను దేశమునుండి వెడలనడచుట యన్యాయమని యతఁడు ముమ్మాటికి నొక్కి పలికె నీవు విజయసేనునిపక్షమున సర్వప్రాణముల ధారవోయవలయు నని నీ మిత్రునికోరిక. అట్లే చేయుదునని యగ్నిసాక్షిగ నీవీ మహాహోమగుండము నొద్ద ప్రమాణముచేయుము. చేసిన బాసలు నిలిపికొనుము. నీతికి నిలువంబడు మని పురికొల్ప దండపాణి భయాద్భుతముల చేతనావేశింపబడి విజయసేనుని పక్షముననుందునని విప్రుఁడు చేయించిన ప్రమాణము లన్నియుఁ జేసి పెట్టుకొమ్మన్న యొట్టులన్నియుఁ బెట్టుకొనియె ఆశపథంబులు ముగిసినపిదప నాఁటేయి యచ్చట జరిగిన వింతమాటల మఱునాఁ డెక్కడ నెత్తనని దండపాణిచేత హరిశర్మ వెండియుం గొన్ని బాసలుచేయించెను. అనంతరము దండపాణి "ఇపుడు రెండు జాములకంటె నెక్కువయైనది. నేనింటికి బోయెదను. మీపునర్దర్శన మెల్లుండి చేయువాఁడ. ప్రస్తుతము నాకు సెల వొసంగుఁ" డనుచు లేచి నిలువ, హరిశర్మయు మంచిదని భైరవకాలకంఠులను వానివెంట కొంతదవ్వు పంపి వారు మరలి వచ్చినపిదప సుఖముగ నిద్రించెను.

దండపాణి గుహ విడచి స్వగృహాభిముఖుడై నది మొదలు బ్రాహ్మణ ప్రభావమును గూర్చియుఁ దన కా రేయి వినంబడిన మాటలఁ గూర్చియుఁ దనలోఁ దానిట్లని వితర్కించుకొనఁ జొచ్చె. "ఈ బ్రాహ్మణునిచేతలు మాయలా యింద్రజాలములా లేక నిక్కువములా? పుట్టిబుద్ధియెఱిఁగి యిట్టివింత లెన్నఁడును గని విని యెఱుంగ చిత్రభానుఁడు నిజముగ మృతినొంది యుండునా? లేక నెందేని బ్రదికి యుండునా? బ్రదికియుండినచో మృతినొందెనని యీవిప్రుఁడు రాజుతో నేల చెప్పవలయు. కావున తప్పక మృతినొందియే యుండును! అట్లయినచో మృతినొందినవారు మరల మాటలాడుట యెట్లు! ఇతఁ డేపురుషునిచేతనైన మాటలాడించి నన్నువంచించి యుండఁడు కద!

అట్టియిన సరిగ చిత్రభానుని కంఠముతో మాటలాడఁగల పురుషుఁ డెవ్వఁడు దొరకును? మనుష్యుని బోలిన మనుష్యుఁ డుండవచ్చును, గాని యచ్చు గుద్దినట్లంత సరిగా నుండుటరిది. కావున నిది తప్పక బ్రాహ్మణుని ప్రభావమేదై యుండవలయు. ఒకవేళ చిత్రభానుఁడు జీవించియే యుండి యిటువచ్చి నాతోడం బలికినాఁడని మాటవరుస కనుకొందము. అట్లైన నాకూఁతు నతనికుమారున కిచ్చి పెండ్లి సేయ నిశ్చయించుకొంటి. కావున హేమచంద్రుని విడిచి చిత్ర భానునిఁ జేరవలయు. విక్రమసేన హర్షవర్ధనులు నిశ్చయముగ నర్ధాయుష్కులని యతఁడు చెప్పెగదా; అందుచేత నెప్పటికైన విజయ సేనుఁడు రాజుగాక తప్పదు. నా ప్రేగుఁదీసి వానిమెడ వేయఁదలంచు కొన్నపుడు వాని సుఖదుఃఖములు నావియు నా సుఖదుఃఖములు వానివియునై యుండుట ధర్మము.” ఈ వితర్కముచేత పరాయత్త చిత్తుఁడై యతఁడు తనయిల్లు దాఁటి కొంతదూరము పోయి మరల వెనుకకు వచ్చి యిల్లుచేరి పండుకొని గుహలో జరిగిన వింతలు స్వప్నమునం గాంచుచుఁ గలత నిద్దురవోయెను.

పందొమ్మిదవ ప్రకరణము

ప్రాణనాథునితోడిదే లోకమని నమ్మి మగనియడుగుఁ దామరలు దన కేడుగడయుగ నెంచుకొని జీవయాత్ర గడపు పరమపతివ్రత హృదయేశ్వరుడు ఖిన్నుఁడై విమనస్కుఁడయి యున్నప్పుడు తానట్లే ఖిన్నయై విమనస్కయై యుండుటయు సహజముగాదె కలనయిన వియోగము దలపోయక పరిహాసమునకైనఁ బ్రణయకలహమాడక మితిలేని చనువులు మేరలేని మమతలుఁ గలిగి రెండుమేను లొక్క మేనగునట్లు కలసిమెలసి పూవుందావియుఁ బోలియున్న దంపతులలో

మగడు వేడుకలకు వెలియై యున్నలికమున కునికిపట్టయి యుండుటచే కులకాంత మనస్థితి యెట్లుండునో యిచట వర్ణింపనక్కఱలేదు. కుమారు లిరువురు తండ్రివెంట గుహకుం జని యచట జరిగినప్రసంగములు తల్లికిం దెలిపినది మొదలు మనసు మనసులోలేక యరవిందాదేవి మొగము వైవర్ణ్యమొంద నేపనిం జేయక యేసౌఖ్యముం గోరక చింతాక్రాంతచిత్తయై యుండె. దానికిం దోడుగ హేమచంద్రుఁడు రాజకార్యములు చాలవఱకు మంత్రుల కప్పగించుటయు నెచ్చెలుల తోడ తొల్లిటియట్లు కలియకపోవుటయు నాయబారుల కతికష్టమున గాని దర్శనమీయకపోవుటయు నంతఃపుర సేవకుల పరిచర్యల మునుపటియట్లు లంతగా నపేక్షింపకపోవుటయు బలుకరించిన సందర్భమున్నను లేకున్నను వేదాంతప్రసంగంబులు నెఱపుటయు మున్నగు మార్పులు రాణి చింతాజ్వరమునకు మఱింతదోహదము చేసెను.

అట్లరవిందాదేవి కొన్నినాళ్ళు వగచి హిమవంతుని వంటి ధైర్యసారము గల మహేంద్రదేవుని కూఁతు రగుటచే ధైర్యము దెచ్చికొని రాదలంచిన యుపాయములను దగు నుపాయములచే నివర్తింపజేయుట యుత్తమజనలక్షణమగును గాని విచారించుట పామరలక్షణమని తెలివినొంది యొకనాడు సాయంకాలము మేడమీద నొక్కరిత కూర్చుండి తన చెలికత్తెయు, బుట్టినింటివారు తనకు బ్రాణపదముగ నుండుమని యరణ మిచ్చినదియు నెఱజాణలకు జాణతనము నేర్పఁగల జాణయు నగు నర్మదను జేరంబిలిచి "ఓసీ! నర్మదా! మీ యయ్యగారున్న తెఱంగు జూచుచుంటివా?" యని యడిగెను. "ఎఱుఁగకేమి గుహలో నున్న బాపనదయ్యమును జూచినది మొద లాయనచిత్తము చెడిపోయిన" దని యామె బదులు చెప్పెను. అట్లయిన నెఱిగి యుండియు నీవిట్లేల యుపేక్ష చేసితివే?" యని రాణి క్రమ్మఱ నడుగ

“నమ:

కా దే:

మిచ్చిన

రెండవక

యని దేవి

నాయం దను(గ్ర.

అంతట నరపి

సఖీ! మహారాజుగా రెండుచు

శరీరము గృహములో నున్నట్లు తోంచుచుం

వున్నను మహారాజుగారు సముద్రమువలె గుణరత్నాకరులుం గంభీరులగుటచే వారి నడుగుటకు నా మనసొప్పకున్నది. అఖిల భోగ్యముల విడిచి వైరాగ్యమును బూనవలయునని యీ రాజహంసమునకుం దలపు గలిగినది. ఆయన యిచ్ఛానుసారముగ నింట రాజయోగియై యుండవచ్చుంగాని యర్ధరాత్రముల, నపవేళల, కానిచోటుల నెన్నండును ముఖ్యముగ నెఱుంగని విదేశీయులయొద్దకుంబోయి యుండందగునా? మహామంత్రము లంట, పునశ్చరణము లంట, నిశలం జేయవలయునంట, బాలకుల మొగంబుల గది విన్నది మొదలు నా మనసు మనసున లేదు. నీవంతయుం జూచుచునే యున్నావు; నీకుం జెప్పవలసినది లేదు; కాని కన్నులు మూంతంబడవు అన్నము విసమయినది. అభము శుభ మెఱుంగని బాలకులే తద్దయు బెంగ కొని యున్నారు. ఇంక నామాట చెప్పనేల? జీవితేశ్వరుని చిత్తము నీయపూర్వ వైరాగ్యమునుండి తొలగించుటకు నాకొక్కయుపాయము పొడకట్టినది. అది విని నా చెప్పినచొప్పున నీ వొనరింపుము. కాశ్మీర రాజ్య మను మందిరమునకు దృఢస్తంభములు రెండుగలవు. మ శివర్మయు, మాధవ సేనుండు నను మంత్రులే యా స్తంభములు. వారిరువురు నాకుం బిత్రు

కకుఁ

ంమని

ణివర్మ

లమట

ప్పటిచోట

యును జక్కఁ

జెప్పిన పలుకులు

ఁ నొరు లీపనికి సమర్థులు

నిశుం దోఁచిన తెఱంగున సమయోచిత

ఎల్ల కార్యసాఫల్యముఁ జేసికొని రమ్ము; పొమ్ము.” అని వీడుకొలుప నర్మద యట్లు చేసెద నని యామెను వీడ్కొని యప్పుడ యేరికిం జెప్పక మణివర్మ మందిరమునకుం జని వానిని సందర్శించి దేవిసన్నిధినుండి వచ్చితి నని వానికిఁ దెల్పి సన్మానితయై వచ్చినపని దెల్పు మని యాతఁడు కోర నిట్లనియె.

“స్వామీ! మహారాజుగారి వైఖరి మాఱిపోవుట మీరును నెఱుఁగుదురు. నూరుబైట ముక్కుమూసికొని బకధ్యానము చేయు దొంగలగురువు కపటము కల్ల నెఱుంగని వెఱ్ఱివానిం జేసి మహారాజు చిత్తము నపహరించినాఁడు. ఇఁకమీఁద విత్తము హరించి సంకల్ప చిత్తుఁ డగును. రాజుగారు నడిరేయి నొంటిగ గుహకుఁ బోయి యా టక్కరిబాపనయ్యవలన నెవ్వియో మంత్రములు నేర్చికొనునఁట. అక్కడకుఁ బోయిన నపాయము వాటిల్లునని దేవి శంకించి భీతిచిత్తయై యున్నది. సాధ్విచిత్తమునకు స్వస్థతఁ దెచ్చుభారము మీపై నున్న దన్నది. ఈ కార్యమును నిర్వహించుటకు మీకన్న సమర్థులెవ్వరు లేరన్నది మీకేతల్లియుఁ దండ్రియు నన్నది. వేయేల! అనవలసిన వన్నియు నన్నది. ఆబాల గుండెబెదరి యున్నది. కావున మీరాజ్ఞ

నను్రగహించి మహారాజుగారి మనస్సునాయుద్యమమునుండి మరలింపవలయు” అనవుడు మణివర్మ త్రుళ్ళిపడి యిట్లనియె. “ఏమీ! అనుదినము సాయంకాలము హరిశర్మ దర్శనార్థమై పోవు చున్నారని యెఱుంగుదును. కాని యామంత్రోపదేశవృత్తాంతము వినలేదు ఇది యొకక్రొత్తయూహ యని తోఁచెను. ఏదో యుపాయము కలుగ వచ్చునని నేను శంకించుచున్నాఁడ ఈవఱకే తెఱచుగ గుహకుఁ బోవలదని రాజుగారితోఁ బలుమాఱు చెప్పితిని. ఎంత చెప్పిన నామాట వారు పాటింపరైరి. అయిన మఱలం జెప్పి చూచెద, వట్టి చెప్పుటయె కాదు. ఆయుద్యమము మానుమని గట్టిపట్టు పట్టెద. అరవిందాదేవి నన్నింత వేఁడవలయునా? నే నామెకు సేవకుఁడను. పితృసమానుఁడను. కావున శక్తివంచన లేక యీ విషయంబునఁ బాటుపడుదు నని మనవి చేయుము” అనవుడు నర్మద “స్వామీ! నా మీఁద మీకుఁ గోపమువచ్చినను సరే కాని రాజుగారిబుద్ధి యీ పనినుండి మరల్చుటయే కాదు. ఈయూరినుండి యీ బ్రాహ్మణపిశాచమును వెడలఁగొట్టింపవలయు” నని పలికి వాసవీదేవిని రాణిసదనంబునకుఁ బోయి యమాత్యుని సమక్షమునఁ జరిగిన వృత్తాంతమంతయుఁ జెప్పి భయము లేదని యామె నూరడించెను.

ఆమఱునాఁ డుదయమున దూరదేశమునుండి కొందఱు వేగులవాండ్రువచ్చి కొన్నివార్తలు విన్నవింప రాజదర్శనమునుఁగోర హేమచంద్రుఁడు మంత్రిసమేతుఁడై యావార్తవినఁదలఁచి మణివర్మను బిలిపించి సగౌరవంబుగఁ గూర్చుండఁ బనిచి వేగులవాండ్రను లోనికి రావించి వారు చెప్పఁదలఁచుకొన్న దంతయుఁ జెప్పుమని యాన తిచ్చె, అంతట నాచారులలో నొకఁడు విహంగకుఁడనువాఁ డిట్లు విన్నవించె. “దేవా చెప్పుటకు నాకు నోరురాకున్నది. దేవరవారి సోదరుఁడు యువరాజు చిత్రభానుఁడు హరిద్వారమువద్ద”నని మీఁద

చెప్పలేక కన్నులనీరు బెట్టుకొన మంత్రి వాని యభిప్రాయ మెఱింగి యావృత్తాంతము నీవు చెప్పనక్కఱలేదు. అది యిదివఱకే రాజు గారికి విదితము. తక్కినది చెప్పుమని యానతిచ్చుటయు, వాఁడిట్లు చెప్పెను. "విజయసేన కుమారునకు నర్ధరాజ్యము గావలయునఁట. అది యిచ్చెదరా? లేదా? యనివిదర్భభూపాళన రాజులుతద్బాలకుని పక్షమున మనపైదండెత్తి వచ్చెదరని లోకులు చెప్పుకొనుచున్నారు. మీఁద దేవర చిత్తము" అని వాఁడూరకుండ "దీని నిజస్థితి దెలియు వఱకు మన మేమియు ననరా" దని హేమచంద్రుఁడును "వచ్చిన రానిండు. అంతమాత్రముచేత భయపడువా రెవ"రని మణివర్మయు పలికి వాని నావలకుఁ బంపి తక్కిన చారులవలన నెన్నియోవృత్తాంతములు విని వారికందఱకు సెలవిచ్చిరి.

ఇరువదియవ ప్రకరణము.

పిమ్మట మణివర్మ హేమచంద్రున కభిముఖుఁడై "దేవా! సేవకుఁ డొక్కమనవి చేసికొనఁదలంచి యున్నాఁడు. ఆగ్రహింపక యవధరింపవలయు. అన్యదేశస్థులు తమదేశమున నేరము చేసి దండనార్హులై యాదండన తప్పించుకొనుటకో యప్పులెఁగ బెట్టుటకో తమకు లేనిగౌరవమును సంపాదించుకొనుటకో స్వదేశమువిడిచిమాఱు వేషములు వైచుకొని యోగులమని జోగులమని మంత్రవేత్తలమని బ్రహ్మణ్యమని వేదవిదులమని తమ్ముఁదామె పొగడుకొనుచు లోకుల వంచింతురు, అట్టివారిని చిరకాలము శోధించినపిదపగాని జనులు విశ్వసింపరాదు. అన్నదమ్ములనైనఁ దలిదండ్రులనైన రాజులుపూర్ణముగ నమ్మి వర్తింపఁగూడదని రాజనీతి శాసించుచుండ నెన్నఁడెఱుఁ

గనియొక్క విదేశీయుని నమ్మి మీరిట్లు మెలఁగుట లోకవిరుద్ధముగ నున్నయది. హరిశర్మ దుష్టుఁ డని నే ననఁజాలను. దుష్టుఁడె కాని శిష్టుఁడే కాని యెఱుఁగనివారు విశ్వసింపఁ జనదు. పరరాజులచేత బంపఁబడుచారులుకూడ నొక్కొక్కప్పుడు మనయానుపానులు లోటుపాటులు నెఱుంగుటకు భిక్షుక వేషంబులు ముని వేషంబులు వేయుటకలరు. జాలిచేత బిచ్చగాండ్రను భక్తిచేత మునిజనంబులను జనులు గౌరవింతురు గావున నట్టివేషములు పొసఁగియుండు. లోకము మూర్ఖబహుళమగుటచే గడ్డములు గావిగుడ్డలు బోడితలలు బూదిపిండికట్లు తులసిపూసలు మున్నగునవి నరునకు గౌరవముం దెచ్చిపెట్టు. గడ్డము పెంచినవాడెల్ల యోగి కాఁడు. జందెపుఁ బోగులు ద్రెంపిన వాఁ డెల్ల సన్న్యాసి కాఁడు; అట్టివారిని మనము చిరకాలము దేశమున నిలువనియరాదు. నిలువనిచ్చిన మెలఁకువతో నుండవలయు. పగలు హరిశర్మవద్దకుఁ బోవుటయే నాకసంగతముగ నుండ మాపులు గూడ మీరు మంత్రోపదేశమునకై వానికడకుం బోవుదు రని కర్ణాకర్ణిగ వింటి. ఈపని శ్రేయఃకాము లగు మీకుఁ దగదు. ఆయుద్యమము మాని మాభయంబుడుపవలయు నని వేఁడుకొనుచున్నాఁడ. ప్రాజ్ఞులగు మీకు మాదృశులు చెప్పనక్కఱ లేదు కాని "ప్రమాదో ధీమతామపి" యను లోకోక్తినిబట్టి నేను మీకుపదేశించితిని. పురజనులు నంతఃపురజనులు, నేను, నిగమశర్మ మాధవసేనుఁడు మొదలగు మీ బాగుఁ గోరుజనంబులు మీచిత్తము నాయుద్యమమునుండి నివర్తింపఁ జేయఁ దలచుచున్నారు. భయంబున మీయెదుటకు రా జంకుచున్నారు. నేను మీకడ నెక్కుడు చనువులు గలవాఁడ నగుటను మీరు మా తప్పుల సైరించు కృపాసముద్ర లగుటను నేనువచ్చితిని. నానోట వెడలిన మాటలు వారియందలిమనవులుగ గ్రహింపవలయునే కాని నా యొక్కనివిగ గ్రహింపవలదు.

అని మంత్రి హితోపదేశము చేసి యూరకుండ నప్పలుకలు సావధానముగఁ జిత్తగించి హేమచంద్రుఁడు మణివర్మచేయి బట్టుకొని "యమాత్యా! నీవు నాకుఁ బితృసముఁడవు. నీవు హితోపదేశము జేయ నే నిందు క్షమియింపవలసిన దేమున్నది? నీవు నాకడనింతకన్న నెక్కుడుచనువులు గైకొనవచ్చును. నీయాలోచనలు మాకు వజ్ర కవచంబులు. నీమంత్రములు పరసైన్యంబుల భంజించు యంత్రములు. ఎల్లవిధముల నీబుద్ధి మెచ్చఁదగినదియైనను 'ప్రమాదో ధీమతామపి' యని నీవన్నట్లు నీబుద్ధికే ప్రమాదముగలిగినది. నాచెప్పెడి పలుకులు వినుము. ఈప్రపంచము వినశ్వరము గాని శాశ్వతము కాదు. యుగ యుగంబులనుండి నిలిచియున్న హిమాలయమువంటి పర్వతములకును నట్టి పర్వతముల ధరించు వసుంధరకును, నట్టివసుంధరను ధరించు బ్రహ్మాండములకును నాశము గలుగుచుండ నొక్క యణువుతోనైనఁ బోలనియీచర్మభస్త్రి శాశ్వతమయియుండునా? కలకాలము రాజ్యతంత్రములయందె తగిలి యుండవలయునా? ఏనాఁటికైయినభోగ పరాఙ్ముఖుండను గావలదా? రాజ్యతంత్రములం దగిలి యీవఱకు చేసినదోషంబులు చాలవా? నేను మీకు రాజునై సేవ్యుఁడనైతిని. నాకు సేవ్యుఁడును రాజులకు రాజును జక్రవర్తులకుఁ జక్రవర్తియు నింద్రుల కింద్రుఁడును, నగ్ని కగ్నియునగు పరమేశ్వరుఁడొకఁడు లేఁడా? మాచేయు కలుషంబులకు మీరుత్తరవాదులగుదురా? నీవుగాని యరవిందాదేవి గాని తక్కినమంత్రులుగాని నావెంటవత్తురా? ఈపువ్వుదోఁట లీలేజవ్వను లీసిరులు నన్ను రక్షించునా? నేఁ డింట రేపుమంటనుండువారము కామా? చిత్రభానునిగతి చూడలేదే? ఎట్టి వంగణంబునఁ బుట్టె నెట్టివారిబిడ్డఁడయ్యెఁ నెంతగారామునంబెరిగె. తుద కెట్టులయ్యె? ముక్తికాంత ముందట నరవిందాదేవియేల? ప్రణయవీఠములుండ గద్దె లేల? ఉపనిషద్వీథుల విహరించువారికి రాజవీథులేల ?

పరమపదమున కరుగఁదలఁచువారికీ పట్టణము లేల? అశాశ్వతపదంబు విడను శాశ్వతపదవికిఁ బోవఁ దలంచు చున్నవాఁడఁ గాని యధమ గతికిం బోవుట లేదు. కావున నావిషయమున మీరు విచారింపవలదు. లౌకికవ్యాపారముల విడిచితినని నన్నుగూర్చి మీరువిచారింప జ్ఞాననేత్రంబు దెఱవ లేక లోకతంత్రంబులం దగుల్కొని యగచాట్లు పడుచున్న వారలని మిమ్ముగూర్చి నేవిచారించెద. అది యటుండ నిండు, మహానుభావుఁడు హరిశర్మ దుష్టుఁ డని లోకులు చెప్పుకొనుట పాపము మూటగట్టుకొనుట. లోకప్రవాదముల మన మెన్నఁడు నమ్మరాదు. ఒక్కయుదాహరణము చూడుము మాళవేంద్రుఁడగు సుదర్శనుఁడు నాకు రెండవప్రాణమైయుండ నతఁడు నాపై నెత్తివచ్చు నని లోకమునం బ్రవాదముగలిగె. ఇట్టివింత లుండునా? గగనంబు విరిగిపడనీ సూర్యుఁడు పడమట నుదయింపనీ నాకును సుదర్శనునకుం బగలు జనియింపవు. సుదర్శనునిగూర్చి పుట్టినట్లు హరిశర్మనుగూర్చి కల్లవాడుకలు పుట్టినవి. ప్రాజ్ఞుఁడగునీ వట్టివి నమ్మజనదు.

అని రాజు కేవలపారమార్థిక చింతతోఁ బలుకుటయు హరిశర్మమీఁదిభక్తి వానికించుకేనియు మందగింప లేదనియుఁ దనకు వృథాశ్రమయే కానియతఁడు చెప్పినబుద్ధులవలన నొందవలసినలాభము హేమచంద్రుఁడు పొందలేదనియు గ్రహించి మణివర్మ వెండియుఁ గొండొకసేపు విచారించి రాజు నుద్దేశించి ఇట్లు పలికెను. "దేవా! మీరు హరిశర్మవద్ద మంత్రోపదేశము బడయఁ దలఁతురేని పడయ వచ్చునుగాని వానిగుహకుం బోవక మనకోటకు వానిబిలిపించి యుపదేశముఁ గొందు. మీ కెంతచాటుచోటు కావలయునన్న నంత చాటుచోటు జూపెద. కావలయునన్న నచిరకాలమున నిందునిమిత్తము క్రొత్తమందిర మొండు నిర్మింపఁజేసెద. ఎటులయిన మాకోరిక దీర్చి మమ్మనుగ్రహింపవలయు" అని మనవియొనర్ప హేమచంద్రుఁడు

అని మంత్రి హితోపదేశముచేసి యూరకుండ నప్పలుకులు సావధానముగఁ జిత్తగించి హేమచంద్రుఁడు మణివర్మచేయి బట్టుకొని "యమాత్యా! నీవు నాకుఁ బితృసముఁడవు. నీవు హితోపదేశము జేయ నే నిందు క్షమియింపవలసిన దేమున్నది? నీవు నాకడనింతకన్న నెక్కుడుచనువులు గైకొనవచ్చును. నీయాలోచనలు మాకు వజ్ర కవచంబులు. నీమంత్రములు పరసైన్యంబుల భంజించు యంత్రములు. ఎల్లవిధముల నీబుద్ధి మెచ్చఁదగినదియైనను 'ప్రమాదో ధీమతామపి' యని నీవన్నట్లు నీబుద్ధికే ప్రమాదముగలిగినది. నాచెప్పెడి పలుకులు వినుము. ఈప్రపంచము వినశ్వరము గాని శాశ్వతము కాదు. యుగ యుగంబులనుండి నిలిచియున్న హిమాలయమువంటి పర్వతములకును నట్టి పర్వతముల ధరించు వసుంధరకును, నట్టివసుంధరను ధరించు బ్రహ్మాండములకును నాశము గలుగుచుండ నొక్క యణువుతోనైనఁ బోలనియీచర్మభస్త్రి శాశ్వతమయియుండునా? కలకాలము రాజ్యతంత్రములయందె తగిలి యుండవలయునా? ఏనాఁటికయినభోగ పరాఙ్ముఖుండను గావలదా? రాజ్యతంత్రములం దగిలి యీవఱకు చేసినదోషంబులు చాలవా? నేను మీకు రాజునై సేవ్యుఁడనైతిని. నాకు సేవ్యుఁడును రాజులకు రాజును జక్రవర్తులకుఁ జక్రవర్తియు నింద్రుల కింద్రుఁడును, నగ్ని కగ్నియునగు పరమేశ్వరుఁడొకఁడు లేఁడా? మాచేయు కలుషంబులకు మీరుత్తరవాదులగుదురా? నీవుగాని యరవిందాదేవి గాని తక్కినమంత్రులుగాని నావెంటవత్తురా? ఈపువు దోఁట లీలేజవ్వను లీసిరులు నన్ను రక్షించునా? నేఁ డింట జేపుమంటనుండువారము కామా? చిత్రభానునిగతి చూడలేదే? ఎట్టి వంగణంబునఁ బుట్టి నట్టివారిబిడ్డఁడయ్యుఁ నెంతగా రామునంబెరిగె. తుదకెట్టులయ్యె? ముక్తికాంత ముందట నరవిందాదేవియేల? ప్రణయపీఠములుండ గద్దె లేల? ఉపనిషద్వీథుల విహరించువారికి రాజవీధు లేల?

పరమపదమున కరుగఁదలఁచువారికీ పట్టణము లేల? అశాశ్వతపదంబు విడను శాశ్వతపదవికిఁ బోవఁ దలంచు చున్నవాఁడఁ గాని యధమ గతికింబోవుట లేదు. కావున నావిషయమున మీరు విచారింపవలదు. లౌకికవ్యాపారముల విడిచితినని నన్నుఁ గూర్చి మీరువిచారింప జ్ఞాన నేత్రంబు దెఱవ లేక లోకతంత్రంబులం దగుల్కొని యగచాట్లు పడుచున్న వారలని మిమ్ముఁగూర్చి నేవిచారించెద. అవి యటుండ నిండు, మహానుభావుఁడు హరిశర్మ దుష్టుఁ డని లోకులు చెప్పుకొనుట పాపము మూటగట్టుకొనుట. లోకప్రవాదముల మన మెన్నఁడు నమ్మరాదు. ఒక్కయుదాహరణము చూడుము మాళవేంద్రుఁడగు సుదర్శనుఁడు నాకు రెండవప్రాణమైయుండ నతఁడు నాపై నెత్తివచ్చు నని లోకమునం బ్రవాదముగలిగె. ఇట్టివింత లుండునా? గగనంబు విరిగిపడనీ సూర్యుఁడు పడమట నుదయింపనీ నాకును సుదర్శనునకుం బగలు జనియింపవు. సుదర్శనునిగూర్చి పుట్టినట్లు హరిశర్మనుగూర్చి కల్లవాడుకలు పుట్టినవి. ప్రాజ్ఞుఁడవగునీ వట్టివి నమ్మఁజనదు.

అని రాజు కేవలపారమార్థిక చింతతోఁ బలుకుటయు హరిశర్మమీఁదిభక్తి వానికించుకేనియు మందగింప లేదనియుఁ దనకు వృథాశ్రమయే కానియతఁడు చెప్పినబుద్ధులవలన నొందవలసినలాభము హేమచంద్రుఁడు పొంద లేదనియు గ్రహించి మణివర్మ వెండియుఁ గొండొకసేపు విచారించి రాజు నుద్దేశించి యిట్లు పలికెను. "దేవా! మీరు హరిశర్మవద్ద మంత్రోపదేశము బడయఁ దలఁతురేని పడయ వచ్చునుగాని వానిగుహకుం బోవక మనకోటకు వానిబిలిపించి యుపదేశముగొండు. మీ కెంతచాటుచోటు కావలయునన్న నంత చాటుచోటు జూపెద. కావలయునన్న నచిరకాలమున నిందునిమిత్తము క్రొత్తమందిర మొండు నిర్మింపఁజేసెద. ఎటులయిన మాకోరిక దీర్చి మమ్మనుగ్రహింపవలయు" అని మనవియొనర్ప హేమచంద్రుఁడు

వానికిట్లనియె. "నీకు నాయెడఁ గలప్రేమ మహాత్ములయెడ నుండ వలసిన గౌరవమును దగ్గించుచున్నయది. మహానుభావుఁ డగుహరి శర్మ యెక్కడ, కించిద్జ్ఞుఁడనై వానిపాదరేణువుల నైన శిరమునఁ దాల్పఁ దగని యపవిత్రుఁడ నేనెక్కడ? మీకందరకు నేను రాజనై యుంటి గాని యీయతిరాజునకు నేను సేవకుఁడను. నాగృహంబునకు రమ్మని నేను వాని నడుగఁజాల" అనుటయు మణివర్మ మీరడుగు టకు సందియపడుదురేని మీవెంటవచ్చి వినయంబును భక్తియుఁ గదుర వానిని నేన యడిగెదను. అతఁడు మనకోటకు వచ్చుట కంగీ కరించునేని మీరాయనపలుకుల కడ్డము చెప్పవల" దని వేఁడుకొ నెను. హేమచంద్రుఁడును వానిపలుకులువిని కొంచెము విచారించి "సరే! ఈసాయంకాలము హరిశర్మదర్శనార్థము నేను బోవునప్పుడు నీవు నావెంటవచ్చి యీమహాత్ముఁడు ప్రశాంతుఁడయి యున్నపుడు వానికలుకవొడమకుండునట్లు భక్తితాత్పర్యంబులు మెఱయ వాని నడుగుము; అతఁ డొకవేళ యలుకఁ బూనినను రానని విస్పష్టముగ జెప్పినను జిన్నబుచ్చుకొనక నాప్రయత్నమునకు వెండియు విఘ్నములు సేయఁదలఁపక యూరకుండవలయు" నని పలికి మణివర్మ రాక కనుమతించి వానినంపి మందిరంబునకుం జనియె.

మహారాజు మందిరమునకు వచ్చినతోడనే యరవిందాదేవి నర్మదం బిలిచి మగనికి మంత్రికిఁ బ్రవర్తిలిన సంభాషణఫలితము దెలిసికొని రమ్మని బంపెను. అదియు మణివర్మకడకుఁబోయి యడుగ నతఁడు జరిగిన వృత్తాంతమంతయుం దెలిపి యించుకధైర్యము చెప్ప నర్మదయు మరల నంతిపురికింజని దేవి కాయుదంత మెఱింగించెను. అదివిని దేవిమంత్రి మాటలు పనిచేసినవని ధైర్యము దెచ్చుకొని సాయంకాలమేమగునోయని భయపడుచుండెను.

సాయంకాలము మణివర్మ రాజమందిరమునకు వచ్చి తనరాక తేని కెఱిఁగింప మహారాజు సంధ్యాకృత్యములఁ దీర్చికొని మంత్రి సమేతుఁడయి హరిశర్మవద్దకుఁ బోయె. బ్రాహ్మణుఁడు వారిరువురను గారవించి కూర్చుండఁజేసి యేదో సందర్భముదెచ్చి వివాహమును మానుకొని రాజ్యమును విడచిన భీష్మునిచరితంబును రాజ్యంబు తమ్మునికిచ్చి తపోవనంబున కరిగిన దేవాపిచరిత్రంబును వినసొంపుగ నుండునట్లు వర్ణించువారిని శ్లాఘించి రాజుమనంబున కానందము గలిగించెను. ఆకథ లతఁడేల చెప్పెనో రాజు గ్రహింపలేదు గాని మణివర్మ యొక్క నిముసములో గ్రహించెను. హరిశర్మ చేయవలసిన హితోపదేశ మంతయు ముగిసినపిదప మణివర్మ చేతులుజోడించి విప్రునితో నిట్లనియె. "మీతో నేనొక్క మనవి చేయవచ్చితిని తప్పులున్న మన్నింపవలయు. మహారాజుగారు మీవద్ద మంత్రముల నుపదేశము కాదలంచుచున్నవారు. మీ యుపదేశము లుభయ లోకతారకము లగుటచే రాజుగారు మేముఁ గడు నదృష్టవంతులము. కాని రాజుగారు మీగృహకు వచ్చుటకంటె మీరు మా కోటకు దయచేసి యుపదేశము చేయుట చాల మేలని నాకు"అని మఱియు నింక నేదో చెప్పఁబోవుచుండ వానివాక్యము సమాప్తము గాకమునుపే కఱ్ఱదెబ్బ దినిన కోడెత్రాఁచువడుపున కెరలి హరిశర్మ కన్నులు మొగము నెఱ్ఱఁజేసి బిట్టలుకచే నొడలువడఁక నిట్లనియె. "ఏమేమి ? మేము మీగృహమునకు రావలయునుగా ! నాకంత యవసరము లేదు. మీ మహారాజును బలవంతముగ నింటనుండి తీసికొనివచ్చి నాపొట్ట నడుపుకొనుటకై మంత్రోపదేశము చేయుట లేదు. అతఁడు వచ్చి నాపాదములపైఁబడి పరిపరివిధంబులఁ బ్రార్థించుటఁజేసి నా జపతపంబులు మానుకొని యీయననిమిత్తమై కొంత కాలము వ్యర్థము చేయుచున్నాఁడను.

ఊరుబైటనే కాని గ్రామములో జనులయింట వసియింపఁ గూడదని మాప్రతిజ్ఞ. అది నీ వెఱుఁగవు గాఁబోలు! మేము రాజుల మొగములు నంతిపురముల మొగములు నెఱుఁగ మనుకొంటివి గాఁబోలు. నానోటనుండి మాట వెడలినమాత్రమున కోటాన కోటులు రూకలు కుప్పలు వోయఁగల రాజాధిరాజులు మాకు దాసానుదాసులై యున్నవారు. నీవేమో మహామంత్రినని రాజనీతి విశారదుఁడ నని మాకడ గడుసుపోకడలం బోవఁజొచ్చితివి. ఇవి నీకు నమలశక్యము కాని యినుపగుగ్గిళ్ళుగాని మినుపగుగ్గిళ్ళు కావు. నీయాట లిక్కడసాగిరావు. నీతలఁదన్నినట్టి మంత్రు లనేకుల నేనిది వఱకు చూచినాఁడను. నీకుటుంబమునకు నీ రాజకుటుంబమునకు క్షేమము గోరుదువేని మాకలుగఁ దెప్పింపకుము. మేము తలఁచు కొనము గాని తలఁచుకొంటిమా పట్టణంబులు భస్మపటలంబులు చేయఁగలము; రాజుల జాళ్ళఁ జేయఁగలము. మాశాపంబులకు మీ చాపంబులు చాలవు. మేము మీమందిరమునకు రాము" అని రాజు వంకఁ దిరిగి "రాజా! నివింక నిమంత్రి యాలోచనవొప్పున నడు వుము. మాకడకింక నీవు రానక్కఱలేదు. ప్రసన్నులై మాకుప దేశము చేయుఁడి చేయుఁడి చేయుఁడి మహాప్రభూ! యని ప్రార్థించినవారి కనేకుల కుపదేశము చేయకనో పంపితిమి ఎందుచేతనో నీమీఁద మాకనుగ్రహము కలుగుటచే నిన్ను తరింపఁజేయఁ దలచితిమి? కాని నీమంత్రి నీపాలిటిశనియై దానిని జెడఁగొట్టె. ప్రస్తుతము మీరు మాయెదుటనుండి పొండు. మీయునికి మాకోపాగ్నిఁ బ్రజ్వలింపఁజేయు"నని పలికి గుహయొక్క లోపలిభాగమునకుం బోయె.

—*—

ఇరువది యొకటవ ప్రకరణము

అట్లు హరిశర్మ కోపావేశంబున మంత్రిని దూలనాడి రాజుం దిరస్కరించి యవ్వలకుం బోవుటయు మణిశర్మ బ్రాహ్మణుని మీఁద మొట్టమొదటినుండియు గౌరవము లేనివాఁ డగుటచే వాని పొగరుం బోకడలకుం దగిన ప్రత్యుత్తరము లిచ్చి బుద్ధి చెప్పవలయు నని యొక్కనిముసము తలంచెను; కాని రాజు మొగముజూచి యూరకుండవలసినవాఁడై యావిప్రుఁ డన్న కఠినోక్తులకుఁ జిన్నబోయెను. హేమచంద్రుఁడు హరిశర్మ లేచి వెళ్ళినవెంటనే మణిశర్మసమేతుఁడై లేచి నోరువిప్పి యేమనిన నేమి మూఁడునో యని భయమున నెద్దియుఁ బలుకక గుహవిడిచి యవ్వలకు వచ్చి మంత్రింజూచి "నీవు మిక్కిలి యపరాధము చేసితివి. ఇందుచేతనే కదా నేను వాని నడుగవని తొలుదొల్తనే చెప్పితిని. నీవింటికరుగుచుండుము. నేనుబోయి వానిబ్రతిమాలి ప్రసన్నుని జేసికొనివచ్చెద" నని పలుక మణిశర్మ నామూలమున బ్రాహ్మణునకు దేవరవారిమీఁద కూడ నలుక వొడమినది. నాదుర్వినయమును దేవరవారు మన్నింపవలయు" నని ప్రార్థించెను. హేమచంద్రుఁడు మంత్రి వినయంబునకు సంతసించి "మణిశర్మా! ఇందు నీనేరము లేదు. అది యొకానొక వేళావిశేషము. ఆచీవాట్లు నన్ను బెట్టినవి గాని నిన్ను బెట్టలే దనుకొనుము. నీవిందుకు చిన్నబుచ్చుకొనవద్దు. నీవరుగుచుండుము నీవెంటనే నేవచ్చెద" నని యూరడించి వగ వుడిపి వాని నింటికంపి తాను క్రమ్మర యోగికడకుఁ బోయి యతని పాదములపయిం బడి క్షమింపుమని పలుతెరంగులఁ బ్రార్థించి మఱియెన్నఁడు తనవెంట మంత్రిని దీసికొని రానని ప్రమాణముచేసి వాని యనుగ్రహంబునకుం బాత్రుఁడై తన మంత్రోపదేశమునకు ముహూర్తముం బెట్టుమని వేఁడెను. రాజు వినయంబునకు భక్తికి హరి

శర్మ యంతరంగమున మెచ్చి వానితప్పు సైరించి మంత్రోపదేశంబునకు నొక్కపుణ్యదివసంబు నేర్పరచి సగౌరవంబుగ రాజు నింటికిఁ బనిచె.

హేమచంద్రుఁ డింటికిం బోవునప్పటికి మాధవసేనుఁడు రాజు రాక కెదురు చూచుచు మందిరద్వారము కడ గూర్చుండి యతఁడు వచ్చినతోడనే లేచి నమస్కరించి "స్వామీ! మాళవరాజు వద్ద నుండి యొకదూత వచ్చి యున్నాఁడు. అతఁ డిప్పు డూరుబైట గుడారములలో బసచేసి తనరాక మనకుం దెలియఁబంపె. మీఁద దేవరచిత్త" మని మనవి చేసికొనెను.

అప్పలుకులు విని హేమచంద్రుఁడు వేగులవాండ్రు చెప్పిన దంతయు నిక్కువం బగునా యేమి? అయిన నేమి నీవును వజ్రపాణియు తేపుదయమునఁ బోయి వానిని సబహుమానముగఁ దోడ్కొని రండు. అని చెప్పి వానిం బుచ్చి యంతిపురికిం జనియె. అతఁ డంతిపురిఁ జేరినతోడనే నర్మద రాణియానతిం బూని మణివర్మ కడకుఁ బోయి హరిశర్మకడ జరిగిన యావద్వృత్తాంతమువిని తన దేవికి విన్నవించె. ఆ యుదంతము వినినపిదప దేవి నిశ్చేష్టయై పాన్పుపైఁ జతికిలంబడి యేదో యుపాయము రాజకుటుంబమునకు రానున్నదని విచారింప జొచ్చెను.

మఱునాడు రేపకడ మాధవసేనుఁడు వజ్రపాణిం దోడుకొని కొందఱు పరిజనులు వెంటరా నగరమునకు దక్షిణభాగమునందు విడిసియున్న మాళవదూత సన్నిధికిం బోయి తనరాక నెఱిఁగించె. మాళవదూతయగు విశారదుఁడు కాశ్మీరరాజ ప్రతినిధుల కెదురుగా వచ్చి గౌరవించి తన గుడారమునకుం దీసికొనిపోయి కూర్చుండఁబెట్టి తనపేరు విశారదుఁ డని చెప్పివచ్చి వారి నామధేయము లడిగెను. అంతట మాధవసేనుఁడు నన్ను మాధవసేనుఁ డందురు; నే నిక్కడ

మంత్రులలో నొకఁడను. ఈతని పేరు వజ్రపాణివిని యుందురుగదా! మీరు దండపాణి యనుచుండు వానను డొకడు కాశ్మీర సైన్యమున కధిపతియై యున్నవాఁ డని, అతని తమ్ముఁడే యితఁడు. హేమచంద్ర మహారాజుగారు మిమ్ము సహాయమునకు దోడుకొని రమ్మని యానతిచ్చినారు. కావున మీరు దయచేయ వలయునని చెప్పెను. విశారదుఁ డందుకు సమ్మతించి తన పరిజనులను బయనము గమ్మని సెలవిచ్చి తా నొకగుఱ్ఱమెక్కి వజ్రపాణి మాధవసేనులతో వెడలెను పట్టణంబునకు వచ్చిన పిదప మాధవసేనుఁడు వారి నొకవిశ్రాంతిమందిరమున విడియించి కావలసిన సరకుల నంపి వలయు సేవకుల నప్పగించి యింటికిఁ జనియె.

ఆ యతిథుల క్షేమము విచారింపఁదలంచి వజ్రపాణి కొండొక సే పచ్చట నిలిచి వారు వచ్చినపని యేమనియడిగి విజయసేనుని పక్షమున వచ్చినట్టు సేవకులలో నొకని వలన విని వానితో మెల్లగ నిట్లనియె "ఓయీ! కర్పూరమంజరి యెచ్చట నున్నది? ఆమెకు వివాహమాయెనా? మీరు విజయసేనుని పక్షమున వచ్చినవారగుటచే నామె సంగతి మీకుఁ దెలియక పోదని యడుగుచుంటి" నని పలికెను. ఆ సేవకుఁడు వజ్రపాణి మాటలు విని కళవళముపడి యామె సంగతి దెలియనివాఁడు వోలె తెల్లఁబోయి పెండ్లియైనను గాలేదు. కాదు కాదు; యీవషయము నయిన దని విన్నా నని యుత్తరము చెప్పెను. వాఁ డిచ్చిన ప్రత్యుత్తరము విని వజ్రపాణి మిగుల కలఁత నొంది వానిని మఱింత గ్రుచ్చి యడుగ నారంభింప నడిగినకొలఁది వాఁడు మిక్కిలి తడబడి యసంబద్ధములగు నుత్తరముల నీయఁజొచ్చెను. అంతలో ప్రధానమంత్రి యగు మణివర్మ మాళవదూతం జూడవచ్చి మునుముందు వారి పరిజనులను గుఱ్ఱములను జూచి యవ్వల విశారదునితో మాటలాడుటకుఁ బోయెను. వజ్రపాణియు వానిం జూచి సేవకునితో సంభాషణము మాని వికల చిత్తముతో నింటికిఁ జనియెను.

మణివర్మయుఁ దనరాక విశారదునకుఁ దెలిపి వానిచేత సమ్మానితుఁడై కూర్చున్నపిదప విశారదుఁడు తన వచ్చినపని సంగ్రహముగఁ దెలిపి రాజదర్శనము చేయింపుమని వేఁడె. అట్లే చేయింతు నని ప్రత్యుత్తరము చెప్పి మణివర్మ విదర్భ మాళవరాజుల దేశముల గూర్చియుఁ బరిపాలనముల గూర్చియు ననేకాంశము లడిగి విశారదుఁ డిచ్చిన ప్రత్యుత్తరములకు సంతృప్తి నొందక వానివద్ద సెలవుగైకొని యింటికిఁ బోవుచు దారిలోఁ దనలో నిట్లను వితర్కించెను. "ఏమిది? ఈతని మాటలు రూపమును జూడ గొప్పవానివలె కానఁబడుచు. పరిజనులు బిచ్చగాండ్రవగిది నున్నారు. గుఱ్ఱములు మహారాజుల లాయములోనివట్లు కనఁబడవు. అయినను వేసబాసలఁ బట్టి యెవని గూర్చియు దురభిప్రాయమును దెలుపరాదు." అట్లు లనుకొని గృహంబునకుఁ బోయి భోజనాదికములఁ దీర్చి జాముప్రొద్దున్నపుడు మణివర్మ మహారాజువద్దకుఁ బోయి మాళవదూతకు దర్శనమిచ్చి సందేశము వినవలయు నని కోరెను. మంత్రిపలుకులు విని హేమ చంద్రుఁడు మున్ను చారులు చెప్పినట్లు విజయసేనుని పక్షము బూనియే సుదర్శనుఁ డీరాయబారము మన కంపెనా ? యని యడి గెను. "విశారదుఁడు తనపని నాకు సవిస్తరముగఁ జెప్పలేదు; కాని సంగ్రహముగఁ జెప్పెను. పని యదియే" యని మంత్రి విన్నవించెను. ఆ నుడువులు విని హేమచంద్రుడు నిట్టూర్పువిడిచి మనోవైకల్యము నెమ్మనమ్మునఁ దోఁప నమాత్యునితో నిట్లనియె.

"అయ్యా ! రాజ్యములు దుఃఖహేతువులు గదా ! భానుఁడు పడమటఁ బొడిచినఁ బొడమవచ్చు. మిన్ను విఱిగిపడినఁ బడ వచ్చుఁ గాని నాకును సుదర్శనకును బగలు జనింప వని మున్ను నీతో నంటిఁ గదా ! రాజ్యంబు కతంబునం గాదె కల్గెనన నాయందు ద్వేషబుద్ధి వహింపని సుదర్శనునకు నేను క్రోధహేతువునైతిని. మాళవరాజువంటి

సత్పురుషుఁడు మహీమండలమునఁ గలఁడే? అట్టియోగ్యునకు నలుక దెప్పించిన నా బ్రతుకేల? విజయసేనున కర్ధరాజ్యమిమ్మని కదా వారు సందేశమంపిరి. వానితండ్రికి నేనొనర్చిన యపకారమే చాలును. తండ్రిలేని యాబిడ్డకు వెండియు నేను గీడు సలుపుదునా? అతఁడు నాబిడ్డలలో నొకఁడు. నాకు ముగ్గురుకుమారు లనుకొని రాజ్యము మూఁడుభాగములు చేసి పంచెద. మాళవరాజునకుఁ బెదరి నేనిచ్చుట లేదు. విజయసేనునిమీఁద నాకుఁగల కూరిమిఁబట్టియే యిచ్చెద. ఈయుక్కన్న విదర్భమాళవరాజులు మనపై దండువిడియుదురు. ఒక వేళ యుద్ధములో మనము గెలిచినను చేరువచుట్టములను జిరమిత్రులను జంపుకొని నెత్తుటికూఁడు దినుట యెట్టిపాడి? కావున వారు కోరునట్లు రాజ్యము నిచ్చెదనని నీవు దూతతోఁ జెప్పుము. అడిగినట్టు లీయఁ దలంచుకొంటిని గాన సందేశము నేను విననక్కరలేదు. నీవు పోయి విశారదునిసందేశము విని నాపలుకులు వానితోఁ జెప్పి మాళవ రాజుతో మనకుఁ గల మైత్రి చెడకుండ జేయుము. అందుకు వారొడంబడరేని వారిచిత్తము వచ్చినట్లు చేయుమనుము'' అని చెప్పి సత్వరము మణివర్మను బొమ్మని తొందరపెట్టెను. మణివర్మయు రాజుపలుకులు రాజనీతి విరుద్ధములై కేవలవైరాగ్య ప్రతిపాదకములై యుండుటం జేసి యాపలుకు విశారదున కెఱిగింప నిష్టములేనివాఁడయ్యుఁ బ్రభు శాసనము నిర్వర్తింపవలయునని నిశ్చయించి ప్రభురాయబారమును దీర్పవలసిన పెత్తనము దనతలపై నిడుటచే నది యెట్లయినం జెడఁ గొట్టుట కేర్పఱచుకొని మాధవసేనుని వెంటఁబెట్టుకొని విశారదుని విడిదికిం జనియె.

రాజదర్శనలాలసుఁ డగు విశారదుఁడు మణివర్మను జూచి మహారాజుగారు నన్నిప్పుడు రమ్మని యానతిచ్చిరని యడిగెను. 'మహారాజుగా రిప్పు డస్వస్థచిత్తులై యున్నారు. కావున రాయ

కారము మీవలన విని దానికిం దగిన ప్రత్యుత్తరములం జెప్పుమని నన్నే నియోగించినారు. మీసందేశార్థము లాయన యెఱుఁగుదురు. దానికిం దగిన ప్రత్యుత్తరములం గొన్ని చెప్పుమని నన్ను నియోగించిరి. కావున మీరు శ్రమపడి రానక్కఱలేదు. మీసందేశార్థములు నాకు విన్నవింపుఁడని మణివర్మ పంపికి బదులు చెప్పెను. "రాజుగారు మాసందేశము వినినను మీరు వినినను మాకొక్కటియె నాకు మీ మహారాజుగారు దర్శన మీయఁ బోవుట మాళవరాజు నగౌరవించుట యేమోయని నేను దలచెదను. అయినను వారు వీరు చిరమిత్రులు సమానబలవంతులు. వారిచిత్తము. ఇదే నాసందేశము వినుఁడు" మాళవేంద్రుడు హేమచంద్రున కిట్లు విన్నవించుచున్నాడు. చిత్రభాను పుత్రుడు విజయసేనుడు కడుదీనుడై విదర్భనున్నాడు. అతని కర్థరాజ్యము పంచియిచ్చుట న్యాయము. పసివానియెడ పాడి దప్పుట పాపహేతువు. రాజ్యము పంచకూడదని మీ రందురేని విజయసేనుఁడు నీకొడుకులకన్న వయసున బెద్దయగుటచే వానిని యువరాజుం జేయునది. ఈ యిరుపద్ధతులకు మీరు సమ్మతింపరేని మాళవసైన్యంబులే విజయసేనుని గద్దె నెక్కింపగలవు. ధర్మమునకు దూరములై లోకాచారమునకు విరుద్ధములై మోటుతనముతో నిండిన యీపలుకులు చెవిని బడినతోడనే మణివర్మునన్ను మహాకోపపరవశమయ్యె. గంభీరుఁ డగుటచే నయ్యలుక నెట్టటో దాచి దూతతో నిట్లనియె. -

"విజయసేనుఁడు విక్రమసేన హర్షవర్ధనులవంటి కుమారుడే యని భావించి వానికి మూడవవంతు రాజ్యము నియదలచినారు. విజయసేనుని యువరాజుం జేయుట యసంభవము. ఇది సమ్మతము గాదేని మాళవసైన్యంబులే వానిని గద్దెకెక్కించు గాక!" అనవుడు విశారదుడు మహాకోపముతో బెద్దకేకలు వేయుచు మాకు మూడవవంతు నీదవవంతు నక్కఱలేదు. మాకర్ధ రాజ్యము కావలయు. అది మీ

రియ్యనొల్లరుగావున మేముపోవుచున్నార మనికూర్చున్న చోటునుండి లేచెను. మణివర్మయు మాధవసేనుఁడును గూడ పీఠమునుండి లేచి వానినలన సెలవు నైనఁ బుచ్చుకొనక గృహంబులకుఁజనిరి. అమ్మఱు నాఁడు విశారదుఁడు సపరివారముగ శ్రీనగరమువిడిచిపోయెను. మణివర్మమఱునాఁ డుదయమున రాయబార మంతయు రాజునకు సవిస్తరముగ విన్నవించెను. హేమచంద్రుఁడు తప్పు మాళవరాజుదే యని తలంచి కాఁ దలంచినది కాక మానదు. మనుష్య ప్రయత్నమువ్యర్థ మని కర్మ సిద్ధాంతమును నమ్మియుండెను.

ఇరువది రెండవ ప్రకరణము

హేమచంద్రుఁడు మంత్రోపదేశం బగుదినంబు సమీపించిన కొలంది యరవిందాదేవియొక్కయు మణివర్మప్రముఖులగుసమాత్యుల యొక్కయు గుండెలు తత్కథజ్ఞప్తికి వచ్చినప్పుడెల్ల తటతటఁ గొట్టు కొనజొచ్చెను. తనకు మంచితరుణోపాయము దొరికిన దను సంతస మున రాజు మొగము వికాసవంతమగుచుండఁ దనకుమరణోపాయము సమీపించుచున్నదని యరవిందాదేవి మొగమువిన్నఁదనము నుదాల్ప జొచ్చెను. హరిశర్మ తనకుఁ బరమమిత్రుఁడని రాజు తలంపఁ బరమ శత్రుఁడని లోకులు తలంచిరి. హరిశర్మవలనఁ గాశ్మీర దేశమునకు నీ క్రిందిరెండునష్టములలో నేదే నొక్కటి సంభవింపవచ్చునని ప్రజలు, సేవకులు, రాజబంధువులు భయపడిరి. హేమచంద్రుఁడు హరిశర్మ గురూపదేశముల విని విరాగియై సంపదలను బాసి సౌఖ్యముల రోసి యాలుబిడ్డల కెడమై యడవుల కేని జనవచ్చు. కాకయున్న కపట బ్రాహ్మణుఁడు పన్నినయురులం దగుల్కొని ప్రాణముల నైన విడువ వచ్చు. ఉభయంబు శ్రీనగరమునయున్న ప్రతిమనుజుని హృదయమున

నెలకొని యున్నవొక్కఁడేని జేని జూసి నోరుదెఱచి చెప్పఁజాలఁ డయ్యె. ఈమహారాజబుద్ధి యెంతలో చెడిపోయిన దనువారు, మన మందఱము తొల్లిటచేసిన దోసమె యీబ్రాహ్మణరూపంబున నవత రించి యిక్కడ కరుదెంచెననువారు, నెన్నఁడు ద్రోసివేయనిమణివర్మ మాటలు గూడ పెడచెవినిబెట్టుటచే నేదియో మూఁడక తప్పదను వారు, మనశక్తి యేమగు ననువారును, దైవనియోగ మెట్లో యట్లు జరుగుననువారు నై ప్రజలు కలవశముపడఁ జొచ్చిరి. అంతలో మంత్రోపదేశమునకు హరిశర్మ యేర్పఱచిన పుణ్యదినము వచ్చెను. ఆ దినమున హేమచంద్రుఁడు రేపకడనిద్ర మేల్కాంచి కాల్యకరణీయ ములందీర్చుకొనిస్నాతుఁడై పగలెల్ల నుపవాసముండి సాయంకాలము గుహకుంబ్రయాణమయ్యెను. పరమనిష్ఠాగరిష్ఠుఁడై రాజతంత్రముల విడిచి కేవలపరమార్థచింతచేఁ దనమేలు గోరువారు పెట్టిన మొఱలు వినక యుపాయస్థలమునకుఁ బోఁ దలఁచిన హేమచంద్రునిఁ జూచి చంద్రునిజూచిన యరవిందయట్లు నరవిందాదేవి మొగముశోభావిహీన మయ్యె. మణివర్మ తత్సమయమున రాజువద్దకుఁ బోయి విషణ్ణహృద యుఁడై తనవైకల్యము మొగమునందుఁ గానంబడ "దేవా! మీరు గుహలో నుపదేశమగుచుండ మే మందఱ మీవలనుండి మీ సీమ మరయుచుండెదము. ఇదుకైన మీరు సమ్మతింపవలయును" అని వేడుకొని రాజు "మణివర్మా! ప్రశాంతమగు బ్రాహ్మణసమాజమున నీ వపాయమును శంకింపవలదు. నాకేభయమును లేదు. మీరు శ్రమ పడి నానిమిత్తముండనక్కఱలే"దని ప్రత్యుత్తరముజెప్పెను. ఆ వేల మాటలువిని మణివర్మయుఁ దక్కినయాప్తులు విన్నబోయి యూరక కుండిరి. అంతట హేమచంద్రుఁ డొక్కఁడు గుహకుఁబోయి తనరాక కెదురు చూచుచుండిన హరిశర్మంగాంచి యతివినయముగ నమస్క-రించి "అఖండసచ్చిదానందప్రాప్త్యర్థ" మని యతనిచే దీవనఁ బడసి

కూర్చుండెను. హేమచంద్రుఁడు వెలలేని జలతారు పట్టుపంచెగట్టి యుత్తరీయముగ సేలువ నొకటి కప్పుకొనియుండెను. హరిశర్మ ముందుగ రాజుం బిలిచి "రాజేంద్రా! నీ యమూల్యవస్త్రములు విడిచి యీ నారచీరలం గట్టుకొనుము పిదప నీ హోమగుండము నందలి బూడిద మొగమున, నుదరమునం జేతులం బూసికొను" మని యాన తిచ్చెను. అతని నోటమాట వెడలుటయే తడవుగ మహారాజు తన వెలలేని వలువలు విడిచి నిజముగ వెలలేని నారగుడ్డలం గట్టుకొని బూడిద మేనం బూసికొని కూర్చుండెను. అప్పుడు హరిశర్మ వాని మొగమువంక తేఱిచూచి సంతుష్టహృదయుఁడై "రాజా! యిప్పుడు నీ వేసము యోగాభ్యాసమున కనుకూలముగ నున్నది. రాజయోగి యనుశబ్దము నీయందు సార్థకమయ్యె" నని యించుక హెచ్చరించి యొక తాటియాకు మీఁద నదివరకె తాను వ్రాసియుంచిన శ్లోకమును రాజునకుఁ జూపి చదువుమని వానిచేతి కిచ్చెను. అప్పుడు హేమచంద్రుఁ డీక్రింది శ్లోకమును జదివెను.

శ్లో॥ నివాసః కైలాసః పరమసుహృదాఢ్యో ధనపతిః।
నిషంగో రత్నాంభోధి రమరభూభృద్ధనురపి।
జనానాం వైరాగ్యం ప్రథయతు మజస్రం పురహరో।
హ్యభూద్భిక్షుర్యస్సః పరమపురుషః పాతు భువనం॥

శ్లోకము జదువుట ముగిసినతోడనే హరిశర్మ రాజా! దీని యర్థము జెప్పెద వినుమని యిట్లు చెప్పెను. మహేశ్వరునకు వెండికొండ నివాసస్థానము. కుబేరుఁడు ప్రాణమిత్రుఁడు. అమ్ములపొది రత్నాకరము. విల్లు మేరుపర్వతము ఇట్లు. మహదైశ్వర్యసంపన్నుఁ డయ్యు జనులకు వైరాగ్యము నేర్పుట కొఱకే యెల్లప్పుడు భిక్షుకుఁడై యెవఁడు కాలము బుచ్చుచున్నాఁడో యా పరమపురుషుఁడగు పురహరుఁడు లోకమును రక్షించుఁగాక! రాజా! నీవును శంకరుని

వంటి వాఁడవే. అతఁడు మహేశ్వరుఁడు. నీవు మహీశ్వరుఁడవు. మహా దైశ్వర్యములు వానికి నీకు సమముగఁ గలవు. అతఁడు కుమార సమేతుఁడు. నీవు కుమారసమేతుఁడవు అతఁడు వెండికొండపై నుండు నీవు వెండికొండలవంటి తెల్లనిమేడల నుందువు. అతనిది ధవళమూర్తి ధవళకీర్తి. అతఁడు మహాదుర్గాభిరాముఁడు. నీవును మహాదుర్గాభి రాముఁడవు. ఎన్ని సంపదలున్నను శంభునిచందమున నీవును సంపదల విడచి ప్రజలకు వైరాగ్యము నేర్పుటకు విరాగివై యుండుట యుచి తము "యథా దేవ స్తథా భక్తః" దేవుఁడెట్లుండునో భక్తుఁడట్లేయుండ వలయుఁగదా! నీవు మహేశ్వరభక్తుఁడ వగుటంజేసి మహేశ్వరు మార్గము ననుసరించుట యుచితము. కావున నపారమగుసంసారము, మీఁద కాంక్షవిడిచి భవరోగ చికిత్సకుఁడగు నభవుని నాశ్రయింపుము నేను కొన్నినాళ్ళ క్రిందట మహేశ్వరపంచక మని పేరుబెట్టి యైదు శ్లోకములు రచించితి. అవి వినినమహాపండితు లెందఱు వానిపాకము ద్రాక్షాపాకమనియు శైలిమనోహర మనియు భావము సుబోధక మనియు నన్ను గొనియాడి వ్రాసికొని పఠించిరి. మహాదేవుఁడు నేను రచించిన శ్లోకములకు సంతసించియే కాఁబోలు నేఁడు వానిని మాఱు మాఱులు చదివినతోడనే నాకు సాక్షాత్కరించె. ఆశ్లోకంబులు నీకుం జెప్పెద. నీవు వానిని చక్కఁగ వల్లించి యనుదినంబుఁ బఠింపు చుండుము. గాన నీకుఁ గడులగ్గగు. ఆ శ్లోకము లివి.

శ్లో॥ గజేంద్రకృత్తిః కమనీయశాటీ।
కపాలమాలా ఘనహారవల్లీ।
శ్మశానభూమి ర్వసతిశ్చయస్య।
తం దేవదేవం సితతం భజేహం॥

శ్లో॥ మురాంతక ప్రాణసఖం పురాంతకం।
స్మరాంతకం పావనమంతకాంతకం।

గజాంతకం దుష్టదితిప్రజాంతకం।
అఘాంతకం దత్తసుఖాంతకం భజే॥

శ్లో॥ చతుర్వేదఘోటం శరచ్చంద్రజూటం।
త్రిలోకైకపాలం దిశాచక్రచేలం।
జ్వలత్ఫాలనేత్రం జగద్వ్యాప్తగాత్రం।
సురారాతి భంగం శుభాంగం భజేహం॥

శ్లో॥ త్రివేదసారం త్రిజగత్ప్రవర్తకం।
త్రిమార్గగా మండితమూర్ధ్వమండలం।
త్రిశూలపాణిం త్రివేంద్రవందితం।
త్రిలోచనం తం త్రిగుణాత్మకం భజే॥

శ్లో॥ రజతభూధరకూటనివాసినం।
కనకభూమిధరేంద్రధనుర్ధరం।
నిరుపమాష్టవిభూతివిరాజితం।
నిరతమాదిమభిక్షుముపాస్మహే॥

హరిశర్మ మొదటఁ జదువుమని యిచ్చిన శ్లోకమును వెనుక జదివిన యైదుశ్లోకములును విని చదువుకొని యర్థమరసి మహానంద భరితుఁడయి హేమచంద్రుఁడు గురువును నుద్దేశించి "స్వామీ! మీ కవనంబులు మనస్తాప శమనంబులు మీమాటలు తేనియ తేఁటలు, అనంటిపండులు చేతికిచ్చిన చందంబున శ్లోకములు జదివినతోడనే భావములు తేఁటపడుచున్నవి. మాటల మార్దవంబుఁ, నల్లిక జిగిబిగి, యర్థ గాంభీర్యము నింతింత యని చెప్ప నలవి కాదు. ఈవఱ కెందఱి కవనంబులో వినియుంటిని గాని యవి యీరీతిం జెఱకుఁగట్టలట్లుండక చొప్పదంట్లయట్లు చప్పగ నున్నవి. ఇట్టి శ్లోకములం జదివి యాహ్వానంబుఁ జేసిన పరమేశ్వరుఁడు ప్రత్యక్షముగాక యేమగును? ఇట్టి మధుర గంభీర భాషణములతో నీవఱకు శంకరు నెవరు ప్రార్థించి"

రని కొనియాడి శ్లోకము లొక తాటియాకుపై వ్రాసి పలుమారు చదువుకొని మురియు చుండెను.

అటులుండ హరిశర్మ హేమచంద్రునిం బిలిచి “నీకు నేను మంత్రోపదేశము చేయవలసిన సమయమువచ్చినది. కావున నీవిప్పుడు నీ సామ్రాజ్యముమీఁద, పురముమీఁద, నంతిపురముమీఁద, నాలు బిడ్డలమీఁద, నాప్తమిత్రులమీఁద ననురాగము ద్రోసి చిత్తంబు పరమేశ్వరాయత్తముఁ జేసి నిస్పృహుఁడవై, నిశ్చలుఁడవై, నిర్మలుఁడవై, సావధానుఁడవై యుండుము. సాయుజ్యమోక్షము. సామ్రాజ్యము కాఁగ, కైలాసపురము గాపురము కాఁగ, ప్రమథగణంబులాప్తమిత్రులు కాఁగ ముముక్షులలోఁ జక్రవర్తివై యుండెదవు. పరమపావనము, ముక్తిప్రదాయకమునగు మహామంత్రము నే నీకుపదేశించెదను అది పరమగోప్యముగ నుంచవలయును. నాయాన లేక నెన్నఁడు నెవ్వరికి నీవది యుపదేశింపరాదు. అక్షరలక్షయగునట్లు దానిని పునశ్చరణముఁ చేయవలయును. అట్లుపునశ్చరణముఁ జేయుచున్నప్పుడు భక్తవత్సలుఁడగు పరమేశ్వరుఁడు నీభక్తింబరీక్షించుటకుఁ బెక్కువేషములతో నటకు వచ్చును. ఒకప్పుడు మనుష్యుఁడు నడచిన ట్లలుకు డగును వేఱొకయప్పుడు ఖడ్గపాణియై యెవ్వరో చుట్టుప్రక్కలనున్నట్లు కానఁబడును. ఒండొకయపుడు మృతినొందిన నీచుట్టములు నీ ముందఱ నడఁచినట్లు తోఁచు. ఒకప్పుడు భయమున మేను ముచ్చెమటలు పోయును. ఎంత పిఱికిదనము తోఁచిన నెంత యధైర్యము కలిగిన నీమనస్సు చలింపఁ గూడదు; జంక కూడదు; వెనుకకుం దిరిగి చూడఁ గూడదు; కూర్చున్న తావునుండి లేవఁగూడదు; ఎవ్వరిని బిలువఁ గూడదు. ఇం దేనిబంధన మతిక్రమించినను మంత్రసిద్ధి గాకపోవుటయె కాక వెనుక జేసిన పునశ్చరణ ఫలమంతయుఁ జెడును. పునశ్చరణ మిరువది యొక్క రాత్రు లీగుహలోనె జరుగవలయు. ఆ దినముల యందుఁ బగలు

భుజింపరాదు. ఇట్లు చేయుదువేని నీకు కైవల్యము కరతలామలకము. ఇందుశేఖరుడు నీయింటి బంటు. ప్రమథగణంబులు నీకు పాలేరుతనము జేయువారు. ఇక దగ్గఱకురమ్ము. ఇదిగో మంత్రము చెప్పుచున్నాను. నేనన్నమాట మరల నీవనుము. అని యొక మహామంత్రము జెప్పి మూడుమాఱులు రాజుచే దాని ననిపించెను.

ఇరువదిమూఁడవ ప్రకరణము.

మనుష్యునకు మనోవైకల్యమును దెచ్చుటలో మతావేశము వంటిది వేఱొకటి లేదు. బాలకుడయిన విశ్వసింపజాలని యసంభవములను మతావేశపరవశుఁ డగునపుడు మహావిద్వాంసుడు సైతము నమ్మును. మున్ను దాను గౌరవించు పెద్దలయెడ గౌరవము చెడును. హేతువిచారణముచేసి యన్యమతములో నుండు మంచి గ్రహింపవలయునన్న యాశక్తి నశించును. మానవుడు మతమునిమిత్తము స్వసౌఖ్యమును విడుచును. ఈపై నుదహరించిన వాక్యములకు హేమచంద్రుడే తార్కాణము. చిన్ననాఁటగోలె తన మేలుగోరి పనిచేయు మణివర్మ ప్రముఖులగు మంత్రులమాటలు దలకెక్కనయ్యె. అగ్నిసాక్షిగ దన్ను బరిణయమై సుఖదుఃఖముల దనకే సమానముగ ననుభవింపవచ్చిన యరవిందమొఱలు నిరర్థకములయ్యె. అవియటుండె హంసతూలికాతల్పములపై శయనించునా? కుమారుడు రాత్రి చేయవలసినన్నిసార్లు మంత్రపునశ్చరణముచేసి యది ముగిసినపిదప నిద్రకు లోనై యుత్తరీయము కటికినేలం బఱచుకొని భుజాదండము తలగడగ జేసికొని పండుకొనియె. వేళకు భోజనము నమరకపోయెనా యొక్క నిముసమైన దాళఁజాలక దడదడలాడు నాసుకుమారుడు దినమెల్ల

నిరాహారుడై యుండె. ఇటులుండుటకెల్ల మతాభిమానమె కారణము కదా!

హేమచంద్రు డీరీతిని గుహాయందు గొంతసేపు జాగరముచేసి యథావిధిగ మంత్రపునశ్చరణము సేయుచుండ నట గృహమందు నరవిందాదేవియుఁ బతినామస్మరణము సేయుచు నొక్క నిముసమయిన నిదురవోవక తెఱచినకన్ను తెఱచినట్లెయుంచి యేగడియ కేమివార్త తెలియునో యని యడలుచు స్వల్పధ్వనికైన నులికి పడుచు దనలో దానిట్లని విచారించె 'దైవమా! ఏమిపాటులు నీవు మాకేర్పఱచి యుంటివో యెఱుగకున్నను కారణముండియో లేకయో భయముమాత్రము పడుచున్నాము. నీనిర్ణయము జరుగుచున్నది. నీ నిర్ణయముచేత నేకదా మెత్తనిపాన్పుల శయనించు మహారాజు నేలఁ బండుకొనుటయు నాకలికోర్వలేని సుకుమారు లుపసవసించుటయు మొదలగు నద్భుతములు పొడముచున్నవి. ఆమె నెంత కందినదో కదా! జాగరముచేత నేత్రము లెంత యెఱ్ఱబఱినవో కదా! ఆప్రాణ మాఁకలిచే నెంత తహతహ పడుచున్నదో కదా! ఓ కాత్యాయనీ! కాళీ! మహారాజీగండము గడచి బయలుపడునేని నీకొక మహాలయమును గట్టింతు. పుట్టెడు కుంకుమపూజ చేయింతు. సద్బ్రాహ్మణులకు వేయిగోవులను దానమిప్పింతు.'' అని అనేక విధంబుల విచారించుచు నిష్టదేవతను బ్రార్థించుచు నెప్పుడు తెల్లవాఱు నెప్పుడు తన ప్రాణవిభుఁడు కంటఁబడునని ప్రభాతమును నిరీక్షించుచుండ నంతలో నాలవజాము కోడికూత వినంబడియె. మణివర్మయు మాధవసేనుడును నిద్రలేచి రాజగృహంబునకు వచ్చి రాజునిమిత్త మెదురు చూచుచు ద్వారములయొద్ద నిలిచియుండిరి. హేమచంద్రుడు పెందలకడ మేలుకాంచి హరిశర్మవద్ద సెలవుగైకొని గుహవిడిచి నిజగృహంబునకు బయనమయివచ్చె. వచ్చు

చుండ మహారాజును మార్గమధ్యమునఁ బౌరులనేకులుచూచి మహా నందభరితులై "యదిగో మహారాజు నిరపాయముగ గృహమునకుఁ బోవుచున్నాఁడు. హరిశర్మయేగా మహోపకారమును జేయునవిభయుం పడి మనమందఱము వానిని నిష్కారణముగ నిందించి పాపము మూటఁగట్టుకొంటిమి. చెక్కుచెదరక మనప్రభువు మనకుఁ దక్కినాఁడు. మహాతపశ్శాలురగు బ్రాహ్మణోత్తములు నిర్నిమిత్తముగ నిటువంటి రాజునకు నపకారము నేలచేయుదు" రని యొకరితో నొకరు చెప్పుకొనిరి. మేలుజలతారువలువలు, బంగరునగలు, రత్నహారములు దాల్చక నట్టినాగచీరలు గట్టుకొని యామహాభోగి జోగివందమున నిల్లుసేర మణివర్మయు మాధవసేనుఁడు మొదలగు నాప్తులందఱునువోల్లి తల్లిపంపున నిల్లువిడిచి వల్కలములుగట్టుకొని కాఱడవులఁ గాఁపురముసేయఁబూను శ్రీరామచంద్రుని విరటుని కొల్వుకూటమునకుఁ గంకుభట్టువేషమునఁబోయిన ధర్మరాజును ప్రత్యక్షముగఁ జూచినట్టు భావించి ఖిన్నమనస్కులైరి. హేమవంతుఁడు ద్వారమునద్దఁ దన నిమిత్తము కనిపెట్టుకొనియున్న మంత్రులను బలుకరించి యంతఃపురికిం జనియె.

అతఁడు లోనికిం జనినపిదప మాధవసేనుఁడు మణివర్మతో మెల్లగ "మిత్రమా! మహారాజుగారు కుశలముగ నిల్లుసేరుటం జేసి మనము భయము విడిచిపెట్టవచ్చునని తోఁచుచున్నయది" యని పలుక మణివర్మ మనోవిచారమును సూచించు మందస్వరముతో "నిల్లలుకగానే పండుగ కాదుగదా. ఈకుశలము కుశలమా? ఇరువదియొక్క దినములు నిరపాయముగఁ గడపవలయు. బ్రాహ్మణుఁడీయూరు విడిచి పోవలయు నప్పుడు రాజుగారు సురక్షితులని మనము నమ్మవలయు. అంతవరకు నాకు ధైర్యము లే"దని చెప్పి మాధవసేనునితోఁ గలసి కార్యాంతరములమీఁదఁ బోయెను.

అరవిందాదేవియుఁ గుమారులు హేమచంద్రునిఁ గనుంగొని యింతింత యనరానిమహానందమునొందిరి. దారపుత్రుల మొగములు దీనములై యుండుటఁగనుగొని హేమచంద్రుఁడువారిని దగ్గఱకుఁబిలిచి లాలించి తనకి పాయము లేదనియు విచారింపవలదనియు నెన్నియో భంగులంజెప్పి నిరువదియొక్క దినంబులు నిరువదియొక్కగడియలట్లు వెళ్ళఁబుచ్చి వత్తునని దృఢంబుగఁబలికి మరల నెప్పటియట్లు రాత్రి గుహకుఁ బోయి మంత్రము పునశ్చరణము జేసి మఱునాఁడుదయమున నింటికివచ్చెను. అట్లిరువదిదినములుగడచెను. ఇరువదియొకటవనాఁ డుదయము నరవిందాదేవి మగని వ్రతసమాప్తి దాదాపుగ నైనదని యెంతయు సంతసించి యాయొక్క రాత్రియుఁగూడ నెట్టటో కడచిన తోడనే తనమ్రొక్కులు దీర్చవలయునని నిశ్చయించి మంచిగోవులు వేయు తెప్పించి సిద్ధముగనుంచుమనియుఁ గుంకుమ మేలైనది తెప్పింపుమనియు మంత్రికి సన్నిధనే వర్తమానముపి సెద్యోపయుప్రయత్నమునసుండెను.

—♦—

ఇరువదినాలుగవ ప్రకరణము

ఇరువదియొకటవనాఁడు హేమచంద్రుఁడెప్పటియట్లు సాయంకాలము నియతుఁడై యేకాంతముగ గుహాంగణమునె యిరువదిదినముల నుండి సరిగా భోజనము చేయకపోవుటచేతను మాపుటు తిన్నగ నిదురపోకపోవుటచేతను వానిశరీరము కృశించి మొగము వెలవెలఁబాఱి చూపరకు విచారము గలిగించుచుండెను. గుహకుఁ జనినపిదప హరిశర్మ వాని నెప్పటియట్లు సమ్మానించి యిట్లనియె "రాజా! ఈయిరువదిదినంబులు దైవభక్తిచే నీవు గడుశ్రమనొందితివి. ఈతేఁయు నీవు

జాగరూకతతోఁ గడపుదువేని నీకిష్టము గల్గును; కాని యన్నిదినములలో నిదిరాఁ గడ్డుదినము. నీకుపదేశింపఁబడిన మంత్రప్రభావముచేత మహేశ్వరుఁడనేక రూపములఁ దాల్చి నీ మనోనిశ్చలత శోధించును. అప్పుడు నీవు చంచలుఁడవేని మిగుల నపాయము వాటిల్లఁగలదు. ఈ మాటలు నీకిదివరకే చెప్పియుంటిని. నీయందుఁగల ప్రేమాతిశయమున మరల జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చితిని.'' అని హరిశర్మ పలుకుటయు హేమచంద్రుడు ''స్వామీ! అపాయము వాటిల్లినను నాకు విచారములేదు. ఈశ్వర సేవాసక్తుఁడనై యుండి మేను విడుతునేని నాకంతకన్న'' భాగ్యముగలదే! శోధించుటకైనను సరే బాధించుటకైనను సరే యీశ్వరుఁడు నాకుఁ బ్రత్యక్షమైనచో నాకదియేచాలు'' నని నిశ్చింతతోఁ బలికి గురువుననుమతిఁబడసి బద్ధపద్మాసనస్థుఁడై వ్యాఘ్రాజినాసీనుఁడై జపమాలఁ జేతఁబుచ్చుకొని పునశ్చరణ మారంభించెను. అతఁడు పునశ్చరణమారంభించినతోడనె హరిశర్మ యచ్చోటువిడిచి యొండుకడకుఁ బోయెను. భైరవకాళికంఠులు రాజున కాపూఁట గానఁబడనే లేదు. ప్రపంచమంతయుఁ గాఱుచీఁకటులు గ్రమ్ముకొనియుండుటచే భగవంతుఁడిచ్చిన కన్నులు నిరర్థకములయ్యెను. చుట్టుప్రక్కల కొండలలోనుండి నక్కలు తోఁడేళ్ళు మొదలగుజంతువులకూఁతలె కాని మనుష్యులధ్వని యెక్కడనుండు వినబడదయ్యె. ఎందుచేతనో హరిశర్మ హోమగుండములోని యగ్నినిగూడ నాఁటిరేయి యార్పివేసెను నాఁటిరేయి తెల్లవాఱువఱకు పునశ్చరణముచేయవలెనని సంకల్పించుకొని హేమచంద్రుఁడు పరమనిష్ఠుఁడై కూర్చుండెను.

రెండుజాములరాత్రియైనపిదప నొకమనుష్యుఁడు తనయడుగుల చప్పుడెవరికైన వినబడునేమోయను భయమున నలుకుడుగాకుండ నడచుచు మెల్లమెల్లగ గుహను జేరెను. దాఁగిచూచుటకు రెండుకన్నులనుదప్ప దక్కినశరీరమంతయు నతఁడు కంబళముతోఁ గప్పుకొనెను.

గుహ చేరినతోడనె వానిచంకనున్న వస్తువేదో రాతిగోడకుఁదగిలి టక్కుమని చప్పుడయ్యెను. ఆధ్వని హేమచంద్రుని చెవులంబడియెఁ గాని తపోవిఘ్నమగు ననుభయముచేతను వెనుకకుఁదిరిగి చూడఁ గూడదని గురువానతిచ్చుటచేతను దనవ్యాపారము నతఁడువిడువక నిశ్చలుఁడై యుండెను. అంతలో మనుజుఁడిట్టటు నడచినయలుకుడు వానికి శ్రవణగోచరమయ్యెను. అప్పుడించుక భయమున వానిమేనంతయు నొక్కసారి వడక వెంటనే ధైర్యము దెచ్చికొని భగవానుఁడగు శంకరుఁడు తన్నుశోధింప వచ్చియుండఁబోలునని యదురుబెదురు లేక మఱింతిగాటముగఁ బునశ్చరణము సేయనారంభించెను. అంతలో నెవఁడో యొకఁడు సన్నని దీపముబట్టుకొని గుహకు ద్వారమున నొక నిముసమునిలిచి వెంటనే యవ్వలకుంజనెను. క్రొత్తగా గుహఁజొచ్చిన వానిని హేమచంద్రుఁడుచూచుటకు వీలు లేకపోయెనుగాని యాదివ్వె వెలుఁగున నాక్రొత్తవాఁడు హేమచంద్రునకు వెనుకప్రక్కనుండి వానియునికి నంతయు సరిగఁ గనిపెట్టుటకు వీలుగలిగె. అప్పుడానూతన పురుషుఁడు చంకక్రిందనున్న ఖడ్గమునుదీసి తపోనిష్ఠుఁడగు హేమచంద్రుని శిరస్సు నొక్కయేటునం దెగవేసె. పునశ్చరణసంఖ్య లెక్కించుటకు ముడిచిన వ్రేళ్లు ముడిచినట్లె యుండ పద్మాసనము వేసిన కాళ్ళు వేసినట్లె యుండ శిరస్సు బలిపశువున నెగిరి రెండుగజములదూరము నఁబడియె. చిమ్మిలిగొట్టములనుండి వసంతము వచ్చుతెఱఁగునఁ గంఠనాళములనుండి క్రొన్నెత్తురు ప్రవాహములుగఁ బైకివచ్చి యాస్థలమంతయుఁ దడిపె. ఆక్రొత్తమనుష్యుఁ డీ దారుణకృత్యమును నిర్వర్తించి తత్క్షణమె యచ్చోటువాసి యెందేని జనియె. హరిశర్మగాని భైరవకాలకంఠులుగాని యచ్చటఁ గనంబడరైరి.

—*—

[18]

ఇరువదియైదవ ప్రకరణము.

"హృదయేశ్వరా! హృదయేశ్వరా! మీవాలక మింతపాడు వారిన దేమి? ఎందుపోయెద రెందుపోయెదరు, నిలుండు నిలుండు" అని యరవిందాదేవి కలవరించుచు నిద్రలోనించుక యేడ్చెను. అది విని నర్మద నిద్రాసక్తయగు దేవిని మేలుకొలుపఁ దనపండుకొన్న తావువిడిచి పోవుచుండునంతలో నరవింద బాష్పాకులితములగు కన్నులతో కళవళము పడుమనసుతో మేల్కాంచి "నర్మదా! నర్మదా! సత్వరమువచ్చి నన్ను గౌఁగిలించుకోనవే! అబ్బబ్బా! యెంత పాడుకల గంటినే! అదేమో నాయొడలు వడఁకుచున్నదే" యని డగ్గుత్తికతో బలికెను.

ఆమాటలు ముగియునప్పటికి నర్మదయును దేవి సమీపమునకు బోయి "అమ్మా! భయము లేదు ఇదిగో నేవచ్చినదానను" అనియామె మీఁదఁ జేయివైచి యించుక దట్టి యప్పటికిని మేను వడంకుదీరమి సందిటంబట్టి కౌఁగిలించుకొని కాలోచితములగు కొన్నిపలుకులు బలికి యామె నూరడించి కొంతతడవైన పిదప "అమ్మా! మీకింత భయము గలిగించిన దుస్స్వప్న మెట్టిదో నాకెఱిఁగింపఁగలరే" యని యడిగెను. "నర్మదా! ఒక్కనిముసము తాళి చెప్పఁగలను. ఇంకను నా మనసు మనసులో లేదు. గుండె చెదరియున్న" దని కొండొకసేపూరకుండి యించుక భీతిఁ దొలఁగి లేచికూర్చుండి యమ్మగువ నర్మదతో నిట్లనియె. "నర్మదా పుట్టిబుద్ధియెఱిఁగి యింతటిపాడుకల నేనెన్నఁడుఁ గనలేదే. అది వెండియుం దలఁపునఁ బాఱిన నాశరీరము కంపించునని తోఁచు. అందుచే నది సంగ్రహముగా నీకుఁ దెలిపెద. కన్నుమూసి కునికినచో నేదుస్స్వప్నములు వచ్చునోయను భయమున నిదురవోవక యే నలుగెలంకులు జూచుచు మేలుకొంటి. మహారాజుగారు గుహా

కుంబోవుట ప్రారంభించినది మొదలు నేటిదనుక నిద్రాహారములు సరిగ లేమి బడలికచే నెటనుండియో మాయనిద్రవచ్చి మైకము గ్రమ్మినట్లు కన్నులు మూసికొంటి. తిన్నగా కన్నులుమూసితినో లేదో వెంటనే చిన్నకునుకపట్టె, సరిగాఁబట్టినదో లేదో వెంటనే, యీ పాదుకల గాంచితిని. మహారాజుగారు శరీరమునిండ నూనె పూసికొని నల్లని వస్త్రములు గట్టుకొని కోటవిడిచి యెక్కడికో పోవుచున్నట్లు కలఁగంటిని. అబ్బా! మరల నామేనువడంకుచున్నదే'' యని నర్మదమెడఁ గౌఁగిలించుకొని మరల నిట్లని చెప్పఁదొడంగెను.

''అప్పుడిది యేమిబాలకవని పలికి నేనాయన పయనమును వారింపఁదలంచితిని. నా మాటలకాయన ప్రత్యుత్తరమునే యొసంగక జాలినించుచూపుల నావంకఁ జూచుచు యథేచ్ఛంజనియెనఁట'' అని తన కథ తుదముట్టఁ జెప్పకమునుపే రెండవకొడుకగు హర్షవర్ధనుఁడు నాన్నగారు! గుహకుఁబోవల''దని కలవరించె. ఆబాలకుని కలవరింత విని యాకాంత మఱింతచింతాభరముచేఁ గుంది నర్మద నుద్దేశించి వెండియు నిట్లుగున భాషించె. 'మాచితే నర్మదా! బాలకుఁడు సయితమెట్లు కలవరించుచున్నాఁడో ఈ కలవరింతకు నీ స్వప్నములకు నేదో యనర్థమున్నదని నేను భయపడుచున్నదానను. చెడ్డకలలు మూడదలఁచిన కీడులచాయలని స్వప్న వేదులువచింతురు. ఆకలగన్నది మొదలు నాకడుపు చేయివెట్టి కలఁచినట్లున్నది. మనసుసివ్వులం బొరలినచందమున నున్నది. ఉపద్రవంబను మహాసముద్రము కన్నులకుఁ గట్టినట్లగపడుచున్నది. ఈకల యన్నికలలవంటిది కాదు. ఎన్ని సారులు స్వప్నమును గాంచలేదు. ఎన్నఁడైన చిత్తమింతయుత్తలపాటు నొందెనే, యని కుమారులిరువురిమీఁద జేయివైచి రెండు కన్నులనుండి రెండు బాష్పబిందువులు రాలగద్గదకంఠముతో నాచిన్నియన్నల యదృష్టము లెట్లున్నవో యని యవ్వలఁ బలుకలేక యూరకుండెను.

ఆ స్వప్నవృత్తాంతము విని యామె తత్తరపాటు జూచి నర్మద సహజముగ గంభీరస్వభావ యయ్యు హృదయదౌర్బల్యము గలిగి యాదేవి యుత్తలపాటును శాంతిపరచుటకు లేని ధైర్యముం దెచ్చుకొని యల్లన నిట్లనియె. "అమ్మా! కలలునిక్కంబులగునా? ఒకప్పుడు స్వప్నములో నెంతటి యసందర్భములయినం జూచుచుందుము కదా! ఒకనరుండు తాను మృతినొందినట్లు తనశవమును నరులు మోసికొని పోవుచుండ వారితోఁదాను మాట్లాడినట్టు కలగాంచు. అది యసంభవము కదా ? కలలోవచ్చిన యాపద లాపదలా ? సంపదలు సంపదలా ? పగలెల్ల మన స్సేపదార్థముమీఁదఁ దగిలియుండు నా పదార్థము గూర్చియే స్వప్నములు వచ్చుచుండు. మహారాజుగారిం గూర్చి మీరు కడుభయపడుచుండిరి గావున మీభయమున కనురూపములగు స్వప్నములే వచ్చుచున్నవి, కలలో నైన హేమచంద్ర మహారాజుగారి కాపదరాదు."

అనవుడు నామాట తన మనంబునకుఁ బరమానందదాయక మగుటచే నయ్యింతి యిట్లనియె. నర్మదా! యింతమాట బుట్టి నీనోటి వాక్యమున రాజుగారు చెక్కుచెదరక నాకన్నులకుఁ గానఁబడుదురేని నీ నోటినిండఁ గలకండంబులు బెట్టెదను, నీమేను బంగారముతో నింపెదను. అంతభాగ్యము నాకబ్బునా ? నర్మదా! ఏమయినను సరే నాబొంది యిచ్చట నున్నది గాని యాత్మ యిటలేదు. ఇపు డెంత రాత్రి యైనదో చూచి నాకును రాజ్యలక్ష్మికిని బితృప్రాయుఁ డగు మణివర్మ కడకు నీవుపోయి నాకన్న కలయును నాయున్న యునికియు నన్నుబాధవిన వెరపుతెఱంగు నాతనికిఁ దెలిపి కతిపయ పరివారములఁ దోడ్కొని గుహావద్దకుఁ బోయి మహారాజుగారిస్థితి నరసి కుశలవార్త నాకు బంపుమని చెప్పవలయు. ఎన్నివిధముల నివారించుకొన్నను మనసు కీడునే శంకించుచున్నది గాని శుభమును శంకించుట లేదు,

తన సహాయమే రాజకుటుంబమునకు వజ్రకవచ మనుము. రాత్రి యని బద్ధగింప వల దనుము. ఈరాత్రి గడపితి మేని యాపద గడపితి మనుము. తత్క్షణమ చను మనుము. త్వర పెట్టుము.

నర్మదయు నట్లగా యని యాక్షణమ లేచి యొకదివ్వె చేతఁ బూని బంటుతనము గల యిరువురుబంట్లను తనకు సాయము జేసికొని మందిరము వెడలి ప్రతి కవాటమువద్ద నున్న యారెకులు నడితేయిం దనపోకకు, గారణంబు ననేకప్రశ్నంబులు వేసి యడుగ వారి కందఱకుఁ దగు ప్రత్యుత్తరంబుల నిచ్చుచుఁ గోట దాఁటి రాజవీథిం గొంత దవ్వుపోయి మంత్రియగు మణివర్మ గృహంబునకుఁజని ద్వారమువద్ద నిలిచి తానెఱింగిన సేవకు నొక్కని నెలుఁగెత్తిపిలిచెను. పిలుచుటయు సేవకుఁడు బండనిద్దురలోనుండి మేల్కొని తలుపుఁ దీయకపోవుటచే మేడమీఁదనున్న మణివర్మయే యామెపిలుపునకుఁ బలికి సేవకుని లేపి తలుపుఁ దీయించి యంతటి యర్ధరాత్రమున నంతఃపురపరిచారిక తన యింటికివచ్చుటకు నుత్కృష్ట మయిన కారణముండవలయు నని యది తెలిసికొనుటకు వేగిరపడి మేడమెట్లు దిగివచ్చి "నర్మదా! రాజుగారికిఁ గుశలమా? అంతఃపురమున నద్భుతమ్ములెవ్వియు లేవుగదా? ఇట్టిసమయమున నీవు నాకడకు రాఁగతమేమి? యని గుక్కతిరుగకుండ నొకమాట వెంట నొకమాట వచ్చునట్లడిగెను. నర్మద యానుడువులు విని "దేవా! అంతఃపురమున నద్భుతములులేవు. దేవిగారు దుస్స్వప్నమొకటిగాంచి మహారాజుగారి సేమమునుగూర్చి సందియమునందుచున్నారు. కలలు నిక్కువంబులుగావని నే నెంత ధైర్యము చెప్పిన నామె నిలుచుటలేదు. ఆయుధహస్తులగు కొందఱు పరిజనుల వెంటబెట్టుకొని సింహగిరివద్దకు మిమ్ము బొమ్మని వేఁడుకొనుటకు నన్ను బంపిరి. ఆమె యిప్పుడు మతిలేక యున్నది. ఆమె ప్రార్థనమున కనుగుణంబుగ మీరు వర్తింతురేని నే సత్వరంబ యామె సముఖ

మునకుఁ జనియెద. ఈసమయమున నేను దాపున లేకున్న నామె చింత యినుమడించు. మీఁద దేవరచిత్త" మని చేతులు జోడించి వానియెదుట నిలిచెను.

మణివర్మ తచ్చరిత్రము విని తలయెత్తి యాకసమువంక చూచుచు, నొక్కనిముస మాలోచించి "నర్మదా! దేవిగారి యానతి చొప్పున నిప్పుడే కొంతపరివారము దీసికొని యానెలవునకుఁ బోయి రాజుగారి కుశలవార్త తనకుఁ దెలియపఱచెదనని చెప్పుము. నాకు నన్నును సందేహావశమగుటచేత నేను నిదురవోవక నీవు వచ్చునప్పటికి మేల్కని యిట్టట్టు దిరుగుచుంటిని. ఈవిషయమున దేవిగారెంత భయపడుచున్నారో నేను నంత భయపడుచున్నవాఁడను. ఇదిగో నే నిప్పుడే దండపాణిమాధవసేన ప్రముఖులను దోడ్కొని యచటికిఁ బోయెద. నీవంతిపురి కరుగు" మని యానతిచ్చి యొక సేవకునిం బిలిచి యోరీ! "నిగమశర్మను, మాధవసేనుని, దండపాణిని తత్క్షణమ నాకడకుం దోడ్కొని ర" మ్మని పంపెను.

అనంతరము నర్మదయు మణివర్మవద్ద సెలవు గైకొని మరల నంతిపురి కరిగి మంత్రివచనంబులు రాజపత్నికిం జెప్పె. అన్నలత చన్న కొన్నిగడియలలో మంత్రియాన మౌళిదాల్చి మాధవసేనప్రముఖులు వచ్చి తమ్ము రావించిన కారణమడిగి తెలిసికొని మహారాజుగారికిమతి యొకభయ మేదియు లేక పోయినను దేవిగారి హృదయసంతాపము బాపుటకై సింహగిరికిఁ బోవలసినదే యని నిశ్చయించి మెఱికెయుల వంటిబంట్లు ముప్పదుగురు విచ్చుకత్తులు దాల్చి తమవెంట నంటి వచ్చున ట్లానతిచ్చి మణివర్మతోఁగూడ బయలు దేఱిరి. అందఱి మనస్సులు భయశంకాకులితము లగుటచేత నడచునప్పుడు వారొకరితోనొకరు తెఱచుగ మాటలాడికొనలేదు. దండపాణిమాత్రము నడుమనడుమ పరమేశ్వరా! మహారాజు దీర్ఘాయుష్మంతుఁడగునట్లు చేయుము

మని వేడఁజొచ్చె. అందఱు జేరి సింహగిరికిఁ బయనమగునప్పటికి సరిగ జాము రాత్రియైన లేదయ్యెను. మంత్రిగృహమునుండి సింహగిరి సమీపమునకుఁ బోవునప్పటికి మూఁడుగడియలరాత్రి యుండె. కాఁపు వాండ్రు భుజములపై నాగళ్లు వేసుకొని పొలములకుఁ బోవుచుండిరి. పట్టపగలు పరపురుషుల మొగంబులు చూడనొల్లని పేదపడంతులు దిగుడుబావులకు, నూతులకుఁ, జెఱువులకుఁ, బోయి చీఁకటిచాటున పానీయంబులు తెచ్చికొనుచుండిరి. జననిందలకు వెఱచిన విటజనంబులు తెల్లవారకుండ మేలుకాంచి వదలలేక వదలలేక ప్రియజనంబును వదలి రేయి నిదుర లేమి కూరుకొనిపోవు కన్నులతో తడబడు పాదములతో తూలిసోలాడు మేనులతో నొరులు తమ్ము గుర్తింపకుండ ముసుంగులు వైచికొని గృహాభిముఖులగుచుండిరి. దూరప్రయాణికులు రాత్రి యూపీట విడిసిన పాంథులు ముందుపల్లె యెండ యెక్కకుండఁ జేరవలయునని పెందలకడ మేలుకాంచి యిష్టగోష్ఠులు చెప్పుకొనుచు పయనము వెడలిరి. రాత్రి జరిగిన హృదయదారుణ వృత్తాంతమునకు నెంతయు విలపించుచున్నవో యన పులుంగులెలుంగులెత్తి కూయదొడంగె. రేయి యెందేని యథేచ్ఛంబుగఁ జరియించి చేయరాని దౌర్జన్యములఁ జేసి పగలు గృహంబులలో డాఁగి యెవ్వరికిం గానబడకుండఁ గోరు దుర్జనుల చందంబున పాములు మొదలగు దుష్టజంతువులు పుట్టలలోఁ దూఱఁజొచ్చె. నక్షత్రంబులు మందమందకాంతులు గలవై క్రమక్రమంబున నంతరింపఁ జొచ్చె.

ఇరువదియొకటవ ప్రకరణము

మణివర్మ మాధవసేన ప్రముఖులతో గుహాసమీపమునకుం బోయి తన యనుచరులం జూచి "మనమందఱము కట్టకట్టుకొని యొక్కసారి యక్కడకుఁ బోవరాదు. మహారాజుగారు నిద్రలో నుందురు. మన సందడిచే వారికి మనశ్చాంచల్యము కలుగవచ్చు. కావున మీరీచెట్టుక్రింద నిలువుడు నేను బంటు నొక్కని వెంటగొని స్థితినరసి వచ్చెద"నని వారి నచ్చట నిలిపి కాగడా తెచ్చిన మనుష్యుని, బంటు నొక్కని వెంటకొని యడుగులచప్పుడు గాకుండ నడిచి గుహాద్వారమువద్దకుం జని బంటుం బిలిచి "యోరీ! లోపల మహారాజుగా రున్నారేమో కాగడా వెలుగునం దొంగిచూడు"మని యానతిచ్చెను. బంటు చిత్తమని మెడలోనికిం బెట్టి చూచి "స్వామీ! నేల యంతయు నెత్తురుతోఁ దడిసినట్లు గనంబడుచున్న" దని భయమున గద్గదకంఠుండై పలికెను. ఏమీ! నేల నెత్తురుతోఁ దడిసెనా? యని మణివర్మ మాధవసేన ప్రముఖులం దోడ్కొని రమ్మని బంటునంపి ధైర్యహీనత చేత దేహబలము సడల నిలువ సత్తువ లేక యొక ఱాతిపైఁ గూర్చుండె.

అంతలోఁ దక్కిన పరివారము వచ్చుటయు మణివర్మ, దండపాణి మాధవసేననిగమశర్మలఁ బిలిచి "నాకుఁ గాళ్ళాడకున్నవి. నన్ను లోపలికిఁ గొనిపొం"డని యాముప్వుర సహాయమున గుహం జొచ్చె. చొచ్చి చూచునప్పటికి కాగడావెలుగున నేల యంతయు వసంతము జల్లిన ట్లలుముకొనిన నెత్తురిలో శిరోహీనమై పడియున్న హేమచంద్రమహారాజు మొండెము, మొండెమునకు బారెడు దూరమునఁ బడియున్న శిరస్సు వారికన్నులకుం గానఁబడియె. కానఁబడుటయు మణివర్మ మ్రానుపడియె. నిగమశర్మ నిశ్చేష్టుఁడయ్యె.

మాధవసేనుఁడు మతిలేక వెంగలిచూపులఁ జూచె. దండపాణి దడదడ వడఁకె. వారిస్థితి చూచి తక్కిన పరిజనంబు కళవళము నొందె. అట్టు లొక్కనిమేషము ప్రాణువడియుండి క్రొన్నెత్తురులు చూచుట చేతఁ జెదరి చీఁకటులు గ్రమ్మినకన్నులు దెరచి "యిఁ కేమున్నది? మన మహారాజు నేలపాలయ్యె. హా! మహారాజా!" యనిమూర్ఛిల్లెను. సేవకు లందఱు హాహాకారములఁ జేయ గుహ ప్రతిధ్వను లెసెంగెను. మణివర్మ నూరడించుటకు దండపాణిప్రముఖులు నెత్తురులోనం జదికిల బడిరి. మాధవసేనునకుఁ గన్నులనీరు కాల్వలై పాఱఁజొచ్చె. నిగమ శర్మ మేను ముచ్చెమటలం బోసె. పరిజనము లొక్కరొక్కరుగ లోనికి వచ్చిజేనిం గాంచి నెత్తినోరు గొట్టుకొనువారు, రొమ్ము మోదుకొనువారు తల ఱాళ్ళం గొట్టుకొనువారు; నిలువలేక యున్న రని చదికిలఁబడువారు; హరిశర్మం దిట్టువారు నైయుండిరి. అప్పుడు నిగమశర్మ మిక్కిలి గడుసుదనము లేనిచాఁడనుఁ డగుటచే యూఁడు దానివలె వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచు నిట్లనియె. "అయ్యయ్యో! యీ యుపద్రవంబున కంతకుఁ గారణము నేనే. హరిశర్మ మేఁకవన్నె పులి యని యెఱుంగక! వానిమహిమలు వేయినోళ్ళం బొగడి మహారాజు గారి ప్రాణము తీయించితిని. దురాత్మా! హరిశర్మా! ఎంతపని జేసితి విరా? బ్రాహ్మణుఁడ వనుకొంటిని గాని కటికవాఁడ వనుకొనలేదు. ఓ బ్రహ్మదేవుడా! నీ వెంత యవివేకివి. సృష్టిమొదలుకొని నేటివరకు నీవింతటి మహారాజు నెప్పుడు సృజింపలేదు. నీతలగొట్ట నీచేతిలోని పని కావున నిర్నిమిత్తంబుగా నొక్కనిముసమందు నిరుపమానగుణ రత్నాకరుని నేలపాలు జేసితివి. మరల నిట్టిరాజును నీజన్మమధ్యమందు నీవు సృజింపఁగలవా? ఇంతకు పూర్వజన్మకృతమగు పాపమిట్లున్నది. ఎవ్వరేమి చేయగలరు?" అని వగచుచుండ మాధవసేనుఁడు మహారాజు మొందెమువంక దిరిగి "హా మహారాజా! నీవు లేక పోవు

టచే శ్రీనగరంబు నిరాధారమయ్యె. సరస్వతి నిరాలంబయయ్యె. పండితప్రకరము నిరాశ్రయమయ్యె. భృత్యజనము నిర్గతికమయ్యె. వసుంధర నిరాభరణమయ్యె. రాజకులము నిస్సారమయ్యె. దాసీ పుత్రులు నిర్భాగ్యులు. ప్రజలు నిర్భాగ్యులు, మంత్రులు నిర్భాగ్యులు నై యుండ వారికి నీ వెట్లుదక్కుదు'' వని పరిపరివిధంబుల విలపించుచుండ నంతలో మణివర్మ మూర్ఛనుండి లేచి ''మాధవసేనా! హేమచంద్రాస్తమానమయ్యె. విబుధుల కింక గడుపునిండ నన్నమైనను దొరకకపోరిది. ఇంక చిత్రభానుం డుదయించి యగ్నిశిఖలం బోలు తన కరములచేతఁ బ్రజలను మంగలములోఁబెట్టి వేచినట్టు వేచు. ఈపని చిత్రభానుఁడు చేయుంచియుండు. వాఁడు చచ్చినమాట నట్టిది 'పాపీ చిరాయు' వనుమాట నిజము. ఇంత మహాకార్యము సంకల్పించియుండ వాఁడేల చచ్చు? పరోపముఖ విషకుంభ మగు నీ హరిశర్మ యీ దురాత్మునిచేఁ బ్రేరితుండై వచ్చి తలపెట్టిన కార్యంబు చేసిపోయె.

ఆ దురాత్ముని మొగంబు చూచినది మొదలు వాఁడు విశ్వాసపయుండు గాఁడనియు, నాతనివలన నపాయంబు తప్పక నగుననియు బలుతెఱంగుల నే మొరలుపెట్టుకొన్నను నామాట లీయనఘుని చెవుల కెక్కినవి కావు. ఇంతకు కాలంబు త్రోసికొని వచ్చుచుండ నాపలుకు లెప్పగిదిని పథ్యంబులగును? అతిదారుణ మగు నీవార్త నరవింద కెత్తెరంగునఁ దెల్పుదు? నేను భర్తృకుశలవార్త దన కెఱిగింతునని ప్రతీక్షాసక్తో నున్న యమ్మహాదేవి యీ యప్రియంబువిని జీవించునే! ల్లి మఱియొక భంగినైనచో నోరెయంగని యీబాలకులు బ్రమకుదురే? ఏమి మాఁడనున్నదో యెవ్వాఁడెఱుంగు? అయ్యయ్యో! పథ్యమలోక మందారవృక్షము మంటిపాలయ్యె. ఇంక కవిసమూహంబులు యీశలమగంటె. అధిక తేజోరాశి యైన సూర్యబింబ

మస్తమించె. కాశ్మీర మంధకారబంధురం బగు; దురాచారులగు నిశాచరులు విచ్చలవిడిం జరియింపవచ్చు. శత్రుమదగజంబుల గుండె లవియఁజేయు రాజసింహంబు కడతేఱె. క్రూరసత్వవృద్ధి గానన య్యెడు కాఁబోలు !''అని విలపించుచుండ దండపాణి కన్నీరు వస్త్రాంచలమునం దుడుచుకొని "హా రాజహంసమా! నీవు లేకునికి జనసమూహంబు శోభావిహీనమైయుండు. మీరు లేని శ్రీనగరంబు సింగము లేని యడవి. శీతాంశుఁడు లేని యాకసము. దైవోపహతుల మగు మాకు నీవంటి నృపుఁడు దక్కునే''యని వగచి తనవంతు దుఃఖము గూడ చెల్లించి తక్కినవారితో సమానుఁడయ్యె. మణివర్మయుం గొండొకసేపు బిట్టు వగచివగచి కొంతవడి కించుక యూరడిల్లి మాధవసేనుని చేయిపట్టుకొని "మిత్రమా! మొదటినుండియు గార్యములు మన తలపై నుండుటచే నేదివచ్చినను మన కిరువురకుం దప్పదు. నీవంతఃపురమునకు సత్వరము యరిగి మనరాకకై నిలుపరాని యాత్రముతో నిరీక్షించుచుండు నరవిందాదేవికి ఘోరవార్త విన్నవింపవలయు. నేనుఁ దక్కుంగల పరిజనంబు లిట నుండుదు''మని పలుకుటయు మాధవసేనుఁడు వెండియు దుఃఖావేశ పరవశుఁడై యమాత్యా! రాజశాసనంబునం బోలె నీయానయు నాకు మన్నింపదగినదే కాని పిడుగువంటి యీ దుర్వార్త యరవిందముకంటె నెక్కువ సుకుమారి యగు నరవింద కెట్లు విన్నవింతు? కంటికి నేనగపడినతోడనే యాదేవి నాకెదురుగ వచ్చి మహారాజు కుశలియే యని యడిగిన నేనేమని చెప్పుదు? ఈకథ చెప్పుటకు నాకు నోరెటులాడు? మంగళవార్త లెఱింగింపవలసిన నోట మరణవార్తలు దెలుపవలసివచ్చెనే! ఇకార్యంబు నేఁ జేయనోల్ల. మీరు రండు మీవెంట నేను వచ్చెద''నని వినయముతో విన్నవించెను.

మాధవసేనుని మనస్సు మిక్కిలి మెత్తని దనియు నతఁ డట్టి కఠినవార్తలు దెలుపజాలడనియు మణివర్మ యెఱిగి యుండుటచే

దానే యమ్మాధవసేనుని వెంటఁబెట్టుకొని బోవఁ దలంచి దండపాణిని నిగమశర్మను గుహలో రాజకళేబరసంరక్షణనిమిత్తము నిలిపి వారికి సాయముగఁ దక్కిన పరివారము నుంచి యిరువుర్భట్ల వెంటఁగొని బయలు దేఱి గుహ విడిచి రాఁ గాళ్ళాడక యొకసారి నిలిచి బ్రాహ్మణుఁడా! యెంతపనిచేసితివిరా? యని యొకమాఱును హా! రాజా, రాజా! నీవంటి యుత్తమోత్తమున కెంతటిగతి ప్రాప్తించెనని వేఱొక మాఱును, నయ్యయ్యో! ఆబిడ్డలమొగ మెట్లు చూతునని యింకొక మాఱును మనసుపోయిన తెఱంగున మఱఁగుచు నోటికి వచ్చినవిధమున నుడువుచు రెండడుగులు నడిచి మరల వెనుకకు వచ్చుచుఁ గొంతసేపు పిచ్చివానివిధమునఁ జరియించి యెట్టకేలకు సాగిపోయెను.

అట మణివర్మ సమక్షమునుండి నర్మద మరల నంతఃపురికిఁ బోయి పడకగదిద్వారముననే నిలిచి తనరాక బ్రతీక్షించుచున్నదేవిం గనుంగొని యమాత్యుఁడు గుహవద్దకుఁ బోవ సమకట్టెనని యామె కెఱిఁగించి యించుకతడ వామెచిత్తమును శాంతింపజేసెను. కాని యెంతతడవు వేచియున్నను మగనివార్తలు తెలియకుండుటచే నిముసమొక్కజామైనట్లు కనఁబడి కాలమామెకు మిక్కిలి భారమాయెను. ఒక్కసారి కూర్చుండు; వేఱొకసారి కూర్చుండ లేక పన్నుండు; ఇంకొకసారి యెద్దియుం దోఁచక ద్వారము దకు పోయి నిలుచు; మఱియొకసారి మణివర్మ వచ్చుచున్నవాఁడేమో చూడవే యని నర్మదను కొన్నియడుగులదూర మంపు, ఎప్పటికి నయ్యమాత్యుని దర్శనము కాక పోవుటచే విసిగి యొకతూరి యాదేవి నర్మదతో బాష్పాకులితయై "యోసీ! ప్రాణనాథున కపాయ మేదైన జరగి యుండదుకదా? లేనిచో నింతతడవేలనే? ఏమొ కాని నామనసు నా మనసునే నమ్మకున్నదే? ఈక్షణము మహారాజుగారు వచ్చి నాకన్నుల యెదుట నిలిచి నాయులమట దీర్చిన యెంత బాగుండును. వారు

రానక్కఱలేదు. కుశలవార్త కాకిచేతఁ జెప్పిపంపినను నాకుం జాలును." అనుచు మనోగత మైనదుఃఖమునకు వచోరూపక మైన యాకారము నొసంగుచుండ నంతలో రెండవకొడుకగు హర్షవర్ధనుఁడు మేలుకాంచి కన్నులు నులిమికొనుచు లేచి కూర్చుండి యొడలు విరుచుకొని కన్నులదెఱచి చెక్కునచేయి పెట్టుకొని యొక చోచేష్టలు దక్కి బంగరుబొమ్మవలె కూర్చున్న తనతల్లిని జూచి దిగ్గున పాన్పుడిగ్గి యొడిలోఁ గూర్చుండి "యేమమ్మా! నీ విప్పుడు మేలుకొని యుండుటకుఁ గారణమేమి? నీవు విచారించుచున్నట్లు కనఁబడుచున్నదాన వేమి? నాన్నగారివార్త యేమయినఁ దెలిసినదా? అమ్మా! అయ్యో! పండుకొవేమే నీవిన్నాళ్ళవలె లేవేమి? అది యేమో నాకుఁ జెప్పవే! నాతో చెప్పుట కేమే; నర్మదా! ఏమే మాయమ్మ యిట్లున్నది? కారణము నీవైనం జెప్పవే!" అని పరిపరి విధంబుల నడిగి వారిరువురు తనమాటల కుత్తరం బొసంగకపోవుటయుఁ దల్లికన్నులనుండి తన ప్రశ్నంబుల కుత్తరంబువోలె బాష్పంబులు రాల్చుటయు నీక్షించి యతఁడు జిన్నవోయి లేచి నిద్రించుచున్న విక్రమసేనునికడకుం బోయి, అన్నయ్యా! అన్నయ్యా! ఒకసారి లెమ్మని మీఁదఁ జెయివైచి తట్టెను. అనుజుని కరస్పర్శ మగుటతోడనే విక్రమసేనుఁడు మేలుకాంచి యందఱు జూచియే మేమి! మీరందఱు మేలుకొని యున్నా రేమి? తమ్ముఁడా! అమ్మ యిట్లున్న దేమి? నర్మదా! నీవు నట్లుంటివేమే? యని వేర్వేరనందఱ నడుగ నాతనికి నర్మద యిట్లనియె.

అమ్మగారు మీనాయనగారిమీఁద నొకపాడుకల గని విచారించుచున్నారు. ఆయనకుశలవార్త నరయుటకు సింహగిరియొద్దకు మణివర్మప్రముఖు లరిగి యున్నారు. వారింకను రాకపోవుటచే నీమె యాందోళము మఱింత హెచ్చినది. ఇదియే విచారకారణము. అని యెఱిఁగించుటయు హర్షవర్ధనుఁడు "ఇదియా కారణము. నేనెంతయుడి

గిన నా కెవరుం జెప్పరై రేమే? అన్నయ్యా! మనమిద్దరము సింహ
గిరి కిప్పుడే పోయి నాయనగారివార్త స్వయముగా నరసి వత్తమురా”
మ్మని పిలువ నానాను పదపద యని విక్రమసేనుఁడు పాన్పుడిగ్గె.
అయ్యిరువురయుత్సాహముం జూచి సహజముగ వారు సాహసులౌట
యెఱింగినదగుటచే నరవిందాదేవి చివాలున లేచి యిరువుర జెరియొక
చేతం బట్టుకొని “నాకులదీపములారా! చాలు మీసాహసములు.
నాదినములు మంచివి కావు గడపదాఁటి మీరావలకుఁ జనవద్దు.
సింహకిశోరములవంటి మీరుండ మీతండ్రిగారికి భయమేమి యుండు.
ఇంతకు మణివర్మ యీపాటికి వచ్చుచుండు” నని పలికి యాకుఱ్ఱల
యుత్సాహంబు నివారించి కూర్చుండఁబెట్టె. అంతలో మనుష్యులునడ
చిన చప్పుడు శ్రవణగోచరంబగుటయు నందఱు ద్వారమువద్దకుంజనిరి.

ఇరువది యేడవ ప్రకరణము

అప్పుడు తెల్లవాఱుచుండె. కాకులు కావుకావు మని కూయ
జొచ్చెను. పోవుచున్న చీఁకటుల, మెల్లమెల్ల వ్యాపించుచున్న వెలుఁ
గుల; నడుమనడుమ మనుష్యుల మొగములు స్వల్పప్రయత్నముతో
గుర్తించుటకు వీలుగ నుండెను. కోటసమీపమునకుఁ వచ్చినతోడనే
యా యమాత్యుల కిరువురకు మనోధైర్యంబులు జారిపోయె. మొగం
బులు వెలవెలఁబోయె. నడచుటకుఁ గాళ్లాడ వయ్యె. ఊర్పులు నిడుద
లయ్యె, అచ్చట నేది చూచిన వారికి మహారాజే జ్ఞప్తికి వచ్చె.
రాజభటులు వారి వాలకముం జూచి భయపడి యేదియో మూఁడిన
దని యొండొరులతోఁ జెప్పుకొనసాగిరి. ఆ మంత్రు లిరువు రెట్టకే
కోట జొచ్చి యనేకకక్ష్యాంతరంబులు గడచిగడచి వంచిన తలలతో

బాష్పాకులితములై మార్గమును జూడరాని కనులతో మందమందము లగు నడకలతో నెంతయడఁచిన నడఁగక సముద్రతరంగమువలె నుబికి యుబికివచ్చు దుఃఖముతో నంతఃపుర సమీపమునకు వచ్చుచుండ ద్వారముకడ నదివఱకే చేరియున్న విక్రమసేనుఁ "డదిగో మాధవ సేనుఁ"డని వ్రేలితోఁ జూపెను. అదిగో మణివర్మ యని నర్మద పలికెను. ఆపలుకులువినినతోడనే యరవిందాదేవి ఱెప్పవాల్పక వారివంక తప్పక చూచి, చేష్టలు దక్కి తలలువంచి కఱ్ఱబొమ్మలవలెకదలు వారి వాలకములు తనకుం దృప్తికరముగ నుండకపోవుటచే, రాజకుటుంబో జ్జీవకమగు శుభవార్త వినంబడునో పిడుగుతునుకవంటి యశుభవార్త వినంబడునో యని సందిగ్ధమునకు, భయంబునకు లోనై భయమను గొప్పబరువుతో నిండిన తనదేహమున నరఁటికంబములవంటి కాళ్ళు భరింపజాలమి నిలువలేక గోడకుం జేరఁబడి కూర్చుండెను. బాల్యచాప లంబునకు భయంబు తోడుసూప హర్షవర్ధనుఁడు తనయంతరంగంబున నెలకొన్న యాత్రము నిలుపలేక విసవిస నడచి వచ్చుచున్న మంత్రుల కెదురుగాఁ బోయి మణివర్మ చేయిబట్టుకొని "మానాన్నగారు కుశలముగ నున్నారా? ఏమి చేయుచున్నారని" యడిగెను.

అడుగుటయు జాలిగొలుపు బాలకునిపలుకులు ములుకులై నాట దుఃఖజలముతో నిండినమణివర్మమనస్సు కడవచిల్లి వడియెనోయన్నట్లు రెండుకన్నుల కొలఁకుల నుండియు వేఁడికన్నీళ్ళు దొరఁగి బాలకుని మస్తకమున కభిషేకము చేయఁజొచ్చెను. వేడికన్నీళ్లు తలఁదడుపుటయు వేఁడినిట్టూర్పులు మొగమునకు సోఁకుటయు నిట్టూర్పుల కతమున కడుపు మాటిమాటికి నుబుకుటయుఁ దనయడిగినప్రశ్నముకుత్తరము లేకపోవుటయుఁ జూచి బాలుఁడు హర్షవర్ధనుఁడు తెల్లబోయి నిలిచెను అంతలో విక్రమసేనుఁడు పరుగెత్తుకొని మంత్రికడకుఁ బోయి 'అయ్యా! తంద్రిగారిం, దోడ్కొని రాక మీ రొంటిగ వచ్చితి రేల?' అని

మఱియు నేదో పలుకఁబోవుచుండ మణివర్మ దుఃఖపరవశుఁడై "హా మహారాజ" యని నేలపయిం బడి మూర్ఛిల్లె. "నాయనా! మీ తండ్రిగారి కుశలవార్త నెఱిగించునట్టిపుణ్యము మేము చేసికొనమైతి" మని బాష్పరోదనముచేసి మఱేమియు మాటలాడనోపక మాధవసేనుఁడు నేలం జదికిలఁ బడియె.

అమాత్యులదారుణవచనము లనెడు మేఘగర్జనములు వినఁబడినతోడనే మందిరమున దుఃఖవర్షము గురిసెను. అరవిందాదేవి హా హృదయేశ్వరా! యని యొక్క కేక వైచి మూర్ఛిల్లెను. నర్మదదేవి పాదములయొద్దఁబడి యేడ్వసాగెను. తండ్రివార్తయుఁ దండ్రియవస్థయు నెఱింగి బాలకులిరువురు వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచు లోనికిం జని స్మృతియెఱుంగక పడియున్న తల్లికడకుఁ బోయి రెండుప్రక్కలఁ జేరియొకరు గూర్చుండిరి. పిదప నంతఃపురమందలిసేవకు లందఱు హా! చంద్రమహారాజా యని యాక్రందనముచేసిరి. వారల రోదనంబులు విని యారెకులు మొదలగు కోటకాపరులు వినువారిగుండె లవియునట్లు మిన్ను ముట్టున ట్లెలుఁగెత్తి విలపించిరి. కోటలోని కళవళమును బట్టి మహారాజుమరణవార్త యానోటనుండియానోటంబడి నగరమెల్ల నిముసములో వ్యాపించెను. వ్యాపించుటయుఁ బ్రజలుహాహాకారములు జేయువారు. హరిశర్మం దిట్టువారు. పానుపులపైనుండి దిగ్గనలేచువారు, పరుండినవారి కీవార్త జెప్పుచు లేపువారు, తోఁచక యింటందు దిరుగువారు, తొట్రుపాటున పనులు మఱచువారు, తమ్ముఁడుగ వచ్చినవారి కావార్తఁ జెప్పువారు, చెప్పవచ్చినవారి గ్రుచ్చి గ్రుచ్చి ప్రశ్నలడుగువారునై పలుతెఱంగుల నుత్తలపాటు పడఁజొచ్చిరి. అంగనలు ప్రాతఃకాలగృహకృత్యములు మాని గుంపులుగూడి కన్నుల నీరు పెట్టుకొనుచు నొండొరుల నమ్మాయక్కా యని పిలుచుకొనుచు నింక నరవిందాదేవి బ్రదుకదనికొందఱు, కళారాశియైన యా

మొగమునకు బ్రహ్మవైధవ్య మెక్కడ వ్రాసెనో యని కొందఱు, దైవముకంటికి పేలగింజయుం బెద్ద యయ్యెనని కొందఱు, దేవినోచిన నోములన్నియు నేమయ్యెనే యని కొందఱు, మంచివారికి దినములు కావని కొందఱు, దైవరీతియిట్లున్నది, యొకరిననేల యని కొందఱు దోఁచినపోలికం బలుకఁజొచ్చిరి. పురుషు లనేకులు ప్రభాతకృత్యములు నెఱవేర్పక యే రాజకళేబరము గనుంగొనుటకు సింహగిరి వంకకుంజనిరి. కొందఱు సత్వరంబున కార్యంబులం దీర్చి యాప్రదేశమునకుం జనిరి.

అట మణివర్మయు మూర్ఛనుండి తెలివిదెచ్చుకొని సంతతధారగఁ గన్నీరు కారుచుండఁ బ్రక్కను గూర్చున్నమాధవసేనుని జూచి గద్గదకంఠముతో "మిత్రమా! రాజపుత్రు లేరి? దేవియవస్థ యెత్తెఱంగున నున్నది? ఎత్తెఱంగున నున్న దని యడుగ నేల? మగపులుఁగు నెడబాసినయాఁడులకుముకి తెఱఁగున నల్లుకొన్న ప్రాపుబాసిన తీఁగలాగున నిరాధారమైయున్నది కాఁబోలు. నన్నొకసారి దేవి సన్నిధానమునకుం గొంపోవుడు. పూర్వపుమహారాజుగారి కాలపువాఁడనైన నేను ముందుగా కడతేఱక యీ ఘోరవార్త వినుటకు దేవికి వినుపించుటకుఁ గాఁబోలు నిరుడు పుట్టకురోగము వచ్చి బ్రదికితిని. హేమచంద్రుని నా చేతులతో నెత్తియాడించితిని. ఇప్పటికి సరిగ ముప్పదిమూఁడేండ్లయినఁ జెల్ల లేదు. వచ్చెడుదశమికి ముప్పదిమూఁడవ యేఁడు నిండును. ఇంతలోనే యామహాత్మునకు నూరేండ్లు నిండినవి. తండ్రియగు విక్రమసేనుఁడు మరణకాలమున నన్ను బాన్పుకడకుఁ జేరంబిలిచి తనచేత నాచేయిపట్టుకొని "హేమచంద్రుఁడు నీవాఁడు కానినావాఁడు కాఁడు. రాజ్యము గొప్పది. వయసుచిన్నది. పగతురనేకులు; బుద్ధిసంపన్నుఁడవగు నీవె యాతనికి సప్తాంగములట్లు పనిచేసి నేనున్నప్పటియట్లవానిచే రాజ్యంబు జేయుంపవలయునని నా చేతిలోఁ

జేయి వైచి వాని నప్పగించె. అప్పగించినందుకు నే నిప్పు డామహారాజును జేతులార మృత్యుదేవత కప్పగించితి. ఈవిషయమునఁ దక్క నన్యవిషయముల నతఁడు నాగీచినగీటు దాఁటి యెఱుంగఁడు. ఏమైన నేమి తుద కిట్లనియెఁ గదా. నన్నాయమ్మకడకుం దోడ్కొనిపొ" మ్మని వేఁడుకొనియెను. మాధవసేనుఁడు డగ్గుత్తికతో "నయ్యో! దేవి యవస్థ యతిదీనముగ నున్నది. నీవు మూర్ఛిలినతోడనే దేవియుహా! ప్రాణేశ్వరా! యని మూర్ఛిల్లి చైతన్యము లేక పసిఁడిబొమ్మ తెఱంగున లోనం బడియున్నది. తండ్రిచావు నిప్పు డిప్పుడే విని గుండెలు చెదర బెంగటిల్లి యున్న బాలకులిద్దరు తల్లి యేమగునో యని యామె కిరుప్రక్కల చేరి తల్లిని కన్నీటితో స్నానము చేయించుచున్నారు. ఆతల్లి బిడ్డల యవస్థం జూడ నాకడుపు చుమ్మలు చుట్టుచున్నది. నీవది చూచి సహింపఁగలవే! ఐన నటు పోఁ దలంతు వేని పోవుదము ర" మ్మని పలికెను.

అనవుడు నుశీవర్మ "మాధవసేనుఁడా! యెంత వెఱ్ఱివాఁడవు. అంతటి మహారాజశరీరమును రెండుతునకలైన యవస్థలోఁ జూచియు నేను బ్రతికియుండిన యట్టి గుండెవారము మనము తల్లిబిడ్డలయవస్థజూచి సహింపఁజాలమే. పదపద నన్నటకుం గొనిపో" మ్మని పలికెను. పలుకుటయు మాధవసేనుఁడు వానిని లేవనెత్తి మెల్ల మెల్లగ దేవియున్న నెలవునకుం గొంపోయెను. అట్లరుగుచు నరవింద యున్న గదికిఁ బోయి యొకచోటఁ జగిలిఁబడి చేష్టలు దక్కి పడియున్న రాజపత్నిని, రెండుప్రక్కలఁ జేరి విలపించుకుమారులను, పాదపద్మములను దనయశ్రుజలములతోఁ బూజించుచున్న నర్మదను జూచి యవగతధైర్యులయి యాఁడువాండ్రం బోలె 'బావు'మని యేడ్చిరి. ఆయిరువురవిలాపంబు వినినతోడనే బాలకులు నర్మదయును వావిడిచి

విలపించిరి. మణివర్మ కొండొక సేపున కించుక శాంతించి "ఆహా! అరవిందా! మహాదేవి! అరవిందవాసిని యగు నాదిలక్ష్మికయిన నెంచఁ దలఁచితివేని వంకలు గలవు గాని నీకు లేవు. నాఁడు స్వయంవర కాలమున సకలమంగళాలంకారములతో నిండియుండి మాపిన్న రాజునకు పట్టపుదేవివయి మాకెల్ల రాణివై మెఱుపుదీఁగయట్లు చూడ్కులకు మిఱుమిట్లుగొలుపు నిన్నుఁ జూచిన కన్నులతోడనే నేఁడు నీదురవస్థం జూడవలసివచ్చె. నాచిన్నియన్నలారా! రాజపుత్రులారా! మీ కెంత దశవచ్చె" నని విలపించుచుండు నంతలో నరవిందాదేవి కించుక స్మృతి తెలిసెను. అది యెఱుంగక నర్మద పలవరించుచున్న మణివర్మ నుద్దేశించి స్వామీ! మహారాజుగారి నిశ్చితవార్త యేమి యని డగ్గుత్తికతో నడిగెను. ఆమె ప్రశ్నము విని మణివర్మ "నర్మదా! యేమిచెప్పుదు. హరిశర్మయో వానిప్రేరణంబున నేదురాత్ముఁడో ఖడ్గముతో మహారాజుగారిని వధియించి" యనివాక్యము సమాప్తము చేయకమును పే యప్పుడే మెలఁకువ దెచ్చుకొన్న దేవి 'హా హృదయేశ్వరా' యని యొక్క కేక వైచి వెండియు మూర్ఛ నొందెను. నర్మద చేతులతోఁ దలయు రొమ్ము మోఁదుకొని రోదనము చేసెను. బాలకు లిరువురు దుఃఖావేశముచేతను భయముచేతను గడగడ వడంకుచుండుటచే మణివర్మ యొకనిని మాధవసేనుఁడొకనిని జేరఁదీసి యొడిలోఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని బిగ్గ కౌఁగిలించికొనిరి. తక్కిన దాసీజనంబు మూర్ఛిల్లిన దేవికూడ మృతినొందు ననుభయంబున శీతలజలంబులు పన్నీరు దెచ్చి తెలివి దెప్పించుట కామెపైఁ జల్లనారంభించిరి. అట్లు కొంత తడవు శైత్యోపచారములు నెరపినపిదప నరవిందాదేవి చైతన్యము గలదయి తెలివిం దెచ్చుకొని యుత్తరంగున విలపింపఁ దొడంగె. "అయ్యో! చెలులారా! ఏల యీశైత్యోపచారములఁ జేసి నాకుం దెలివి దెప్పించెదరు? నాకు మరల స్మృతి రాకుండు ప్రయత్నములు చేసి

యెన్నఁడు న న్నెడబాయని మహారాజుగారి సన్నిధికి నన్నుఁగూడఁ బంపుఁడు. విడిపోయిన దంపతులను గలుపుటయే కదా చెలిమికత్తియలు చేయవలసినపని. ఇంతకాలంబు మీరు నాకు మిక్కిలి యలంకరించి భర్తృసన్నిధికిం బంపువారు. నేఁడు నాపై యెప్పటిస్నేహము ముంచి యట్లు సేయుఁడు. నర్మదా! నీవయిన నామాట వినవేమే. ఆ జగదేకవీరు నా ప్రసన్నవదను నాగుణరత్నాకరుఁ బాసి నిమేషమైన నే నుండఁగలనే? హా హృదయేశ్వరా! నావంటి పాపాత్మురాలికి మీవంటి సర్వగుణసంపన్నుఁడు దక్కునే? నాపై మీకింత యాగ్రహం బేల కలిగె? ప్రణయంబునకైన మీపై నలిగి యెఱుఁగ. పరిహాసంబునకయినను నొప్పించి యెఱుఁగ. కలనైన మీపాదసేవ మఱచి యెఱుగ. ఇట్లనన్యశరణ్యయగు నన్ను నేకతంబ యిందు విడిచిపోవుట పాడికాదు. ఈ మాయహరిశర్మ మీకెక్కడ దాపురించె. శుద్ధస్ఫటికమువంటి మీ మనస్సును మలినాత్ముడగు నాబ్రాహ్మణుఁడు కలంచివైచి యింత తెచ్చె. నే నెందఱిచేతనో యెన్నివిధంబులనో చెప్పించినను వానిమాటలనియెడు నురులనుండి తప్పించుకొని మీరీవలఁ బడఁజాలరయిరి. ఆ కుశాగ్రబుద్ధి యెందరిగెనో! ఆ శాస్త్రజ్ఞాన మేమయ్యెనో! ఆధర్మసూక్ష్మవేదిత్వ మేడ నడఁగంటెనో! ఆ బ్రాహ్మణుఁ డఱచేతిలో వైకుంఠము చూపుటచే వాని మాయలఁ జిక్కి త్రాఁచుపాములు పూలదండలని నమ్మి శరీరంబు బాసితిరి. కుమారులారా! నేను మందభాగ్యురాల నైనను మీ రూపురేఖావిలాసములం బట్టి మీ రదృష్టవంతులనుకొంటి మీ పూర్వజన్మపుణ్యమయినఁ దండ్రిగండము గామనుకొంటి. అయ్యో! తండ్రిలేని బిడ్డలయితిరే. బ్రదికియుఁ బ్రయోజనము లేనిదానను నేను బోయి బంధుజనపారిజాతము, మానినీమన్మథావతారము విద్వజ్జనవిబుధమణి యగు నా మహారాజు బ్రదుకఁ జాదే. ఇంతకు నా నోచిన

నోములపంట యిటులున్నది. దైవోపహతులకు శుభంబులు గలుగునే! ఏనాఁడు మహారాజు మంత్రోపదేశంబు గా నిశ్చయించుకొనెనో యానాఁడె నాకు నా ప్రభువునకుఁ దీరెనని నిశ్చయించుకొంటి. ఆ బ్రాహ్మణుని మాయమాటలలో నేమి పటుత్వమున్నదో కాని వానితో మాటలాడినపిదప నా హృదయేశ్వరుఁడు నాతో నొకనాఁడయిన దిన్నగా మనసిచ్చి మాటాడలేదు. కనువిచ్చి చూడలేదు. హాయిగా నిదురింపలేదు. సుఖముగా భుజింపలేదు. పితృసమానుఁడయిన యీ మణివర్మ మాటయైన వినలేదు.'' అని చివాలున లేచి బారెడుదూరమునఁ గూర్చుండిన మణివర్మ కడకుం జని యతని పాదములపయిం బడి ''తండ్రీ మణివర్మ! మా మామగారు నీకుం జేతిలోఁ జేయివైచి యప్పగించిన పుత్రప్రాయుఁడగు నీరాజును బ్రాహ్మణున కప్పగించి వచ్చితిరే! నిన్నుఁ బితృప్రాయముగఁ జూచు మీ మహారాజేఁడి? నానోములపంట యేఁడి? కాశ్మీరరాజతిలకమేఁడి? నాముద్దుల చందమామ యేఁడి? నా కళ్యాణమూర్తి నింక చూడఁదలఁచుకొనలేదే! తండ్రీ! కడసారి నా కాతని దర్శనము చేయింపుము. ఆయనను మున్ను వసియించు నంతఃపురమునకుఁ గడసారి రప్పింపుము ఇదియే నేను మహోపకారముగ నెంచుకొనియెద'' అని యంగలార్చుచుఁ బలికిన దయనీయంబులగు నామె వచనంబులు విని మణివర్మ యావఱచిన ట్లఱచి దుఃఖించుచుఁ దన యడుగులకడ నున్న యమ్మహాదేవి చేతులఁ బట్టుకొని ''తల్లీ! నేను ఱాయిలాగున బ్రదికియుండి నవమదనుఁడయిన నీప్రాణనాథుని జేతులార బ్రాహ్మణున కప్పగించి చంపించిన మహాపాతకుఁడను, నేను నీకేమి సాయంబు జేయఁగలవాఁడను. నేఁటి కాలమునకు నీకు మగనిశవమును జూపుటయే మహోపకారము చేయుటగ నెంచికొనవలసిన యవస్థ వచ్చినది. నాతల్లి దారుణ

మరణము చెందిన భర్తృకళేబరమును జూచి నీవు సహింపఁజాలవు. కావున నా విజ్ఞాపన మాలించి యీ విషయమున గట్టిపట్టు పట్టకు” మని వేఁడుకొనియె.

రాణి యాపలుకుల నంగీకరింపక “అయ్యా! ఈవార్తఁ విని బ్రతికినదానను భర్తృదేహమునుజూచి బ్రదుకఁజాలనే? బంగరుబరిణలో వజ్రమును దాచినట్లు బ్రహ్మ నామెత్తనిదేహమున వజ్రపుగుండె చేసిపెట్టినాఁడు. కావున నమహాత్ము నిటకుఁ దెచ్చిన సరియే లేక నన్నటకుం గొంపోయినను సరియే” యని తానతని యొడిలో నున్న హర్షవర్ధనుని, మాధవసేనునియొడిలో నున్న విక్రమసేనుని జెరియొక చేతఁ జేరఁదీసి కౌఁగిలించుకొని “బిడ్డలారా! మీ కెంతగతి వచ్చెరా!” యని దుఃఖావేశమున నెండియు మూర్ఛిల్లె. అంత మణి వర్మ ప్రక్కనున్న మాధవసేనుని జూచి “మిత్రవరా! ఈ దేవి మహారాజు మొగము కడసారి చూడక మానదు. చూడనీయక పోవుట మన పట్లం గూడ దుర్ణయమగును. కావున తెలుచుగా మహారాజుగారెక్కు బంగరు పల్లకి నెక్కించుకొని సింహగిరికిఁ బోయి దానిలో శరీరము పెట్టించికొను” యని యర్ధోక్తిగాఁ జెప్పి కడమపలుకులు పలుకలేక “హా హేమచంద్రమహారాజా! నిన్ను గురించి నేనెంతటి దారుణ వచనములు పలుకవలసివచ్చె” నని కొలఁకులనుండి కారు బాష్పములు గనసరసిన మీసములపైఁ బడి తనుపరోదనము చేసెను. మాధవసేనుఁడును గన్నీరు త్తరీయాంచలమునఁ దుడుచుకొని సరే యని భటులఁ బిలిపించి పల్లకి నెక్కించుకొని సింహగిరికిఁజనియె అప్పు డంతఃపురపరిచారకులు మునుపటియట్ల మూర్ఛిల్లిన దేవికి శైత్యోపచారములు చేసిరి. చేయఁ జేయ కొండొకవడి కా దేవి తెలివిం దెచ్చికొని మగని సుగుణంబులఁ దలంచి దుఃఖదైన్యంబు

తలపోసియు బిడ్డల దిక్కుమాలినతనంబునూహించి దైవనిర్ణయమును జింతించియుఁ బరిపరివిధంబులఁ బలవించుచు నయ్యో! ప్రాణనాథుని మృతకళేబరముచూచి సైరింపగలనే యని యొకమాఱును బల్లకి వచ్చుట కింతయాలస్యమేల కావలయు; సత్వరముతోడి తెండని యొకసూఱును మతిలేనిదియుంబోలె నుడువుచు నుండె. కొప్పు వీడుటచేఁ జీకాకు పడిన పెన్నెఱులు చిక్కువడిన హారములు కన్నీటం గరఁగిన కాటుకలు వడకుచున్న యవయవములు గలిగి వివర్ణమై మనోజ్ఞతను బాసిన యామె దేహమును చూచి పరిచారకులు చెలికత్తియలు దేవి యింక జీవింప దని తమలోఁ దాము చెప్పుకొనిరి. అంతలో మాధవసేనుఁడు నిగమశర్మ సమేతుఁడయి యంతిపురికి వచ్చి పల్లకి వచ్చినదని మణివర్మతోఁ జెప్పి దాని వెంట వచ్చినవందల కొలఁది పురజనుల కోటగుమ్మమువద్ద నిలిపి రాణీయవద్దని దండపాణి వచ్చుట నుండ నియమించి మెల్లగ పల్లకిలోనికిఁ దెచ్చించె.

పల్లకిఁ జూచినతోడనే నర్మద దేవి యేమిసాహసము చేసికొనునో యని భయపడి యామె యంతికంబున నుండె. పల్లకి దింపి బోయలవ్వలకుఁ జనుటయు నర్మద తలుపులు రెండుతీసి రెండుతునియలయిన రాజదేహముం గనుంగొని హా! యని గుండె మోఁదుకొని "దేవీ! ఇదిగో మహారాజుగారు. చంపినదురాత్ముఁడు తలద్రెవ్వనేసిపోఁడు. కాడయూఁడిన తామరపువ్వట్లు నేలఁ గూలినచంద్రబింబమట్లు తల వేఱయి యిందున్నయది" యని యామె కౌఁగిలించుకొని హేమచంద్రుని కళేబరముం జూపెను చూపుటయు నయ్యరవింద రక్తసిక్తమయి ధూళిధూసరితమయి భయంకరమయి యున్నమగని మొగమునుచూచి మేనం జేతులువైచి హా హృదయేశ్వరా! యని నాని వక్షస్థలముపై మూర్ఛిల్లెను. మాధవసేనుఁడు రెండవప్రక్క

పల్లకి తలుపులం దెఱచి బాలకుల నావంకకుం గొనిపోయి తండ్రిం జూపెను. విక్రమసేనుఁడు జనకునిం జూచుచు మాధవసేనునిమొడి లోనుండెను గాని హర్షవర్ధనుఁడు తన్ను నిగమశర్మ ప్రముఖు లెంత పట్టుకొన్న నాఁగక తండ్రిమీఁద నేపడి యేడ్వఁ జొచ్చె. అంతలో నరపిండ నెండియుం దెలివి దెచ్చుకొని యుత్తైఱంగున విలపింపఁజొచ్చె

"హా హృదయేశ్వరా! హా జగదేకవీర! హా రసికాగ్రగణ్యా హా కాశ్మీరరాజవంశజలధిచంద్రమా! హా నాభాగ్యరాశి! నే నరవిందను. మీపరిచర్యనిమిత్తమె వచ్చితి. ప్రాణేశ్వరా! కనువిచ్చిచూడ వేమి వీఁడె హర్షవర్ధనుఁడు మీగారపుకొడుకు. మీనిమిత్తమెవావిడిచి యేడ్చుచున్నవాఁడు. వానినెప్పటియట్ల నెత్తుకొని బిగ్గఁగౌఁగిలింపవేమి? ఏడువవలదని వానిని వారింప వేమి? వాఁడు విక్రమసేనుఁడు నీతొలి చూలిపట్టి. వానినైనం దేరిచూడవేమి? అల్లవారే మంత్రులు వారితో రాచకార్యంబులు యోచింపవేమి? ఇది ప్రాతఃకాలము మంగళ తూర్యధ్వనులు వైతాళికులపాటలు వినఁదగినసమయమున మా రోదనంబులు మీకు మంగళనాదంబు లయ్యెనే. మీ కులగురువగు నిగమశర్మ దీవింపవచ్చె. లేచి నమస్కరింపకుండుట ధర్మమా? ఓసి నర్మదా! మూసికొనియున్న యీకన్నులుచూడసేయక యెప్పటియట్ల నిద్రించుచున్నట్లు తోఁచెడిని. మొగముమీఁద మృతిపొందిన జాడ తోఁచుట లేదు. మున్ను జరాసంధుని మేనిభాగములు గలియఁ జేర్చినట్లు పుణ్యాత్ము లెవ్వరైన తమప్రభావముచేత నీశిరస్సు నీదేహముతో జేర్చి బ్రదికింపరాదే! ఓ వేల్పులారా! నెలవేల్పులారా! ఈమహారాజు వేదవేదాంగవిదుఁడు. నిత్యసత్యనిరతుఁడు. ధర్మపరాయణుఁడు. మీ కవశ్యము రక్షణీయుఁడు. మీమహిమంబులం జూపి యీతనిం గావ రాదే! దేవతలు మందభాగ్యుల కుపకారము సేయుదురే"

అని యిట్లు లాఁమె విలపించుచుండ మణివర్మ కొంతతడవు తానును బిట్టువగచి పిదప మాధవసేను నవ్వలకుం బిలిచి "మహారాజున కగ్నిసంస్కారంబు సేయవలయు, ఇప్పటికి దాదాపుగ జాము ప్రొద్దెక్కినది. కాఁబట్టి చెండి యను నేనుఁగుపై నంబారి వేసి దాని యోచితాలంకారములు చేయింపుము. మహారాజునకు మనము చేయఁగలిగిన కడపటియుపచారము గౌరవము నిదియేకదా" యని చెప్పి వాని నావలకుఁ బంపి లోనికిం జను హర్షవర్ధనుని తండ్రి మేనుమీఁది నుండి యావలకుఁ దిగిచి దేవి కభిముఖుండై "అమ్మా! చిరకాలప్రవర్ధితమైన మీస్నేహలత తెగినది. ఎంతవగచిన, వగపునకంతముండదు. మీ రించుక యూరడిల్లి మహారాజుగారికి మేము చేయఁగల కడపటి సపర్య చేయుటకు మా కనుజ్ఞ నీయవలయు" నని గద్గదకంఠముతో విన్నవించెను. విన్నవించుటయు నరవింద మణివర్మ నుద్దేశించి "తండ్రీ దైవంబు చేసినది గాక నీచేతులార నీవు నన్ను మగని కెడబాపుదే ఐనను నన్నెవ్వ రెడబాపఁగలరు? చంద్రుని విడిచి వెన్నెల యుండదు మేఘమును విడిచి మెఱుపుండదు. సూర్యుని విడచి ఛాయయుండదు, అట్లే నేనును భర్తను విడువఁజాల. ఆచితియే నన్ను హృదయేశ్వరుని కడకుఁ గొంపోవు విమానమగును. అగ్నిదేవుఁడు సంధానకర్తయగును. సహగమనము పతివ్రతాలక్షణము సహగమనము మా కులాచారము సహగమనము చేయక చిన్నవోయిన యీ మేడలుమిద్దెలు నంతఃపురములు తల్పములు చూచి నేను సహింపఁగలనే? మహారాజు తిరిగిన చోట్లు మఱవఁగలనే! ఏది చూచిన హృదయేశ్వరుఁడు జ్ఞప్తికి వచ్చు సహగమనంబునకు నాకు ననుజ్ఞ నొసఁగుఁడు." అని యొత్తి పలుకుటయు దండ్రి లేని వెలితికిఁ దోడు తల్లి లేని వెలితికూడ సంభవించు నని భయపడి హర్షవర్ధనుఁడు తల్లి యున్నకడకుఁ జని యామె కంఠము కౌఁగిలించుకొని "యమ్మా నీవును మమ్ము విడిచి పోవుదే" యని

రోదనము చేసెను. అది విని జాలినొంది నర్మద మణివర్మ మాధవసేనుఁడు నిగమశర్మ తక్కిన పరిచారకులు చుట్టుంజేరి బిడ్డల మొగము చూచియైన నట్టి మహాసాహసము చేయవలదని దేవిని వేడుకొనిరి. అతిప్రయత్నముమున నెట్టకేల కామె తన సాహసకృత్యమును మానుకొనియె. మణివర్మ రాజకళేబరము నటనుండి తోడ్కొనిపోవ యత్నించుచుండ నదియెఱింగి దేవి చివాలున లేచి భర్తయున్న పల్లకికి మూఁడుసారులు ప్రదక్షిణము చేసి పాదముల స్పృశియించి కన్నుల నద్దుకొని "సర్వేశ్వరా! కోటిజన్మములకయిన నాకు హేమచంద్రుని భర్తగాఁ జేయుము" అని చేతులెత్తి నమస్కరించి యేనుఁగు సిద్ధముగ నున్నదని మాధవసేనుఁడు మణివర్మతో మెల్లగఁ జెప్పుచుండ విని యో మహారాజా యని నేల మూర్ఛిల్లెను.

ఇరువదియెనిమిదవ ప్రకరణము.

"ఇదియే మంచిసమయము. ఈ దేవి మూర్ఛనుండి లేచె నేని మహారాజుకళేబరము నిటనుండి యావలకుఁ గొనిపోవుట మిక్కిలి కష్టము. కావున నీమెకు దెలివి రాకమున్నె పల్లకి నవ్వలకుం గొంపోయి కళేబరము నేనుఁగుమీఁదం బెట్టించుటొప్పు దే" యని మణివర్మ మాధవసేనునితోఁ బలికెను. "అదియే యుచిత మని నేనును దలంచుచుంటి" నని మాధవసేనుఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చి యేనుఁగు సిద్ధముగ నున్నదో లేదో చూచుటకై స్వయముగఁ బోయి చూచి వచ్చి మణివర్మకది విన్నవించి పల్లకి నేనుఁగుకడకుం గొనిపొమ్మని సేవకుల కాజ్ఞాపించెను. పల్లకి నెత్తుటకు బోయలువచ్చినతోడనే మణివర్మ విక్రమసేన హర్షవర్ధనులను నర్మదవద్దకుం గొంపోయి "నర్మదా!

తల్లికిఁ దెలివివచ్చువఱకు బాలకుల జాగరూకతతోఁ జూడుము. తెలివి వచ్చినపిదప నీవిలాసముచే వెండియు దేవిని మూర్ఛిల్లఁజేయక ధైర్యము చెప్పి సాహసములపొంత బోవనీయక కాపాడు''మని చెప్పి వారి నప్పగించెను. అంతలో బోయలు పల్లకి నెత్తుటయు బాలకులు రోదనముచేయుచు నర్మదం గౌగలించుకొని ''యోసీ! బోయలు పల్లకి నెత్తుకొనిపోవు చున్నారు. నమ్ముగూడా నేనుఁగు వద్దకుదీసికొని పోయి యింకొకసారి నాన్నగారిని జూపవే'' యని దయనీయంబుల వేడుకొనిరి. ఈనడుమ పల్లకి యూవలకుంబోయెను.

అంతట మణివర్మ మాధవసేనుని నిగమశర్మను దనకడకుం బిలిచి ''మనము మహారాజుగారి కుత్తరక్రియలు చేయవలయుఁగదా! జ్యేష్ఠకుమారు నుపనయన మైనది. అతనిచేత నుత్తరక్రియలు మనము చేయింపఁ దగునా? లేదా? యని శంకించు చున్నాను. బాలుఁ డగుటచే నింతశంకింప వలసె. ఇందు మీ యభిప్రాయమే మని యడుగుటయు నిగమశర్మ మంత్రికిట్లనియె. ఉపనీతుండైన జ్యేష్ఠపుత్త్రుఁడుండ నితరు లుత్తరక్రియలు సలుపరాదు. బాలుఁడైనను దప్పదు. ఉపనయనమైనతోడనే కర్మాధికారము వానియందు సంక్రమించినది. అనవుడు మాధవసేనుఁడు వాని పలుకులు యుక్తియుక్తములనియె. మణివర్మయు వానిపలుకుల నాదరించి లోకాచారము నతిక్రమించుట పాడిఁగాదని నర్మదయొద్దనున్న విక్రమసేనుని చేయిబట్టుకొని వత్సా! తండ్రిఋణము దీర్పవలసిన సమయము వచ్చినది. లెమ్మని శోక గద్గదుఁడై, పలికి వానిని లేవఁదీసి వెంటఁ బెట్టుకొని యేనుఁగు కడకుఁ బోయెను. హర్షవర్ధనుఁడు తనయన్నను మణివర్మ కొంపోవుట జూచి తన్నుఁగూడ నవ్వలకుం దోడ్కొనిపొమ్మని కొంతసేపు నర్మదను వేఁడు కొనెను. దేవి నెంతమాత్రము విడువవల దని మణివర్మ నియోగించుటచేత నర్మద వానినివ్వలకుం గొనిపోవదయ్యె.

అంతలో నరవిందాదేవి మూర్ఛనుండి మేలుకాంచి కన్నులు దెఱచి చూచి పల్లకి యచ్చటలేమి మరల దుఃఖవివశయై "నర్మదా! ఎంతపని జేసితివే? నేను మే నెఱుంగక పడియున్నప్పుడు నాప్రాణనాథు నొరులునాకన్న బ్రామి తీసికొనకబోవుచుండ నిన్నుగానట్టునూరకుంటివే. ఇంత ద్రోహము చేయుటకు నీకు నే నేమి విషము పెట్టితిని? నాకును మహారాజునకును మీరు శాశ్వతవియోగము గలిగించితిరి కదా. ఏకచారవిందంబు బమిసిమి మెచ్చనియా దివ్యసుందరవదనంబు జూచుభాగ్యము నాకీజన్మమధ్యమున లేదుగదా? హృదయరంజకమై మనోవ్యథల దప్పుఁగజేయు ద్రాక్షామధురములగు నవ్వచనములు వినునదృష్టము నాకీజీవితమున లేదుగదా? ప్రాణప్రతిష్ఠగలిగిన బంగారు బొమ్మవంటి యాశరీరముగాను పుణ్యమింక నాకు నెన్నడు లేదుగదా? అహహా! యెన్నఁడు స్వయంవరముజరిగెనో, యెన్నఁడాయన చెట్టఁబట్టితినో, యెన్నఁడు కాఁపురము చేసితినో, యెన్నఁడు సుఖపడితినో, యన్నియు స్వప్నవార్తలయ్యెను. అయ్యో! ఆయనను జూచి యెంతకాలమూ యైనట్లున్నదే! ఎంతవిశాలవక్షమే, ఎంత వెడఁదకన్నులే! ఎంతమృదుదేహమే! ఆశరీర మగ్నిపాలు చేయుదురఁటే. ఆరూపము మంటగలుపుదురఁటే! అట్టిజగన్మోహనమూర్తి నిప్పులపాలగుచుండ నెందుకుంగొరరని నాపాడుమేనిమీఁద మీకెంత దురభిమానమున్నదే! మహారాజు సుఖముల ననుభవించునపుడు వానితోఁగలసి యవ్వారిగా సౌఖ్యంబులందేలుటకే కాని వాని కష్టంబుల ననుభవించుటకు నేను నోఁచుకొననైతిని. హంసతూలికాతల్పములమీఁద నాతనిసరసను మున్ను గులుకుచుఁ బండుకొంటిని. నేఁడు చితిమీఁద వానిసరసను బండుకొనుటకు నేఁబోవనైతి. ఆమహాభాగ్యుని భుజముమీఁద నాభుజమువైచికొని యుద్యానవనములవిహారించితినిగాని నేఁడు శ్మశానమునకుఁబోవుచున్న యాతనిననుసరింప

నొల్లకుంటి. నేనెంత కృతఘ్నురాలనో చూచితివే! ప్రాణములెంత తియ్యనివో కదే! నాయనా! హర్షవర్ధనా! నీయన్నయేడీ! హా! తెలిసినది తెలిసినది, జనకునకు బరలోక క్రియలు నిర్వర్తించుటకు నా చిన్నియన్న యరిగెంగాఁబోలు. హా మహారాజా! నీకెంతలోఁ దిలోదకంబులపై భ్రాంతివోడమె కడుపారఁగని పెంచినకొడుకువలననపేక్షించునుపకార మగ్నిసంస్కారమే కదా, నావిక్రమసేనునకు బండ్రెండుసంవత్సరములు దాఁటకమునుపే యిన్నిపాట్లు సంభవించె''నని వెచ్చనూర్చుచుఁ బలుతెఱంగులవిలపించుచు నెడనెడ మిన్నకుండి నర్మదతో భర్తృగుణంబుల నుగ్గడించుచు హర్షవర్ధనుని జేరఁదీసి కౌఁగిలించుకొనుచు వలసినప్పుడు వగచుచు దుఃఖపరవశయై యుండెను.

అంతట నక్కడ మణివర్మ విక్రమసేనునిందోడ్కొని కోట సింహద్వారమువద్దకుంబోయి నిగమశర్మకబ్బాలకు నప్పగించెను. అంతయు సిద్ధమగువఱకు నిగమశర్మ రాజపుత్రుని వేఱొకచోఁ గూర్చుండఁబెట్టి దుఃఖోపశమనంబు చేయుచుండెను. సేవకులు చండియను నేనుఁగును ద్వారమువద్దనిలువఁబెట్టి యేయలంకారముసేయక మీఁద నీలిగుడ్డలుకప్పి యామీఁద శవదహనమునిమిత్తమేర్పడిన ప్రాఁతయంబారింబెట్టిరి. అప్పటికి పురవాసులు వేనవేలచ్చటఁ జేరియుండిరి. అంబారీయమర్చినపిదప మావటీఁడు కూర్చుండుమని సన్నచేయ నేనుగువాని చెప్పినట్లుచేసెను. అప్పుడు పల్లకి నేనుఁగు సమీపమునకుఁ దెప్పించి మాధవసేనుఁడు రాజకళేబరము జాగరూకతతో నంబారిలోఁ బన్నుండఁబెట్టించి వెలలేనిపట్టుసేలువమీఁదఁ గప్పించెను. ఆవిధముగానున్న హేమచంద్రునిశరీరముంచూచి యచ్చటఁ జేరిన జనులందఱు హా! మహారాజా హా! మహారాజా!' యని గుండెలు మోదుకొని బాష్పకలితలోచనులై దురపిల్లిగి,

చిరకాలమునుండి యాదివారమును గనిపెట్టుకొనియున్న సేవకులు వృద్ధులు, బాలురు, పురుషులు, స్త్రీలు, పెద్దపెట్టున రోదనము చేసిరి. పట్టణమునందున్న మగవారందఱు నష్టాదశవర్ణములవారు నాఁటిదినమచ్చట నేయుండిరి. అంతయు సిద్ధమైనవెనుక నిగమశర్మ విక్రమసేనునిస్నానము చేయించి పవిత్రవస్త్రములుగట్టించి యగ్నిహోత్రము చేతికిచ్చి యేనుఁగుముందట నిలువంబెట్టెను. మున్నఖిలపౌర జనులకు నయనాభిరామమై యుండునట్టి యాతని సుందరమూర్తి పితృకర్మ కుచితమగు వేషముధరించి యుండఁజూచి పౌరులలో ధైర్యసారముగలవారు సయితము శోకవిహ్వలులై వలవలయేడ్చిరి. అంతయు నాయత్తమైనవెనుక నేనుఁగును నడుపుమని చెప్పుటకు నోటమాటరామి మణివర్మమావటీనికి సన్నచేసెను. మాధవసేనుఁడు మణివర్మ, దండపాణి, వజ్రపాణి, బాలుఁడగు విక్రమసేనునకు నలు ప్రక్కలనుండి మెల్లమెల్లగ నడునసాగిరి. శోకభారమున నడువలేక యున్న విక్రమసేనుని నిగమశర్మపట్టుకొనినడిపింపఁ జొచ్చెను. ఏనుఁగు వెనుక వందలకొలఁది బ్రాహ్మణులుచేరి స్వస్తిచెప్పుచు వెంటబోయిరి. తక్కినపౌరులేనుఁగునకు ముందును వెనుకను నిరుప్రక్కలను హాహాకారములు సేయుచు విధినిదూఱుచు హరిశర్మం దిట్టుచు తన దురదృష్టము నెన్నుకొనుచు శవమునను సరించిరి. పౌరాంగనలు నాఁడు పాయిలలో నిప్పినవేసికొనక ద్వారముల యొద్దను గవాక్షముల యొద్దను మేడలున్నవారు మేడలమీఁదనుమిద్దెలున్నవారుమిద్దెల మీఁదను నిలిచి కడసారి తమ యేలికదర్శనముచేసికొని యొండొరులతోఁ "అమ్మక్కా! మున్నీమహారాజు పగవారినోడించి జయదుందుభులు మ్రోయ పట్టపు టేనుఁగునెక్కి యూరేగుచుండచూచిన మన కన్నులే యాయన శవమూరేగుచుండ చూడవలసివచ్చె. ఈ మహారాజెంత ప్రజానురంజకుఁడో యిసుకచల్లిన రాలకుండునట్లు దట్టముగనున్న

యీ జనబాహుళ్యమే చెప్పుచున్నయది. పురమందున్న స్త్రీపురుషుల యంతఃకరణములన్నియు నీమహారాజు తనయంబారీలో వేసికొని శ్మశానమునకుఁ బోవునట్లు తోఁచుచున్నయది. ఈజనముంజూడఁ బురమంతయు నీయనతోఁ బోవునట్లున్నది. పాపమీమణివర్మకు దినములు గడచినవికావుగద! అయ్యయో! విక్రమసేనునిజూడవే! పున్నమచంద్రునివంటి చక్కనయ్యకు నెంతపాడువేసము వేయవలసి వచ్చినదే" యని బహువిధంబులఁ దమలోఁదాము భాషింపఁ జొచ్చిరి. అంతట నమ్మహాజనము శ్మశానమును డాయుటయు నిగమశర్మమంచి గంధముతోఁడఁ జితిపేర్పించి రాజశరీరము నేనుఁగుమీఁదనుండి దింపించి యచ్చితిపైఁ బెట్టించెను. అప్పుడు ప్రకృతిజనులందఱుఁ గడసారి తమతేనించూచి చేతులుమోడ్చి నమస్కరించిరి. భూనభోంతరము మారుమ్రోయునట్లెలుగెత్తి యేడ్చిరి. విధ్యుక్తముగనచ్చటనిర్వర్తింపవలసిన కర్మలన్నియు నిర్వర్తించినవెనుక నిగమశర్మ రాజదేహంబుపై నారతికప్పురంపుటచ్చులు పఱపించి నేతితోఁ జితియంతయుఁదడిపించి పిమ్మట విక్రమసేనునిచేత నగ్నిసంస్కారంబు చేయించె. అంత పవిత్రమైనదేహము సాధారణముగాఁ దనకులభింపదని కాఁబోలు నగ్నిహోత్రుఁడు దరికొల్పుటయెతడవుగ వానిదేహము నాహుతిజేసికొని క్షణములో భస్మావశేషముచేసెను. దహనాంతరము మణివర్మ ప్రభృతులు విక్రమసేనుని వెంటఁబెట్టుకొని పౌరులు వెంటననుసరించి రానగరాభిముఖులైరి. క్రమక్రమంబునఁ బౌరులు తమయిండ్లకుం జనిరి. విక్రమసేనుండును, మణివర్మ ప్రభృతులతో నంతిపురికరిగి మనోదహనముచేత మిక్కిలిగాసిపడుచున్నతల్లింగాంచి యామెంగౌఁగిలించికొని కొండొకసేపువగచి యమాత్యుల యూరడింపులకతమున నూరడిల్లియుండె. ఆసాయంకాలము మణివర్మ మాధవసేనుఁడు మొదలగు మంత్రులను దండపాణి మొదలగు సేనాపతులను నిగమశర్మ మొద

లగు వైదికులను రావించి వారలతో "దేశమరాజకముగ నుండఁ గూడదుకదా! కావున హేమచంద్రుని స్థానమున జ్యేష్ఠతనయుఁడగు విక్రమసేనునిం బ్రతిష్ఠించి యతఁడు యుక్తవయస్కుఁడగువఱకు మనలో నెవ్వఁడయిన నొకఁడు సంరక్షకుఁడుగ నుండవలయు" నని పలికెను. అనవుడు నందఱు విక్రమసేనుఁడే కాశ్మీరదేశాధిపతియనియు మణివర్మయే వానికి సంరక్షకుఁడుగ నుండవలయు ననియు నైకకంఠ్యముగఁ బలికిరి. ద్వాదశరాత్రంబులు గడపి సముచితంబుగ నుత్తరక్రియలు జరపి విక్రమసేనుఁడు పైతృకఋణమునుండి విముక్తుఁడయినపిదప మంత్రులు వానికి బట్టాభిషేకముచేసి విక్రమసేనుఁడు కాశ్మీరదేశాధిపతియని యెల్లచోటులఁ జాటంబంచిరి. హేమచంద్రుఁడు దాల్చిన కిరీటంబు మాత్రమే ధరియింపక విక్రమసేనుఁడు వానిరూపమును సద్గుణంబులును ధరించుటచేఁ బ్రకృతిజనులు హేమచంద్రుఁడే బాలుఁడై తమ్ము బరిపాలింప వచ్చెనని తలంచిరి; కాని క్రొత్తఁడుగ నెంచక యతఁడైన దీర్ఘాయుష్మంతుఁడై యుండుఁగాక యని దీవించు చుండిరి.

---*---

ఇరువది తొమ్మిదవ ప్రకరణము

హేమచంద్రుని మరణవార్త కారుచిచ్చు చందంబున దేశమంతట వ్యాపించెను. ఆ మహీపాలునకుఁ బగవారు లేనేలేరు. తాకికవ్యవహార ధర్మములచేత వానికిం గిట్టనివారెవ్వట్టున నుండినవారు సైతము గుణగ్రహణ పారీణులై హేమచంద్రుని యకాలమృతిచే మధ్యమలోకమునకుఁ దీరని వెలితి ప్రాప్తించెనని పలికి వగప, వాని మేలుబడికి లోఁబడి వాని పాలనంబను చల్లనివెన్నెలలోఁ గొన్నినాళ్లు

సుఖించి వాని పుణ్యచరిత్రంబను నమృతంబు చెవులనెడి దోయిళ్లతోఁ జుఱ్ఱి కన్నులకలిమి సఫలముగ వాని చక్కఁదనంబును పేమాఱుగాంచి యానందించిన ప్రకృతిజనంబులు పిడుగుంబోలిన రాజుమరణవార్త విని తొలుదొల్త నమ్మక యొండొరుల నడిగికొని తగినదృష్టాంతముల మీఁద నా కఠోరవార్త విశ్వసించి తమతమపనులు ముట్టక యన్నము దినక నీరు ద్రావక నిదురవోవక దురపిల్లిరనిచెప్పిన నందతిశయోక్తి యొక్కింతయు నుండదు. కొందఱు ప్రకృతిజనంబులు రేని మరణవార్త నమ్మక దానియాథార్థ్యముం గనుఁగొనఁదలఁచి బత్తెములు కట్టుకొని శ్రీనగరంబునకుంబోయి నిజస్థితి నెఱింగిరనుట కవిచాతుర్యము కాదు. ప్రతి పల్లెయందుఁ బ్రతి పట్టణమందు జనులు రేని దుర్మరణము విని శోకించి దశరాత్రంబులు మైలపట్టి విక్రమసేనుఁడు చేసిన తెఱంగునఁ దమ యోపినకొలఁది యుత్తరక్రియలు చేసిరనుట సత్యమునకు దవ్వుగాదు. కొందఱు తండ్రిబోయిన బాలురకరణి వగచిరి. కొందరు తల్లి లేని పిల్లల తెఱఁగునఁ దల్లడిల్లిరి. కొందరు కాశ్మీరదేశము వాసయోగ్యము కాదని పరదేశములకుం బోయిరి. వేయేల? దేశమంతట శోకదేవత విహరించిన ట్లుండెను. సిరియు సౌఖ్యము హేమచంద్రునితోడనే పోయినట్లు కానబడెను. మగని మరణానంతర మరవిందాదేవి నవవైధవ్య దుఃఖభారముచే గ్రుంగి మానసంబునఁ బతిచరణారవిందములె నిలిపి ధ్యానించుచుఁ జెలిమికత్తెలతోనైన సరిగ ముచ్చటింపక మణివర్మతోనైన మాటాడక మందిర మరణ్యముగ నాహారము విసంబుగ దినంబులు గడపఁజొచ్చెను. విక్రసేనుఁడు బాలుఁడయ్యు మణివర్మయు మాధవసేనుఁడు చూపినత్రోవను బోవుచు బంధుజనంబునకును బ్రకృతిజనంబునకును నిష్టుఁడై మెలంగుచుండెను.

అట మాళవేంద్రుఁ డగు సుదర్శనుఁ డొకనాఁడు మంత్రులు సామంతులు మిత్రులు పరిజనంబులు పరివేష్టింప నిండుకొలువు దీర్చి

యుండ నొక బ్రాహ్మణుఁడు సింధునదీతీరవాసుఁడు పుణ్యక్షేత్రములు సేవింప దక్షిణాపథంబునకుఁ బోవుచు మార్గమధ్యమున నుజ్జయినిలో నున్న మహాకాళేశ్వరుని సేవింపవచ్చి యద్దేవు నారాధించి యనేక మహాపండితులచేత నలంకృతమైన రాజసభ యెటులుండునో చూడ నభిలషించి కొలువుకూటమున కరుదెంచెను. సుదర్శనుఁ డాబ్రాహ్మణునిజూచి సగౌరవంబుగ రావించి యుచితాసనంబున గూర్చుండఁబెట్టి వానినామము స్వదేశనామము రాకకుం గారణము నడిగి తెలిసికొని యుత్తరదేశమందలి విశేషంబులు చెప్పుమని యడిగెను. ఆభూసురుడు "వేగులవాండ్రనియెడువిశాలనేత్రములతో నెల్లదేశములయందలి వృత్తాంతములఁ జూచుమీకు నేను గొత్తవార్తలు విన్నవింపఁ గలనే? ఐనను మీకు నేనొక్కవార్త నెఱింగించెద. అదిమీరు వినినదై యుండవచ్చును. మీకందఱకుఁ బ్రాతదై యుండవచ్చును. నామట్టుకది మిక్కిలిక్రొత్తదై మనస్సున దహించుచున్నది. ఆవార్త యిది. కాశ్మీరదేశాధీశ్వరుం డగు హేమచంద్రమహారాజు రమారమి రెండు మాసములక్రిందట దారుణమరణము నొందెను. అతని తమ్ముఁడు చిత్రభానుఁడు వానికిఁ దొలుదొల్త కొంతద్రోహము గావించి సోదరునిచే నింటనుండి వెడలనడువంబడి యాయక్కసు మనములోఁ బెట్టుకొని సోదరుం గడతేర్చినాఁ డని లోకులు చెప్పుకొను చున్నారు. ఇంతకన్నఁ జెప్పవలసిన వార్తలెవ్వియు లే"వని పలికెను. బ్రాహ్మణునినోట నుండి వెడలిన యాయక్షరములు సభాసదుల వీనులకుఁ జురుకు చురుకుననాటెను. "హా మిత్రమా" యని సుదర్శనుఁడు గద్దెకుం జేరంబడి కన్నీరు విడిచెను. దేవసింహుఁడు మొదలగుపండితులు కటకటా! యని చెవులు మూసికొనిరి. మంత్రులు ఛీ! వాఁడు దనుజుఁడుగాని యనుజుఁడు కాఁడనిరి. తక్కినసభాసదులు విస్మితులై

"హా! యెంతపని పుట్టె" నని విచారింపఁదొడఁగిరి. వృద్ధులగు బంధుజనంబులు సుదర్శన మహారాజును మెల్లగ నూరడింపఁ జొచ్చిరి. అట్లు కొండొక తడవు విచారించి సుదర్శనుఁడు తన యుత్తరీయపు కొంగునఁ గన్నీరు తుడుచుకొని సభాసదుల నుద్దేశించి యిట్లనియె.

"సభాసదులారా! నామిత్రుఁడు జగద్రంగమునఁ దనవంతు నాటక మాడి నిష్క్రమించినాఁడు. అతనిచరిత్రలోఁ గడపటియంకము ముగిసినది. సహనటుఁడను సహకారుఁడను, సహపాఠుఁడనైన నేను వెనుకఁ బడియున్నవాఁడ. కాశీకానగరమున నేనును హేమచంద్రుఁడును విద్యాభ్యాసము చేసితిమి. నామిత్రుని నేఁ గొనియాడఁగూడదు కాని యతనిపాండిత్యమును జూడఁ బదినాల్గువిద్యలురక్తమాంసములతో గూడిన శరీరముదాల్చి భూలోకమునకు వచ్చెనేమో యని తోఁచును. సముద్రమునకైన మేర యుండవచ్చునుగాని వాని మంచితనమునకు మేర లేదు. మర్త్యలోకమున నేకపత్నీవ్రతస్థుఁ డెవ్వఁ డన్న హేమచంద్రునే చెప్పవలయు, రాజకులమున సత్యవ్రతుం డెవ్వఁడన్న హేమచంద్రునే యెన్నవలయు. విలు విద్దియయందుఁ బరశురాముని ద్రోణాచార్యుని గలపించునేర్పరి యెవ్వఁ డన్న హేమచంద్రునే పేర్కొనవలయు. పలుమాట లేల? సద్గుణంబులముద్ద యెవ్వఁ డనిన హేమచంద్రుని పేరెత్తవలయు. అహాహా! ఎంతవాఁడు మృతినొందెను. ఓమృత్యువా! నీకు మంచిచెడ్డలు లేవు గదే. ఎంతెంతవానినైన నీవొక్క నిమేషంబునఁ గబళింతువు కదా? అవును. మనుష్యుడు చెడిపోయిన పదార్థములను భక్షింపక మంచివస్తువులనే తినునట్లు నీవును దురాత్ములపొంతఁబోక మంచివారినే గ్రసింగుచుందువు. ఓప్రపంచమా! అంత వాఁ డస్తమించినను నీవెప్పటి యట్లుంటివి గదా! ఓమిత్రమా! హేమచంద్రా! ప్రియమిత్రుఁడగు నన్ను

బాసిపోవ నీమన సెట్లొప్పెనయ్యా! మనయిరువుర నెయ్యమును స్థిరముగా నిలుపుటకు నీతోఁవియ్య మందవలయునని యున్నది. కాని మామకరందున కిచ్చి పెండ్లిచేయుటకు నీకాఁడుపిల్లలు లేరు గదా యని పలుమారు విచారించితిని. ఆయనురాగం బెందుపోయె! అక్కచెల్లెండ్రుగఁ గాశ్మీరమాళవదేశంబులుండు నని భావించితి. అక్కకుఁ వైధవ్యము ప్రాప్తింపఁ జెలియ లేమి యుత్సాహంబు గలిగి పెంపొందఁగలదు? మిత్రరత్నమా! నీవు పోవనాకుం గుడిభుజంబు పడిపోయె. ఈశరీరంబుతోఁ నేనింక నిన్నుఁజూడఁ జాలను కదా!'' యని క్రమ్మర బాష్పపూరితలోచనుఁడయి వగవఁ జొచ్చెను.

క్రొత్తబ్రాహ్మణుఁడు, సత్యమిహిరుఁడు మొదలగు నాస్థాన పండితులు రాజుం బెక్కువిధముల సమాశ్వాసించి మరణంబు ప్రకృతి యనియు శరీరంబు లస్థిరంబు లనియుఁ జెప్పి పూర్వగ్రంథములనుండి యనేకోదాహరణంబులఁ జూపిరి. సుదర్శనునకు దుఃఖముపశమిల్లిన పిదప క్రొత్త బ్రాహ్మణుఁడు సెలవు గైకొని చనియెను. రాజును మన స్థిమితము లేక నాఁటికి కొలువు చాలించి యంతిపురి కరిగెను. కుసుమకోమలి యను కర్పూరమంజరి హేమచంద్రుని మరణవార్తఁ విని యెట్టి సాహసము చేసికొని యేమగునో యని నెమ్మనంబునఁదద్దయు భయంపడుచు మకరందుఁడు తంత్రీచెలికాని చావునకు మిక్కిలి వగచెను.

అట విదర్భానగరంబున నొక్కనాఁడు సాయంకాలము రాజవాహనసుహృద్రాజు తనపూఁదోటలో విహారము చేసిచేసి యలసి యొకతిన్నెపైఁ గూర్చుండెను. నలుప్రక్కల నలువురుసేవకులు చేతులుజోడించుకొని ఱేనియాజ్ఞలఁ బ్రతీక్షించుచు నిలిచి యుండిరి. అప్పు

డె సూర్యాస్తమయ మగుటచేఁ బూఁదోఁటయెల్ల. గరుచీఁకటిగనుం డెను. రాజవాహనుఁడు తిన్నియమీఁద వెనుకకుఁ జేరఁబడి కూర్చుం డిగారాబుకూఁతు రగునిందుమణియు, ముద్దులమనుమఁ డగువిజయ సేనుఁడు మనుమరాలగు కర్పూరమంజరి యనదలయి తనయింటనుండు టయు నల్లునివార్త లించుకేనియుఁ దెలియకపోవుటయుఁ దలంచి వారలు సుఖించునుపాయ మేది యని విచారించుచుండెను. అంతలో నొక భటుఁడు కడువేగంబున నచ్చోటికి వచ్చి సేవకు నొక్కని బిలిచి "యల్లునివద్దనుండి భటుఁడు వచ్చినాఁ డని మహారాజుగారితో విన్నవింపు" మని చెప్పెను. వల్లెయని యాసేవకుఁడు వానిరాక విన యమున రాజవాహనున కెఱిఁగించె. అల్లునితావునుండి భటుఁడువచ్చె నని వినినతోడనే విదర్భరాజు చివాలున లేచి కూర్చుండి 'యేఁడి భటుఁడేఁడి' యని భటునివంకఁ జూచి "యోరీ! మాచిత్రభానుఁడు కుశలియై యున్నాఁడా?" యని మిక్కిలి యాత్రముతో నడిగెను.

"స్వామీ! మీయల్లునకుఁ గుశలమే. ఆయన మూఁడుదినములలో విదర్భకురానై యున్నారు. ప్రస్తుతము గొప్పదుఃఖములో నుండుటచే మనస్స్థిమితము లేక పరితపించుచున్నవారని యాబంటు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. రాజవాహనుఁ డావచనము లాలకించి యదిరిపడి మఱింత యాత్రముతో "గొప్పదుఃఖములో నున్నాఁడా? ఏమి దుఃఖము. అతఁ డిప్పు డెచ్చోట నున్నవాఁడెచ్చోట నున్నావాఁ" డని యడిగిన మాటరెండుసార లడిగెను. అప్పుడా భటుఁడు విదర్భరాజున కిట్లనియె, "దేవరవారిప్రశ్నముల కన్నిఁటికి నుత్తరములు మీయల్లుఁడంపిన యీజాబునందుఁ గలవు. కావున దానిం జిత్తగింప నవధరింపుఁ" డని యొకచీటి వాని కిచ్చెను. అంతలో సేవకుఁడొకఁడుపోయి దీపము గొనితేర దానివెలుఁగున రాజవాహనుఁ డాజాబిట్లని చదివెను.

స్వస్తి శ్రీ రాజవాహనమహారాజుగారికి మీయల్లుఁడు చిత్రభానుఁడు నమస్కరించి వ్రాయు మనవి. నాఁడు నాకుటుంబమును మీకడ నిలిపి విదర్భ విడిచి తీర్థయాత్రాపరుడనయి బహుపుణ్యనదుల స్నానము చేసి యనేక తీర్థముల సేవించి హరిచరణధ్యానము జేసికొనుచు గాలము బుచ్చుచుంటి. అట్లు తిరుగుచు, బదిదినముల క్రిందట నేను కురుక్షేత్రమునకు వచ్చితిని. అచ్చటనుండ మాయన్నగారు హేమచంద్రమహారాజుగారు దారుణముగ మృతినొంది రని ఘోర వార్త వింటి. అది మొదలు నాకుం జిత్తస్థిమితము లేదు. మీదర్శనము చేసినంగాని యపారమైన యీామనఃపరితాపము శాంత మొందదు. కావున మూఁడునాలుగుదినములలోఁ మీపాదసందర్శనము చేయువాఁడను. ఇందుమణికి విజయసేనునకు ముఖ్యముగఁ గర్పూరమంజరికి మాయన్న వార్తలు మెల్లమెల్లగ నెఱిఁగింపవలయు. ఈలేఖ తెచ్చిన వాఁడు నాప్రియసేవకుఁడు పింగళుఁడు. నేవచ్చువఱకు విదర్భాపురమున నుండువాఁడు.

ఇట్లు విన్నవించు మీావిధేయుఁడు,

చిత్రభానుఁడు.

ఆ లేఖం జదువుకొని విదర్భరాజు తద్దయు జాలినొంది "హరి హరీ! పాపము హేమచంద్రుఁడు దారుణముగ మృతినొందెనా? కట కటా! రాజులకు దిన దినము గండమే కదా! పురాకృత కర్మఫలం మనుభవింపక యెవరికి తప్పును? ఓయీ పింగళుఁడా! చిత్రభానుఁడు వచ్చువఱకు నీవిటనే యుండుము" అని రాజవాహనుఁడు పూదోఁట విడిచి యభ్యంతరమందిరంబునకుఁ జని పుత్రిక యగు నిందుమణిని బిలిచి యాలేఖ యామెకుఁ జదివి వినుపించి కర్పూరమంజరి కావార్త గడు నేర్పుతో నెఱిఁగింపవలయు నని చెప్పెను. ఇందుమణి కర్ణకఠోర

మఱు నావార్త విని వికలచిత్తయై నిలుచుటకు శక్తి లేక కూర్చుండి హేమచంద్రునిగూర్చి తద్దయు వగచి కర్పూరమంజరి కావార్త యా రాత్రి యెఱింగింపవలదని పరిచారకులతోఁ జెప్పెను. చిత్రభానుని పుత్రుఁడగు విజయసేనుఁడు రాజవాహనుఁడు జాబు చదువుకొను చుండ దాపుననుండి విని సేవకులలో నొకనివలనఁ బెదతండ్రి మరణ వార్తవిని ఖిన్నుఁడై చిన్నవోయి యుద్యానవనములో మల్లికా చంద్రికలతోఁ గలసి కూర్చుండిన కర్పూరమంజరివద్దకుఁ బరుగు పరుగునఁ బోయి "అక్కయ్యా! పెదనాయనగారి నెవ్వరో చంపినా రఁట! విన్నావా" యని యడిగెను. అడుగుటయుఁ గర్పూరమంజరి "ఏమీ ఏమీ! పెదనాయనగారు మృతినొందినారా! అయ్యో! అయ్యో!" యని కసుగందిన పూలదండచందంబున విలాసము తప్పి మల్లికయొడిలోఁ బడి మూర్ఛిల్లెను. అది చూచి చంద్రిక తత్తరపడి దాపుననున్న దిగుడుబావియొద్దకుఁ బరుగెత్తి దోసెడు చన్నీళ్ళు దెచ్చి బాలిక మొగమునం గొట్టి "యమ్మా! యూరడిల్లు యూరడిల్లు" మని యొక యరటియాకుతో విసరనారంభించెను. అంతలో విజయసేనుఁడు తనయవస్థ జూచి భయము ద్విగుణముకాఁగా విస విసం బఱుగెత్తి తల్లికడకుఁ బోయి కన్నీళ్ళతో సోదరీవృత్తాంతము దెలిపెను. ఆదేవియుఁ దనకుమార్తెకుఁ బెదతండ్రిపైఁ గల ప్రేమాతి శయ మెఱింగినది గావున బిడ్డ యేమగునోయని దిగులుపడి యచ్చోటు తనకుఁ జూపుమని విజయసేనుని వెంటబెట్టుకొని బయలుదేరెను.

అంతలోఁ దెలివి వచ్చుటయుఁ గర్పూరమంజరి దుఃఖపరవశయై చెలిమికత్తెలతో నిత్తెఱంగున జెప్పి విలపించెను. "సఖులారా! ఎంతటిరా జస్తమించెనే! నామీఁద పంచప్రాణములు నిలుపువాఁడు కద; నన్ను నేల నడువనియ్యలేదుకదా? కనుటయే మాయయ్య

వంతయ్యోఁ గాని నన్ను పెంచిన దాయనయేకదా! మేము శ్రీనగరముఁ బాసి వచ్చునపుడు నన్ను తనవద్ద నుంచుకొని యతఁడు మాయయ్య నెంత బ్రతిమలాడెనే! కాని మాయయ్య పరాభవము నొందిన వాఁడు గావున దాని కియ్యకొనఁడయ్యె. ఎన్నఁదలంచిన రఘురామునకైన వంకలు గలవు. హరిశ్చంద్రున కయినఁ గొఱఁతలు గలవు. ధర్మరాజునకైనఁ దప్పులుకలవు. కాని మా పెదతండ్రి కేవంక లేకొఱఁత లే తప్పులు లేవు. చందమామకుఁ జల్లదనంబు నైజగుణం బైనట్లు మంచితనంబు నా పెదతండ్రికి నైజగుణంబు, పుష్పంబులకుఁ గోమలత్వంబు నైజగుణం బైనట్లు దయామయుత్వంబు నా పెదతండ్రికి నైజలక్షణంబు, కారుమబ్బుల కయాచితముగ జలదానంబు సేయుట యెట్లు స్వభావంబో నా పెదతండ్రికిఁ గూడ దానగుణం బట్లె స్వభావంబు. ఆలోకైక పూజ్యుని వధించుట కెవనికి చేతులాడెనో? ఏ దురాత్ముఁడు మహాపాతకంబున గొడిగట్టి శాశ్వత నరకకూపమునం బడ సాహసించెనో! అతనిఁ బాసి బ్రదుకుటకన్న వానికడ కేగుటొప్పదే. బ్రదికినన్నాళ్ళు రాజకులమున కెంతవన్నె దెచ్చెనే! బంధుమిత్రుల నెల్లఁ గాపాడెనే! ప్రజల నెల్లు పాలించెనే! మాదయదృష్టమున మాయయ్యకు నతనికి రవరవలు పొడమెను గాని లోకుల కెల్ల నతఁడు మంచివాఁడె; ఈదుఃఖమునకుందోడు నామనంబునం దొక భయము పుట్టుచున్నది. ప్రాంతపగలచేత నీయకార్యమును మా తండ్రియే చేసినాఁడని లోకు లెక్కడందురో యని నామనంబు శంకించుచున్నది, అట్టినింద మాజనకునకు రాకపోవుఁగాక! నన్ను జేరదీసి యెత్తుకొనిన నాతండ్రిహస్తములు సోదరరక్తమున మలినములు గావని నే దలంచెద." అని మఱి యేదో యనబోవుచుండ నిందుమతి విజయసేనునితో నచ్చోటికిపోయి కొన్ని యడుగులదూరమున నుండియే "చంద్రికా! బిడ్డకుఁ దెలివి వచ్చినదా" యని

యడిగెను. వచ్చిన దని ప్రత్యుత్తర మిచ్చునంతలోన యాదేవి కూఁతుకడకుం బోయి కూర్చుండి బిడ్డా! స్మృతి వచ్చినదాయని యడిగి చేయి పట్టుకొనెను. బాలిక బదులు పలుకలేక కన్నీరు పోనలై ప్రవహింప వెక్కి వెక్కి యేడ్చె. ఇందుమణియు విజయ సేనుఁడు కర్పూరమంజరితోఁ గలిసి హేమచంద్రుని కొఱకు కన్నీళ్ళు విడిచిరి. అనంతరము రాజవాహనుఁడు మనుమరాలు మూర్ఛితయైన దనియుఁ దనకూఁతురు కూఁతుం జూడ నుద్యానవనమున కరిగిన దనియుఁ విని యాతాఁపునకుఁ దాను స్వయముగఁ బోయి విలపించు చున్న యాసడతులను విజయసేనుని మృదువచనంబుల నూరడించి యంతిపురమునకు గొనిపోయెను.

ముప్పదియవ ప్రకరణము

నెనుకటి వృత్తాంతము జరిగిన నాలవనాఁ డుదయమునఁ గరట కుఁడు విదర్భాపురమునకుఁ బోయి మునుముందుఁ బింగళుని గాంచి యనంతరము రాజవాహనుని సందర్శించి నాఁటిసాయంకాలము చిత్ర భానుఁడు పురప్రవేశము జేయు నని విన్నవించెను. విన్నవించుటయు విదర్భరాజు దుఃఖితుఁడైన యల్లు నెదుర్కొని తోడి తెచ్చుటకుఁ తన కుమారుని మంత్రులలో నొకనిని నియోగించి వారితోఁ గొంత పరి వారము నడువం బనిచి యావార్త నిందుమణికి విజయసేనునకుఁ గర్పూరమంజరికి వీనులవిందుగ ముందుగఁ దెలియజేసి జామాతరాక కెదురుచూచు చుండెను. పంపఁబడిన పరివారము దారి జూపుటకుఁ గరటకపింగళుల ముందిడుకొని రెండుక్రోసుల మేర చని యచ్చట విడిసి మధ్యాహ్నము చిత్రభానునిం గాంచి మామగారి పంపున వచ్చి నట్లు తెలిపెను. చిత్రభానుండు మఱిఁదితో జాలసేపు ముచ్చటింపక

మంత్రితో బలుమాట లాడక పరిజనంబును బలుకరింపక చిన్నవోయి ధూళి ధూసరమైన మేనితో బందుగులు తెచ్చిన పల్లకి నెక్కెను. ఆసమయమున నాతనితో నొక బ్రాహ్మణుడు పదుగురు సేవకులుం గూడ నుండిరి. విదర్భరాజు కుమారుడు మంత్రియు బ్రాహ్మణుని గుర్తుపట్టి పలుకరించి యొక యందలము నెక్కించిరి. ఆపరివారము సాయంకాల మగునప్పటికి పట్టణము జేరెను. రాజవాహనుడు మేడ దిగివచ్చి యల్లుని సన్మానించుటకు సోపానములమీద నిలిచి యుండెను. చిత్రభానుడు పల్లకి దిగి మామకడకుంబోవ నావృద్ధరాజు వానిం గౌగిటం జేర్చి "వత్సా! నీసోదరమరణంబు నాసోదరమరణంబు వలెనున్నది. చుట్టములు కానివారికైన మనోదాహము సేయువానిమరణము కేవలము సోదరుడ వగు నిన్ను బరితపింప జేయుట యాశ్చర్యమా? అయిన నీశ్వరాజ్ఞ దాటనలవికాదుగదా" యని యాశ్వాసించెను. చిత్రభానుడు దుఃఖముచేత మాటలాడనోపక తలవంచి కన్నీరు విడుచుచు నిలువంబడెను. మామ యల్లుని కన్నీరు తన యుత్తరీయపు టంచునం దుడిచి యిందుమణి మొదలగువారిని జూడ వానిని మేడమీదికి గొనిపోయెను.

అక్కడ కుమారుడు కుమార్తెయు నిరుప్రక్కలనుండ నిందుమణి యొకచో నిలిచి యింటిపట్టెఱుంగక చాలకాలము పరదేశములం దిరిగి వేళకన్నపానాదు లరసి యిడువారు లేక కడుడస్సి యానెలంతకుం దోడగు భ్రాతృమరణముచేతం గడుచిక్కి శల్యమైయున్న మగనిం జూచి బాష్పోద్గమముచేత మితిలేని తన మనస్తాపము నెఱింగించెను. కర్పూరమంజరియు విజయసేనుడును దండ్రి నాలింగనము జేసికొని విలపించిరి. చిత్రభానుడు వారికన్నీరుం దుడిచి యాలుబిడ్డలతో నిట్లనియె. "సోదరవియోగమున నేనిపుడు దుఃఖపరవశుడనై యున్నాడను. మీరు గూడ మిక్కిలి యడలదొరకొనినచో నేను బ్రతుక

జాలను. మీరు బెంగగొందు రనుభయమున నేను దుఃఖమంతయు దిగమ్రింగి ధైర్యము చిక్కబట్టి పైకి గంభీరభావము దాల్చి నాలోనే దిగమ్రుగ్గు చున్నాఁడను, ఇంక మీరు హేమచంద్రుని గూర్చి నా యెదుట విలపింప వలదు'' అని వారినంతపురికి వీడుకొలిపి తన్ను పరామర్శింప వచ్చినబంధుజనులను బలుకరించి తనతోవచ్చిన బ్రాహ్మణుని దోడి తెమ్మని సేవకుల కానతిచ్చెను. ''చిత్త'' మని వారరిగి యా విప్రుందోడి తెచ్చిరి. చిత్రభానుఁడు వానినిసగౌరవముగఁ బిలిచి తనప్రక్కం గూర్చుండబెట్టుకొని విదర్భరాజువంకఁ దిరిగి ''మామా! మీ కీ విప్రపుంగవుం జూచిన జ్ఞాపక మున్నదా? ఈయన పేరు రుద్రభట్టు. మాళవేంద్రుని మంత్రియగు కేసరితో నీమహాత్ముఁడుమున్నొకసారి యిటకు వచ్చి మీచేత సత్కారములం బడసి మీ కుపకారము జేసినాఁ డను నెపమున సుదర్శనునిచే నవమానితుఁడై సర్వస్వము గోల్పోయి యిపుడు దారపుత్రుల నెడబాసి యిడుమల బడుచున్నవాఁడు. నాయదృష్టవశమున నాకీమహాత్ముని సందర్శనము దొరకినది. చూచుకొన్నది మొదలు మా కొండొరులపై ననురాగమతిశయిల్లినది. మహాదుఃఖసాగరమును నేనీమహాత్ముఁ డను తెప్పచే నీఁదితిని. ఈయన సాంగత్యము లేనిచో నేనెంతకాలము క్రిందటనో మృతినొంది యుందును.'' అనవుడు రాజవాహనుఁడు తేఱి చూచి ''ఔనౌను. నే నీయనను జూచినట్లు జ్ఞప్తికి వచ్చినది. సజ్జనుఁడగుటచే నీకకారణబంధు వయ్యె'' నని బదులు చెప్పెను. ప్రియమిత్రుఁడుతన్ను బలుతెఱంగులఁ గొనియాడుచు విదర్భరాజున కెఱిఁగింప దానూరకుండుట భావ్యము కాదని రుద్రభట్టు రాజవాహనునితో నిట్లనియె.

''మహారాజా! మీదర్శనము నాఁటికినేఁడు క్రమ్మఱ లభించె. మిమ్ము వీడ్కొనిపోయిన పిదపనాయవస్థయంతయు మాఱినది. కీడులో

మే లన్నట్లు మాళవరాజుమైత్రి పోయినను హేమంతునియల్లుని బోలు మీ యల్లునిమైత్రి నాకు లభించినది. మీ యల్లుడు లోకముతోడి పాటి మనుష్యుఁడుగాడు. ఆయన నెట్టయెదుట నుంచుకొని నేనుగాని యాడరాదు గాని యాతనిం బోలుగుణవంతుఁడుండు టరిది. మీ యదృష్టమున మీయింటియల్లుఁడయ్యె. అతని గుణసంపద నెన్నుట కొక్కయుదాహరణ చాలును. వేయుమాట లక్కఱలేదు. అన్న యతిక్రూరుఁడై కొండెములు విని నెసరొకింతయులేక దారపుత్రసమేతముగఁ దన్నింటనుండి వెడలనడచినను వాని దుర్మరణము విని యీతఁడు పడుపరితాప మింతింతగాదు. మనసులో దీర్ఘక్రోధము పెట్టుకొని సోదరమరణమునకు మహానందము నొందవలసిన యవస్థలో నుండియు నింతగా దురపిల్లునతఁ డొక్కఁడే కానఁబడు చున్నవాఁడు. నా మాటలు మీరు నమ్ముదురో నమ్మరో కాని మీయల్లుఁ డొకనాఁటి రేయి సోదరమరణదుఃఖముచేతఁ బరవశుఁడై నేఁ బండుకొనఁగా జూచి యాత్మహత్య జేసికొనఁబోయెను. ఈతనిసాహసము నే నెఱిఁగిన వాఁడనే కావున నేవేళ కేమి తెగువ చేయునో యని పండు కొనియుఁ మేలుకొని యుండి సమయము గుర్తెఱిఁగి యాదారుణకర్మను మాన్పితిని.'' అని తెలుప రాజవాహనుఁడు మిక్కిలి సంతోషము జెంది రుద్రభట్టుహస్తములం బట్టుకొని ''దేవా! మీరు నాపుత్రికకుఁ బతిభిక్షమును బెట్టిరి. మీఋణమును దీర్పఁజాల'' నని కృతజ్ఞతను దెలుపు వాక్యములఁ బలుకుచుండఁ జిత్రభానుఁడు వారిమాటల కడ్డమువోయి 'అయ్యా! వెనుకటివృత్తాంతమును దలపెట్టకుఁడు. ప్రస్తుతము కర్తవ్యమేమో నా కుపదేశింపుఁడు శ్రీనగరమునకుఁ బోయి తండ్రిలేక దురపిల్లు నాయన్నబిడ్డల నొకసారి కన్నులారం జూచి వారి నొకసారి బిగియారఁ గౌఁగిలించికొని యేడ్చినం గాని నాయులమట తీరదు. అన్న నాకనిష్టుఁ డయ్యె గాని పసికూన లగ్గు

నన్నుబిడ్డలేమిచేసిరి? అదియునుంగాక మావిక్రమసేనుఁడు క్రొత్త వాఁడు బాలుఁడు రాజ్యము గొప్పది. మంత్రులు దుర్మార్గులు. బాల రాజును బొమ్మవగిది నాడించి వారు రాజ్యమును దురవస్థకు దెచ్చి బిడ్డల ప్రాణముల కపాయము గావింతు రనిభయపడుచున్నాను. నేఁ బోయి వారి కిష్టమగు నేని సంరక్షకుఁడనై యుక్తవయసు వచ్చిన పిదప వారిరాజ్యము వారి కప్పగించి మరల వత్తు ఇష్టము లేదేని చూచి యూరకవత్తు. ఎంతపగయున్నను దండ్రిపోయినపుడు వారిని చూడ కుండుట భావ్యము కాదు. ప్రేగుసంబంధ మగుటచే నాకనురాగము పోవకున్నది. ఇందుకు మీరేమి చెప్పెద'' రని యడుగ రాజవాహ నుఁడును నక్కినవారును వానిబుద్ధినే మెచ్చి యట్లు చేయు మని యుపదేశించిరి. బంధుజనంబు తన యభీష్టమున కనుగుణముగా నుప దేశము చేయుటయుఁ జిత్రభానుఁడు సంతసించి మూఁడుదినంబులు విదర్భాపుర బున నుండి భ్రాంత నెచ్చెలులఁ జుట్టములఁగూడ సుఖంబున బ్రొద్దులు పుచ్చి నాలవనాఁడు కాశ్మీరమునకుఁ బయనమయ్యెను. అల్లుడు తగుపరివారముతోఁ బోవకున్న నపాయము వాటిల్లు నని రాజవాహనుఁడు తనబలములో మెఱయలవంటి మున్నూరుగురు బంట్లనేరి యుగ్రసేనుఁ డనుసార్థకనామధేయుఁ డగు సేనాపతిని వారికి నాయకునిగ నేర్పఱచి జామాత వెంటఁ బొమ్మని యానతిచ్చెను. రుద్ర భట్టు, కరటకుఁడు, పింగళుఁడు, ధీరుఁడగు నుగ్రసేనుఁడు వెంటరాఁజి త్రభానుఁడువిదర్భనగరమువిడిచి శ్రీనగరమునకుఁబయనమైపోయెను.

ముప్పదియొకటవ ప్రకరణము

అది గ్రీష్మకాలము. సమయము ప్రాతఃకాలము. అస్తమించి నాఁడ స్తమించినాఁడని లోకు లందఱు జెప్పుకొన్నట్లు తేజోవిహీనుఁ

డై నిరాలంబుఁడై దుఃఖమహాసముద్రమున మునిగి యేకొండలనడు మనో తిరిగితిరిగి భాను డెల్లవారు "వీని చరిత్రము చిత్రమైనది. ఇతఁడు నిశ్చయముగఁ జిత్రభానుఁ" డని తలపఁ డెల్ల తెర జిమ్ముకొని వచ్చునటుఁడువోలె మంచుగవిసెనఁ గెమల్చుకొని యుదయించె. ఉదయించిన తోడనే వాని తేజము నలుదెసల వ్యాప్తమయ్యె. వ్యాప్తమగుటయు నతఁడు క్రమక్రమంబున నధికుఁడై చుట్టు ప్రక్కలదేశమంతయు నాక్రమించి పర్వతములకు వృక్షములకు జిత్రవర్ణముఁ గలిగించి చిత్రభానుశబ్దము సార్థకము చేసికొనియె. ఆతనికాప్తులై పరమభక్తులైన జనులు శరీరములనిండ రక్తచందనములుపూసికొని విధివిధానముగఁ బూజలు నమస్కారములుచేసి మంత్రముచేతను బద్యగద్యములచేతను స్తుతియించి తమ మనోరథసిద్ధి జేయుమని ప్రార్థించిరి దుర్నిరీక్ష్యమై దుస్సహమైనవాని తేజమున కోడికన్నెత్తి వాని జూడ లేక సుకుమారు లగుస్త్రీపురుషులు మందిరంబునడంగియు లతాగృహంబులం డాఁగియు స్వశరీర సంరక్షణము జేసికొని "కటకటా! బంగారము వంటి చంద్రుఁ డస్తమించుటయు నస్తమించినాఁ డనుకొన్న యీ చండశాసనుఁడు మరలఁ దలసూపుటయు మనదోసంబుగాని వేఱొకటికాదు. ఇంతకుగాలవశమున వచ్చు నాపదలకు మన మేమిచేయఁగల" మని ఖేదపడఁజొచ్చిరి. వేదపురాణకథలలోఁ జెప్పబడిన సూర్యవర్ణనము నెఱింగినవిద్వాంసులు వారికియథావిధిగ నర్ఘ్యప్రదాన మొసంగి క్షణక్షణము చిత్రమై గానుపించువాని బింబమును తెప్ప వాల్పక చూచి "ఆహాహా! చిత్రభానునిమహిమ నేమని కొనియాడఁగలము? ఈతనిరథమునకుఁ జక్ర మొకటియే కదా! ఆ యరదము నీడ్చునవి పలురంగులు గలగుఱ్ఱము లేడు. ఆయశ్వములం గట్టుపగ్గములు త్రాచుపాములు పోవునట్టిదారి చూత మన్న నిరాధారమైన యాకాశము. ఆరథము దోలువాఁడు తొడలు లేనివాఁడు.

పోవలసిన దూర మపారము. ఉపకరణములంబట్టి చూడ వానిసాయమున నీమహోన్నతుఁడు ప్రతిదినము గగనమండల మతిక్రమించుటకు వీలు లేదు. కావున నీతనియందుఁ గలయద్భుత తేజమే యీతండు చేయుపనికి సాధనమయ్యెను. నిరాధారులైనవారుసయితముసహజముగఁ దేజోవంతములైన పక్షములఁ బేరునకుమాత్రము కొన్నియుపకరణముల స్వీకరించి విజయము నొందుదురుగదా'' యని భావమునం దలపోయఁజొచ్చిరి.

అట్టిసమయమున మణివర్మ యుదయకాలకృత్యములం దీర్చికొని తన మేడమీఁద నొకపీఠముపైఁ గూర్చుండి యేదో యోచించుచుండ గవాక్షపు సందులనుండి చిత్రవర్ణములు గలభానుని కిరణములు మొగమునకుం గన్నులకుం దాకి యించుక వేదన గలిగించె. కిటికీ తలుపులు మూయుమని సేవకుని బిలిచి యాజ్ఞ యిచ్చెను. ఆపరిచారకుఁడు తలుపులు మూసి యజమానునియెదుట నిలిచి 'దేవా! పేరుగ్రసేనుఁడఁట! కాపురము విదర్భాపురమఁట! వచ్చినది మీదర్శనార్థమట సెలవగు నేని వానిం దోడి తెచ్చెద'' నని వినయముతో విన్నవించెను. ''ఏమీ! కాపురము విదర్భాపురమా! పేరుగ్రసేనుఁడా! నానిమిత్తము వచ్చెనా! సరె తోడ్కొనిర''మ్మని యాతఁడానఁ తిచ్చెను. చిత్తమని సేవకుఁడు బోయి యాగ్రొత్తపురుషునిం దోడ్కొని తెచ్చె నల్లనై పొడవై దృఢమై యున్న యాపురుషుని శరీరముదీర్ఘబాహువులును పెద్దఫాలమును వెడఁదరొమ్మును జూచినతోడనే మణివర్మ యెదురువోయి వానిందోడి తెచ్చియొకపీఠమునఁ గూర్చుండఁబెట్టిగౌరవించి కొండొకతడ వూరకుండిమెల్లగనిట్లనియె. ''విదర్భనాథుఁ డగురాజవాహన మహారాజుగారికొలువరు లగుమీకుస్వాగతము. నాకడకుమీరు వచ్చినకారణ మేమి? ఆనృపాలుఁడు పంపె

నో మీరు స్వయముగ వచ్చితిరో తెలియఁగోరుచున్నాఁడ" నని యడిగెను. అడుగుటయు నుగ్రసేనుఁడు వాని కిట్లనియె. "మంత్రిశిఖామణీ! విదర్భరాజు నన్ను దూతగాఁ బంపలేదు. రాజవాహన మహారాజు యల్లుఁడు చిత్రభానుఁడు సోదరవియోగమునకుఁ జాలఖిన్నుఁడై యన్నబిడ్డలను మిమ్ములను జూచిపోవ వచ్చినాఁడు. ఆయనతోఁగూడ విదర్భరాజు నన్ను బంపినాఁడు. చిత్రభాను. డీనగరము వెలిగుడారములలో సపరివారముగ నున్నవాఁడు. పురము బ్రవేశించి సోదర పుత్రులం జూడ నభిలషించుచున్నవాఁడు. అప్పటికిని మీ యనుజ్ఞ వేఁడు మని నన్ను బంపినాఁడు. ఇదె నావచ్చినపని."

అనవుడు మణివర్మ "ఏమీ! చిత్రభానుఁడు జీవించియున్నాఁడా? హరిద్వారమువద్ద నతఁడు మృతినొందెనని హేమచంద్రమహారాజుగారు జీవించియున్నపుడె మేమందఱ మొక్కవార్త వింటి" మని యాశ్చర్యముతో నడిగెను. అప్పలుకులువిని యుగ్రసేనుఁడువచ్చియు రానిచిఱునవ్వు మొగమునఁ దోఁప "నమితలోకానుభవముగల మీకు నేను జెప్పవలయునా? అన్నదమ్ములకువరవలు పొడముటచే నదేసందుగఁ జేసికొని రాజున కామాటలు మనఃప్రీతికరములనుకొని కిట్టనివారట్లు చెప్పియుందురు. అంతేకాని చిత్రభానుఁడు మృతినొందలేదు, మృతినొందిన సోదరునిమిత్తము మతఁ డొందు చింతయింతింత యని చెప్పనలవికాదు. అన్నకుమారులను వదినెను దక్కిన చుట్టములను జూచిపోవ నతఁడు వచ్చినాఁడు. అన్నదమ్ములకుఁ గల ప్రాతపగలు మీరు తలంపవద్దు. ఉత్తములకు విరోధము స్థిరముగా నుండదు. అదియును గాక చిత్రభానునిమాటయే కఠోరముగాని మనసు మృదువు, కావున వాని రాకకు మీరు సమ్మతింపవలయునని వేఁడుచున్నాఁడ" నని పలికి యతఁడేమి యుత్తరము చెప్పునో విను

టకు వానివంకఁ గన్నులు నిగిడ్చి చూడఁదొడఁగెను. మణివర్మ యప్పలుకులు సమగ్రముగ నాలకించి తలయూఁచి కొంతతడ వాలోచనచేసి యిట్లని వచియించె. "ఉగ్రసేనుఁడా! మా రాజకుటుంబమునకుఁ జిత్రభానునకు గల పరస్పరసంబంధ మెట్టిదియో నీ వెఱుఁగుదువు చిత్రభానుని రాకయు వానిపోలికయుఁ దక్కిన మంత్రులకు సేనాపతులకుఁ జిన్నరాజునకుఁ రాజమాతకుఁ దెలిపి మే మందఱము గలిసి విచారించి తేపుదయమున మీకుత్తరము బంపువాడ. నేనొక్కడనే మాటచెప్పుటకు వలనుపడదు తేపటివఱకు నగరము వెలుపలనె చిత్రభాను నుండుమనుము" అనవుడు వల్లెయని యుగ్రసేనుఁడు లేచి వానికడ సెలవుగైకొని తన నివాసమునకుఁ బోయెను.

ఉగ్రసేనుఁడు గుమ్మము దాఁటిపోయినది మొదలు మణివర్మ మనసు మనసులో నుండదయ్యె. ఒక పరియాయము పీఠముమీఁద నుండి చివాలున లేచినిలుచును. నిలిచి నిలిచి యిట్టట్టు దిరుగును. తిరిగితిరిగి మరల పీఠమునఁ గూర్చుండును. కూర్చుండి పలుతెఱంగుల యోచింపుచుండును. "ఈదురాత్ముని మరల నగరములో నడుగు పెట్టనీయ వచ్చునా" యని యొకసారి తలంచును. "రానీయనిచో నతఁడు దండువిడిసి మనకెగ్గుసేయుఁడా" యని యొకమాఱూహించును. ఎన్నివిధముల విచారించినను వాని కేయుపాయంబును బాలుపోవమి యావిషయమే తరచితరచి మరలమరలఁ జింతించి యెట్టకేల కీక్రింది విధమునఁ గృతనిశ్చయుఁడయ్యెను. ఏమయినం గానిమ్ము. చిత్రభానుండు నిశ్చయముగ హేమచంద్రునిం జంపిన మహాపాతకుఁడు. కావున నామాట చెల్లునేని వాఁడు శ్రీనగరము మరల బ్రవేశింపక పోవునట్లు చేసెద. అట్లు కృతనిశ్చయుఁడైనపిదప స్నానముజేసి భోజనముగావించి యానాఁడు పెందలకడ రాజనగరునకుం బోవ సమకట్టి

యరద మెక్కి సత్వరము యచ్ఛోటికిం బోయెను. పోయి ప్రధాన పురుషు లగు దండపాణి వజ్రపాణి మాధవసేన ప్రముఖులును నిగమశర్మలను తక్కిన రాజబంధువులను బిలిపించి వారిం గలియఁగట్టుకొని బాలరాజగు విక్రమసేనుని సన్నిధికిఁ జనియెను. విక్రమసేనుఁడు వారలనందఱ సగౌరవముగ నాదరించి యుచితాసనములఁ గూర్చుండ నియమించి యందఱి నొక్కసారి రావించిన మహత్కార్య మేమని యడిగెను. అందఱు మణివర్మవంకఁ జూచిరి. రాజకుమారునిదృష్టియుఁ బ్రత్యుత్తరము నిమిత్తము మణివర్మమీఁదనే పడెను. అంతట మణివర్మ తనపీఠము నించుకముందఱకు జరపుకొని మరల నందఱ నుద్దేశించి యిత్తెఱంగునఁ బలుకఁదొడంగెను. "రాజేంద్రా! మిక్కిలి యవసరమగు శోకవిషయము చర్చింపదలచి వీరలనందఱ మీసమ్ముఖంబునకు రావించితి. మిత్రులారా! ఈ విషయము పరమగోప్యమైనది. అందఱము కుమారరాజుగారి మేలు గోరువారమె కావున నిచ్చట జరిగెడుచర్చ లీమందిరము దాఁటి యావల వ్యాపింపఁగూడదు. నా చెప్పఁబోవునంశము మీరు చక్కగ విచారించి మీమీ యభిప్రాయముల మర్మము లేక వెల్లడిచేయుఁడు. చిత్రభానుఁడు మృతినొందెనని మున్ను మనము వింటిమి కదా. అతఁడు జీవించియున్నాఁడట! సోదరమరణమునకు మిక్కిలి పొక్కుచున్నవాఁడట! అన్నబిడ్డలను వదినెను జుట్టములను దానొకసారి చూచి పోవలయునని వచ్చినాఁడట! ఊరుబైట గుడారములలో నున్నాఁడట! పురప్రవేశమునకు మన యనుమతి వేఁడుచున్నవాఁడట! వానితో వచ్చిన విదర్భరాజు సేనాపతియగు నుగ్రసేనుఁ డనువాఁడు వాని పంపున వచ్చి వానిమనోరథము నా కెఱింగించె. కావున వాని పూర్వచరిత్రము జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని మన ప్రస్తుతస్థితి నెంచికొని మీకుం దోఁచిన పోలిక హిత ముపదేశింపుఁడు.

చిత్రభానుఁడు సజీవుఁడై యున్నవాఁడని వినినతోడనే దండపాణి మొగము తెల్లవోయెను. వజ్రపాణి మనసు హెచ్చరికతో నుండెను. ఈ యుభయుల ముఖ మనోవికాసములను మణివర్మ తక్క తక్కినవారు గ్రహింపలేరైరి. "అయ్యో! మరల వచ్చినాఁడా" యని నిగమశర్మ గుండె కొట్టుకొనెను. అతఁడు మనలం జూచి పోయినంత మాత్రమున మనకేమి నష్టముండు" నని విక్రమసేనుఁడు మణివర్మతో ననియె. 'చూడవలసిన దేమో యిదివఱకే చూచినాఁడు. అన్నగారి మరణము చూడలేదా? ఇంకను జూచుట కేమున్నది' అని మాధవసేనుఁడు పలికెను. అప్పుడు నిగమశర్మ మరల నేదియో యనఁబోవుచుండ నంతలో దండపాణి యందుకొని 'అనుమాన బలముచే దోషారోపణము చేయుటయె కాని చిత్రభాను దౌష్ట్యముఁ బ్రత్యక్షముగఁ జూచినవారు లేరు. సోదర వియోగమున మిక్కిలి పొగిలిపొగిలి ప్రేమాతిశయమున సోదరపుత్రులఁ జూడఁదలఁచిన చిత్రభానుని రానీయక పోవుట మనకు న్యాయముకాదు. సోదర వియోగమున వానిమన సెంత కుందుచున్నదో యతని హృదయ మెంత దుఃఖాగ్నిని మండుచున్నదో యెవ్వరెఱుంగుదురు? కావున వానిని రానియ్యవచ్చునని నా యభిప్రాయమని పలికెను. వజ్రపాణియు దనయన్నయగు దండపాణి మార్గము ననుసరించి చిత్రభానునిరాక కనుమతించెను. నిగమశర్మ "మీ కందఱకు నేది యిష్టమో నాకు నదియే యిష్ట" మని చెప్పెను. ఎవ్వ రేమనుకొన్నను సరే చిత్రభానుఁడు మున్ను దాఁటిపోయిన కోట గుమ్మము మరల దాఁటి లోనికి రాఁగూడదు. ఇదియే నా యభిప్రాయ" మని మాధవసేనుఁడు పలికెను. 'మాయమ్మగారి మన సే తెఱఁగున నుండెనో తెలిసికొనుట యుచిత" మని విక్రమసేనుఁడు పలికెను. అంతట మణివర్మ యుత్సాహావశమున బీఠమునుండి లేచి తన ముసలిమేను గంపింపఁ గోపముతో నిట్లనియెను. "దండపాణీ!

చిత్రభానుని దౌష్ట్యము ప్రత్యక్షముగఁ జూచినవారు లేరంటివిక దా! అతని నిటకు రావించితిమా దుండగములు ప్రత్యక్షముగఁ జూడఁ గలము. మీరే మనుకొన్నను సరే; హేమచంద్రుని గడతేర్చిన మహా పాతకుఁ డతఁడే యని నాయభిప్రాయము. సోదరునిగూర్చి యతఁడు పొక్కుచున్న వాఁడా? కటికివానికి జాలియుండు నేని, వజ్రమునకు మెత్తదన ముండు నేని, వేమునకుం దియ్యదన ముండు నేని వానివద్ద సుగుణముండును. వానిని గృహప్రవేశము చేయించుట మమ్ము స్వర్గ పుర ప్రవేశము చేయించుటయే; వానిని రానిచ్చుట మృత్యుదేవతను రానిచ్చుట; వానిని నమ్ముట పెద్దపులినోటఁ దలనిడుట; వానిని మన కడఁ బెట్టుకొనుట, పామును మెడజుట్టుకొనుట. దుష్టునకు దూరముగ నుండవలయు ననుమాట నిజముగుటం జేసి మనము వానిని పరిత్యజింప వలయును. నరకివేయఁబడిన కొమ్మను మరలఁ జెట్టున కెన్నఁడయిన నదుక వచ్చునా? అట్లే కుటుంబమునుండి విడిపోయిన వానిని మరల గలుపుకొనుట యసంభవము. కావున జాలినొందక, మోమోట పడక, భీతి జెందక చిత్రభానుని రాక నిరాకరింపుఁడు.

"మహారాజుగారు సెలవిచ్చినట్లు తల్లిగారిమతము తెలిసికొనుట కర్తవ్యము కావున నో నిగమశర్మా! పురోహితులగుమీరు రాజమాత సన్నిధికిం జని యద్దేవికి నాపలుకులు దండపాణిప్రముఖుల వచనములు సరిగ విన్నవించి యామె యిష్టము ననుసరించి కార్య నిశ్చయము జేయుఁడు. ఆమె మఱఁది రాక కనుమతించినచో మీరు పోయి తేపుడ యమునఁ జిత్రభానుని దోడ్కొనిరండు. అనుమతింపదేని మేమందఱ మనుమతింప లేదని వానితోఁ జెప్పిరండు. ఇదియే నా చేయవలసిన హితోపదేశ" మని పలికి కూర్చుండెను. అంతట సాయంకాల మయ్యెను. విక్రమసేనుఁడు సంధ్యాకాలకృత్యములు దీర్చుట కభ్యం

తర మందిరమునకుం బోవఁ దలఁచి పీఠమునుండి లేచి "మీయందఱి పలుకులు వేరు వేఱుగ మాయమ్మకు విన్నపించి యామె యిష్టముం బట్టి కార్య నిశ్చయముం జేసెదను. మీరింక గృహముల కరుఁగుఁ" డని సెలవిచ్చి యంతిపురికిం జనియె.

—*—

ముప్పది రెండవ ప్రకరణము.

మఱునాఁడు చిత్రభానుఁడు రేపకడ మేలుకాంచి భానుండు తూర్పుకొండమీఁద నుదయించకముందె ప్రాతఃకాలకృత్యంబులు నేఱవేర్చుకొని గుడారంబునం గూర్చుండి తన రాకం గూర్చి మణివర్మ ప్రముఖులెట్లు నిర్ణయించిరో తెలియక యనేకవిధంబుల మనంబునఁ దలపోయుచుండ నంతలో నుగ్రసేనుఁడును గాలకృత్యంబులఁ దీర్చుకొని యాతనికడకు పోయెను. పోవుటయుఁ జిత్రభానుఁడు వానింజూచి "యుగ్రసేనుఁడా! మన కేమాటయుం దెలియకపోవుటకుఁ గారణ మేమి? మణివర్మ యేమనియెను? ముఖలక్షణంబులబట్టి చూడ నతఁడు మన కార్యంబు దెసఁ బ్రసన్నుఁడై యుండినట్లు నీకుం దోఁచెనా? మన యెడ ద్వేషము బూనినట్లు కానబడెనా? మణివర్మ బుద్ధికుశలత యసాధారణము. ఆవులించినవారి ప్రేవులు లెక్కపెట్టును. ఇంతకు మనతలంచినపని యే మగునని నీబుద్ధికిం దోఁచుచున్నది. ఇందు నేఱ వేఱితిమా" అని వాక్యము సమాప్తము చేయకముందె యుగ్రసేనుఁ డందుకొని "దేవా! మణివర్మ ముఖవైఖరి మనకు భాగ్యసూచకము కాదు. దండపాణి మొదలగువారు మాత్రము మనకనుకూలు రగుదురా? ఎట్లయిన మన కార్యము కష్టసాధ్యము కాని సులభసాధ్యము కా" దని యుత్తరమిచ్చెను. "మిత్రమా! దండపాణి నాకుఁ జిన్న

నాఁటి మిత్రుఁడు కాని మాయన్నకుం గడుగూర్పు. నే నొక్కరహస్యము జెప్పెద. అది నీమనస్సుననే యుండవలయు. నిన్నరేయి మీరందఱు నిద్రించినపిదప నిదుర రామిచే నేమియుఁ దోచక నేనీగుడారమున నిట్టటు దిరుగుచుంటి. అప్పుడు గుడారముగుమ్మమువద్ద కావలియున్న పింగళకుఁడు నాకడ కొకక్రొత్తమనుష్యునిం దోడ్కొని వచ్చి "దేవా! దండపాణి మీకడ కీతనిం బంపె. దేవరవారితో నీతఁ డొకమాట మనవిచేయ సెలవు వేఁడుచున్నాఁ" డని వానిని నాయెదుటఁ బెట్టెను నేనును సంభ్రమసంతోషంబులు మల్లడిగొన నప్పురుషునిజూచి దండపాణి సేమమడిగి వచ్చినపని దెలుపుమంటి. అప్పురుషుఁడు నలువంకలు జూచి "క్రొత్తవా రెవ్వరును లేరుగద! ఈమనుష్యుఁడు మనవాఁడే కద." యని యడిగి క్రొత్తవా రెవ్వరును లేరనియుఁ బింగళకుఁడు నాపరిజనుఁడే యనియు నే బదులు చెప్పినపిదప నిట్లనియె, "దేవా! కాశ్మీర రాజసేనాపతి దండపాణి మీదర్శనము చేయఁ జాల కుతూహలపడుచున్నవాఁడు. రేపురాత్రి రెండుజాములవేళ నిక్కడకు వచ్చి మిమ్ము దర్శింపఁ గోరుచున్నాఁడు. మీఁద దేవరచిత్త" మని యూరకుండెను. అప్పలుకులు విని నేను గడుసంతుష్టుఁడనై "వాని జూడ నేనును మిక్కిలి యుబలాట మందుచున్నవాఁడ. తప్పక రేపటి రేయి రమ్మనుము. వానిరాక కే నెదురు చూచుచుండెదనని చెప్పి వాని నంపితిని. వానిరాక నేను, బింగళకుఁడు మాత్ర మెఱుఁగుదుము. దీనింబట్టి దండపాణి నాకనిష్టుఁడుగ నుండఁ డని యూహించెదను. వజ్రపాణి నే నిక్కడ నున్నపుడె మాకర్పూరమంజరిపై మనసు నిలిపియుండినవాఁడు కావున వానికి నాయెడ నధికానురాగము గలదు" అని పలికి వెండియుం గొంత పలుకఁబోవుచుండఁ బింగళకుఁడు వారిని సమీపించి "దేవా! రాజపురోహితుఁడు నిగమశర్మ మీదర్శనార్థము వచ్చియున్న వాఁ" డని విన్నవించెను. "వాని సత్వరమే ప్రవేశపెట్టు" మని చిత్రభానుఁడు సెల వొసంగుటయుఁ బింగళ

కుఁడు పోయి నిగమశర్మం బ్రవేశపెట్టి తాను గ్రమ్మఱ ద్వారము కడకుం జనియెను.

ఆ బ్రాహ్మణుఁడు గుడారమునం దడుగు పెట్టినతోడనే చిత్రభానుఁడుపీఠమునుండి లేచియెదురుగాఁజని వానిపాదములకు సాష్టాంగ దండప్రణామము గావించెను. నిగమశర్మ వానిభక్తికిఁ దద్దయుమెచ్చి "దీర్ఘాయురస్తు, కల్యాణమస్తు" అని దీవించి వంగి చేతులతో వానిని లేవనెత్తెను. అంతఁ జిత్రభానుఁడు వానిం దోడ్కొని యొకపీఠమునం గూర్చుండఁబెట్టి సువర్ణపాత్రముతో నిర్మలజలంబును దెప్పించి వెండిపళ్ళెరమున నాబ్రాహ్మణునియడుగు లుంచి కడిగి యయ్యుదకంబు శిరంబునం జల్లుకొని ధన్యోస్మి ధన్యోస్మి యని యిట్లుపలికెను. "మహాత్మా! మీయడుగులనీరు చల్లుకొనుటంజేసి తాపంబుతీఱె. రాఘవులకు వశిష్ఠుఁడట్లు, పాండవులకు ధౌమ్యుఁడట్లు, మీరు మాకుఁబురోహితులు, మిమ్ము జూచుట మాయన్నం జూచినట్లున్నది. అరవిందాదేవికిని విక్రమసేనహర్షవర్ధనులకుంగుశలమేకదా! హేమచంద్రా! నీవెంతలో మాకు దూరుఁడ వయితివి" అనుచుండగనే రెండుకన్నులనుండి బాష్పములు దొరఁగుటయుఁ దల వంచికొని మాట లాడలేక యతఁ డూరకుండెను. హేమచంద్రుని దలంచి చిత్రభానుఁడు కన్నీరు పెట్టుకొనినతోడనే నిగమశర్మమనస్సునుగరుఁగ నయనములుబాష్పాకులితములయ్యెను. ఉగ్రసేనుఁడే వారినిరువురను సమయోచితవచనముల నూరడించె. అప్పుడు చిత్రభానుఁ డుగ్రసేనుని పలుకులందే వెండియు నిగమశర్మ నుద్దేశించి "స్వామీ! మీరాకకుం గతంబెద్ది. మీమంత్రిగారు నావిన్నపము నేమిచేసి? ఆహాహా! కానిమహాత్మ్యము! నాయన్న బిడ్డలను నేను జూచుటకు, నాస్వనగరము నేనుబ్రవేశించుటకు. మణివర్మసెలవు గావలసి వచ్చెఁ గదా" యని నొచ్చుకొను

చుండ నిగమశర్మ చిత్రభానున కిట్లనియె. కుమారా! దేవియుం బాలకులుఁ గుశలముగ నున్నారు. అరవిందాదేవియు విక్రమసేనుఁడును నీ రాకయు నీవచ్చినపనియు విని తేపుదయమున నిన్నంతిపురికిఁ బిలువుమని నన్ను బుత్తెంచిరి. చూచి పోవుటవలన నష్టమేమి యని విక్రమసేనుఁడు పలికె. వైరములు శాశ్వతముగఁ గాఁపుర ముండునా? అన్నబిడ్డలంజూడవలయు నని యాతనిమన స్సెంతతత్తరపడుచున్నదో! పాపము! రానిండని యరవిందాదేవి వచించె'' అతఁడు పలుకఁదలఁచిన పలుకులు సమాప్తము గాకమునుపే చిత్రభానుఁడు నడుమ నడ్డము వచ్చి మీమంత్రు లే మనిరని యడిగెను. అనవుడు నిగమశర్మ ''యెవ్వ రేమనిన నేమి. నీవు తేపుదయమునఁ బురప్రవేశము గావింపుము. నీ కిది సమ్మతమని నే నచ్చటివారితో విన్నవింప వచ్చునా'' యని పలికెను.

తనరాకకు నరవిందావిక్రమసేనులు సమ్మతించి రని వినినతోడనే చిత్రభానునిమనస్సు వర్ణనాతీతమైనయానందమునొందెను. ఆతఁడా యుబ్బుపైకిఁ దోఁపకుండ మిక్కిలి యడంచుకొని ''యట్లే విన్నవింపవచ్చును. కుమారవిక్రమసేనుఁడు దల్లియును నాకుఁ జాల యుపకారము చేసిరి. నన్ను మాయన్నబిడ్డలం జూడనిచ్చుట కాశ్మీరరాజ్యమున కభిషిక్తుని జేయుట. ఆఁడుది యైనను వదినె దూరమాలోచించినది. విక్రమసేనుఁడు బాలుఁ డయ్యు బుద్ధికిం బెద్దయయ్యె. తేపు ప్రాతఃకాలమునఁ దప్పక నే నటకు వచ్చెద. మీరింక వేంచేయుఁ'' డని ప్రణామము చేసెను. నిగమశర్మయుఁ జిత్రభానుని యొద్ద నుగ్రసేనునియొద్ద సెలవు గైకొని పురమునకుం జనియె.

నిగమశర్మ తనసన్నిధి బాసినది మొదలు చిత్రభానుఁడు ''సూర్యాస్తమయ మెప్పుడగును? ఎప్పటికి రెండుజాములరాత్రి యగును?

ఎప్పుడు దండపాణి నన్ను గలిసికొని మాటలాడు" నని తత్తరపడుచు నన్యచింత విడిచి తదేకాసక్తుఁడై గడియగడియకుం బ్రొద్దుచూచుచు నిముస మొక్కయేఁడుగాఁ గడపఁజొచ్చెను. అట్లుండ నెట్టకేలకు సాయంకాలమయ్యె. భానుఁడు మరుఁగునకుం బోయి విశ్రమించుచుండినను జిత్రభానుఁడు విశ్రమింపక యెంతోవేగముతో భోజనముచేసి సమస్త పరిజనంబును నిద్రబుచ్చి కరటకపింగళుల గుడారముయొక్క ద్వారమున నిలిపి రుద్రభట్టునమేతుఁడై దండపాణినిమిత్త మెదురు చూచుచు నొకపీఠమునం గూరుచుండె. అపుడు రెండుజాములరాత్రి యయ్యె. చిత్రభానుఁడు మాటిమాటికిఁ బీఠమునుండి లేచి గుడారపు వెలుపలికిఁ బోయి "కరటకా! యతనిజాడ కనఁబడుటలేదా? పింగళకా! పదియడుగులు పోయి చూచి రమ్ము. రాఁడా యేమి?" యనిపలుతెఱంగుల భాషించుచు సేవకుల నడుగుచుఁ జిత్తస్థిమితము లేక తిరుగులాడుచుండెను. ఒకసారి రుద్రభట్టుం బిలిచి "స్వామీ! ప్రశ్నచూడుఁడు. మనతావున కితఁడు వచ్చునో రాఁడో చెప్పు" డని యడిగెను. అతఁడును గ్రహచారము చూచి ప్రేళ్ళుమడచి నక్షత్రములు చూచి లెక్కపెట్టి కార్యమగు నని చెప్పెను. ఇంతలో నొక మనుష్యుఁడు తలనిండ ముసుఁగుబెట్టుకొని చేత దుడ్డుకఱ్ఱపూని గుడారము సమీపమునకు వచ్చెను. ఆసందడి కనిపెట్టి పింగళకుఁడు క్రొత్తపురుషుని జూసి "స్వామీ! మీ రెవ్వరు? లోనికి రాగోరుదురా" యని యడిగెను. "నే నెవ్వఁడనైన నీకేఁదుకు? నీశక్యమగు నేని నన్నుఁ జిత్రభానునికడకుం గొనిపొ" మ్మని యప్పురుషుఁడు బదులుచెప్పెను. ఆ యిరువురసంభాషణము దూరమునుండి విని చిత్రభానుఁడు సత్వరము బయటికి వచ్చి యప్పురుషుని సమీపించి "దండపాణీ" యని మెల్లఁగఁ బిలిచి "నేనే" యని యతఁడుత్తరము చెప్పినతోడనే వాని నచ్చటనె బిగ్గఁగవుంగిలించుకొని చేయిపట్టుకొని లోనికిం దీసికొనిపోయెను.

గుడారములో దీపపు వెలుతురున రమారమి రెండుసంవత్సరములక్రిందట నెడబాసిన యామిత్రులిరువురు నొండొరుల మొగంబులం బరిశీలించి చూచి యానవాలుపట్టి తనివిదీర నింకొకసారి కౌఁగిలించుకొనిరి. అనంతరము చిత్రభానుఁడు దండపాణిని పీఠముపై గూర్చుండఁబెట్టి "మిత్రమా! నీదేహస్పర్శచేత చిరకాలవియోగతాపముకూడ కొంతవఱకుఁ దీఱినది. ఇది కడుసుదినము. మిత్రమా! నాఁడు నిన్ను నేఁ బాసినది మొదలు నేఁటివఱకు నేఁదిరుగనియడవులు, దూఱనిగుహలు, పడనికష్టములు లేవు. ఇఁక నాకష్టములు గట్టెక్కినవని ధైర్యము గలిగినది. నిన్ను చూచుకొని నేను సోదరవియోగముమఱచుచున్నాఁడ" నని ప్రీతిపూర్వకభాషణంబు లాడెను. దండపాణియు మిత్రునకుఁ దీసిపోవక యిట్లనియె "చెలికాఁడా! నీవులేని యీరెండేండ్లు రెండుయుగములుగఁగడపితిని నాబోంది శ్రీనగరమునను, నాయాత్మ నీయందును నిలిపి కాలము గడపితి. నీవు కుశలివై మరల నీవిధంబున మాకనులకు విందుసేయుదువని కలనయినఁ దలంప లేదు. మిత్రుఁడా! నిన్ను రెండుమూడుమాట లడుగవలయునని యభిలాష గలదు. వీఁడిట్లు సాహసించి యడుగునే యని నామీఁద గినుకఁ బూనక ప్రత్యుత్తరములు చెప్పవలయు. నీవు హరిద్వారమున మృతినొందితి వని హరిశర్మ యనునొక బ్రాహ్మణుఁడు హేమచంద్రునితో విన్నవించె. ఆమహారాజు నీనిమిత్తమశ్రుజలంబులు విడుచుచునే పరలోకంబునకుంబోయెను. నీపైనసత్యమరణవార్త లెట్టుపుట్టె? మహారాజుమరణమునకు నీవే కారణుఁడవనియు హరిశర్మప్రేరణంబున నీవో, నీపనిచినహంతకులో మహారాజుం గడతేర్చి రనియు లోకులు చెప్పుకొనుచున్నారు. ఇందేమైన సత్యము

కలదా? మిత్రుఁడను నాకడ నెద్దియు దాఁచక హృదయపేటిక దెఱచియున్న దన్నట్లు పలుకుము. నేను నీవాఁడనె కాని యన్యుఁడ గాను. మిత్రులహృదయములు రహస్యరత్నములు దాఁచందగిన యినుపపెట్టెలుకదా!"

అనవుడు చిత్రభానుఁడు వచ్చియురాని నవ్వొకింత నవ్వి, ప్రియసఖా! అడిగితివి గానఁ జెప్పెదవినుము. "నేను హరిద్వారము వద్ద మృతినొందితినని ప్రవాదము పుట్టించినవాఁడు మణివర్మ. మా యన్నగారి మనస్సు గలఁచి యా ధర్మస్వరూపుని జంపినవాఁడు మణివర్మ. మాయన్నతోఁ జెప్పరాని కొండెములు చెప్పి నన్ని వీటి నుండి వెడలనడచినవాఁడు మణివర్మ. మా కులవృక్షనిర్మూలనము జేయు పురుగు మణివర్మ. మాకుఁ బ్రక్కలోఁ బాము మణివర్మ. వానినినమ్మి మాయన్న మరణముఁదెచ్చుకొనియె. నావదినెయే నా సోదరునితో నామీఁద బలుకొండెములుచెప్పి నాకింతపాటు గలిగించినదని నేనిన్నినాళ్ళుఁ దలంచుచుంటిగాని యరసిచూడ మణివర్మయే దీనికిం బ్రధానకారణమని యిప్పు డెఱింగితిని."

"నిన్ను దేశమునుండి వెడలనడచి మహారాజును జంపించిన మణివర్మ కేమిలాభ"మని దండపాణి వానిసంభాషణము నడుమ నాపి యడిగెను. అడుగుటయుఁ జిత్రభానుఁడు "దండపాణీ! లోకవ్యవహార విదుఁడవగు నీకిది తెలియకపోయెనా ? రాజుంజంపించినచో రాజకుమారులు బాలురు గావున వారిపేరుపెట్టి తానే కాశ్మీరరాజ్యమంతయు నేలవచ్చు. నేనిక్కడనే యుండినపక్షమున రాజుం జంపించినను వానికి లాభముండదుకదా? విక్రమసేనుఁడు పెద్దవాఁడయి రాజ్యభారము పూనినవానిందని చేతికీలుబొమ్మవలె నాడింపవచ్చు.

మంత్రులు రాజులమొదలఁ జేయుచుండగను తెన్నిమోకలవు, రాజ
కుటుంబమును నాశనముచేసి కాశ్మీరసింహాసన మెక్కవలయునని
మణివర్మ మనసార దలపోయుచున్నట్లు నేనిచటనున్నపుడె వినియుంటి.
పలుమారులు నేనీమాట మాయన్న కెఱిగింపఁదలచితిగాని మాకిరువు
రకు మనస్పర్థలుండుటచే నది నాపన్నుగడగా నెంచునే కాని యతఁడు
సత్యముగా గ్రహింపఁడని యూరకుంటి. మణివర్మయు హరిశర్మయుఁ
దోడిదొంగలు. ఆశర్మ వర్మలిరువురుంగలిసి యీ దుష్కర్మ యొన
ర్చిరి'' అనుచుండ దండపాణి మరల వానిమాట కడ్డమువచ్చి
''మిత్రుఁడా! హరిశర్మ మణివర్మ ప్రేరణంబుననే యీ ఘోర
కృత్యము చేసియుండునేని హరిశర్మకు నీయం దిష్టముండదుకదా;
అతఁడు నిన్నుంగూర్చి యెంతయు విచారించె. నీయందు పక్షము
పూని నీకు సాయము చేయుమని నన్నుం బురికొల్పె. నీయాత్మచేత
నతఁడు మాటలాడించె. మణివర్మ కాపుఁడైనవాఁడు నీయెడ నిట్లు
మైత్రిజూపుటకుఁ గారణమేమి''యని యడిగెను. అతనిహృదయమున
గాటముగ నాటిన యీ సందేహం దీర్పఁ జిత్రభానుఁ డిట్లనియె.
''ఓయి వెఱ్ఱివాఁడా! నేను బ్రదికియుండగాఁ జచ్చితినని బొంకి నా
యాత్మచేత మాటలాడించెనని డంబములు కొట్టినవాఁడు దొంగ
గాక మునియగునే! మాయోపాయములు పన్ని నిన్నిత్తెఱంగున
మోసపుచ్చె. వాఁడు నాయెడ ననురాగము జూపుటయు మణివర్మ
పన్నిన పన్నుగడయే. నీవును నేనును బాల్యస్నేహితుల మగుటచే
నామీఁద నీ కెంత యనురాగమున్నదో పరీక్షించుటకు మణివర్మ
హరిశర్మచేత నట్టి పలుకులు పలికించి యుండవచ్చు. వాని పలుకు
లకు మోసపోయి నీవు నాపైఁ గల యనురాగముం బ్రకటించితివి
కాఁబోలు. మీమంత్రి నీమీఁద నొకకన్ను వేసియే యుండును,''

అద్భుతమగు నా వృత్తాంతము నాకర్ణించి దండపాణి మొట్ట మొదట నది నమ్మజాలక వెనుక తనయెదుట జరిగినవిషయముల జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చికొని చిత్రభానునిమాటలను వానితోఁబోల్చి చూచు కొని యెట్టకేలకు దనమిత్రునిమాటలే తన కెక్కుడు విశ్వాసము గలి గింపఁ గొండొకసేపటి కిట్లనియె. "చెలికాడా! ఇంతకాలము నేను హేమచంద్రుని నీవ కడతేర్చితివని దురభిప్రాయము పడియుంటి. ఇప్పు డది నామనంబుననుండి తొలంగె. నీవు చెప్పినది నిజము. మణివర్మ నన్ను సరిగా నమ్ముటలేదు. నామీఁద వాని కేదో యను మాన మున్నది. నేను నీవాఁడను. నిన్నటి సభలో రాజు నెదుట మణివర్మ నిన్ను చేసిన నింద లిన్ని యన్ని యని చెప్పఁ జాలము. అధికార గర్వముచేత వాఁడు మిక్కిలి విఱ్ఱవీగుచున్నాఁడు. మన మిరువురముం గలిసి వానిగర్వ మడంపవలయు. నేను నీవిచ్చట నుండు నట్లు జాగ్రత్త పెట్టెద" నని యూరకు డుటయు నంతవఱ కేమియు బలుకక మౌనముద్ర వహించిన రుద్రభట్టు లేచి "మీస్నేహబంధ మంత కంతకు దృఢ మగుగాక! మీ యిరువుర మనోరథములు సఫల మగుఁగాక! భక్తవత్సలుఁడు పరమేశ్వరుఁడు మీకుఁ దోడ్పడుఁ గాక" యని యాయిద్దఱకుడిచేతులం బట్టుకొని యొకరిచేతిలో నొకరి చేయివేయించి రహస్యములు వెలిపుచ్చకుండున ట్లొండొరులనిమిత్తము ప్రాణములయిన విడుచునట్లు వారిచేఁ బ్రమాణములు చేయించెను.

అట్లిరువురును శపథములు గైకొన్నపిదప దండపాణి చిత్ర భానునివంకఁ జూచి "సఖుఁడా! నేను వచ్చినప్పటినుండి నిన్నడుగఁ దలఁచుచున్నాఁడను. శరీరము దాల్చిన బ్రహ్మతేజ మట్లున్న యీ మహాత్ముఁ డెవ్వఁడు? పోలిచూడ హరిశర్మ మొగము, నీయన మొగము నొక్కలాగున నున్నది. మనుష్యులం బోలిన మనుష్యు

లుండకపోదురా? ఈతఁ డతఁడు గాఁడని తలంచెద. ఈయన యెవ్వరో నా కెఱింగింపవలయు" నని యడిగెను. చిత్రభానుఁడు "మిత్రుఁడా! యీతఁడు మనకుఁ బరమాప్తుఁడు బ్రాహ్మణుఁ" డని వారికి బదులు చెప్పె. అంతలో రుద్రభట్టు దండపాణిని జూచి "నాయనా! నేను హరిశర్మనుగాను. కాని నాకును హరిశర్మకును ముఖలక్షణంబుల నేల పోలిక కలదో కాలాంతరంబున మీాకు నే నెఱింగించెద" నని పలికి విరమించెను. అంతట జాముకోడి కూయుటచే దండపాణి సత్వరముఁ బోవలయునని చిత్రభానుని వీడ్కొని యెప్పటియట్లు ముసుఁగు బెట్టుకొని స్వగృహమునకుఁ జనియె.

ముప్పది మూఁడవ ప్రకరణము

చిత్రభానుఁడు మరునాఁ డంతిపురమునకు వచ్చునని యరవిందాదేవి నిగమశర్మవలన విని వాని నెదుర్కొని సంభావించుటకుఁ బ్రవేశము నడపుటకు మణివర్మను రమ్మని వర్తమాన మంపెను. ఆ వర్తమానమువిని మణివర్మ తనరాణికి క్రిందిసందేశ మంపెను. "అమ్మా! మీారు నిష్ఫలం జొంఁబడుమన్నఁ జొచ్చెద. ఏట దిగుమన్న దిగెదను. విషము ద్రావుమన్నఁ ద్రావెద. కాని చిత్రభాను నెదుర్కొని సంభావింపఁజాల. నేను జీవించియుండగాఁ జిత్రభానుఁడు మరలఁ బురప్రవేశము జేసినాఁ డన్న యపకీర్తియే నాకుఁజాలు. కావున నన్ను క్షమియించి యీకార్యమునకు నొరుల నియోగింపవలయు."

ఆసందేశము విని యరవిందాదేవి సందిగ్ధమనస్కయై సత్వరము మాధవసేనుని రావించి మణివర్మ పంపిన సందేశ మెఱిగించి వెండియు నిట్లనియె. "ఆర్యా! చిత్రభానుని రాకకు నే ననుమతించుట మొగ

మోటముచేతఁగాని ప్రేమచేతఁగాదు. అది నీవు నెఱుంగుదువు మఱి వర్మకీకార్యం బింత యనిష్టముగా నుండునని నే ననుకొనలేదు. ఇప్పుడు కర్తవ్య మేమి? రావలదని చిత్రభానునకు వర్తమాన మంపుదునా? మొదట రమ్మని పిదప వద్దనుట వెనుకటి క్రోధాగ్నిని నేయి వేసి మంటచేయుట, పండుకొన్న త్రాచును లేవఁగొట్టుట కావున జేయఁదగు దాని నుపదేశింపుము." అనవుడు మాధవసేనుఁ డించుక విచారించి "తల్లీ! మొదట వానిరాక కనుమతి నియ్యనే కూడదు. ఇచ్చినపిదప వెనుదీయఁ గూడదు, ప్రవేశంబు నే నడిపెద. కానున్నది కాకమానదుకదా" యనిపలికి యామెచేత ననుజ్ఞాతుఁడై వాని ప్రవేశంబునకుఁ గావలసినయత్నంబుచేసి గృహంబునకుఁజనియె.

అట్లు దండపాణి గుడారము విడిచి చనునప్పటికి జామురాత్రి మాత్రమే యుండుటచేఁ జిత్రభానుఁ డటమీఁద నిద్రపోక మిగిలిన కాలము రుద్రభట్టుతోఁ బ్రసంగించుచుఁ గడపెను. అంతలోఁ దెల్లవాఱుటయు నా రాజకుమారుఁడు సమయకృత్యములు నిర్వర్తించి స్నానముజేసి సంధ్యావందనము గావించి పార్థివలింగపూజ యొనర్చి రుద్రభట్టుపాదములకు నమస్కరించి దీవనలు వడసి పయన మయ్యెను. అంతలో నిగమశర్మ కోటనుండి యొక్కరథము దోలించుకొని చిత్రభానుని నెలవునకుం జని యయ్యరద మధిష్ఠించి రాజమందిరమునకు రానొప్పు నని యారాజకుమారుని బ్రార్థించెను. చిత్రభానుఁడు వల్లె యని తేరునెక్కి నిగమశర్మ సమేతుఁడై పురముఁ బ్రవేశించెను. ప్రవేశించుటయు బురజనంబులు వానింజూచి విస్మితులై వానిరాక యశుభసూచకమని భావించిరి. పురాంగనలు కొందఱు రథముమీఁద బోవువారి నామధేయములు పురుషులనడిగి తెలిసికొని యసంతుష్టలై 'యమ్మక్కా! యిది యేమనుష్మ; రాజకుటుంబము నిప్పు లొడిలోఁ

గట్టుకొన్నట్టు మరల నీరాజహంతకుని దెచ్చి పెట్టుకొనియె. వాని మొగములోనున్న క్రూరభావమును వెలిబుచ్చుచున్నట్లే భయంకరముగనున్నది. వానికన్బొమలును, వాని మనోమాలిన్యమును దేటపఱచుచున్నట్లున్నయవి. కటకటా! రాజకుమారు లేమికానున్నవారో కదా!'' యని తమలోఁ దాము చెప్పుకొనసాగిరి. అంతఁ గొంతసేపటికి రథము కోటసమీపమునకుఁ బోవుటయు నిగమశర్మయుఁ జిత్రభానుఁడు గ్రిందకిం దిగి సింహద్వారమువైపు నడచిరి. రథావతరణంబు జేసిన యారాజకుమారుని గని యదినఱకే వానినిమిత్త మక్కడ నరవిందాదేవిశాసనంబున వేచియున్న మాధవసేనుఁడు, దండపాణి, వజ్రపాణి, వానికెదురుగావచ్చి సమ్మానించిరి. 'చిత్రభానునకు స్వాగత' మని మాధవసేనుఁడు పలికెను. యువరాజున కనంతాభ్యుదయములు కలుఁగుగాక యని దండపాణివచియించె. 'మీయాగమనము శుభారంభమగుఁగాక' యని వజ్రపాణినుడివెను. అనవుడు ''లోకైకపూజ్య యగుమావదినె మేలుతలంపులచేత నాకు మరల మిమ్మందఱ సందర్శించు మహాభాగ్యమబ్బె'' నని చిత్రభానుఁడు పలికె వారు ముందునడువ సింహద్వారముదాఁటి లోనికిం జనిరి. చని కొన్నియడుగులు నడచి తెననడుచుదారి కిరుగెలంకులఁ బారఁజూచి పూర్వస్మృతిగలిగి మాధవసేనుని జూచి జాలిగదుర నిట్లనియె ''అయ్యా! ఈకోటం జొరకమునుపు నే నెపుడు కోటలో ఱెక్కలు గట్టుకొని వ్రాలుదునా యని యువ్విళ్ళూరుచుంటిగాని ప్రవేశించినది మొదలు నాకడుగైన సాగుటలేదు. ఏమిచెప్పుదు నా యవస్థ! కోటగుమ్మము దాఁటినతోడనే నామనస్సునకు మాయన్న హేమచంద్రమహారాజుమాట జ్ఞప్తికివచ్చెను. ఈ మొగసాలలు, నీలాయములు, నీయేనుంగులు, నీసైనికనివేశములు, నీపసులకొట్టములు మొదలగు సమస్తప్రదేశములు మాయన్ననే తలఁపునకుఁ దెచ్చుచున్నవి. చేరలం గొలువఁదగిన పెడఁదకన్నుల

తోడను, నిరంతరమగు చిఱునవ్వుతోడను, విశాలమగు ఫాలముల తోడను, నేసుఁగుదంతెపుంబలకలవంటి చెక్కులతోడను త్రిలోక సుందరమగు నాతని ముఖమండలము, పోతబోసిన బంగారు విగ్రహము వంటి వాని యాకారము నాకిప్పుడు కన్నులఁ గట్టినట్లగపడుచున్నది. [illegible]ంచినప్పుడే నామనస్సింత దుఃఖానలంబున మరుగుచుండ నా చిన్నబిడ్డలను, వదినెను, జూచినప్పుడు దుఃఖమును నే నెట్లు భరింపఁ జాలుదునో తెలియకున్నాఁడ.'’

అని రెండు నేత్రములనుండి జారిన బాష్పబిందువులను దన యుత్తరీయాంచలమునఁ దుడుచుకొని మాధవసేనుని మీఁదఁ జేయి వైచి మెల్లగ నడచుచుండె. మాధవసేనుఁడు వాని దుఃఖమును జూచి యది నిజమయిన మనఃపరితాప మని నమ్మక తనలో “నీ వెంతకయిన సాహసుడవురా, చేతులారి నతిఘోరములు చేయుటకుఁ గల్లబొల్లి యేడ్పు లేడ్చుటకు నేవే తగుదు” వని యనుకొని ప్రకాశముగా “మృతినొందిన వాని కొఱకు విచారించుట పగిలిపోయిన కుండకొఱకు వగచుట. కావున నూరకుండు” మని సమాశ్వాసించెను. ‘సోదరస్నేహ మెంతకుఁ జాల’ దని దండపాణి పలికెను. దుఃఖితుని మనస్సు దుఃఖితుఁడే యెఱుఁగును. కాని పైవారి కెఱుఁగ నలవి కాదు గదా యని వజ్రపాణి యూరడించెను. అట్లు సంభాషించుచు మెల్లమెల్లన నడచి యనేక కవాటంబులు దాఁటి వారు కొలువుకూటముం జేరిరి. నిగమశర్మ రథము దిగినతోడనే, చిత్రభానుని బాసి యంతఃపురమున కరిగి మఱంది వచ్చిన వార్తనామె కెఱింగించి విక్రమసేన హర్షవర్ధనులను వెంటఁబెట్టుకొని యదివఱకే కొలువుకూటమునకు వచ్చియుండెను.

కొలువుకూటంబు జూచినతోడనే చిత్రభానుని దుఃఖవార్ధి మరియాద నతిక్రమించి పొంగిపొరల నతఁడు మాధవసేనునితో నిత్తెఱం

గుసఁ జెప్పుకొని విలపించె. "అయ్యా! నేనెంతో మందభాగ్యుఁడను, మున్ను మాయున్న విదేశమునుండి వచ్చిన రాయబారులు, బ్రహ్మాసమాను లగు వేదవేత్తలు, శేషుని ధిక్కరించు పండితులు, తనయాస్థానకవీంద్రులు, మంత్రులు, సామంతులు, మిత్రులు బంధుజనులుపరివేష్టించియుండఁ బేరోలగంబుండగాఁ జూచినయాకన్నులతోడనే యీశూన్యసభాభవనంబు జూడవలసె. ఈకొలువుకూటంబు కాదె శారదాదేవికి రంగస్థలంబు, ఈసభామంటపము కాదె చతుష్షష్టివిద్యారత్నములకు గని. ఈసభామంటపము కాదె కవిజనంబులమనోరథములు పంటపండు శాలిక్షేత్రము. అయ్యో! యిది యెంతచిన్నవోయె. ఎంతశోభావిహీన మయ్యె" నని దుఃఖాతిశయముచే నడువజాలక యొక్క చోఁ జదికిలఁబడి యొక స్తంభమునకుఁ జేరబడి కూర్చుండి విలపింపఁజొచ్చె. దండపాణియుఁ వజ్రపాణియు వాని కిరుగెలంకులఁ గూర్చుండి యతనిఁ నేలఁబడకుండ సంరక్షింపఁజొచ్చిరి. నాథవసేనుఁడు వానిని విశేషముగా నూరడింపక "ప్రసాదము గతజలసేతుబంధనము గదా" యని యొకటిరెండుసారు లనియె. అంతలో నిగమశర్మ రాజకుమారుల నిరువురం గొంపోయి వచ్చి యయ్యా! వీరె నీయన్నకుమారులు విక్రమసేనహర్షవర్ధను లని వారిం జూపించెను. నిగమశర్మ యట్లనినతోడనే బాలకు లిరువురు పినతండ్రిపాదములకు నమస్కరించి నిలువంబడిరి. చిత్రభానుఁడు వారిప్రణామములకు ప్రత్యుత్తరములుగ దీవనలేమియు నొసంగకయె "నాపుత్రులారా! రండు రం" డని తన రెండుచేతులతో. వారిఁ జెరియొక హస్తమునం బట్టుకొని చెరియొక తొడపైఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని దుఃఖపూరితమనస్కుఁడై యేమియుం బలుకనోపక మొగమున గుడ్డవేసికొని కొండొకసేపు బిట్టుగ దుఃఖించెను. అదివఱకు తమతండ్రిమాట క్రమక్రమంబుగ మఱచుచుండిన యాబాలకులు పినతండ్రి దుఃఖము

చేతఁ బితృవియోగము జ్ఞప్తికిం దెచ్చికొని వలవల యేడ్చిరి. అంతట మాధవసేనుఁడు నిగమశర్మ వారిం డాసి యిద్దఱుఁ జెరియొకరిమీఁదఁ జేతులు వేసి వగవవలదని కొన్నిమాటలఁ జెప్పి యూఱడించిరి. చిత్రభానుఁ డంతలో దండపాణివజ్రపాణులసమాశ్వాసవచనములం దేరి యించుక ధైర్యముఁ దెచ్చుకొని బిడ్డలం గౌఁగిలించుకొని యిట్లు విచారించెను. నాచిన్ని యన్నలారా! మీ రెంత మందభాగ్యులయిరో నేను నంతియ మందభాగ్యుఁడను. తండ్రి లేక మీరు, తండ్రివంటి యగ్రసోదరుఁడు లేక నేను, యావజ్జీవము విలపించునట్లు బ్రహ్మ మనలలాటమున వ్రాసి యుండె. అంతటి సోదరుండు నావంటిమందభాగ్యునకుఁ దక్కునా? నాదుఃఖము పరమాత్మునకె తెలియును. నే నెఱుంగుదును. నన్నాతఁడు ప్రమాదవశమున మనపురము వెడల నడచినను నాకు విషాదము లేదు. ఏలయన నే నెక్కడనున్నను నాకు గొడుగులాగున మాయన్న యుండెఁగదా యని ధైర్యముతో బ్రదుకుచుంటి. ఇంక నాకు దిక్కెవ్వరు? నన్ను మాయన్న యవ్వాలకుం దోలెనని నాకుఁ గోపము లేదు. తండ్రి వెనుక తండ్రియంత వాఁడు; నన్ను దండించుటకు గారవించుటకు నతనికి స్వాతంత్ర్యము గలదు. బిడ్డలారా! మీవంటి కుమారరత్నములఁ జూచి యానందించుభాగ్యమాతనికి లేదు. నాకు సోదరుఁడనియే కాదు నే పచారించుచుండుట; లోకములో నంతటి గుణవంతుఁడు లేఁడు. అంతటి దయావంతుఁడు లేఁడు. అంతటి సత్యవంతుఁడు లేఁడు. మాయన్నను దారుణమరణంబు నొందించిన దురాత్ములెవ్వరో నే నెఱుంగుదును. వారలందఱు తత్ఫల మచిరకాలములోనే యనుభవింతురుగాక! ఇట్టి బాలకులం దండ్రిలేని బిడ్డలుగఁ జేసిన యాదురాత్ముల కేమి దుర్గతులున్నవో కదా! ఎంతవిచారించిన నేమిఫలము! మాయన్న నాకుఁ గానఁబడఁడుగదా! ఈ బాలకులకుం దండ్రిదొరకఁడుకదా! అయ్యో

నిగమశర్మా! పూజ్యురాలైన మావదినెసన్నిధికి నన్ను దోడ్కొని పొమ్ము. ఒక్కనమస్కారమాత్రముం జేసివచ్చెద. ఈ యవస్థలో నున్న యాదేవిని నేఁజూడఁజాలకున్నను దప్పునా? ఆమె నన్ను జూడ ననుగ్రహించునేని నే నటకు వచ్చెద'' అనవుడు నిగమశర్మ మారుపలుకక లేచి సత్వరముగ లోనికింబోయి యొక్కనిమేషమున మరలివచ్చి దేవిం జూడవచ్చునని చిత్రభానునకుం జెప్పెను. చిత్రభానుఁడును మెల్లగ లేచి నిగమశర్మమీఁద జేయివైచి నడువలేక నడచుచు ''అయ్యా! నేనామె వదన మెట్లు చూతును? నీలోత్పలములవంటి యా విశాలనేత్రములు బాష్పపూరితములై యుండును గాఁబోలు! పరమపవిత్రచరిత యగు నీదేవి కింత దురవస్థ కలుగుట కేమి కారణమో! ఇది పూర్వజన్మకృతమై యుండవలయు''నని విచారించుచు నంతఃపురాదేవి యున్నగదిఁ బ్రవేశించెను. ప్రవేశించినతోడనే భర్తృవియోగదుఃఖభారవినమ్రమై కళావిహీనమైన ముఖముతోను, జిక్కి సగమై నగలు లేనిశరీరముతోడను, బాష్పధారాపూరితములైన కన్నులతోడను దలవంచుకొని కూర్చుండిన యాదేవి వానికిఁ గనంబడియె. కనంబడుటయుఁ జిత్రభానుఁడు ముందుకు సాగి నడువఁజాలక యచటనే చదికిలంబడి హాతల్లీ! కాశ్మీరరాజ్యలక్ష్మీ! హా పరమపవిత్రచరిత్రా! హా లోకైకపూజ్యా! నీ కింతదురవస్థ ప్రాప్తించె. నాకన్ను లెంతిపాపముఁ జేసికొనియె. ఓ మాలదైవమా! నీవు దయాశూన్యుఁడ వనుమాట నేఁడు స్పష్టమైనదని కొంత వగచి యొకనిమేష మూరకుండి మరల నిట్లనియె. ''తల్లీ! మాయన్ననిమిత్తము నీవెంత కుందుచుంటివో నేనును నంతయె కుందుచుంటి. నన్నుఁ గూర్చి కిట్టనివాండ్రు చెప్పినపలుకులు నీవు పాటింపవలదు. నీకు మువ్వురుకొమారులు లున్నవారనుకొనుము. అందు జ్యేష్ఠుఁడు చిత్రభానుఁడు. తక్కినవారు విక్రమసేన హర్షవర్ధ

ములు. నేను, నీతోడికోడలిందుమతియు, నీగారాబుకూఁతురు కర్పూరమంజరియు, నాకొడుకు విజయసేనుఁడు, మిమ్ముందఱఁ జూచిపోవలయు నని సంకల్పించుకొంటిమి. మగవాఁడ నగుటచే నే నించుకధైర్యము బూనియుంటిగాని నీచెలియలుంగూఁతురు పట్టశక్యముగాక యున్నవారు. ఎప్పుడువచ్చి యిక్కడ వ్రాలఁగలుగుదుమా యని వారు మిక్కిలి తత్తరపడుచున్నవారు. వారి నిక్కడికి రప్పించుటయు వారు వచ్చువఱకు నేనిందుండుటయు మీకిష్టమగు నేని యట్లు చేసెద. కాదేని యీక్షణంబ పోవువాఁడ. నన్నుగురించి మీరును లోకము నెట్లనుకొన్నను నాయన్నబిడ్డలవిషయమున నాకుంగల ప్రేమదైవ మెఱుంగును. ప్రేగుసంబంధము పొమ్మన్నఁబోవునా? సోదరునిమరణవార్త వినినదిమొదలు బాలకులిద్దఱేమైరోయని నాపడిన పరితాప మింతింత కాదు. నన్నుఁ గూర్చి నే జెప్పుకొనుట భావ్యము గాదు. ఇప్పు డిక్కడ నాయునికిచేత మీమనోవేదన మతిశయ మగునట్లు తోఁచుచున్నది. ప్రస్తుతము నేను సెలవుగైకొని మరల దర్శనము చేయువాఁడ'' నని లేచి దూరమునుండియే చేతులు జోడించి యామెకు నమస్కరించి గది విడిచి యావలకుఁ బోయెను.

అరవిందాదేవి చిత్రభానుఁడు వచ్చినది మొదలు గది విడుచువఱకు వంచినతల యెత్తక మొగమునఁ జేయిపెట్టుకొని ప్రవాహములై పాఱు కన్నీళ్ళు తుడుచుకొనక మఱఁదిమాటలకుఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పక యొక్కమచ్చునే విలపించెను. చిత్రభానుఁ డీవలకు వచ్చి యన్న కుమారులను మరల కౌఁగిలించుకొని ముద్దుబెట్టుకొని మాధవసేన ప్రముఖులను వీడ్కొని మున్నెక్కిన యరదము నెక్కి తన గుడారమునకుఁ బోయెను.

ముప్పది నాలుగవ ప్రకరణము

చిత్రభానుఁడు కోటవిడచి పోయినతోడనే మాధవసేనుఁడు ప్రధానమంత్రియగు మణివర్మకు యువరాజ సందర్శనమును గూర్చి తెలియఁ జేయుటకు వాని గృహమునకుఁ బోయెను. మణివర్మ వానిని సత్కరించి యువరాజు రథము దిగి కోటలోఁ బ్రవేశించినది మొదలు కోట విడుచువఱకు జరిగిన వృత్తాంత మంతయుఁ బూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పుమని మాధవసేను నడిగెను. మాధవసేనుఁడు తూ, చ, తప్పకుండ నావృత్తాంతము సవిస్తరముగా నెఱింగించి పిదప నిట్లనియె. ఇందు ముఖ్యముగా మన మాలోచించవలసిన యంశములు మూఁడు నాల్గున్నవి. తన యన్న నెవరో చంపిరఁట. ఆదురాత్ములు తత్ఫలమచిర కాలమున ననుభవింతురఁట. తన యాలుబిడ్డలు దేవిం జూడ వత్తురఁట. వారు వచ్చువఱకుఁ దా నిక్కడ నుండునఁట. అన్నబిడ్డల మీఁద దనకుం బ్రేమ పొమ్మన్నం బోదఁట. సోదరమరణవార్త చెవి సోకు టాదిగా బాలకు లెట్లు బ్రదుకుదురో యని తనకు మిక్కుటంబగు మనఃపరితాపము కలిగెనఁట. పూర్వోత్తర సందర్భములంబట్టి యీమాట లరసిచూడ నీతని కేదో దుష్టసంకల్ప మున్నట్లు తోఁచుచున్నది. “మిత్రమా! నీవు చూడలేదు. కాని వాని కల్లబొల్లి దుఃఖములు, వాని దుర్వినయములు వాని తియ్యని మాటలు, విన్నవారు వాఁడు నిర్దోషియని తలంపకపోరు. నాటక మందు వేసగాఁడు తన పాత్రమును జక్కఁగాఁ బ్రయోగించుట కభినయించినట్లె యీ కుటిలుఁడు కూడ నెంతో నటన చేసెను. దీని కిప్పుడు ప్రతిక్రియయేమి” యని పలుకుటయు మణివర్మ యాతని మాట లాలకించి “దేవి యాతని మాటల కేమి ప్రత్యుత్తర మిచ్చె”న దని యడిగెను. “వంచినతల యెత్తక దేవి కన్నీరు విడచెనే కాని మఱుఁదిం

బలుకరింప లేదు. వాని పలుకులకు బదులు చెప్పలేదు. వాని నుండు మన లేదు. వెళ్ళను లేదు. ఉండగలిగి నంతనే వచ్చుట నతఁ డుండి నురల వచ్చినట్లు చెప్పిపోయె" నని మాధవసేనుఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

అది విని హరివర్మ తలయెత్తి మీఁదికిం జూచి యించుక యోచించి "మిత్రుఁడా! మగనిజపి మొగసాలకుఁబోయి మొరలెత్తిన దన్న మాట నేఁటికి నిజమగును. భాతృద్రోహియైన యీదు రాత్ముఁడు తినయన్న మరణ మితరుల కెవ్వరికో యారోపింపఁ దలఁచు చున్నాఁ డని నే నూహించెద. ఆలుబిడ్డల నిచ్చుటకిఁ బిలిపింపఁ దలంచుట నీయూర నతఁడు నివాసము చేయఁదలఁచుటయే. ఇది యాతనిభవిష్య చ్చరిత్రమున కుపోద్ఘాతము. బిడ్డలయెడ ననురాగము జూపుటయు, వారి సేమముఁగోరిన ట్లభినయించుటయు, మనపై నాతఁడు స్వకపోలకల్పిత ముగా రచియింపఁబూనిన నిందానాటకమునకుఁ బ్రస్తావన. ఏమన మే మయినను నాకు విచారము లేదు. కాని వీఁడు తన కుటిలోపా యములను వలలోఁ దగిలించి దేవిని, రాజపుత్రులను నేమి సేయునో యని విచారించు చున్నవాఁడ. రాజు యుక్తవయస్కుఁడు కాని బాలుఁ డగుట చేతను, సంరక్షణ చేయునది కౌటిల్య మెఱుగని శుద్ధ స్ఫటికము వంటి యాఁడు దగుట చేతను, ప్రతిక్రియ తగినట్లు చేయ వీలు లేదు. ఇది యిట్టిదని చెప్పుట తప్పు; చెప్పకుండుట ముప్పు. ఏమైనంగాని యిమ్మ కార్యభారము మనమీలపై నున్నది. కావున మనము హితోపదేశము జేయకపోవుటతప్పు. ఈవఱకే చెప్పవలసిన దంతయు మనమాయమెఁ జెప్పినారము. చర్విత చర్వణ మైనను సరే నీవు పోయి దేవింగాంచి మఱఁదిని శ్రీనగరము నుండి సాఁగదోలుటకు మన కలుమతి నిమ్మని వేఁడుము. చిత్రభానుఁడు ప్రకటశత్రుఁడై చేయఁదలచిన ఘాతలు సంపూర్ణముగఁ గాలు ద్రొక్కింపఁ జాలము.

కాని వేడుకొని విషము ద్రాగింపవచ్చు ననుసామెత సార్థక మగు ననుము. తన యాజ్ఞ యగునేని కార్యము మించకుండ వానిని సాగఁ దోలఁ గల మనుము. దూర మాలోచింపు మనుము. పై మెఱుం గుల చేత మోసపోవకుడనుము. కుమారుల సేమము జూచు కొమ్మ నుము. మిత్రులెవ్వరో శత్రులెవ్వరో చక్కగా నరయుటకు సమయ మిదే యనుము. సత్వరంబ చను మని పలికి పీఠమునుండి తాను లేచి తత్క్షణము మాధవసేనని రాజమందిరమునకుఁ బంపెను. అట్లు మాధవసేనునిఁ బంపి యెప్పటికిని మనస్థిమితము లేక మణివర్మ తన మాటలకు దేవి యేమనునో యనియుఁ గార్యసరణి కత్తియంచు మీఁది నడకవలె నుండుటచే నెటువోయిన నెటువచ్చునో యనియుఁ జింతించుచు నిట్టటు దిరుగుచు వేగముగ నడచుచున్నాఁడో లేదో యని మాధవసేనుని పోయిన దారిం జూచుచు మిక్కిలి కళవళము పడఁజొచ్చెను.

చిత్రభానుఁడు కోట విడిచి యరద మెక్కి తన నెలవునకుం జని వికసించినముఖపద్మములతో, సంతుష్టమైనహృదయముతో గుడా రముఁ బ్రవేశించెను. రుద్రభట్టు వాని యాగమనము సరీక్షించుచు నతనిం జూచినతోడనే ''మిత్రుఁడా! ప్రథమప్రయత్నము మంగళ ముగాఁ బరిణమించెనా? విశేషము లెవ్వియును లేవుగదా! విలాస వంతమైన నీ ముఖవైఖరియే కార్యపద్ధతి వ్యాఖ్యానమయి యున్నది సుమ్మా!'' యని యెదురుగావచ్చి బహూకరించెను. హితాభిలాషి యైన యా బ్రాహ్మణుని పలుకులు విని చిత్రభానుఁడు ''దేవా! మీ యాశీర్వాచనమునఁ బ్రథమసందర్శనము శుభోత్కరముగా నున్నది. మనము తలపెట్టిన కార్య మింక నిర్విఘ్నముగ సాగునని శుభసూచ నలం పొడగట్టుచున్నవి'' అని పలికి తాను గుడారము విడిచి మరలఁ జొచ్చువరకు జరిగిన యావద్వృత్తాంతము వాని కెఱించెను. ఆ

వృత్తాంతము విని రుద్రభట్టు మిక్కిలి సంతసించి చిత్రభానుని బహూకరించి "మిత్రమా! మనము తఱచుగా దండపాణిం గలిసికొనుచుండవలయును. కలిగినఁ గార్యసిద్ధి వానివలననే కలుగవలయును" ననియుపదేశించిన "నిజము నిజము మీరు లెస్సగాఁ బలికినారు. అతఁడు తలంచిన నెంతపనియైన నగు" నని చిత్రభానుఁడు చెప్పి పిదప భోజనప్రయత్నము చేసెను.

మణివర్మ మితిమీఱినయుత్తలపాటుతోఁ దన మేడమీఁదఁ బిచ్చివాఁడువోలె తిరుగు మాటి మాటికి మాధవసేనుఁడు వచ్చుచుండ నేమోయని వీధివంకఁ జూచుచుఁ గొంతసేపు గడపునప్పటికి మాధవసేనుఁడు రెండుమూఁడుసారు లిట్టటుం దిరుగుటచేతఁ గడు డస్సిన మేనుతో నుస్సు రస్సురని యాయాసపడుచు వచ్చి మేడయెక్కి మణివర్మను సమీపించెను. మణివర్మ మిక్కిలి యాత్రముతో "దేవి యేమన్నది? దేవి యేమన్న" దనియడిగెను. మాధవసేనుఁడు బిక్కమొగము పెట్టి "మిత్రమా! నిరర్థకము లగుసంభాషణలు చెప్పక సారాంశములఁ జెప్పెద వినుము. దేవి తోడికోడలినిఁ గర్పూరమంజరిని జూచునుబలాటము పడుచున్నది. అంతవఱకు మరఁది యిచ్చటనే యుండువాఁడఁట! అనంతరము వానిని వెడలఁగొట్టుటకు మనకు సర్వాధికార మిచ్చునఁట, ఇదియే జరిగిన కార్యనిశ్చయ" మని యెఱిఁగించెను. అప్పలుకులు విని మణివర్మ కార్యసరణి చక్కఁజేయు నాశలన్నియు నడుగంటిన వని దేవిమూఢత్వమునకు వగచి మూఁడఁదలంచిన యాపదలం దలంచి భయపడి యిట్లనియె. "వినాశకాలే విపరీతబుద్ధిః" యనువాక్యము, "స్త్రీబుద్ధిః ప్రళయాంతకః" అను లోకోక్తి నేఁడు సార్థకములైనవి. మనము దైవముమీఁద భారమువైచి యూరకుండవలసినదే.

మొదటిభాగము సమాప్తము.